www.corum.bel.tr

ISBN-13: 978-605-71480-2-5

9 786057 148025

ÇORUM MERKEZ KAZASININ SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI
(1844-1845 TEMETTÜAT DEFTERLERİNE GÖRE)

İLYAS AK

2022

Çorum Belediyesi Kültür Yayınları

ÇORUM MERKEZ KAZASININ SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

(1844-1845 TEMETTÜAT DEFTERLERİNE GÖRE)

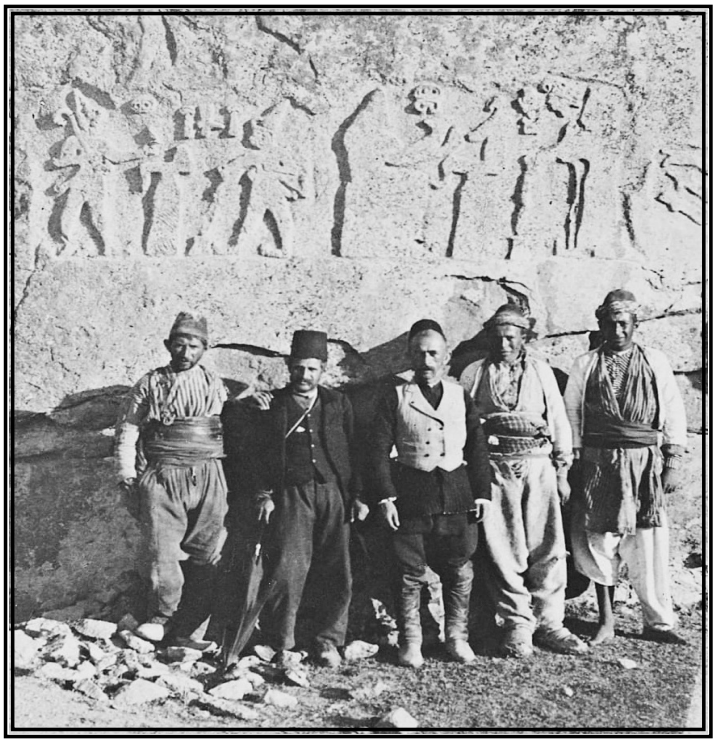
İlyas AK

1. BASKI

ÇORUM MERKEZ KAZASININ SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

(1844-1845 TEMETTÜAT DEFTERLERİNE GÖRE)

İlyas AK

ÇORUM
2022

Birinci Baskı
Ekim 2022

Bu kitabın bütün hakları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir. İzinsiz çoğaltılamaz, ticari amaçla kullanılamaz. Ancak sanatsal amaçlı etkinliklerle tanıtım amaçlı kullanımlarda yazar, yapıt adı belirtilerek alıntı yapılabilir.

Baskı Cilt
Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler/Altındağ/ANKARA
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 47771

Grafik ve Kapak Tasarım
Yeniyol Mh. Gazi Sk. No: 9/13
Tel: 0364 225 66 64 ÇORUM
www.birmedya.net

ISBN: 978-605-71480-2-5

Yayına Hazırlayan
Çorum Belediyesi Kent Arşivi

İsteme Adresi
Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Çepni Mah. Hürriyet 4. Sk. Veli Paşa Hanı 1. Kat No: 104
ÇORUM
Tel: 0364 502 70 90

ÇORUM BELEDİYESİ
KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ

Bu Eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayınıdır.
PARA İLE SATILMAZ

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ..... **V**
ÖNSÖZ ..... **VII**
GİRİŞ **1**
Çorum Kenti'nin Tarihsel Serüveni **4**

1. BÖLÜM
TANZİMAT DÖNEMİ'NDE OSMANLI MALİ YAPILANMASI VE TEMETTÜAT DEFTERLERİ **23**
1.1. TANZİMAT DÖNEMİN'DE YAPILAN MALİ DÜZENLEMELER **25**
1.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİ **35**
1.2.1. Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri 37
1.2.2. İktisat Tarihi Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri 39

2. BÖLÜM
19. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA SOSYAL YAPI **43**
2.1. ÇORUM TEMETTÜAT DEFTERİ ve TARİHSEL SÜREÇTE ÇORUM MAHALLELERİ **45**
2.2. ÇORUM MERKEZ KAZASININ GENEL NÜFUS YAPISI **54**
2.3. Çorum Merkez Kazasında Kullanılan Ad, Unvan ve Lakaplar **67**
2.3.1. Şahıs ve Sülale Adları 67
2.3.2. Unvan ve Sıfatlar (Lakaplar) 144
2.3.2.1. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar) 156
2.3.2.2. Sosyal Durum Belirten Sıfatlar 158
2.3.2.3. Yer Adları ve Etnik Köken Belirten Sıfatlar 160
2.3.2.4. Diğer Lakaplar 160
2.4. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA MESLEKİ YAPILANMA **161**
2.4.1. Ziraatle Uğraşanlar 165
2.4.2. İşçiler 166
2.4.3. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler 168
2.4.3.1. Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf 168
2.4.3.2. Yiyecek-İçecek Üreten ve Satan Esnaf 170
2.4.3.3. Dokumacılık 171
2.4.3.4. Satıcı ve Tüccarlar 173
2.4.3.5. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf 175

2.5. İNŞAAT ALANIYLA İLGİLİ MESLEKLER 177
2.6. RESMÎ GÖREVLİLER 178
2.6.1. Din ve Eğitim Alanında Hizmet Veren Görevliler 178
2.6.2. Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler 180
2.7. DİĞER MESLEKLER 182
2.8. MESLEKLERİ OLMAYANLAR, FİRARİLER VE DİĞERLERİ 182

3. BÖLÜM

19. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA İKTİSADİ YAPI 185
3.1. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA 19. YÜZYILIN ORTALARINDAN SONLARINA DOĞRU GENEL EKONOMİK YAPI 187
3.2. TARIM VE TİCARET 188
3.2.1. Çorum Merkez Kazasında Tarla Tarımı, Zirai Gelirler ve Vergiler 194
3.2.2. Çorum Merkez Kazasında Bağ, Sebze ve Meyve Bahçesi Ziraatı ve Gelirleri 202
3.2.3. Cehri Üretimi 205
3.3. HAYVANCILIK 212
3.3.1. Büyükbaş Hayvancılık 214
3.3.2. Küçükbaş Hayvancılık 217
3.3.3. Yük ve Binek Hayvanları 218
3.3.4. Arıcılık 220
3.4. DİĞER GELİR KAYNAKLARI 220
3.4.1. Mesleki Gelirler 220
3.4.2. Dükkânlar 231
3.4.3. Âsiyab Gelirleri 239
3.4.4. Senelik Temettüat (Yıllık Gelir) 241
3.5. ÇORUM MERKEZ KAZASINA AİT VERGİ MİKTARI VE VERGİ TÜRLERİ 244
3.5.1. Vergi-i Mahsusa 245
3.5.2. Aşar Vergisi 248
3.5.3. Rüsumat Olarak Alınan 250
3.5.3.1. Adet-i Ağnam, Rüsum-ı Keçi, Resm-i Kovan ve Bağ Dönümü 250
3.5.4.Çorum Şehrinin Toplam Vergi Miktarı 252

SONUÇ 255
KAYNAKLAR 257
EKLER 261

TAKDİM

Yerel tarih denildiğinde yaşanılan çevrenin, mahallenin, köyün, ilçenin veya ilin tarihi akla gelmektedir. Yerel tarih aynı zamanda, yaşanılan yerleşim yerinin geçmişini tarihi açıdan incelemek ve korumakla kalmaz, konu edilen bölgenin sosyal ve kültürel yapısının da anlaşılmasına yardımcı olur.

Çorum Belediyesi olarak; Hititler gibi büyük bir uygarlığa ev sahipliği yapan, pek çok medeniyetin yaşadığı, Anadolu'da Türk–İslam kültürünün ulaştığı ilk noktalardan biri olan Çorum'un, tarihi ve kültürüne ait tüm değerleri korumayı, açığa çıkarmayı ve gelecek nesillere aktarmayı sorumluluklarımız arasında görüyoruz. Budan dolayı gerek şehirdeki tarihi dokunun ortaya çıkarılması ve gerekse şehrimizle ilgili yazılı ve sözlü belgelerin herkesin yararlanacağı şekilde eser haline getirilmesi, Kent Arşivimiz aracılığıyla şehre ait bilgi ve belgelerin toplanması kültürel hizmetlerimizin önemli kalemlerinden.

Bu amaçla şehrimizin Şer'iyye Sicilleri, Nüfus Defterleri, Evlenme Sicil Defterleri, merkez ve ilçelerimizle ilgili sempozyum bildirilerini kitaplaştırdık. Talep eden tüm vatandaşlarımıza da bu eserleri ulaştırıyoruz.

Çorum'a dair oluşturduğumuz külliyata bir eserimizi daha kazandırıyoruz. Araştırmacıların, dönemin sosyo – ekonomik yapısı, demografik yapısı hakkında ayrıntılı şekilde bilgi sahibi olacağı Arş. Gör. İlyas Ak Hocamızın kaleme aldığı "Çorum Merkez Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1844 – 1845 yılları Temettüat Defterlerine Göre)" adlı eseri kültür yayınlarımıza dahil ettik.

19. yüzyılın ilk yarısında şehrimizdeki meslek grupları, gelir durumları, nüfusun dağılımı, mahallelerimiz, ekonomik hayat gibi pek çok konuda bilgi içeren eserimizin şehrimiz tarihine ışık tutacağına inanıyor, İlyas Ak Hocamızı tebrik ediyor, çalışmalarında başarılar diliyorum.

Şehrimizin kültür hayatına katkı sunan herkese şükranlarımı sunuyor, değerli okurlarımıza teşekkür ediyorum.

Dr. Halil İbrahim AŞGIN
Çorum Belediye Başkanı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti için 19. yüzyıl, *"imparatorluğun en uzun yüzyılı"* olmasının yanı sıra, beka sorununun da ortaya çıktığı bir yüzyıldı. 19. yüzyılda, başta İngiltere, Almanya ve Fransa olmak üzere Batılı devletler**,** sanayi ve ticarette devrim niteliğinde gelişmeler yaptı. Bu yüzyıl boyunca, sömürgeciliğe ilaveten, ucuz ham madde bulma girişimleri hız kazandı. Artık dünyanın siyasî haritası, iktisadi konjonktüre göre şekillenmeye başlamıştı. İktisadi yarışa ayak uyduramayan ya da geri kalan ülkelerin, bir kısmı bağımsızlıklarını tamamen yitirdi ve Avrupalı devletlerin sömürgesi haline geldi. Osmanlı Devleti ise ekonomik özgürlüğünü büyük ölçüde kaybetti. Devlet, kapitalizmin gerekleri doğrultusunda varlığını ancak bir süre daha devam ettirebildi. Osmanlı Devleti, "klasik çağında 1300-1600" hem siyasal hem de ekonomik açıdan, bir otorite olsa da, özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde ekonomik özgürlüğünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştı. Bu gidişatın farkında olan reformcuların-yenilikçilerin/ıslahatçıların- devletin, siyasi varlığını sürdürmek için yaptığı birtakım yenilik hareketleri de istenilen sonucu vermedi. Devlet, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, Avusturya ve İran'a karşı giriştiği hemen hemen her savaşı kaybetti ve artık müdafaa savaşları vermeye başladı.[1]

19. yüzyılın başlarında Sırplar'ın ve akabinde Yunanlıların ayaklanması ve birtakım imtiyazlar elde etmesi, bütünden kopuşun başlangıcını alevlendirdi. Gerek içteki isyanlar gerek ekonomik müzayaka, II. Mahmut ve sonrasındaki Osmanlı bürokratlarını ıslahat yapmaya sürükledi. Nitekim devlet bütünden kopuşu engellemek için Müslim, gayrimüslimiyle bir Osmanlı toplumu tabanı oluşturmayı arzu ediyordu. Tüm bu sebeplerle Sultan II. Mahmut kötü gidişi durdurabilmek, daha doğrusu *"mukadder saati"* erteleyebilmek adına reform hareketlerine girişti.

Gülhane meydanında 3 Kasım 1839'da, büyük umutlarla ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı milletini teşkil etmeyi amaçlayan, önemli bir projenin ilk adımıydı.[2] Tanzimat Fermanı ile amaçlanan; hak ve hürriyetlerin verilmesi, can ve mal emniyeti ve maliyenin düzene sokulması temeline dayanıyordu. Bunun için maliye alanında önemli adımlar atıldı. Her şeyden evvel devlet, Avrupa gibi merkezileşip vergiyi tek elden toplamak arzusuyla, aracıları ortadan kaldırmak istiyordu. Böylece, aracının cebine girmeden hazineye daha çok para girdisi amaçlandı. Ayrıca tüm mali işlerin kontrol için de Maliye Nezareti kuruldu.

Eskiden beri süregelen, karmaşık olan ve türlü adlarla anılan vergilerin ise oldukça basite indirgenerek tek bir vergi olarak, *"ancemaatin vergisi"* adı altında toplanması kararlaştırıldı. Bu gayelerle devletin itibar ettiği muhassıllar, tüm Osmanlı topraklarında hem Tanzimat'ı anlatmaya hem de tahrire başladı. Böylece yeni vergi kaynakları için 1840 (H.1256) yılında *Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettüat* sayımları yapılmaya başlandı.

Bu kitabın zeminini oluşturması açısından,*"Çorum Kenti'nin Tarihsel Serüveni"* başlığı altında bir yazı kaleme almanın gerekli olduğu kanaatindeyiz. Bu başlık altında, Çorum hakkında geçmişten günümüze uzanan siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel konularla hakkında bilgi verildi.

---

[1] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 111.

[2] Ali Akyıldız, "Tanzimat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara 2008, s. 3.

Elinizdeki bu kitap toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde**,** Osmanlı ekonomik yapısını anlamak için klasik dönem Osmanlı ekonomisi, Osmanlı bürokrasisini Tanzimat'a götüren süreç, Tanzimat döneminde yapılan mali düzenlemeler, muhassıllık kurumu, temettüat defterlerinin kapsamı ile sosyal ve iktisadi tarih kaynağı olarak temettüat defterlerinin öneminden bahsedildi. İkinci bölümde, 19. yüzyıl ortalarında Çorum merkez kazasının sosyal ve idari yapısı tahlil edilmeye çalışıldı. Bunlara ek olarak Çorum temettüat defterleri, tarihsel süreçte mahalle adları ve konumları, nüfus yapısı, Çorum merkez kazasındaki kişi adlarının onomastik çalışması, kullanılan unvan ve lakaplar, icra edilen meslekler ele alınıp değerlendirildi. Üçüncü yani son bölümde ise *"19. Yüzyılın Ortalarında Çorum Merkez Kazasının İktisadi Yapısı"* başlığı altında 19. yüzyılın ortalarından sonlarına doğru Çorum'un genel ekonomik yapısı, tarımsal arazi miktarı, Çorum kazasının temel ekonomik faaliyetlerini oluşturan tarım, ticaret ve hayvancılığa dair veriler tahlil edildi. Ayrıca Çorum merkez kazasına ait vergi miktarı ve vergi türleri ayrıntılı bir şekilde ortaya konuldu.

Her ne kadar bu çalışmaın temel dayanağı temettüat defterleri olsa da, Çorum'u bir bütün olarak inceleyebilmek, önceki ve sonraki tarihler arasındaki bağı koparmamak için Çorum Nüfus Defteri ile Çorum Şer'iyye Sicillerine de müracaat edilmiştir. Sadece sayısal verileri tespitten ziyade, tespit edilen vergi konusundaki adaletsizlikler de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Senelik gelirleri aynı olan kişilerden, birbirinden farklı *vergi-i mahsûsa* alınmıştır. Ayrıca dikkat edilen diğer bir nokta ise bazen, yüksek gelirli birisinden, az bir miktar vergi alınırken, daha az gelirli bir haneden hemen hemen kazancının yarısı kadar vergi talep edilmiştir. Aynı zamanda Çorum mahallelerinde yaşayan hane reislerinin yıllık kazançlarının yaklaşık 1/3'i, mesleki gelirlerinin ise yaklaşık yüzde 40'ı vergi olarak talep edilmiştir**.** Zaten ancematin adı altında alınan verginin halk arasında adaletsiz bir şekilde dağıtıldığı ve toplandığı şeklinde kayda değer şikâyetler mevcuttur. Bunları tespit etmek ve vergi adaletsizliğini gidermek için yapılmaya başlanan tahrirler halkın geliriyle, verdiği vergi arasındaki oranda haksızlık olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır[3].

Yukarıda anlatılan durumu bir örnekle açıklamak gerekmektedir. Osmanlı Devleti, her mesleğin yıllık gelirini hesapladığı gibi sâillerin de (dilenciler) yıllık gelirini de hesaplamıştır. Çorum'da dilencilik yapanlar, 10 kuruş ile 80 kuruş arasında değişen vergi vermişlerdir. Hacı Yusuf Mahallesi'nde hane 22'de ikamet eden Koskosoğlu Mehmed'in hiçbir geliri olmayıp, "*bilâ-san'at mecnûn" (iş göremez halde, deli)* olmasına rağmen ve *"Merkûmun sâkin olduğu hânesi dahi olmayıp sâ'il misüllü olduğundan şunun bunun i'ânesiyle geçinmekde olduğu"* notu düşüldüğü halde her bir senede vermesi gereken vergi oranı yani vergi-i mahsusası 20 kuruş olarak hesaplanmıştır. Hacı Kemal Mahallesi'nde hane 55'te ikamet eden Körsipahioğlu Mehmed, *"Asâkir-i Mansûre tımarlısından eşkinci"* olup yıllık geliri 1815 kuruştur. Devlete verdiği vergi miktarı ise sadece 20 kuruştur. Yine Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde ikamet eden Çilingiroğlu Mustafa, mûy-tâb[4] çırağı olup senelik geliri 143 kuruştur. Çilingiroğlu Mustafa'dan da vergi-i mahsusa olarak 20 kuruş talep edilmektedir.

[3] Arzu Tozduman, *"Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisâdî Durumu (1844)",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 97.

[4] Muytap (*mûy-tâb),* halk arasında mutaf, mutafçı olarak da kullanılmakta olup, kıl dokuyan kıldan dokuma yapan usta anlamına gelmektedir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 588.

19. yüzyılı tasavvur ettiğimizde kazançlar ve talep edilen vergi arasındaki farklar kayda değerdir. Çalışma bunun gibi birçok örnek içermektedir. Tanzimat, *vergi adeleti* ve *herkesin kudret servetine göre vergi alınmasın*ı vaat ediyordu. Tespitlerimiz neticesinde, Çorum için bu vaatin tam olarak gerçekleşmediğini söyleyebiliriz.

Çorum Kenti'nin Tarihsel Serüveni

İnsanoğlu, dünyada var olduğu günden beri kendine en uygun yerde yaşamayı tercih etmiştir. Söz konusu yeri seçerken ise en temel ihtiyacı olan, su kenarlarında yaşamayı esas almıştır. Su ile fizyolojik ihtiyacını karşılamış, ektiği ürünleri sulamış, beslediği ve etinden sütünden faydalandığı hayvanını sulamıştır. Bu sebeple, dünya var olduğu günden beri su kenarları, insan için vazgeçilmez bir yaşam alanı haline gelmiştir.

Çorum, su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Doğudan Yeşilırmak Havzası, Batıdan Kızılırmak Havzası ile çevrilidir. Kızılırmak, bugün Çorum sınırları içerisindeki 10 adet yerleşim yerinden geçmektedir (Kargı, Osmancık, Dodurga, Laçin, Oğuzlar, Çorum, İskilip, Uğurludağ, Bayat, Sungurlu). Orta Karadeniz'in güneyinde bulunan Çorum 39° 54' ve 41° 20' kuzey enlemleri ile 34° 04' ve 35° 28' doğu boylamları arasında yer alır. 12.820 km² alanıyla Türkiye'nin yaklaşık 1.6'sını kaplayan ilin merkezinin denizden yüksekliği 801 m'dir. İl, doğudan Amasya'nın Göynücek ve Gümüşhacıköy, batıdan Çankırı'nın merkez ve Yapraklı, güneyden Yozgat'ın Yerköy, Merkez ve Sorgun, kuzeyden Sinop'un Boyabat, kuzeydoğudan Samsun'un Vezirköprü, kuzeybatıdan Kastamonu'nun Tosya ve güneybatıdan Kırıkkale'nin Delice ve Sulakyurt ilçeleriyle çevrilidir. İl toprakları, kuzey ve kuzeydoğudan Canik Dağlarının batı uzantıları, doğudan Yeşilırmak Havzası, güneyden Yozgat'ın Bozok Yaylası, batıdan Kızılırmak Havzası ve kuzeybatıdan Ilgaz Dağlarının doğu uzantıları gibi doğal sınırlar ile çevrilidir. Çorum, Karadeniz'den İç Anadolu'ya geçiş bölgesinde olmasına karşın iklimi, tümüyle sert ve karasal iklim özelliklerini yansıtmaktadır. Çorum'daki sular iki akarsu havzasında toplanır. Bunlar Kızılırmak ve Yeşilırmak havzalarıdır. Her iki havza da su kaynakları açısından zengindir[5]. İl, coğrafi konumunun avantajlarından dolayı, antik çağlardan beri insanların yerleşim alanı olmuştur.

Antik çağlarda, maden işlemek hayati bir öneme sahipti. İnsanlar, günlük hayatını idame ettirebilmek için avcılıkla, devletler ise ganimet edebilmek ve kendisini müdafaa edebilmek için savaşlarda işlenmiş metala ihtiyaç duyardı. Bu nedenle, ihtiyacı karşılayacak maden yatağını bünyesinde barındıran Çorum'da, yerleşmeler yoğunlaşmıştı. Şehrin coğrafi konumunun da ticarete imkân sağlaması, gelişmeyi hızlandırıcı bir etken olmuştu. Böylelikle bölgede M.Ö 4000'lerde yerleşmeler başlamış, madenlerin işletilmesi ile M.Ö. 3000'lerde Anadolu'nun en müreffeh beylikleri Çorum'da kurulmuştu. Hititler ya da Etiler olarak bildiğimiz bir sülalenin M.Ö II binin başlarından itibaren Çorum'u etkisi altına almaya başlamıştı[6].

M.Ö 3. yüzyılda Galat toplulukları, Avrupa'dan Anadolu'ya geçip batıda Bitinya'nın[7] doğu kesimleri, doğuda Kapadokya'nın batı kesimleri (Çorum-Sivas-Yozgat) arasında yer alan geniş bir alana yerleşmişti. Bu topluluklardan olan Trokmu Oymağı daha Kavimler Göçü sırasında (M.Ö 1200'ler) çöken Hitit İmparatorluğu'ndan kalma başkent, Hattuşaş (Boğazköy) yöresine gelmişti. Kapadokya tarihinde önemli bir yeri olan bu savaşçı Galat Oymağı'nın adı olan *Trokmu*

[5] ''Çorum", *Yurt Ansiklopedisi,* C. III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 2010-2012.
[6] Sevim Uluç, ''Çorum ve Çevresi", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 19.
[7] Bitinya hakkında geniş bilgi için bk. E. Bosch "Bitinya Tetkikleri (1.Kısım)" Çev: Sabahat Atlan, *Belleten,* C. X, S. 38, Nisan 1946, s. 29-53; Nezih Fıratlı, "Bitinya Araştırmalarına Birkaç İlave (27 Resim ve 5 Levha ile Birlikte)", *Belleten,* C. XVII, S. 65, 1953, s. 15-25.

sözcüğünün zamanla *Torumku*'ya, sonra da *Çorumlu*'ya dönüştüğü öne sürülür. Klasik dönemlerde ise bölgeye *Kapadokya* ve daha sonra *Galatya* adı verildi[8].

Yunan tarihçi Heredot (M.Ö 484-425, Halikarnas), Kapadokya bölgesini: Sakarya nehrinden Kızılırmak'a, Karadeniz dağlarından Toroslar'a kadar uzanan yer olarak adlandırmıştır. Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon (M.Ö 64-24) ise yöre halkını, Toroslar'ın ötesinde oturan koyu renkli Sami ırktan ayırmak için *Beyaz Suriyeli* diye adlandırmaktadır. Perslerin Katpaduka olarak adlandırdıkları Kapadokya'yı Strabon, Büyük Kapadokya ve Pont Kapadokyası diye iki ayrı bölge olarak tanımlamaktadır[9].

Çorum adıyla ilgili birçok tez vardır. Bu tezlerden biri de, Gordios'a dayanmaktadır. Gordios MÖ. 90-80 arasında Pontus Krallığı'na bağlı olarak Kapadokya valiliği yapmıştır. Bu kişinin valiliği sırasında *Gordiana* denilen bölge, onun yönetiminden sonra da uzun süre aynı adı taşımıştır. Bu teze göre Çorum sözcüğü, *Gordiana'*nın *Gordum* biçimini alması ve zamanla *Çorum'*a dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır[10].

İleriki yüzyıllarda Anadolu'da birçok seyahat yapmış olan batılı tarihçilerden bazıları, Çorum'un Roma dönemindeki isminin *Eukatiye* olduğunu ileri sürmüşlerdir. Eukhaita Çorum'a bağlı, Mecitözü ilçesine 5 km. uzaklıkta bulunan bir yerdi.

Çorum adıyla ilgili muhtelif görüşler olduğu gibi, Çorum'un Türkler tarafından ilk ne zaman fethedildiği konusu da kesin olarak bilinmemektedir. Fakat, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun kapıları Türkler'e açılmış ve Anadolu'da birçok yer Selçuklu komutanlar tarafından fethedilmeye başlanmıştır. Çorum'un ise Danişmendliler tarafından fethedildiği ve Türkmenlerce yurt ve otlak yeri olarak kullanıldığı bilinmektedir[11].

Sultan Alparslan Malazgirt Savaşı'ndan sonra, Danişmend Ahmed Gazi'yi Kayseri, Tokat, Sivas, Amasya gibi yöreleri fethetmesi için görevlendirmişti. Bunun üzerine bu yöreleri almak için Danişmend Ahmed Gazi harekete geçmiş ve onun bu savaşları Danişmandnâme'de anlatılmıştır. Danişmendnâme'de Çorum ismi şöyle anlatılmaktadır: 1075 yılının Haziran-Temmuz aylarında Danişmend Ahmed Gazi Çorum Kalesi'ni kuşatmış ve fethi sırasında o zaman hâlâ Bizanslı olan halk önce Müslüman olmuş, fakat sonradan tanassur ederek Danişmend Ahmed Gazi'yi zehirlemek istemişlerdi. Mürtet olan bu halkın işledikleri suçun ve günahın ağır olduğu anlaşılınca, o şehrin yerli ahalisine *Cürümlü* adı verildiği dile getirilir. Ayrıca, Çorum şer'iye mahkeme sicil defterlerinde Çorum adı temiz, saf, lekesiz ve arı anlamlarına gelen *Belde-i Pâkize* olarak da geçmektedir. Diğer yandan Suheyb-i Rûmî, Ubeyd-i Gâzî ve Madi Kerb gibi Ashâb-ı Kiram'ın kabirlerinin burada bulunması hasebiyle Çorum'a manevi yönden arı ve temiz anlamlarına gelen *Belde-i Münezzehe* de denilmiştir[12].

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Çorum isminin kökenini şöyle açıklamaktadır: *"Evsâf-i Kal'a-ı Çorum, Selçûkîlerden Kılıçarslan Şâh'ın bimasıdır derler. Âb-ı havası latif olduğundan Kılıçarslan Şâh, Oğlu Yakup Mirza'yı ve yüzlerce sair çorlu hastaları bu şehre gönderip ifakatyâb ettirdiği için adına Çorum denmiştir. Ama a'yân-ı vilayet Çevr-i Rum'dan galat ve muhaffefdir derler".* 1530 Muhâsebe-i Vilâyât-ı Karaman ve Rûm Defteri ile 1576 tarihli Mufassal Tahrir

[8] *Yurt Ansiklopedisi…,* s. 2022.
[9] Uluç, *a.g.m.,* s. 19.
[10] *Yurt Ansiklopedisi…,* s. 2022.
[11] İlhan Şahin, "Çorum", *DİA,* C. 40, TDV, Ankara 2008, s. 374.
[12] Kamil Şahin, "Çorum Adının Menşei", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu,* Çorum 2006, s. 28-32.

defterlerinde Çorum'un adı, *Çorumlu* diye geçmektedir. Zamanla *Çorumlu* kelimesinin sonundaki ek atılarak Çorum şekline dönüşmüştür ve bugünkü ismini almıştır[13].

Yazının icadı o kadar önemlidir ki belki de yazı, insanoğlunun en önemli icadıdır. İnsanlığın ortak bir ürünü olan yazı, zamanla gelişerek bugünkü halini almıştır. Dünya tarihini yazının icadından önce ve yazının icadından sonra diye ikiye ayırırız. Çorum ve yöresinin yazılı tarih öncesi, prehistorya biliminde Kalkolitik denilen dönemde gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Çorum sınırları içerisinde başta Hattuşaş olmak üzere çeşitli yerleşim bölgelerinde yapılan kazılarda, Çorum'un en eski yerleşim tarihi de ortaya çıkarılmıştır. M.Ö 3000'lerde başlayan Tunç Çağı'nda da Çorum yöresinde Boğazköy, Eskiyapar, Pazarlı Alacahöyük gibi önemli bölgeler Tunç Çağı'nın da önemli temsil merkezleridir. Anadolu'da Asur ticaret kolonileri çağıyla birlikte (M.Ö 2000) yazılı tarih dönemi başlamıştır. Asurlular ticarette ileri düzeyde olduğu için her şeyi kayıt altına almışlardır. MÖ 15. yüzyılın ortalarında II. Tudhaliya Hititler'in başına geçerek, Hattuşaş'ı tekrar birliğin merkezi yapmıştır.

375 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştı. Doğu Roma'nın merkezi İstanbul'du. Böylece Anadolu, Doğu Roma'nın hâkimiyeti altına girmişti. Çorum'da ise Bizans hâkimiyetinin tam ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekteydi. Zira Çorum'un Danişmendliler tarafından kaç yılında fethedildiği ya da Selçuklu ve Beylikler dönemindeki kalıntıların bulunamayışı, bulunan kalıntıların ise özgün niteliğini kaybetmeleri, bahsi geçen dönemlerin Çorum hakkında kesin bilgiler toplamamıza mâni olmaktadır.

Bizans döneminde Çorum'un isminin Eukaita, Nikonya veya Yankoniye olduğu tartışılagelse de S. Vryonis tarafından yapılan çalışmalar sonucunda Eukaita olduğu belirlenmiştir. Eukaita isminin Çorum yerine, Elvan Çelebi'ye ait olduğunu iddia edenler de olmuştur. Eukaita, Bizans döneminde önemli bir ticaret, din ve yönetim birimidir. Özellikle Aziz Theodere kültürüne tabi olması hasebiyle bölge hem dinî hem de ekonomik açıdan gelişmiştir[14].

Bizanslılardan sonra bölgeye, Türkler akınlar düzenleyerek buralarda hâkimiyet kurmuşlardı. Bölgede Danişmendlilerin egemenliği, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından Çorum'u kendi topraklarına katmasına kadar devam etmişti[15]. Hem 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra hem de Moğol istilasının hemen öncesinde büyük Türkmen göçleri ile liderlerine *Babalar* denilen ve Anadolu'nun siyasi, dini, kültürel yapısında önemli değişmelere yol açan isyanlar yaşanmıştı. Değişik sosyal katmanlardan oluşan bu kitleler, özellikle de İranlı aydınlar, bu değişimi oldukça etkilemiş ve hızlandırmışlardı. Çünkü göçebe Türkmenler Alevi olduğu için onlarda İran nüfuzu daha etkili olmuştu. Ayrıca göçler sırasında Anadolu'ya gelen dervişler, değişik tasavvuf anlayışlarıyla göçebe ve yarı göçebe çevrelerde önemli etkiler yaratmışlardı. Bu da Babai Ayaklanması'nın zeminini hazırlamıştı. Moğollar 1243 yılında bu iç karışıklıklardan yararlanarak, zaten yeterince zayıflamış Selçukluları Kösedağ Savaşı'nda mağlup etmiş ve Anadolu'yu işgal ederek, nüfuzları altına almışlardı. Akabinde, belli bir dönem Anadolu'da varlıklarını, atadıkları valiler vasıtasıyla tesis etmişlerdi[16].

---

[13] Şerif Korkmaz, *"Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)",* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 12.

[14] Ömür Bakıer, "Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 53-54.

[15] Şahin, *a.g.m.,* s. 374.

[16] *Yurt Ansiklopedisi…,* s. 2033.

İlhanlılarda 1335 yılında yaşanan taht kavgasından yararlanan Eretna Beyliği, 1344 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve bu dönemde Çorum'un da aralarında bulunduğu birçok Orta Anadolu kenti Alaeddin Eratna'nın yönetimi altına girmişti. Kadı Burhaneddin ise, Sivas dolaylarında Kılıç Arslan'ı öldürerek hükümdar naibi olmuştu. Daha sonra naiblik ile yetinmeyerek 1381'de hükümdarlığını ilan etmişti. Böylece Eretna Beyliği yıkılmıştı.

Eratne Beyliği yıkılınca Çorum'da, Kadı Burhaneddin'in egemenliği başladı. Candaroğulları Beyi Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin ile Osmanlılara karşı birleşince, Osmanlılar ile Kadı Burhaneddin karşı karşıya gelmişti. Yıldırım Bayezit, Kadı Burhaneddin üzerine oğlu Ertuğrul yönetiminde bir ordu gönderdi. 1392'de Çorum yakınlarında Kırkdilim Kalesi önündeki savaşta, Osmanlı ordusu mağlup oldu. Kırkdilim muharebesinden sonra, ordusundaki beylerin teklifi üzerine, Kadı Burhaneddin; İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar taraflarını kırk gün boyunca yağma ve tahrip etti. Bu başarısından sonra bölgedeki mahalli beyler tekrar Kadı Burhaneddin'in tabiiyet ve nüfuzu altına girdi[17]. Fakat. Kadı Burhaneddin, 1398'de Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'a mağlup olunca beyliği ortadan kalktı. Tabiatın gereği olarak Kadı Burhaneddin'e bağlı bütün yöreler ve bu arada Çorum, Osmanlı idaresi altına girdi[18].

Sultan I. Murad devrinde Rumeli Beylerbeyi kurulmuştu (1362). 1393 yılında ise Yıldırım Bayezit tarafından Anadolu Beylerbeyi kuruldu. Osmanlı Devleti'nin bu durumda, daha çok Rumeli merkezli fetihler yaptığı ya da teşkilat bakımından Rumeli'ye daha çok ağırlık verdiğini çıkarabiliriz. 1413 yılında *Vilayet-i Rûm* adıyla üçüncü bir beylik kuruldu. Amasya, Sivas ve Tokat'ın alınmasıyla kurulan bu eyalet, Anadolu'nun tamamı için söylenen Rûm'dan ayrılsın diye, *Vilayet-i Rûmiye-i Suğrâ* olarak adlandırılmıştı[19].

Osmanlı Devleti, babadan oğula geçen bir veraset sistemine dayandığından tahta varis adaylar deneyim kazanması için Anadolu'nun çeşitli yerlerine sancağı yönetmek üzere görevlendirilirlerdi. Ayrıca hanedan mensubunun bir bölgeye gelip orayı yönetmesi o bölgeye verilen önemi de göstermekteydi. Belirlenen bölgeye şehzade gönderilerek, şehzadenin mali masraflarını hafifletmek ve görevinin karşılığı olarak saray hazinesini yükten kurtarmak amaç edinilirdi. Bu gibi sebeplerden ötürü şehzadeler sancağa çıkmış ve sancağı yönetmişlerdi.

Çorum'da ilk sancakbeyliği yapan kişi, Şehzade Ahmet'ti. Beyazıt'ın oğlu olan Şehzade Ahmet, dedesi II. Mehmet tarafından görevlendirilmişti. Daha sonra İkinci Bayezit, babasından gördüğü teamülü devam ettirerek torunu Süleyman'ı Çorum sancağını idare etmek için görevlendirmişti. Çorum'u yöneten son şehzade ise I. Süleyman zamanında atanmıştı. I. Süleyman, torunu Orhan'ı Çorum'u idare etmesi için görevlendirmişti. Bilindiği üzere I. Süleyman devrinde oğulları arasındaki mücadeleler ön plana çıkmaktaydı. I. Süleyman, oğlu Bayezit'in isyan etmesinden korktuğu için Beyazıt'ın oğlu Orhan'ı, Çorum'u yönetmesi için sancakbeyi olarak atadı. Çorum'da şehzadelik yapanlardan hiçbiri ileride Osmanlı tahtına geçemeyecekti[20].

---

[17] Hasan Geyikoğlu, ''Çorum ve Çevresinde Osmanlı-Beylikler Hâkimiyet Mücadeleleri", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu,* Çorum 2006, s. 397.
[18] *Yurt Ansiklopedisi…,* s. 2034.
[19] Üçler Bulduk, ''Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatında Yeri-I", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM),* S. 3, Ocak 1992, s. 130.
[20] Haldun Eroğlu, "Şehzade Sancağı Çorum", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu,* C. II, Çorum 2016, s. 493-494.

Çorum'da 1456 yılında, tamamen Müslüman ahalinin oluşturduğu yaklaşık 2300 kişi yaşamaktaydı. 1521 yılında bu sayı 5000 civarına çıkmıştı ve bu tarihte altmış yetmiş kişilik bir Yahudi grub da şehirde bulunmaktaydı. Bunlar büyük ihtimalle, İspanya'daki Hristiyan zulmünden kaçmak için 1492 yılında, II. Bayezit'ten yardım isteyen küçük bir Yahudi cemaati. Fakat bu cemaat kısa süre sonra iktisadi ve sosyal ortamı kendileri için yetersiz bularak muhtemelen başka bir yere gitmişti. Çünkü Yahudiler tarih boyunca ticaret ve sanat ile uğraşmışlardı. O dönemde Çorum'un bu yapıda bir özelliğinin olmadığı kaynaklarda açıktı. Zira 1555'te şehri ziyaret eden Hans Dernschwam Çorum'u tamamıyla Türklerin oturduğu bir şehir olarak anlattığı gibi, 1576 tarihli tahrire göre burada bulunan tahmini 10 bin kişinin tamamının Müslümanların teşkil ettiği belirtilmişti[21].

Osmanlı taşra teşkilatında padişahın yürütme yetkisini temsil eden ve doğrudan merkez tarafından atanan sancakbeylerinin görevi yalnızca askerî, idari değil tımar taksimatından güvenliğe kadar muhtelif alanlara uzanmaktaydı. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çorum sancağında sık sık sancakbeyi değişimi olmuştu. Nitekim merkezi yönetim, bir yerde sancakbeyini uzun süre tutmak istemeyerek sık sık görev yeri değişikliğine gitmişti. Buradaki amaç, uzun süre bir yerin yöneticisi olarak kalan beyin güç elde ederek devlet otoritesini tanımaz, isyan eder hâle gelmesini engellemekti. İhtimal dâhilindeki menfi hareketleri önlemek açısından devlet, sancaktaki beyin yerini sık sık değiştirerek kendisine rakip olabilecek bir gücü engellemeyi amaçlamaktaydı.

Çorum'a atanan ilk sancakbeyi 1556'da Mustafa Bey'di. Bu dönemde Osmanlı ülkesinde iç karışıklıklar bulunmaktaydı. Nitekim I. Süleyman'ın oğulları arasında iktidar savaşı mevcuttu. I. Süleyman, oğlu Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Bayezit'i ise Amasya'ya tayin etmiş, Bayezit'in oğlu Orhan'ı da Çorum'a sancakbeyi olarak göndermişti. Konya Muharebesi'nde I. Selim ve Bayezit karşı karşıya gelerek savaşmışlardı. Çorum sancakbeyi olarak bulunan Şehzade Orhan da babası Bayezit'e destek olmak için Konya'ya gidince yerine İlyas Bey görevi devralmıştı. Ancak İlyas Bey, usulsüzlüğü ve sancakta çıkan karışıklıklar hasebiyle azledilmiş ve yerine Mehmed Bey tevdî edilmişti. Mehmed Bey bu görevi 1568 yılına kadar yapmıştı. Daha sonra ise Gülabi Bey, padişah fermanı ile Çorum sancakbeyi olarak atanmıştı. Gülabi Bey, İnebahtı Deniz Savaşı'nda sipahileri ile beraber şehit düşmüştü. 1575 yılına gelindiğinde Çorum sancakbeyi ise Mustafa Bey'di. Ancak sancakbeylerinin nüfuzlarını arttırmak istemeleri ile halka kötü davranmaları, bununla birlikte usulsüzlük yapmaları hasebiyle Hacı Ahmed Paşa ve Mahmud Bey Çorum sancakbeyliği görevlerinden sırasıyla azledilmişti. 1593-1595 yıllarında ise Ali Bey ve Takaşı Hasan Çorum sancağında görev yapmışlardı[22].

Anadolu'da yaşayan göçebe Türkmenler, zaman zaman İran'ın etkisi altında kalmıştı. Özellikle Osmanlı-İran savaşlarının arttığı yıllarda Türkmenler İran tarafını tutarak Osmanlıyı zor duruma sokmuşlardı. Sadece savaşlar değil I. Süleyman'ın kendi oğulları arasındaki mücadeleler sonucu Şehzade Bayezit'in yenilmesi ve Safeviler'e sığınması Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Çorum sancağında da hareketliliğe yol açmıştı. Ayrıca bu dönemde Çorum'da suhte ayaklanmalarını da yoğun olarak görmekteyiz.

Suhteler, sadece Osmancık'ta isyan hareketiyle bulunmakla yetinmeyip, 1582 yılında kasabada menfi hareketlerde de bulunmuşlardı. Çorum'da ise Canfedaoğlu liderliğindeki suhteler

[21] Şahin, *a.g.m.,* s. 375.
[22] Üçler Bulduk, "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", *OTAM,* S. 6, 1995, s. 45-46.

isyan etmiş ve şehri yakıp yıkmışlardı. Fakat kısa zamanda asi lider ele geçirilerek idam edildi. Hemen hemen aynı dönemlerde Safeviler'e temayül gösteren Türkmen aşiretlerinin faaliyetleri de devam etmekteydi. İran'a temayül gösteren kişiler oradan getirdiği kitaplar ile Safevi propagandası yapıp, kişileri etkilemeye çalışmışlardı.

Çorum, 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın ilk yıllarında da Anadolu'yu kasıp kavuran Celali isyanlarından nasibini almıştı. Kara Yazıcı İsyanı nedeniyle, Osmanlı komutanı Serdar Mehmed Paşa tarafından Sivas civarındaki dağlarda muhasara edilmişti. Kara Yazıcı isyanından vazgeçtiğini ve devlete itaat ettiğini bildirince yapılan anlaşma gereği Çorum sancağı, Kara Yazıcı'ya verilse de tekrar Celali güruhunu toplayarak kısa bir süre sonra yeniden isyan etmişti. Ancak her isyancının yaşadığı sonu yaşayarak Canik Dağları'nda Osmanlı ordusu ile yaptığı çarpışmada isyanını canı ile ödemişti[23].

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda merkezi otorite eksikliğinden dolayı artmıştı. İnsanların eşkıyâlığa yönelmesindeki en temel sebepler arasında, siyasi iktidarın zayıflaması, halkın fakirleşmesi, nüfusun artması, iktisadi zorluklar gibi nedenler sayabiliriz. Osmanlı Devleti eşkıyâlarla mücadelelerinde taviz dahi vererek istediği yöreye vali, sancakbeyi atamışsa da daha sonra eşkıyanın canını almayı da bilmişti.

Eşkıyalar genelde sarp dağları kendilerine mekân edinmişlerdi. 1509'daki Şahkulu Ayaklanması da Çorum isyanının önemli merkezlerinden biriydi. Osmanlı Devleti, bir yerde eşkıya türeyince bütün sancak veya eşkıyanın türediği yeri, nezre bağlamıştı. Bu sebeple Çorum'da eşkıyâlık faaliyetleri olunca devlet, 27 Ocak 1775 tarihli belgede Çorum sancağına bağlı İskilip ve Kal'a'da ikame edenleri nezre bağlamıştı. Böylelikle merkez, Vezir Çerkes Hasan Paşa'dan ve İskilip Kazası'nın imamlarından, İskilip ve havalisinde meydana gelen eşkıyalık hareketlerini önlemesi, bu konuda gevşeklik göstermemesi hususunda taahhüt etmişti. Fakat aksi olursa Hazine-i Amire'ye 60.000 kuruş nezre bağlanmış ve birbirlerine kefil olmuşlardı. Devlet, işi sıkı tutmak istemiş eşkıyalığa son verilmezse ya da bu konuda gevşeklik gösterilirse ceza keseceğini belirterek yaptırımını güçlendirmişti. Ancak bunun tam anlamıyla eşkıyalık faaliyetlerini durdurduğunu söyleyemeyiz.

12 Mayıs 1777 tarihli belgeye göre Hasırcıoğlu Deli Mustafa ve oğulları sadece dağlarda eşkıyâlık yapmakla kalmayıp Çorum nefsine inerek Sultan Murad Han Cami'nin hatibi es-Seyyid Muhammed Mes'ud Efendi'nin hanesini basıp eşyalarını almışlar ve kendisini katletmişlerdi. Daha sonra ise Amasya tarikine kaçtıkları için yakalanamamışlardı. Devlet eşkıyalarının tekrar ortaya çıkması halinde derhal yakalanıp adalete teslim edilmelerini istemiş ve bu konuda tahammül göstermeyerek aksi olursa Çorum ahalisini Matbah-ı Amire'ye ödenmek üzere 25.000 kuruş nezre bağlamıştı. Yine 28 Kasım 1785 tarihli belgede İskilip'te eşkıyâlık yapan Gökçeoğlu Kara Ahmet, Çirooğlu Mehmet ve aveneleri ile 17 Kasım 1800 tarihli belgede Osmancık kazasında şekavette bulunan Halil Efendi oğlu Ahmet, damadı ve avenelerinin yakalanarak adalete teslim edilmelerine dair ahaliyle anlaşılmış ve bu konuda ahaliler nezre bağlanmıştı[24].

[23] Namiq Musalı, "XVI. Yüzyılda Çorum", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. I, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 97.
[24] Özen Tok, "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkıyalığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. I, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 210-212.

Çorum, Osmanlı öncesinde ve Osmanlı Devleti döneminde ticaret ve sanayide pek öne çıkmamış, yakınında bulunan Ankara, Tokat gibi şehirlerin gölgesinde kalmıştı. 15. yüzyılın ikinci yarısında hem demografik hem de ticari açıdan bölgeye hâkim olan kent, tartışmasız Tokat kentiydi. Tokat'tan sonra Kastamonu, Merzifon ve muhtemelen Amasya gelmekteydi. Çorum ise, Samsun ve 16. yüzyılda büyük bir gelişme gösterecek olan Sivas gibi ancak üçüncü kademede bir yerleşim merkezi sayılabilirdi. Tarih boyunca Çorum'da gayrimüslim nüfusun az olması da bunda önemli bir etkendi[25].

Çorum'u 16. yüzyılda ziyaret eden bir Alman seyyah Hans Dernschwam, şehri şöyle anlatmaktadır:

> *"Bir Türk şehri olan Çorum, öyle büyük bir şehir değil. Neredeyse bizdeki büyük bir köy kadar. Etrafında su yok. Bir dağın eteğinde kurulmuş, vadiye bakıyor. Önünde güzel, geniş, yemyeşil bir düzlük uzanıyor. Etrafta bağ bahçe görülmüyor. Evler kerpiçten yapılmış. Kerpiçler sanki çimenden bel ile alınmış dört köşe kesekler gibi. Evler alçak, çatı diye bir şey yok, ancak toprak damlar görülüyor. Bu evlerde oturanlar fakir kimseler olmalı. Orada taşla inşa edilmiş bir cami gördük. Ot bulamadık, atlara saman verdik. Biz buraya gelinceye kadar, pahalı da olsa, hemen her yerde arpa buluyorduk. Ekmekleri iyi değildi. Şarap da işe yaramaz. Bir Ermeni köyünden getirildi"*[26].

Çorum, Osmanlı idaresi döneminde nüfus, fiziki yapı ve ekonomik yönden gelişmeye başlamıştı. Kale-şehir durumundan bir kent olmaya doğru ilerlemeye başlamıştı. Çorum Kalesi'nin ise hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, Selçuklu ya da Danişmendliler tarafından inşa edildiği tahmil edilmektedir. Evliya Çelebi, kalenin bir Selçuklu yapısı olduğunu belirtir. Kale 16. yüzyıl ortalarında mamur bir halde olup içinde dört mahalle bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin söyledikleri bize bu yerin önce kale içinde olduğunu ve daha sonra kale dışına taştığını göstermektedir. Büyük ihtimalle artan nüfus kale içine sığmayarak kale dışına taşmıştır.

Şehrin 1456'da 6 mahallesi olduğu bilinmektedir. Bunlar Debbâğan Mescidi, Alaca Mescidi, Ahî Münevver, Ahmet Çelebi, Cebelü Mescidi ve Makbere isimlerinde idi. İncelediğimiz 1844-1845 Çorum temettüat defterlerinde geçen 42 mahallenin isimleri arasında bunlardan hiçbiri yoktur. 1521'de ise nüfusun artmasıyla doğal olarak mahalle sayısı otuz bire yükselmiştir. Bu da şehrin 1456-1521 döneminde hızlı bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Bu dönemler Osmanlının en kudretli, en zengin dönemlerine rastlamaktadır. 1576'da mahalle sayısının 48'e ulaşması, büyüme hızının 1521-1576 tarihleri arasında da sürdüğüne işaret etmektedir. Evliya Çelebi'ye göre, 17. yüzyıl ortasında şehirdeki mahalle sayısı 42'dir. İncelediğimiz temettüat defterinde de mahalle sayısı 42 olarak verilmiştir. Ancak mahallelerin büyüklüğü ve mahallelerde oturan kişi sayısı tabii ki farklılık göstermektedir. Büyük ihtimalle 18. yüzyılda Çorum mevcut konumunu sürdürmüştür. 1824-1836 tarihleri arasında 47, 1876'da 46 ve 1900'de 48 mahalleye sahiptir. 16. yüzyıldan sonra

[25] Suraiya Faroqhı, "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 82-84.
[26] Adem Apak, "Alman Seyyah Hans Dernschwam'ın Gözüyle XVI. Asırda Çorum", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 138.

mahalle sayısının hemen hemen sabit kalması, şehrin 17. yüzyıldan itibaren fiziki bakımdan fazla bir değişikliğe uğramadığının göstergesidir[27].

Mahalle sayısında ise muhtelif görüşler vardır. Evliya Çelebi 42 mahalle var derken, 1576 tahririnde 48 mahalle[28] kaydedilmiştir[29]. Refet Yinanç, 1576'da Çorum'da 48 mahalle olduğunu ve nüfusunun 12.100 küsur olduğunu belirtmektedir[30]. Üçler Bulduk'un yayımladığı 1576 yılına ait Çorum sancağı icmal defterine göre sancağın taksimatı şöyledir: 1576'da Çorumlu nahiyesine bağlı 76 köy bulunmaktadır. Bilindiği üzere 16. yüzyılın sonuna kadar Çorumlu şekliyle adlandırılan il, 17. yüzyılın başlarından itibaren *–lu* eki atılarak bugünkü kullandığımız şekilde Çorum adını almıştır. Bu 76 köyden divani ve niyabet hisseleri 290.000 akçeyi aşmaktadır. Nüfus bakımından ise Tokat ve Ankara'da olduğu gibi bir yoğunluk yoktur. Köylerdeki kişiler yaşamlarını tarım ve hayvancılıkla idame ettirmektedir. Bu tarihlerde büyük kaçgun denilen Celalilerin Anadolu'yu yakıp yıkması Çorum köylerini de etkilemiştir ve köydeki kişiler can ve mal güvenliği için merkeze gelmişlerdir. 1576'da Çorum'un vergi geliri 166.663 akçedir[31].

Çorum'un ilçeleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Çorum'un Osmancık ilçesi, İpek Yolu üzerinde olduğu için oldukça gelişmiş bir yerdir. 1570'li yıllarda 9 nahiyesi vardır. Evliya Çelebi 110 akçelik bir kaza merkezi olduğunu belirtmektedir. Osmancık'ın 11 mahalleden müteşekkil bir yerleşim yeri olması, buranın küçük ölçekli bir yer olduğunun kanıtıdır. Bu döneme ait vergilerin toplamı ise 37.600 akçedir. Osmancık kazası; İncesu divanı, Çepni divanı, Öyücek divanı, Mihmadselam divanı, Bayır divanı, Pelitbükü divanı, Saz divanı ve Sakız divanı nahiyelerinden oluşmaktadır[32].

İskilip Kazası: Çorum ile hemen hemen aynı yıllarda (1073-1075 yılları arasında) Danişmend Ahmed Gazi tarafından fethedildiği tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti ise bölgeye Yıldırım Bayezit döneminde hâkim olmuştu. Bilindiği üzere I. Süleyman'ın ünlü Şeyhülislamı Ebussuûd Efendi İskiliplidir. 1576'da tutulan tahrir defterine göre İskilip'e bağlı 8 birim bulunmaktadır. Bu tarihte muhtemelen İskilip merkezde 3500-4000 arası bir nüfus ikamet etmektedir. Bulduk, Osmancık ve İskilip mahalle sayısını 11 olarak vermesine rağmen, Refet Yinanç, İskilip'in mahalle sayısını 12 olarak bildirmektedir[33]. Bu bölge, Çorum'un ardından bölgenin ikinci büyük yerleşim yeridir. İskilip kazası; İskilip nahiyesi, Fevkettarîk divanı, Tahtettarîk divanı, Bayat divanı, Karabörk divanı, Uluköy divanı, Halkasuyu divanı ve Koğa divanından müteşekkildir[34].

---

[27] Şahin, *a.g.m.,* s. 374.
[28] Cami-i Kebir, Sağrıcı, Çakır Mescidi, Hacı Yusuf (Kesek), Yenice Kayyum M., Esiruddin, Ümid Halife, Pınar (Hasan Faki M), Etci Ali, Çöplübey, Halife, Şeyh Eyyub, Cedid M. Hacı Yusuf, Ahmed Çelebi Pazar Mescidi, C.M. Hoca Hamza, Medrese, M. Karahisar. Hacı Mustafa (Turhan Kethuda), İbrahim Halife, Kunduz Han, Melik Danişmend, Sinan Mescidi, C. Şarkiyân M. Hacı Mustafa, Akpınar, Uç, Yenice (Kamer Hatun), Alaca Mescid, Namazgah-ı Cedid, C.M. Fatma Hatun, Voros Oğlu?, Dervişler, Divane Mescidi, Ahmed Faki M., C. Gülabi Bey M., Sabuncu, Makbere, Sancakdâr, Ömer Fakı(Sofular), M. Hacı Kemal. Diğer, C.M. Nuri, C.M. Hacı Kemal, C. Hacı Nasrullah, C. Arab Ahmed, Yenice Nurullah, C.M. Zaviye-i Hıdırlık, C.M. Hacı Ali B. Uzun Yakup, M. Hacı Bayram, Hacı Bayram diğer.
[29] Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I", s. 135-136-138.
[30] Refet Yinanç, "Tahrir kayıtlarına Göre Çorum", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 25.
[31] Bulduk, *a.g.m.,* s. 142-143.
[32] Aynı eser, s. 143-145.
[33] Yinanç, *a.g.m.,* s. 24.
[34] Bulduk, *a.g.m.,* s. 148-149.

Karahisar-ı Demirli Kazası: Osmancık ve İskilip isimleri bugün hâlâ kullanılmalarına ve Çorum'un en önemli ilçeleri olarak mevcut durumlarını korumalarına rağmen, Karahisar-ı Demirli ismi bugün bir ilçe ismi olarak kullanılmamaktadır. Ancak, Karahisar-ı Demirli kazasının 1520 tarihinde Kadı ve Kazancılar adlı iki mahallesi olduğunu bilmekteyiz[35]. 1576'da vergi veren hane sayısı 116'dır. 43 köy bu dönemde kazaya bağlıdır. Kazanın nüfusu ise 10 bin ila 11 bin arası bir nüfusa sahiptir[36].

Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu gibi Çorum'un Katar kazasında da Türkmen yani konargöçer nüfusu oldukça fazladır. Bu kazada konargöçer nüfusun yoğunluğunun fazla olması hasebiyle, kaza sınırlarını kesin olarak belirlemek oldukça zordur. Ancak elde edilen bilgilere göre Katar, bugünkü Uğurludağ muhitinde yer almaktadır. 1576'da Katar kazası 25 köyden oluşmaktadır. Nüfusu ise Karahisar-ı Demirli'nin aksine daha az olup 8.000 civarındadır. Diğer kazalardan farklı olarak Katar'da nüfusun yüzde 62'sini cemaatler oluşturmaktadır. 1521 hanenin de vergi verdiği bilinmektedir. Kazanın toplam hasılatı ise 172.842 akçedir[37].

18. yüzyılda Osmanlı taşra teşkilatı içinde Çorum'un yeri ile ilgili bilgilere nüzul ve avârız defterlerindeki verilerden ulaşmak mümkündür. 1735 tarihli avârızhane ile 1736 tarihli bedel-i nüzul defterlerindeki kayıtlara göre, Çorum livası dâhilindeki Çorum, İskilip, Karahisar-ı Demirli, Sakız, Mihmedselam, Osmancık, Saz, Katar, Hacıhamza kazaları bulunmaktadır. Çorum sancağına bağlı kazalar, 19. yüzyılın başlarında da aynıdır. 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımında daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi Çorum'un Eyalet-i Rum'a bağlı bir sancak merkezi olduğu görülmektedir. Bu eyalete bağlı diğer sancaklar; Sivas (Paşa), Amasya, Bozok, Divriği, Canik ve Arapkir'dir[38].

Çorum, 17. yüzyıl boyunca mevcut statüsünü korumuş ve aşırı bir nüfus artışı yaşamamıştır. 18. yüzyılda ise ilin yönetimsel kademelenmedeki yeriyle ilgili kesin bir bilgi mevcut değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831 yılında, Çorum'un 17. yüzyılda olduğu gibi Eyalet-i Rum'a bağlı bir sancak merkezi, eyalete bağlı diğer sancakların ise aynı 17. yüzyılda olduğu gibi Sivas (Paşa Sancağı), Amasya, Bozok (Yozgat), Divriği, Canik ve Arapkir olduğu görülmektedir. Çorum şehri bu süre içerisinde, yönetimsel kademelenmedeki *Sancak Merkezi* olarak yerini korumuştur[39].

Çorum'un eyalet ve sancak sınırlarını, eyaletin batı sınırında bulunduğu görülür. Bu sebeple de sancağın sınırları 19. yüzyıl boyunca yönetimsel kademelenmede sık sık görülen değişikliklerden oldukça etkilenmiştir. Bu da devletin teşkilatında bozulmaların yavaş yavaş zuhur ettiğinin göstergesidir. Özellikle 19. yüzyılda başta valiler olmak üzere, birçok devlet görevlilerinin yeri merkez tarafından sürekli değiştirilmiştir. Bunda sürgünün de etkisi vardır. Çorum şehri de bu değişikliklerden nasibini almış, 1831 yılında ilk nüfus sayımından hemen sonra yapılan değişikliklerle Sivas eyaletinden alınarak Ankara'ya bağlanmıştır.

---

[35] Mehmet Salih Erpolat. "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Çorumlu (Çorum) Sancağı Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. II, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 729.
[36] Bulduk, *a.g.m.,* s. 157-158.
[37] Aynı eser, s. 160-163.
[38] Korkmaz, *a.g.t.,* s. 34.
[39] Sevgi Aktüre, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s.123.

Çorum, 1836 yılına kadar Ankara sancak merkezine bağlı bir kaza olarak kalmış ve bu tarihte yeniden sancak olmuştur. Benzer konudaki başka bir kaynakta Çorum sancağının 1841 tarihinde Sivas'tan alınarak Ankara vilayetine bağlandığı ve 1843 tarihinde İsmet Paşa'nın Ankara, Çankırı ve Çorum sancakları mutasarrıflığına tayin edildiği yazmaktadır. Aynı kaynakta 1856 tarihinde Rıdvan Paşa'nın Çorum ve Kayseri sancakları mutasarrıflığına, 1858 yılında ise aynı göreve Elhac Mustafa Asım Paşa'nın getirildiğine işaret edilmiştir. Bu veriler bize Çorum'un, 1864 tarihli Teşkilat-ı Vilayet Kanunnamesi'nin çıkarılmasına kadar sancak merkezliğini koruduğunu göstermektedir[40].

II. Mahmut Dönemi'nde, 1826 yılına gelindiğinde yüzyıllardan beri sorun teşkil eden Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştı. Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Çorum'da da yeniçeri tahkikatı ve takibatı olmuştu. Haziran 1826 tarihli Çorum şer'iye siciline kaydedilen bir fermanda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı, idam edildilerse de yeniçerilerin bir kısmının firar ederek Rumeli ve Anadolu'nun içlerine kaçtıkları ve firar edenlerin idam edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu fermandan sonra Çorum, İskilip, Osmancık gibi kazaların merkez ve köylerinde yeniçeri takibatı yapılmış, yakalanan yeniçeriler tevkif edilip yargılanmıştı. Yakalanan yeniçerilerin ekseriyeti fermanın emrettiği üzere idam edilmiş, geri kalan kısmı ise sürgüne tabi tutulmuştu. Yeniçeri takibatı ve tahkikatı Sivas valisince görevlendirilen memurlar tarafından yürütülmüştü[41].

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra, yeni bir ordunun ihtiyacı doğmuştu. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı 1828/1829 yılında yapılmış ancak bu sayım tüm ülkenin nüfus sayımını kapsamamaktadır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra 1831 yılında, yeni bir nüfus sayım girişimi gerçekleşmiş ve bu sayım bir önceki sayıma göre daha sistematik ve kapsamlı bir şekilde tamamlanmıştır[42]. Bu sayımdaki amaç, ülkedeki erkek nüfusunu belirlemektir. Sayıma göre Çorum'un nüfusu şöyledir: Çorum 10.075, İskilip 11.450, Osmancık 4.349; Çorum'daki Türkmen ve Kürt nüfusu ise 6.581'dir[43]. 1852-1863 yılları arasında ildeki aileler çoğunlukla 3 çocuğa sahiptir. Ailelerin çocuk sayıları genellikle bu dönemde 2 ila 6 arasında değişmektedir. Ailelerin yüzde 96,47'si çocuk sahibi iken, yüzde 3.52'nin ise hiç çocuğu yoktur. Bu tablo bize Çorum'un doğurganlık oranının yüksek olduğunu göstermektedir[44].

1881 tarihli salnameye göre Yozgat sancağına ait nüfus durumunu değerlendirmek gerekirse, Çorum'da, 21.543 Müslüman, 4 Rum, 80 Ermeni, 288 Kıpti mevcuttur. Daha sonra Çorum'a bağlı bir yer olacak olan Sungurlu'da ise Ermeni ve Rum nüfusu daha fazladır. 194 Rum, 529 Ermeni yaşamaktadır. Yozgat'ta ise 378 Rum olmasına karşın 312 Protestan ve 4.019 Ermeni bulunmaktadır. Maden kazasında 1.749 Ermeni ve 1.322 Rum nüfus vardır. Boğazlıyan'da ise 74 Rum, 109 Protestan ve 609 Ermeni nüfus mevcuttur. Görüldüğü üzere Ermeni ve Rum nüfusunun en az olduğu yerlerden birisi Çorum'dur.

---

[40] Aktüre, *a.g.m.,* s. 123.

[41] Ahmet Yaramış, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansımaları", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 403-404.

[42] Kazım Kartal ve Mustafa Ali Uysal, *Tefenni Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1845 Yılı Temettuât Defterine Göre),* Sonçağ Yayıncılık, Ankara 2021, s. 15.

[43] *Yurt Ansiklopedisi…,* s. 2036.

[44] Abdullah Gündoğdu, *"Çorum'un 2. Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280 M. 1852-1863)",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989, s. 361.

Çorum şehrinde tarih boyunca hiçbir zaman yoğun bir Ermeni ve Rum nüfusu yaşamamıştır. Örnek vermek gerekirse Çorum'a çok yakın olan Sivas'ta gayrimüslim oranı: yüzde 22 iken, 19. yüzyılın ikinci yarısında Çorum kazasının %1,5 civarında bir gayrimüslim nüfusa sahip olmakla beraber bunun da bir kısmı çevre illerde ticaret amacıyla gelip burada ikamet eden gayrimüslimlerdi[45]. Yine yakın civardaki Tokat'ın kazaları ile birlikte 1881-1883 yılları arasında Müslüman nüfusu; 189.925 iken, bölgede 14.685 de Ermeni yaşamaktadır. Çorum, gayrimüslim nüfus açısından Tokat, Sivas, Yozgat gibi çevre illerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür[46]. Araştırma konumuz olan aynı yıllara ait Çorum temettüat defterini incelediğimizde ise gayrimüslim nüfusa rastlamamaktayız. Bu rakamlar, Çorum'un bahsi geçen yıllarda cazibe merkezi olmadığını, ticaret ve sanatta Tokat, Sivas gibi illerin gerisinde kaldığını göstermektedir. Çünkü Osmanlı gayrimüslimi şehirde yaşamakta ve büyük çoğunluğu ticaret ve sanatla uğraşmaktadır.

Tarih boyunca Çorum, durağan bir nüfusa sahip olmakla beraber başka illere göç vermişti. 1834 yılında toplam 60 kişi ticaret ve ilim için başka yerlere gitmişlerdi. Yozgat'a toplam 21 kişi ticaret için gitmişti. Bu göçlerde, Yozgat'a olan yakınlık da önemlidir. Asurlular'dan beri canlı bir ticaret merkezi olan Kayseri'ye toplam 10 Çorumlu gitmiştir. Bunların 7'si ilim tahsili için 3'ü de ticaret için gitmiştir. Amasya'ya 3 kişi ticaret yapmak için ve 3 kişi de ilim tahsili yapmak amacıyla toplam 6 kişi gitmiştir. İstanbul'a ise sadece 2 kişi gitmiştir. Malatya, Ankara, Edirne, Çankırı, Ankara, Musul, Merzifon gibi yerler de tercih edilse bile buralara gidenlerin sayısı ya 1 ya da 2 kişi olarak çok sınırlı kalmıştır. Çorumluların göçmen olarak gittikleri yer yaklaşık 17'ye tekabül etmektedir[47].

Çorum şehri, 19. yüzyıldan önce gayet durağan bir nüfusa sahipken, özellikle bu yüzyılın sonuna doğru bir nüfus artışı yaşamıştır. İmparatorluğun en uzun yüzyılında Osmanlı Devleti, girdiği tüm savaşları ya kaybetmiştir ya da başka devletlerin yardımı ile kazanabilmiştir. Kaybettiği topraklardaki Müslüman ve Türk nüfus Anadolu'ya gelmiştir. Göç hareketi iki türlüdür: ya isteğe bağlıdır ya da zorunludur. Burada söz konusu olan göç hareketi zorunludur. 1804 Sırp İsyanı'nda ve 1806-1812 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşında takriben 200 bin Müslüman can ve mal güvenliği endişesiyle göç etmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar galip gelerek işgal ettiği yerleri Ruslaştırmak için iskân politikası izlemiştir. Ruslar, Rumeli'de işgal ettikleri bölgeye 500 bin Rus muhaciri ikame ettirerek, nüfusun yüzde 30'unu Ruslar'ın teşkil edeceği hâle getirmiş ve bölgenin demografik yapısını Ruslaştırmak istemiştir.

Kırım Savaşı'nda (1853-1856) yenilen Ruslar, Rumeli'de kısıtlanınca bu kez gözünü Orta Asya'ya dikmiştir. Orta Asya'da izlediği tehcir ve iskân siyaseti sonucu Kafkasya'dan Anadolu'ya 600.000'den fazla muhacir gelmiştir. Bu rakam Kırım göçmenleriyle birlikte 1 milyonu aşmaktadır. 93 Harbi'nden sonra Anadolu, yoğun bir göçle karşı karşıya kalmıştır[48]. Çorum'a en eski ve kapsamlı göç 1856 yılında gerçekleşmiştir. Kırım Savaşı'nın akabinde Çorum'a, Nogay

[45] Ali Açıkel, "Çorum Kazasında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1839-1874)", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 1447.
[46] Hüseyin Baha Öztunç, "1897 Tokat Ermeni Olayının Dış Basına Yansımaları ve Olayın Gerçek Yüzü", *History Studies International Journal of History Academıc Journal*, vol., 2, No., 1, 2010, s.193.
[47] Salih Akyel-Kamil Özdemir, "1844 (1260H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı", *History Studies International Journal of History Academıc Journal*, Vol.7, No. 1, Mart 2015, s. 168.
[48] Nedim İpek, "Kafkaslar'dan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 6, 1991, s. 99-100.

muhacirleri yerleştirilmiştir. Nogaylar'dan başka aynı kitleden olan Besni kabilesi, Canpolad kabilesi ve Marşan kabilesi de 1856'da Çorum'a gelmiş ve Karapınar mahallesine yerleştirilmişlerdir[49].

Osmanlı Devleti, iskânları gerçekleştirmek için görevliler tayin etmiş, başarılı bulduklarını ise ödüllendirmiştir. Çorum Kaza Müdürü Ömer Sakıb da bunlardan birisidir. Deniz yolu ile gelerek Samsun tarafına çıkan Nogay muhacirlerini iskân ettirmek üzere görevlendirilmiş ve görev, Canik sancağı mutasarrıfına emredilmiştir. Samsun'a gelen ve Çorum'a iskân etmek üzere gönderilen 500'ün üzerindeki Nogay muhacirini iskân ettirme konusundaki gayretleri, devlet tarafından olumlu karşılanarak beylerbeyine terfi edilmiştir.

Kırım'dan deniz yolu ile gelen, Samsun, Sinop, Kastamonu, Trabzon, Çorum ve Sivas'ta iskâna tabi tutulacak muhacirler yakın limanlara çıkarılmışlardır. Daha sonra Çorum gibi yerlere gitmek içinse varacağı yere kara yoluyla devam ettirilmişlerdir. Kara yolu ile Anadolu'nun iç kesimlerine yerleştirilen muhacirlere halk maddi yardım da yapmıştır. Örneğin Çorum'a gidecek muhacirler için gelen Giray kazası ahalisi, 201 araba ücreti olan 7600 kuruş yardımda bulunmuştur. Yine aynı kaza ahalisi Mecitözü kazasına giden muhacirlere 88 araba ücreti olarak 18249 kuruş vermiştir[50].

Göçmenler 1856-1876 yılları arasında, Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirilmiştir. Bu dönemde Çorum'a da muhacirler yerleştirilmiştir. İlde özellikle Çerkez muhacirler yoğun olarak iskân edilmiştir. Çorum bu dönemlerde Yozgat sancağına bağlıdır. Yozgat sancağında misafir olan 158 Çerkez hane muhacir olarak iskân edilmiştir. Bu aileler iskân edilene ve kendilerine yer temin ediline kadar ahalinin evinde barındırılmıştır. Bu ailelerin konut ihtiyaçları daha sonra valiliklerce yerine getirilmiştir.

Çorum kazasına bağlı Gümüşhacıköy'ün Çay nahiyesine 150 hane Çerkez muhacir ikame edilmiştir. Hamamözü karyesi ve Çorum'un Bağzık mahalline Çerkez muhacirler yerleştirilmiştir. Merkez kazasına bağlı Karapınar mahallesine de 60 hane Çerkez muhacir iskân edilmiştir. Diğer taraftan Çorum'da 93 Harbi esnasında göçmenlerin yerleştirilmesine uygun olarak 45.250 dönüm atik arazi mevcuttur. Buraya iskân edilmek üzere getirilen muhacirler geçici olarak buraya yerleştirilmiş, hatta bazıları iskân edilmiştir[51]. Bu göçlerle beraber nüfusta artış olduğu için yeni mahalle ve köyler kurulmuştur.

1768-1774 tarihli Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Osmanlı Devleti mağlup olmuş ve daha sonraki yıllarda Kırım, Rus işgaline maruz kalmıştı. Kırımlı Türkler vatanlarından sürgün edilerek ikinci vatan olarak bildikleri Osmanlı topraklarına sığındılar. Devlet, muhacirleri kara ve deniz yolu ile Osmanlı topraklarına getirebilmek için gayret sarfetmişti.

Rus tazyikinden kaçarak Anadolu'ya gelen muhacirler 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında artarak 1920'lere kadar devam etmiştir. Ruslar anayurtlarından sürgün ettikleri Türkler yerine planlı bir iskân politikası izleyerek buralara Rus-Kossak köylülerini yerleştirmişlerdir[52].

---

[49] Mahfuz Söylemez, "Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 6, S. 12, 2007, s. 17-18.

[50] Erdal Taşbaş, "Nogaylar'ın Çorum'da İskân Edilmesi", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 1422.

[51] Pelin İskender, "Kafkasya Göçmenlerinin Çorum'a İskânı (1865-1895)", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 1564-1566.

[52] Şerif Korkmaz, "Çorum'da Nüfus ve Göç Hareketleri", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 417.

Çorum sadece Kafkaslar'dan göç almamış, Rumeli'den de göç almıştır. 1884 yılında buraya Vidin'den gelenler yerleştirilmiştir. Aynı zamanda bölge, iç göçlere de maruz kalmış, Kars'tan gelenler Selimiye mahallesine, 1909 yılında Batum dolaylarından gelenler de Beşiktepe adındaki bölgeye yerleştirilmişlerdir. Ahıska'dan gelen muhacirlerin önemli bir kısmı Burun adındaki köye, bir kısmı da Hacı Nasrullah Mahallesi'ne yerleştirilmişlerdir. 1914 yılında ise Karadağ'dan ve hemen hemen aynı tarihlerde de Dağıstan'dan muhacirler gelip, Çorum'un Saz Değirmeni mevkiine iskân ettirilmiştir[53].

Osmanlı Arşivi'ndeki Plan, Proje ve Krokiler Kataloğu'nda kayıtlı Temmuz 1892 tarihli *"Çorum Kasabası'nın Planı"* adlı harita, Çorum ve mimari yapıları açısından önemli bilgiler vermektedir. Bu haritaya göre:

> *"İşbu kasabanın şimâlen on iki saat mesafesinde Osmancık ve garben dokuz saat mesafesinde İskilip ve yirmi dört saat mesafesinde Kangırı ve cenûben dokuz saat mesafesinde Alaca nahiyesi ve şarkan altı saat mesafesinde Mecitözü ve on iki saat mesafesinde Merzifon kazalarıyla mahdut olup nefs-i kasaba 45 mahalle ile 3554 İslâm ve 119 Hıristiyan olarak ceman 3673 hâne ve 1100 dükkân ve vasat-ı kasabada bir Câmi-i Kebîr ve yaklaşık 45 câmi ve mescid-i şerîf ve 8 medrese ve 2 kütüphane, üçü çifte biri tek olarak 4 hamam ve 135 çeşmeyi, (6488 zükûr müslümü) ve 7753 inas-ı müslimeyi ve 265 zükur gayri müslim ki ceman 15645 nüfusu havi olub ebniye-i mîriyyeden haritada görüldüğü üzere kasabanın cenûb-ı garb tarafında ve Yozgat ve Kayseri şosesi üzerinde mükemmel bir Kışla-i Humâyûn ile bir Cephane ve bir Karakolhâne ve II. Abdulhamid devrinde inşâ olunmuş Askerî ve Hükümet Dairesi ve bunun civarında rüşdiye ve telgrafhâne olduğu gibi Yozgat ve Kayseri şosesi kasabanın vasatından bi'l-murur Merzifon'a uğrayarak otuz iki saat mesafesinde bulunan Samsun iskelesine müntehi olduğundan ticaret bakımından son derece önemlidir. Kasabanın garb tarafında Hıdırlık nâm mahal-i mürtefi'de ashabı kiramın büyüklerinden Hazreti Peygamberin alemdarı Süheyb-i Rûmî ibni Sinan (r.a) el-Mennân hazretleri medfûn bulunduklarından padişah tarafından haritanın zirinden mersum şekilde ve bir tarz-ı dilenşîde müceddeden bir Türbe ve bir Câmii şerîf ve Zaviye mahsus daire ve şadırvan inşasıyla ahâli-i belde bu yüzden dilseyr-i niam ve'l-tâf-ı bahr-i mesâr buyrulmuştur"*[54].

Osmanlı Devleti'nin 1864'teki Vilayet Nizamnamesi ile vilayet, sancak, kaza ve köyler yönetim birimleri olarak taksim edilmiştir. Böylelikle kullanılan eyaletin adı, vilayet terimiyle değiştirilmiştir. 1869 tarihli devlet salnamesinde Çorum, Ankara'nın Bozok sancağına bağlı bir kaza merkezidir. Bu tarihin öncesinde ve sonrasında da Çorum'un sık sık başka vilayetlere ve sancaklara bağlandığını, yer değiştirdiğini bilmekteyiz.

Çorum, Bozok sancağına bağlı olarak durumunu 1894 yılına kadar idame ettirmiş ve artık her şehrin arzuladığı gibi sancak merkezi olmak istemiştir. İlin konuyla ilgili taleplerini 1872 tarihli

[53] Söylemez, *a.g.m.,* s. 18-19.
[54] Abdulkadir Dündar, "Çorum Şehri ve Mimarî Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir Haritaya Göre", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 228.

Şûrâ-yı Devlet müzakere belgesinde görmekteyiz. Bu talep, Çorum'da bir alay merkezi istihdam edilmesi ve bazı kazaların Çorum'a bağlanarak mutasarrıflık olması veyahut Yozgat'tan ayrılarak Amasya'ya bağlanması gereğini beraberinde getirmiştir. Ancak Şûrâ-yı Devlet kendi içinde yaptığı müzakere sonucunda bu talepleri kabul etmemiştir. Bu taleplerin kabul edilmemesinin başlıca nedenleri arasında, bazı şahısların sancak meclisinde memuriyet kapma arzusu taşıdığı ve yeni azaların seçilmesinin güç olduğu, yüksek maaşlı bir mutasarrıfın istihdam edilmesinin gereksizliği dikkat çekmiştir. Tüm bunlara rağmen Çorum halkı sancak olma taleplerini 1882 ve 1883 yılında yaptıkları girişimlerle arzuhallerini Şûrâ-yı Devlet'e bildirseler ve gerekenin yapılmasını isteseler de, bu istekleri Şûrâ-yı Devlet tarafından reddedilmiştir. İlerleyen yıllarda Ermeniler'in Anadolu'da tedhişi arttırmaları hasebiyle Çorum'un önemi artmıştır. Çünkü Çorum Sivas gibi yoğun Ermeni nüfuslu yerlere oldukça yakın olduğundan dolayı bu yörede bir sancağın kurulmasının çok yararlı olacağını belirten görüşler artmıştır[55].

Çorum'da 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında Ermeni nüfusu şöyleydi; 1874'te Ermeni nüfusu 60, 1881-82'de 80, 1893'de 513, 1902'de 657 kişiden ibarettir. Görüldüğü üzere yoğun bir nüfusa sahip olmamakla beraber Çorum'da Ermeniler çeşitli mahallelerde oturmuş olup en çok Çömlekçi Mahallesi'nde ikamet etmişlerdir. Ayrıca burası Ermeni Mahallesi olarak da anılmaktadır. Çorumlu Ermeniler marangoz, demirci, kasap, kalaycı, attâr, eczacı, kazaz işleriyle iştigal etmişlerdir. Ermeniler'in en çok yaptığı iş kolu ise tüccârlıktır. Ayrıca sadece müstakil olarak değil bazen Müslümanlarla da ortak çalışmışlardır. Örneğin Müslümanlarla Ermeniler ortak değirmen işletmişlerdir[56].

Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın[57] 1894 yılındaki çabası ve Ankara Valisi Abidin Paşa'nın yardımıyla Çorum, Ankara'ya bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiş ve Osmancık, İskilip, Sungurlu kazaları da Çorum'a bağlanmıştır. Osmanlı idari sistemine göre sancakların başında bulunan mutasarrıf burayı bir hükümdar gibi idare edemezdi, görev taksimatı vardı. Buna göre yarısı seçilmiş, yarısı ise atanmış olan ve mutasarrıfın başkanlığını yürüttüğü sancak idaresinin yönetiminde önemli bir rolü vardır. Bu üyelerin sayıları zaman zaman değişse de genellikle on küsur kişiden oluşmaktadır[58].

17 Nisan 1895 tarihinde Çorum'da mutasarrıflık tam olarak teşekkül etmiştir. Çorum'a sancak tevdi edilmesi ile birlikte ayrılan tahsilat 34.412 iken sancak olması ile birlikte bu rakam 150.690 kuruşa yükselmiştir. Böylece Çorum'un gelirinde 116.278 kuruşluk bir artış meydana gelmiştir. Kazaya oranla mutasarrıflık devlete daha ağır bir yük getirdiğinden ötürü, Çorum'un

[55] Adem Kara, *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı,* IQ yayıncılık, İstanbul 2008, s. 51-53.
[56] Ömer Turan, "Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri", *Ermeni Meselesi Özel Sayısı,* Yeni Türkiye Yayınları, 60/4, 2014, s. 2934.
[57] Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa, ya da Yedisekiz Hasan Paşa, Çorum'un Gülabibey Mahallesi'nde, Kayış Köprü Sokak'taki bir evde doğmuştur. Babası, kılıç ustası Moraloğlu Hacı Mustafa'dır. Lakapları Moraloğulları'dır. Zanaatlarından dolayı Kılıççıoğulları diye de bilinirler. Hasan Paşa, Çorum Merkez İlçe, Gülabibey Mahallesi 4. Cilt, 1. sayfa nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu kayda göre doğum tarihi 1831, ölüm tarihi 8 Şubat 1903'dür (Ethem Erkoç, "Yedisekiz Hasan Paşa ve Çorum'a Hizmetleri", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 538; Geniş bilgi için bk. Nazmi Tombuş, "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa", *Çorumlu Dergisi*, S. 52, 1945, s. 1539-1546; *Çorumlu Dergisi,* S. 53, 1945, s. 1588-1565; *Çorumlu Dergisi,* S. 54, 1945, s. 1584-1589).
[58] Söylemez, *a.g.m.,* s. 19.

mutasarrıflık olması için merkezin muhtelif sebeplerle halkın mutasarrıflık taleplerinin birçok kez reddettiği bilinmektedir[59].

Bu dönemde Çorum'a (merkez) 185 köy bağlıdır. Hüseyinabad'a 87 köy, Sungurlu'ya 104 köy, Osmancık'a 115 köy, Kargı'ya 34 köy bağlıdır. Bu dönemde Çorum merkezin nüfusu köyler ile beraber yaklaşık 30.000 kişidir. Merkez kazanın nüfusu 1907'de 59.609 kişiye, 1914'te ise 84.936 kişiye çıkarak önemli artış göstermiştir.

Çorum'da mutasarrıflığın teşekkül ettiği dönemde, ilk Çorum mutasarrıfı Rüştü Paşa'ydı. 1903 devlet salnamesinde Çorum sancağına bağlı kazaların Osmancık, Sungurlu ve İskilip olduğu belirtilmektedir. 1916'da Çorum yine Ankara vilayetine bağlı bir sancak olarak kayıtlıdır. Aynı yıl Osmancık, İskilip, Sungurlu ve Mecitözü kazalarının Çorum sancağına bağlı olduğu görülmektedir[60].

[59] Kara, *a.g.e.,* 104-105.
[60] *Yurt Ansiklopedisi…,* s. 2036.

Kurum Adı	**Görevliler**
Meclis Kalemi	**Başkâtip:** Celal Efendi **Yardımcısı:** Mustafa Efendi.
Tahrîrât Kalemi	**Müdür:** Halil Rüşdü Efendi
Muhasebe Kalemi	**Başkâtip:** Ömer Lütfi Efendi
Vergi Kalemi	**Başkâtip Yardımcısı:** Mustafa Efendi
İfta Makamı[61]	**Müftü:** Ali Zahir Efendi. 1908
Nüfus Dairesi	**Nüfus Memuru:** Hafız Muhammed Arif Efendi **Kâtip:** Mustafa Efendi
Defter-i Hâkânî Dairesi[62]	**Başkâtip:** Hakkı Efendi **İkinci Kâtip:** Yusuf Efendi
Evkaf Kalemi	**Müdür:** Hacı Ulvân Efendi **Kâtip:** Şükrü Efendi
Mahkeme-i Şer'iyye	**Baş Kâtip:** Ahmet Efendi **İkinci Kâtip:** Osman Efendi
Mahkeme-i Bidayet Hukuk Dairesi	**Reis:** Naib Efendi
Mahkeme-i Bidayet Ceza Dairesi	**Reis:** İsmail Hakkı Efendi **Muddai- Umumi Muavini:**[63] Hasan Fehmi Efendi
Mahkeme-i Bidâyet Kalemi	**Başkâtip:** Muhammed Nuri Efendi **İcra Memuru:** Abdullah Efendi
Ziraat Bank Sandığı	**Reis:** Mustafa Efendi **Muhasebe Kâtibi:** Emin Efendi
Duyun-ı Umumiye Dairesi	**Başkâtip:** Kamil Efendi **Memur:** Hüseyin Efendi
Nâfiâ[64] Komisyonu	**Mühendis:** Mazhar Bey **Aza:** Hacı Zarif Bey
Maârif Komisyonu	**Başkan Mutasarrıf Yardımcısı:** Muhammed Said Efendi
Zabıta Dairesi	**Alay Beyi:** Ömer Bey **Yüzbaşı:** Osman Ağa
Polis Dairesi	**Komiser:** Sabit Efendi
Reji Dairesi[65]	Ömer Lütfi Bey

[61] İftâ': Fetvâ verme, bir işi fetvâ ile halletmeanlamına gelmektedir (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s. 475). Osmanlı toplumunun dini sorunları ile ilgilenen fetva makamının başında ilmiye sınıfından müftü bulunmaktadır (Söylemez, *a.g.m.,* s. 12).

[62] Tapu kayıtlarını tutmakla görevli bu dairenin başında, başkâtip rütbesi ile bir yetkili bulunurdu (Söylemez, *a.g.m.,* 13).

[63] Müddeî-i Umûmî: Savcı, umûmî haklar adına dâvâ açan hâkim (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 707).

[64] Nâfiâ: Bir yeri bayındır duruma getirmek için yapılan işlerin tamamı, bayındırlık işleri.

[65] Reji Şirketi, Osmanlı ülkesindeki tüketime ayrılan tütünlerin üretim, satın alınma, depolanma, işlenme ve ayrıca sigara üretim satış evrelerini gerçekleştirmek, bu faaliyetleri Osmanlı Devleti adına yürütmek üzere kurulmuştur. "Müşterek-ül Menfaa İnhisar-ı Duhan-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye" ya da "Memalik-i Şahane Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi" adlarıyla da anılmakta olan "Reji Şirketi" imtiyazı, Düyun-ı Umumiye İdare Meclisi'nin onay vermesiyle 27 Mayıs 1883 tarihli anlaşmaya binaen Osmanlı Bankası Müdürü Emil Deveaux'a verilmiştir (Tiğinçe Özkiper Oktar, "Tütün Reji Şirketi Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler", *Osmanlı,* C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 460).

Orman İdaresi	**Süvari Memur:** Abdulkadir Efendi
Vesâit-i Nakliye Komisyonu	Başkanlığını Belediye Başkanı yürütmektedir.
Muhacir Komisyonu[66]	Komisyonun başında Belediye Reisi bulunmaktadır.
Posta ve Telgraf Dairesi	**Müdür:** Hasan Efendi **Muhabere Memuru:** Tal'at Efendi

Tablo 1. Ankara Vilayet Salnamelerine Göre 1900 Yılında Çorum Sancağında Mevcut Resmî Kurumlar[67].

Mutasarrıf, Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce sancak adı verilen idari birimin başındaki görevli için unvan olarak kullanılan bir tabirdir. Özellikle II. Mahmut, devleti merkezileştirmek istemiş ve bu sebeple bazı sancakları eyaletlerden ayırarak mutasarrıflık haline getirerek vezirlerden birine vermiştir. Hatta devletin en küçük birimi olarak muhtarlıklar teşkil etmiştir. Mutasarrıflar padişahın onayıyla tayin olunur ve mutasarrıflar için her yıl tevcihat defterleri hazırlanırdı. II. Mahmut ekseriyeti mukataat, ardından mansure, hazineye bağlı olan sancakların yönetimine ise mutasarrıf veya mütesellim, bazı sancaklara da muhassıllar göndermiştir[68]. Diğer taraftan, muhassıllık kurumunun[69] kaldırılmasından sonra bir eyalete tabi olmayan livaların başında bulunan idarecilere de mutasarrıf deniliyordu. Amasya ve Çorum 1847 yılından sonra mutasarrıflıkla yönetilmeye başlanmıştır[70].

[66] Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, kaybettiği savaşlardan dolayı göç almaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı'na kadar muhacirlerle ilgili düzenlemeler genellikle emirnameler aracılığıyla yürütülmüştür. Emirnamelerden sonra muhacir işleriyle Şehremaneti ilgilenmiştir. Ancak Rus baskısı nedeniyle Kırım bölgesinden gelen muhacir sayısının giderek artması ve Şehremaneti'nin iş yükünün yoğun olması nedeniyle muhacir işlerini yürütmek üzere yeni bir kurumsal yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Sadrazam Ali Paşa, Meclis-i Vâlâ'da gerçekleşen görüşmelerde, İstanbul'a gelen muhacir sayısının arttığını ve Şehremaneti'nin bu konuda yetersiz kaldığını gündeme taşıyarak muhacir işleriyle ilgilenecek bir komisyonun kurulmasını önermiştir. Sultan Abdülmecit'in de uygun görmesiyle 5 Ocak 1860 tarihinde ilk Muhacir Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına Eski Trabzon Valisi Hafız Paşa, üyeliklerine ise Ticaret Muavini Remzi Efendi, Dâr'üş-Şûra-yı Askerî azasından Refik Efendi ile Ulemadan Gürcü İsmail Efendi ve Hacı Pir Efendi getirilmiştir (Ufuk Erdem, *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)",* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 71).

[67] Söylemez, *a.g.m.,* s. 10-21.

[68] Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 377.

[69] Muhassıllık Kurumu hakkında geniş bilgi için bk. Ayla Efe, "*Muhassıllık Teşkilatı",* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2002.

[70] Kara, *a.g.e.,* s. 102.

Yıllar	Mutasarrıflar
1847-1848	Seyyid Said Paşa
1848-1850	Mîr-i Mirân Hilmi Paşa
1850-1851	Mîr-i Mirân Hamdi Paşa
1851-1852	Mîr-i Mirân Ömer Faiz Paşa
1852-1853	Hüseyin Remzi Paşa
1853-1855	Mîr-i Mirân Salih Paşa
1855-1856	Mîr-i Mirân Arif Paşa
20 Ağustos 1856	Mîr-i Mirân Rıdvan Paşa
1894-1895	Rüşdü Paşa
1895-1897	Ahmed Edib Bey
1897-1901	Süleyman Asaf Paşa
1901-1902	Celal Bey
1902-1905	Mustafa Nuri Paşa
1905-1907	Ahmed Kemal Paşa
1907-1908	Haydar Bey
1908-1909	Süleyman Necmi Bey

Tablo 2. 1847-1909 Yılları Arasında Çorum'da Görev Yapmış Olan Mutasarrıflar[71].

Çorum, Cumhuriyetin ilk yıllarında 20 Nisan 1924 gün ve 491 sayılı yasa ile bir il haline getirilerek İskilip, Osmancık, Alaca, Sungurlu ve Mecitözü ilçeleri kendisine bağlanmıştır. 1953 yılında Kargı, 1958'de Bayat, 1959'da Ortaköy, 1987'de Uğurludağ ve Boğazkale, 1990 yılında Laçin, Dodurga ve Oğuzlar Çorum'a bağlanınca şehrin günümüzdeki hâli de şekillenmiştir[72].

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmıştır. Yapılan bu sayıma göre Çorum'un nüfusu, 247.602'dir. 1927'den 2000'e kadar geçen süreçte bölge nüfusunu incelediğimizde: Türkiye'nin nüfusu 5 kat artarken Çorum nüfusu 2,4 kat artmıştır. Çorum nüfusu 1927'den 1990 yılına kadar hep artış eğilimi göstermesine rağmen bu tarihten itibaren nüfusu azalmaya başlamıştır[73]. Bunda şüphesiz, Çorum'un verdiği göçler en temel sebeptir. 1950-1980 yılları arasında Çorum, Türkiye'nin en çok göç veren illeri arasındadır. 1965 yılında Çorum doğumluların yüzde 12,4'ü, 1970 yılında yüzde 16.45'i ve 1975 yılında ise yüzde 22.67'si il dışında yaşıyordu. 1974 yılında Çorumluların gittiği yerlerin yüzdelik dağılımı şöyledir: yüzde 13,7 İstanbul, yüzde 5,9 İzmir ve yüzde 42,6'sı da Ankara'ya göç etmiştir. Özellikle 1960'lardan sonra Türkler, Almanya'ya işçi statüsünde göç etmişlerdir. Çorum il yıllığı (1973) verilerine göre 3870 Çorumlu Almanya'ya göç etmiştir. Çorumluların en çok göç ettiği ülke Almanya'dır. Daha sonra sırasıyla: 204 kişi Hollanda, 146 kişi Fransa, 55 Kişi Avusturya, 27 kişi Avustralya, 21 kişi İsviçre ve 16 kişi diğer ülkelere göç etmiştir[74].

[71] Kara, *a.g.e.,* s. 103.
[72] Ethem Erkoç, *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum ili ve İlçeleri,* Kardeş Matbaacılık, Çorum 2001, s. 19-76.
[73] Cevdet Yılmaz, "Çorum İl Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılış Özellikleri", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 1370.
[74] İlhan Tekeli, "1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerinde Gelişmeler", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 246-247.

1. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE OSMANLI MALİ YAPILANMASI VE TEMETTÜAT DEFTERLERİ

1.1. TANZİMAT DÖNEMİN'DE YAPILAN MALİ DÜZENLEMELER

Bir devletin hayatta kalabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için güçlü bir ekonomik yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple, eskiden beri varlığını devam ettiren devletler ekonomilerine önem vermişlerdir. Yaptıkları fetihler sonucunda elde ettikleri toprakları koruma ve işleme yöntemleriyle vergilerin özenle konulması ve toplanması konusunda azami olarak ihtimam göstermişlerdir. Kral Yolu, İpek Yolu, Baharat Yolu gibi yollarla tüccarlar, devletlerarası mal akışını sağlamışlardır. Hatta İspanyol ve Portekizli denizciler, gemileri ile Amerika'ya gitmişler, birçok yer keşfedip oranın altınını ve gümüşünü Avrupa'ya getirmişlerdir. Bu denizciler, seyahatlerine devleti idare edenlerin ya da zenginlerin yardımıyla çıkmışlardır. Mesela Christof Columbus, 1492 yılında bugünkü Bahamalar içinde kalan bir adaya İspanya Kraliçesi İzabel'in yardımıyla ayak basmıştır.

19. yüzyılda başta İngiltere, Almanya, Fransa olmak üzere Avrupalı devletler ve Amerika, sanayi ve ticarette devrim niteliğinde gelişmeler göstermişlerdir. Bu yüzyıl boyunca, sömürgeciliğe ilaveten ucuz ham madde bulma girişimleri hız kazanmış, artık dünyanın siyasi haritası iktisadi konjonktüre göre şekillenmeye başlamıştır. İktisadi yarışa ayak uyduramayan ya da geri kalan ülkelerin bir kısmı bağımsızlıklarını tamamen yitirerek Avrupalı devletlerin sömürgesi olmuşlardır. Osmanlı Devleti gibi devletler ise ekonomik özgürlüklerini büyük ölçüde kaybederek kapitalizmin gerekleri doğrultusunda varlıklarını bir süre daha devam ettirebilmişlerdir.

Osmanlı Devleti, bir zamanlar hem siyasal hem de ekonomik açıdan bir döneme damga vursa da, özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde ekonomik özgürlüğünü yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Siyasi varlığını sürdürmek için yaptığı birtakım yenilik hareketleri ise istenilen sonucu vermemiştir. Devlet, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya, Avusturya ve İran'a karşı giriştiği hemen hemen her savaşı kaybederek, artık müdafaa savaşları vermeye başlamıştır. Sonuç itibariyle Osmanlı Devleti, bu savaşlar sonucunda topraklarının çoğunu kaybetmiştir[75].

II. Mahmut, değişen bu dünya konjonktürüne ayak uydurabilmek ve devletin çöküşünü durdurabilmek adına mukadder saati geciktiren Tanzimat dönemine kapıyı aralamıştır. Ancak II. Mahmut, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıncaya kadar göze batmamak adına başta ıslahata yanaşmamıştır. 1826 yılına gelindiğinde, II. Mahmut, Yeniçeriliği kaldırarak onları tamamen yok etmek için bir imha siyaseti gütmüştür. Öyle ki ilk günlerde 26 bin yeniçeri ortadan kaldırılmış, Anadolu'nun her yerinde yeniçeri tahkikatı ve takibatı başlatılmış, yakalanan yeniçeriler sonraki aylarda ve yıllarda yakalandıkça öldürülmüşlerdir[76]. Diğer yandan ayan ve derebeylerine karşı mücadelesi, tüm Osmanlı toplumunun din farkı gözetmeksizin eşit muamele yapılmasını istemesi onu adeta Osmanlı rejiminin kurucusu payesine yükseltmiştir. Sırplar 1804-1815 yılları arasındaki isyanlarından sonra bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Akabinde Yunanlar, 1821-1829 yılları

[75] Çadırcı, *a.g.e.,* s. 111.
[76] Sina Akşin, "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Durumu", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 140.

arasında devleti derinden etkileyen *Rum Fetreti*'ni çıkarmışlardır. Bu sürecin sonunda Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk müstakil devlet olmuştur. Reaya[77]yı tatmin etmek, onları bahane eden dış düşmanların müdahale ve istila arzularını önlemek artık zorunlu olmuştur.

Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839'da ilan edilmişti. Bu ferman ile Müslim ve gayrimüslim eşitliği getirilmeye çalışılmıştı. Bu girişim, Yunan ve Sırp isyanları ile milliyetçi bir tutum sergileyen gayrimüslimleri bir arada tutmaya çalışarak, Osmanlı milleti teşkil etmeyi amaçlayan önemli bir projenin ilk adımıydı[78]. Ancak, Garp usullerini ve özellikle Fransızlar'ı benimseyen Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın aldığı seri ve ezici galibiyetleri karşısında, Osmanlı Devleti mukadderatını başka ellere bırakmayıp, bütün bu tehditleri ve tereddütlerini göz ardı ederek Tanzimat Fermanı'nı ilan etmişti. İlan edilen bu ferman, devlet telakkimizde ve devlet idaresinde modernleşmenin hakiki başlangıcı ve temeli olarak kabul edilmişti[79]. Her şeyden evvel bu Hatt-ı Hümayun, Avrupai bir devlet telakkisi taşıyordu. İçerdiği esas haklar, idari, mali, askeri önlemler, o zamanın Avrupalı devletleri göz önüne alınarak ileri sürülmüştür[80]. Bu Hatt-ı Hümayun ile Mustafa Reşit Paşa ve diğer Tanzimatçılar Osmanlı Devleti'ni yaşatmak için onu yeni bir rotaya sokmuşlardır[81].

Tanzimat Fermanı, mali, askeri, eğitim, sanayi gibi birçok alanda yenilik getirmeyi amaçlamıştı. Mali alanda yapılan yeniliklere değinmeden önce Tanzimat'tan evvelki Osmanlı ekonomisine kısaca değinmek elzemdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında, Anadolu'nun iktisadi bir krizde olduğu bilinmektedir. Nitekim Osmanlı beyliğinin kestirdiği *akçe* adındaki paranın değeri, dirhemin yüzde 37'sine düşmüştür. Âşık Paşazade de Osmanlının ilk yıllarında altın ve gümüş darlığı çekildiğini belirtmekteydi. Zaten Türkler Anadolu'ya ilk geldiklerinde, Bizans Devleti de para sıkıntısı çekiyordu. Anadolu'nun Hristiyan halkı Bizans'ın koyduğu ağır vergiler altında eziliyordu. Bunun başlıca sebepleri, batıdaki sahil şehirlerinde güçlü bir burjuvazi sınıfının doğmasıydı. Bu burjuvazi sınıf doğu ile ticarette Bizanslılardan aracılık rolünü almışlardı. Ayrıca hemen hemen bütün mahsulleri İstanbul, Selanik, Edirne gibi yoğun nüfuslu Bizans şehirlerine sattıklarından dolayı, sadece Bizans Devleti değil ona bağlı olan Balkan kavimleri de iktisadi zorluk çekiyordu. Türkler, Anadolu'ya ilk geldiklerinde, buranın hâkimi olan Bizans Devleti'ni bu zorluklar içerisinde bulmuşlardı[82].

Osmanlı Devleti sürekli fetihler yaparak topraklarını genişletmiş ve sınırlarını büyütmüştür. Bu fetihler esnasında devlet fethettiği yerlerde bilinçli olarak iskân politikası izlemiş, halkın gönlünü kazanmak için başta vergi gibi uygulamalarda onların ihtiyaçlarına binaen düzenlemelere

[77] Reaya: Hükümete itaat eden ve vergi veren halk anlamındadır. Osmanlı Devleti'nde bir zamanlar Müslüman olsun ya da olmasın bütün tebaaya halk arasında reaya denilirken daha sonra gayrimüslim denilmiştir (Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.,* C. III, s.14); Enver Ziya Karal ise reaya diye: Osmanlı Devleti'nin ilk asırlarında toprak ile uğraşanlara dendiğini belirtmiştir (Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831,* T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997, s. 5).

[78] Akyıldız, *a.g.m.,* s. 3.

[79] Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 91.

[80] İnalcık, "Tanzimat Nedir", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 48-49.

[81] Ramazan Ata, "Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,* Yıl 1, S. 1, Bahar 2014, s. 162.

[82] Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten,* C. XIII, S. 51, 1949, s. 497-504.

gittiği için hem kendi hem de yerli halk kazançlı çıkmıştır. Bizans'ın ağır vergilerinden bunalan Anadolu ve Balkanlar'daki halklar Osmanlı fetihlerini neredeyse hoşgörü ile karşılamışlardır. Burada devlet teessüs etmeye başladığı zaman bu kadar geniş topraklar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bir köşesinde dini ve sosyal unsurları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve manevi kuvvetleri olan kolonizatör Türk dervişlerini bulmuştur[83]. Devlet, zapt ettiği topraklarda binlerce tımar teşkil ettirmiş, bu durum müftülük, kadı muhafızları, müderrislik, mukâtaa[84], sancak beyliği, beylerbeyi gibi devlet hizmetleriyle, her yıl Anadolu'dan binlerce insanın fethedilen yerde vazife almalarını gerektirmiştir. Osmanlı Devleti böylece fethettiği yerde teşkilatını kolayca kurmuştur[85].

Klasik Dönem olarak adlandırılan 1300-1600 tarihleri arasında, Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısına ana hatlarıyla değinmek gerekirse; devletin ekonomik sistemi Eski Anadolu Uygarlıkları, Türkistan tecrübesi ve İslam ekonomisi olmak üzere üç ana kaynaktan beslenmiştir. Oluşturulan sistem, üretim ile arza dayanmaktadır. Bu da fiyat istikrarının en önemli unsurudur. Sistem bir de küçük çaplı üreticiliğe dayanmaktadır. Diğer taraftan siyasi nüfuza yol açan büyük toprak mülkiyetlerine devlet, mâni olarak kişinin işleyeceği toprakta hak sahibi olması gereğinin toprak ve tarım siyasetinin esası olmasına yol açmıştır. Merkezi devlet asla kendine rakip olacak bir güç istememektedir[86].

Mehmet Genç'in belirttiği üzere devlet, bu dönemde "provizyonist"tir. Mal ve hizmet üreten çiftçi, esnaf öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak, akabinde aşamalı olarak başta İstanbul olmak üzere tüm toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek zorundaydılar. Devlet, ithalatı serbest bırakıp karşılığında ihracat üzerinde, bazen yasaklamalara varan ölçüde sıkı bir kontrol rejimi uygulamıştır. Ekonominin sektörleri ziraat, madencilik, esnaflık ve ticaretten müteşekkildi. Devletin misyonu, bu ekonomik anlayışı gerçekleştirecek kanunları, ilişkileri, kurumları oluşturmaktan ibaretti[87].

Osmanlı Klasik Dönemi'nde toprak yönetimi çok önemlidir. Zira devletin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Devlet, toprak sisteminin kaynağını, İslam hukukundan almakla birlikte Selçuklu ıktâ[88] sistemi ile Bizans toprak yönetiminden de etkilenmiştir. Devletin ele geçirdiği topraklarda çok farklı uygulamalara gittiğini bilmekteyiz. Zira altı asırdan fazla hüküm sürmüş bir devletten tek tip bir toprak yönetimi beklemek imkânsızdır.

Klasik Dönem'de devletin ekonomisi ve askeri yapısının temelini tımar sistemi teşkil etmiştir. Bu dönemde tımar sistemi[89] tam olarak işlemiş ve bu dönemde, devlet en en refah yıllarını

---

[83] Ömer Lütfi Barkan, "Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi,* C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 136.

[84] Mukâtaa: Sözlükte *"kesmek"* manasındaki Arapça kat kökünden türeyen mukâtaa *"kesişmek"* demektir. Belirli bir miktar üzerinde karşılıklı anlaşma olarak tanımlanan genel bir anlamı vardır. Tarihi Abbasiler'e kadar gitmekle birlikte Selçukluların son zamanlarında yaygınlaşmış şekliyle, vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi anlamında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti de başlangıçta *"mukâtaaya vermek, mukataaya almak"* tabirleriyle devlete ait bir kısım vergilerin iltizama verilmesini kastetmiştir (Mehmet Genç, "Mukâtaa", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 129).

[85] Akdağ, *a.g.m.,* s. 505.

[86] Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı,* C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 17.

[87] Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007, s. 68-69.

[88] Iktâ: Mülkiyyeti devlete ait arazinin rakabesinin (Bir malın sahipliği) veya menfaatinin hazinede istihkakı bulunan kimseye padişah tarafından verilmesi (Pakalın, *a.g.e.,* C. I, s. 1).

[89] Tımar ya da Timar: Türkçede dirlik ile eş anlamlı kullanılan tımar kelimesi sözlükte bakım, ilgi anlamına gelmektedir. Terim olarak, Osmanlı merkez vilayetlerin de bir süvari birliğini ve askeri-idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve tevarüs yoluyla geçmeyen tahsisata denir (Halil İnalcık, "Timar", *DİA,* C. 41, TDV, Ankara 2008, s. 168; Yılmaz

yaşamıştır[90]. Halil İnalcık'a göre tımar sistemi, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. Hatta İnalcık, devletin Tanzimat'a mecbur kalmasının en temel sebebi olarak tımar sisteminin bozulmasına işaret etmektedir[91].

Klasik Dönem boyunca düzenli bir şekilde işleyen tımar sisteminin bu yüzyıldan sonra bozulmasının birçok sebebi vardır. İlk bozulmalar, düşen dirliklerin sipahilere yarar kimselere verilmeyerek Hass-ı Hümayuna katılması veya saray halkı, ümera, rical gibi yüksek zümrelere has olarak verilmesi şeklinde başlamıştır[92]. Ayrıca 1584'den itibaren görülen devalüasyonun sebebi maden kıtlığı değil aksine Amerika'nın keşfedilmesi ile İspanyollar ve Portekizliler aracılığıyla önce Avrupa'ya getirilen daha sonra da Osmanlı Devleti'ni adeta istila eden Amerikan gümüşüdür[93].

Osmanlı Devleti, bozulan ekonomik durumu düzeltmek için piyasadaki ayarı bozuk ve küçültülmüş paraları toplatıp, onların yerine paranın ayarını düzelterek standart hale getirmeye çalışmıştır. Ancak kısa bir süre sonra tekrar paranın ayarı bozulmuştur[94]. Diğer taraftan 16. yüzyılın ikinci yarısında sadece Osmanlı ülkesinde değil tüm Akdeniz dünyasında bir nüfus artışı olması ve üretilen mal ile nüfus arasında dengesizlik olması Osmanlı köy ekonomisini de bozmuştur[95]. Bunlara ek olarak tımar sistemi bozulma emareleri göstermeye başlamış, tımarlı sipahi sayısında düşüş olmasına rağmen ulufeli asker sayısı gittikçe artmıştır.

Tımarlı sipahi sayısı 1567'de 48 bin iken, 1620'li tarihlerde 100 bine çıkmıştır. Bununla orantılı olarak hazinenin yükü de artmıştır. 1565'te varidat 180 yük[96], masraf 1896 yük idi. Bir asır sonra ise, 1650'de irat 5329, masraf ise 6872 yüke çıktı. Yeniçerilerin sayısının artması, devleti mali darlığa sokmuştur. Hükümet bunun farkında olup yeniçerilerin sayısını düşürmeye çalışsa da başarılı olamamış, devlet bunun bir sonucu olarak hazineye yeni gelir bulmak için toprak sisteminde sık sık değişikliklere gitmiştir. Halil İnalcık'ın deyimiyle, tımar sisteminin bozuluşu sadece *"iltizam[97] usulü muzırrası"*nın yerleşip yayılmasını değil, çok daha mühim iktisadi ve sosyal sonuçları doğurmuştur. Devlete ait topraklar, malikâne-çiftlik halinde fiilen ağalar ve

---

Kurt, timar terimini şöyle tanımlamaktadır: Geçimlerini ya da hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili selâhatiyle birlikte tahsis edilmiş olan senelik gelirleri 20 bin akçaya kadar olan dirliklerdir. Tımar sahibi kişiye ehl-i tımar ya da tımarlı sipahi denilmektedir (Yılmaz Kurt, "Osmanlı Toprak Yönetimi", *Osmanlı,* C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 62).

[90] Kurt, *a.g.m.,* s. 59- 62.

[91] İnalcık, "Tanzimat Nedir"…, s. 35-36.

[92] Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi (DTCF Dergisi),* C. III, S. 4, s. 420.

[93] Halil İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten,* C. XV, S. 60, 1951, s. 682.

[94] Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten,* C. XXXIV, S. 136, 1970, s. 575.

[95] Mehmet Genç, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı,* C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 70.

[96] Arapça karşılığı hilm olan yük Osmanlı Devleti'nde sabit değeri olmayıp değişiklik gösteren bir ağırlık birimidir. Deve yükü: 179,6-256,5 kg.; At yükü: 102,5-141 kg.; Katır yükü: 102,5-141 kg.; Araba yükü 260-1000 kg arasında değişmektedir. 1 yük akçe ise 100 bin akçe karşılığı olarak geçmektedir (Ömer İşbilir, "Yük", *DİA,* C. 44, TDV, Ankara 2008, s. 46-48).

[97] İltizam: Devlete ait emvalden bazılarının tahsili kefil gösterilmek ve bedeli belirli taksitlerle ödenmek üzere alınması yerinde kullanılan bir tabirdir. İltizam sahibine mültezim denirdi. 18 Şubat 1856'tarihli hatt-ı hümayun ile iltizam usulü kaldırılarak vergilerin doğrudan doğruya tahsili kararlaştırılmıştır (Pakalalın, *a.g.e.,* C. II, s. 57). Ancak bu hattı-ı hümayuna rağmen iltizam usulü tam olarak uygulamadan kaldırılamayarak Cumhuriyet Dönemi'ne kadar sürmüş, nihai olarak 17 Şubat 1925'de aşar ile birlikte kaldırılmıştır (Mehmet Genç, "İltizam", *DİA,* C. 22, TDV, Ankara 2008, s. 158).

çorbacılar zümresinin eline geçerek milyonlarca Osmanlı köylüsü feodal bir sistemde olduğu kadar zor şartlar altına girmiş ve bu devletin bir çeşit yıkılışına önayak olmuştur[98].

Osmanlı Devleti 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş duraklamaya ve daha sonra da kaçınılmaz olarak gerilemeye başlamıştır. Gerilemenin unsurları arasında ticaretle alakalı olanları Mehmet Genç şöyle özetlemektedir:

> *"Osmanlı ticaretle değil, fetihle alâkadar idiler; ticaret onların zihin dünyalarında herhangi bir öneme sahip bulunmuyordu. Bu sebepten ticaretle ilgili kararları almak zorunda kaldıkları zaman ekseriya hataya düşmekten kurtulamadılar. Dış ticaret konusunda verdikleri kararlar ve geliştirdikleri kurumlar faydadan çok zarar getirmiştir. Kapitülasyonlar bunun tipik örneğidir. Ticaret yollarındaki büyük değişmeyi anlayamadılar ve bu sebepten olup bitenlere karşı isabetli cevaplar da veremediler. Başarısız iktisadî politikaların etkisi altında gerileme kaçınılmaz olmuştur[99]."*

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avusturya, Rusya ve Fransa'ya karşı yaptığı uzun süreli savaşlar, devleti fevkalade harcamalar yapmak zorunda bırakmıştır. Mağlubiyetle neticelenen bu savaşlardan sonra ödemek zorunda kaldığı tazminatlar da bütçeye ayrı bir yük getirmiştir. Harbin olumsuzluklarının iktisadi hayata yansımalarının bir sonucu olarak fiyatlarda artışlar yaşanmış, 1760'lardan 1800'e kadar fiyat artışı yüzde 200'ü geçmiştir[100]. Diğer taraftan bilhassa Rumeli'de olmak üzere yaşanan iç isyanlar da Osmanlı ekonomisini ve gündelik hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Sırbistan ve Mısır'ın muhtariyet kazanmasıyla Mora'da bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulması Osmanlı ekonomisini derinden etkilemiştir[101].

Osmanlı Devleti 1839 yılına kadar ana hatlarıyla yukarıdaki iktisadi aşamaları yaşamış ve Tanzimat dönemine bu iktisadi şartlar altında girmiştir. 19. yüzyıl ortalarına yaklaşıldığında siyasi ve iktisadi zorluklar karşısında sadece müdafaa politikası izleyerek varlığını korumaya ve devam ettirmeye çalışan Osmanlı Devleti, Avrupa'nın göstermiş olduğu ilerlemeye ayak uydurabilmek adına köklü düzenlemeler yapmayı deneyerek,[102] Mustafa Reşit Paşa'nın[103] önderliğinde Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat-ı Hayriyye'nin ilanı icrasında Sultan Abdulmecit'in etkisinin de olduğu bilinmektedir. Nitekim Abdülmecit, Reşit Paşa'nın Tanzimat hakkındaki ikna edici ve tesirli sözleri karşısında Tanzimat fikirlerini münasip görmüştür. Nitekim padişahın genç ve

[98] İnalcık, "Tanzimat Nedir"…, s. 39.
[99] Genç, *a.g.e.,* s. 205.
[100] Aynı eser, s. 215.
[101] Çadırcı, *a.g.e.,* s. 177.
[102] Aynı eser, s. 177.
[103] 16 Şevval 1214 (M.13 Mart 1800)'de İstanbul'da Davut Paşa Mahallesi'nde doğmuştur. II. Bayezid vakıflarının ruznâmçei Mustafa Efendi'nin oğludur (Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 41.) Koca ve Büyük lakaplarıyla anılmaktadır. 1837 yılında hariciye nazırı olmuştur. Hariciye nazırı olana kadar devlet memuriyetinin çeşitli kadrolarında çalıştıktan sonra orta elçi sıfatıyla Paris'e gönderilmiş 1836' da ise Londra elçiliğine getirilmiştir. Sultan Abdülmecid zamanında 6 kez sadrazamlık yapmış olup ilk defa bu görevi 1846 yılında üstlenmiştir. 3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nı hariciye nazırı olarak Gülhane'de okumuştur (Kemal Beydilli, "Mustafa Reşid Paşa", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 348).

tecrübesiz olması ve mutlak hükümdarlığı babası kadar kavrayamamış olması da bunda en büyük âmildir[104].

Tanzimat Fermanı'nın odak noktasını can emniyeti, ırz, namus ve mülkiyetin korunmasıyla vergi tayini konuları teşkil ediyordu. Fermanda, mal emniyetinin sağlanamaması durumunda kimsenin devletine ve milletine ısınamayacağı ve memleketin kalkınmasına ilgi göstermeyip daimî bir kaygı içinde yaşayacağı ifade edilmiştir. Vergilerin belirli olması hususuna gelince, bir devlet ülkesini müdafaa etmek için askere muhtaçtır ve bu hususta gereken masrafı yapmak zorundadır. Bu masraf ise tebaanın vergisiyle meydana geleceğinden bunun daha iyi bir hale getirilmesi için yollar aranmalıdır. Fermanda vergi adaleti konusunda üzerinde durulan konular; iltizam usulünün kaldırılması ve herkesin gelirine göre vergi vermesi esasına dayanmaktadır[105].

Tanzimat Fermanı, devletin resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanmış ve bir hafta sonra da her eyalete ve sancağa ayrı ayrı bir ferman olarak tebliğ edilmiştir[106]. Can ve mal güvenliğini koruyarak herkesin gelirine göre vergi alınmasını sağlamaya yönelik olan bu uygulama, öncelikle ülke yönetiminde, askerlik ve vergilendirme alanında başlatılmıştır. 1856 yılına gelindiğinde devletin yeni yönetim biçimi bütünüyle yürürlüğe konulmuştur. Bu uygulamalara karşı ayaklanmalar ve karşı koymalar görülse de merkezin ısrarlı tutumu ve bunlarla mücadele etmesi sonrasında şeklen de olsa yenilikler uygulama alanına girebilmiştir[107].

Tanzimat döneminde yapılmak istenen mali reformlarının II. Mahmut döneminde başladığı bilinmektedir. Hüdavendigar ve Gelibolu sancaklarında tahrir çalışmaları da bu dönemde başlamıştır. Tanzimat'la birlikte yeni bir sürece girmiş olan Osmanlı maliye alanında; vergi hukuku ve bütçe anlayışında gelişmeler, vergi ve verginin adil dağılımı konusunda hassas davranmanmıştır. Ayrıca bu dönemde yeni vergi konuları ve tahsil biçimleri oluşturma isteğiyle, iltizam usulüne son verme isteği öne çıkmıştır. Bu yönüyle Tanzimat'ın klasik Osmanlı vergi sisteminin değişimine yol açan önemli bir kırılma noktası olduğu aşikârdır[108].

Tanzimat Fermanı'nın ilanından yaklaşık bir ay kadar sonra çıkarılan ve vilayetlere gönderilen ikinci bir ferman ile örfi vergilerin kaldırılması ve yerine; herkesin sahip olduğu emlak, hayvan sayısı ile gelirlerin yazılarak, servetleri oranında vergilerin belirlenmesi, aşarda iltizam usulünün kaldırılması, ağnam resminin tek kalemde birleştirilmesi, haraç ve cizyenin ıslah edilmesi, aynî vergi usulünün kaldırılması, memurların maaş ve masraflarına karşılık olarak halktan alınan ve farklı isimler taşıyan vergilerin kaldırılması[109] usulü kabul edilmiştir.

Tanzimat dönemiyle birlikte vergi sisteminde, önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde geniş yetkili tahsildarlar görevlendirilerek herkesten kazancına göre vergi alınması hedeflenmiştir. Bunun altyapısını sağlamak için devlet hukuki düzenlemeler yapmıştır. Bu dönemde emlak, arazi, patent, temettü ve eşhas vergileri ile bedel-i askerî vasıtasız vergiler, resm

[104] Kaynar, *a.g.e.,* s. 167.
[105] İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu"…, s. 99-100.
[106] İnalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012. s. 171.
[107] Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)" Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012. s. 199.
[108] Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi,* İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 22.
[109] Çoşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi,* Küre Yayınları, İstanbul 2001, s. 23.

adıyla anılan mezrûat,[110] hayvanat, gümrük, damga, müskirat[111] ve saydiye[112] vergileri ise vasıtalı vergiler grubunda addedilmiştir. 1840 yılında toplam vergi miktarının yerel meclislerce halkın mali durumuna göre hane başına tevzi şeklinde uygulanacak olan temettüat vergisi uygulamasına geçilmiştir[113].

Abdurrahman Vefik Sayın, *"Tekâlif-i Kavâid"* adlı eserinde Tanzimat Fermanı'nın maliye ile ilgili esaslarını şu başlıklar altında incelemiştir:

1. Her türlü gelir doğrudan devletin kasasına girecek ve her türlü gider de buradan yapılacaktır. 2. Herkesin mal ve can güvenliği sağlanacak, müsadere yapılmayacaktır. 3. Örfi vergiler ve ihtisab resmi kaldırılacak, bunların yerine herkesin kudret servetine göre belirlenen bir vergi alınacaktır. 4. Araziden alınan şer'i vergilerin asıl anlamına uygun olarak ve memleketin her yerinde eşit olarak onda bir oranında alınması sağlanacaktır. 5. Mukataa ve benzeri uygulamalara konu olan arazinin üç yıllık hasılatı üçe bölünerek bedel belirlenip bu bedel yıldan yıla hazineden karşılanacaktır. 6. Memurlara maaş verilecek, bununla birlikte memurun ele güne muhtaç olması önlenecek, bu amaçla da toplanan avarız ve nüzul gibi vergiler kaldırılacaktır. 7. Bazı yerlerde vergi mükelliflerinin vergilerini aynî olarak kereste, kendir, kömür olarak ödemesi usulü kaldırılarak o yerin mükellifleri de vergisini herkes gibi ödeyecektir. 8. Bazı yerlerde vergi mükelliflerinin vergilerini bedenen çalışarak ödemesi, derbentçi, köprücü gibi usulü kaldırılacak onlar da vergisini herkes gibi ödeyecektir. 9. Zahire Nezareti kaldırılacak, devlet levazımını ekmekçi esnafı da zahiresinin kendileri satın alacaktır. 10. Cizye düzenlenecek, baş üzerinden alınması kaldırılacak ve patrikhaneler vasıtasıyla ancemaatin[114] tahsil edilecektir. 11. Ağnam üzerinden alınan muhtelif vergiler tek kalemde toplanacak ve ilk uygulaması esas alınacaktır[115].

Osmanlı Devleti, tüm alanlarda olduğu gibi mali alanda da mali merkeziyetçilik sistemine yönelik adımlar atıyordu. Tüm mali işleri kontrol eden Maliye Nezareti'ni kurduğu gibi 1840 yılı içerisinde daha evvel devlet gelir ve giderlerini kontrol eden Mansure ve Redif Hazineleri'yle Hazine-i Amire'yi kaldırarak, maliye hazinesini tüm devletin gelir ve giderlerini yöneten tek bir hazine hâline dönüştürmüştü. Böylece mali yapıda köklü bir değişme için gerekli altyapı hazırlanmıştır[116].

Tımar sisteminin bozulmasının ardından iltizam usulü getirilmiştir. Ancak iltizam çağın gereklerine cevap vermediği için Tanzimat Fermanı'nda iltizama[117] son verileceği belirtilmiştir. Bilhassa 18. ve 19. yüzyılda, bir yerin vergilerini toplama işi, merkezde açık arttırmaya çıkarılır ve

---

[110] Mezrû: *"Arşınla ölçülen şey"* demektir (Cengiz Kallek, "Mezrû'", *DİA,* C. 29, TDV, Ankara 2008, s. 56). Mezru: Ziraat Olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 745).

[111] Müskirât: Sarhoş eden, sarhoşuk veren şeyler. İçki vergisi (Aynı eser, s. 867).

[112] Sayd: Av, avlanma. *"Saydiye vergisi"* av vergisidir (İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* Kubbealtı Lugatı, İstanbul 2010, s.1068).

[113] M. Macit Kenanoğlu, "Vergi", *DİA,* C. 43, TDV, Ankara 2008, s. 548.

[114] Ancemaatin: Tanzimat döneminde, örfi vergiler yerine ancemaatin vergi adıyla tek bir vergi getirilmiştir. Yapılan tahrir sonucu kazalara paylaştırılan ve mahalle, nahiye ve köylerde ikamet eden halktan herkesin gelirine göre taksim edilerek topluca alınan bir vergidir (Mehmet Emin Türklü, "Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler", *Current Research in Social Sciences,* C. II, S. 3, s. 132).

[115] Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi,* Maliye Bakanlığı Yayınları A.P.K. Kurulu Yayını, Ankara 1999, s. 350; Çakır, *a.g.e.,* s. 23-24.

[116] Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 7.

[117] 1840 yılı martından itibaren iltizam usulü kaldırılmıştır (Şener, *a.g.e.,* s.37).

bu işi üstlenenler mültezim taşraya vergi toplamaya giderdi. Ancak sorun şuradan kaynaklanmaktadır ki; iltizama ayrılan bölge, genellikle ya oranın valisine ya da oranın ileri gelenlerinden birisine verilirdi. Bölgede valiye rağmen mültezim olmak için adaylığını koyan talip olmazdı. Mültezim, iltizamını aldığı bölgeyi dilediği gibi tasavvur ediyordu. İltizama sahip olmak için ödediği iltizam bedelini elde etmek ve kârını en üst seviyeye çıkarmak isteyen mültezimler ağır vergilerle halkı eziyorlardı. Her zaman daha çok vergi alma peşinde olmaları, halkı eziyor ve bunaltıyordu[118]. Balkanlar ve Anadolu'daki vergi adaletsizliği[119] sebebiyle yer yer vergi isyanları çıkıyor, toplanan paralar bölgenin ihtiyacını karşılayacak şekilde harcanmıyordu. Artık iltizam sistemi, 19. yüzyılın ihtiyaçlarını karşılayacak bir sistem değildi. Tanzimat adamları, Tanzimat'ın başında bu sistemi kaldırsalar da bir müddet sonra tekrar bu sisteme geri döneceklerdir.

Tanzimat bürokrasisi yeni bir örgütlenme biçimi olan muhassıllar[120] ve muhassıllık meclislerini denemişler[121] ve muhassıllık bu dönemde önem kazanmıştır[122]. Devlet, vergi konusunda ve bunun toplanması hususunda geçmişte yaptığı hatalara düşmek istemiyor ve bu konuda elinden geldiğince hassas davranmaya gayret gösteriyordu. Muhassılın seçiminde de aynı hassasiyet ve gayret gösterilmeye çalışılıyordu. Talimat-ı Seniyye'nin ikinci bendinde tayin olunan muhassılın yanında gidecek kişiler ve varacağı mahalde ilk ne yapacağı belirtilmişti. Muhassıl ile beraber mal kâtibi, emlak kâtibi ve nüfus ile muktezayı memuriyetleri üzere gidecekleri yerlerde ol emirde birer meclis kurulacak ve bir mal muhassılı ve iki kâtip, hâkim ve müftü ve bir asker zabiti, varacakları yerde, yörenin itibarlı ve sözü geçen dört kişisiyle birlikte toplam on kişi; eğer o yerde reaya bulunursa metropolit ve kocabaşılardan iki kişi mevcut bulunup, bu mecliste haftada iki veya üç gün birleşecek, memleketin vergi ve diğer işleri müzakere yapılarak uygun karar alınıp uygulanacaktır[123].

Vergi reformunun uygulanmasına İstanbul'a yakın eyaletlerden başlanmıştır[124]. Bu hatt-ı hümayunun diğer hatt-ı hümayunlardan ayrı olduğunu devlet her alanda hissettirmek istiyordu. Bu amaçla devlet tarafından ürünlerin, üretimini arttırmak ve halkı teşvik etmek için önemli bir yenilik

[118] Aynı eser, s. 36.
[119] Çoşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Özgür Saraç, "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* C. 7, S. 2, 2002, s. 1-20; "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* C. 8, S. 1, 2003, s. 1-25.
[120] Muhassıl: Arapça tahsil mastarından türeyen, tahsil edici anlamındadır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da bu tabir kullanılmıştır. Muhassıllar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren cizye, aşar adet-i ağnam, imdâd-ı seferiyye, ispence gibi birçok vergilerin tarh ve tahsilinde görev yapmışlardır. (Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 18). 1839 senesinde itibaren yalnız cizye, âşâr, ağnam bırakılarak ötekiler kaldırılmış ve herkesin mutasarrıf olduğu emlak ve arazi varlığı faydaları ve temettüat-ı hasılasına kâr ve ticaret kudretine göre alınması kararlaştırılmıştır. Yapılan düzenleme gereğince mahallerince tarh olunacak vergi ile zapt edilmiş olan mukataaların ve bunlardan gayrı her mahallin iltizam defterinde kayıtlı olunan bütün emvalin yoluyla tahsilini temin için her eyalete haysiyyet ve iktidar sahibi memur gönderilmesine de karar verilmiştir. Gönderilen bu memurların unvanı muhassıldır (Pakalın, *a.g.e.,* C.II, s. 569). Muhassıllık: Devlet mallarını tahsil eden adam. Tahsildar anlamındadır. Osmanlı Devleti kurulmadan önce de bu manada kullanılmıştır. Beş çeşit muhassıl vardır: 1. Eyalet ve Sancak Muhassıllığı: Bir eyaletin veya bir sancağın idaresi kendisine verilen yani bir eyalete vali ya da mutasarrıf gibi unvanlarla tayin olunan kimseye denir. 2. Cizye Muhassıllığı: Cizyedarlık, cizye tahsildarlığı, cizye memuru demektir. 3. Zecriyye Muhassıllığı: Zecr, men etmek anlamına gelmektedir. Müskirat vergisi manasında kullanılmıştır. Bu vergiyi tahsil edene de zecriyye muhasılı denilmiştir. 4. Harac Muhassıllığı: Hariç vergisini tahsil edene denilmektedir (Sayın, *a.g.e.,* s. 186-187).
[121] İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 32.
[122] Efe, *a.g.t.,* s. 8.
[123] Aynı tez; Sayın, *a.g.e.,* s. 320-321.
[124] Çadırçı, *a.g.e.,* s. 209.

getirilmiştir. Tarımsal ürünleri devletçe tespit edilen fiyatla satın alma uygulaması kaldırılarak, üreticinin ürününü istediği yerde ve piyasa fiyatlarıyla satabilme serbestiyeti getirilmiş, tarımsal ürün ticareti serbestleştirilmiştir[125]. Ayrıca geniş yetkiler verilen ve icra, infaz konusunda hükümdarın mutlak vekili konumunda bulunan valilerin yetkileri sınırlandırılarak, vergi tahsili, vali ve ayanın kontrolü dışına çıkarılmıştır. Devlet böylece, yeni oluşturduğu memurunu yerel yetkililerden korumayı amaçlamıştır.

Devletin maaşlı memuru olan ve *emval-i emîriyyeyi tahsile memur olan adam* olarak tanımlanan muhassılların[126], başlıca görevleri; gidecekleri yerde o yörenin ileri gelenlerini toplamak, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yenilikleri ve yükümlülükleri halka açıklayarak, halkın anlamadığı bir konu olursa anlatmaktı. Akabinde kaza ve köylerin muhtarları ve ileri gelenleri mahkemeye getirilip ayrıntılı bir şekilde Tanzimat Fermanı burada da açıklanacak ve soruları varsa cevaplanacaktı.

Devlet, bu fermanla yeni bir dönemin başladığını en küçük yerleşim birimi olan köylere kadar duyurmak ve bu reformları halka benimsetmek istemişti[127]. Muhassıllara, kamu gelirlerinin toplanmasıyla ilgili olarak da önemli görevler verilmişti. İltizam defterlerinde kayıtlı bütün malların tahsili görevi muhassıllara devredilmişti. Ayrıca muhassıllar beraberindeki kâtiplerin de yardımıyla nüfus ve emlak sayımı da yapacaklardı. Bu girişilen reformlar için muhassıllar, ahaliden belli bir para toplayacak ve kısa sürede bu parayı merkeze gönderecekti. Geçen yıllardan kalan ödenmemiş vergileri tahsil edecek ve Hristiyan halktan kocabaşıların toplayacağı vergiler muhassıllara teslim edilecekti[128]. Muhassıllar tüm bu iş ve görevleri meclislerin denetimi altında gerçekleştirecekti[129].

Muhassıllar görev ve yetkilerini belirten yönetmeliğin ikinci maddesine göre, varacakları yerde meclisler kuracaklardı[130]. Bu meclisler muhassıl meclisleri, memleket meclisi, müzakere meclisi olarak da adlandırılmaktadır[131]. Ülkemiz tarihinde mahalli idare kurullarının sınırlı bir anlamda ilk örneği olarak sayabileceğimiz[132] bu meclisler, on üç üyeden oluşacak ve bunların yedisi, meclisin tabi üyeleri olacaktı. Bunlar; kadı, müftü, zaptiye memuru, muhassıl ve yanındaki iki kâtip ile gayrimüslimlerin bulunduğu yerlerde metropolittir[133].

Bu meclise, muhassıl başkanlık edecektir. Meclis üyesi seçilecekler, yöre halkından ve bölgenin en akıllı, namuslu ve ileri gelenlerinden olmalıydı. Oy kullanma ve meclis üyesi belirleme işlemi ise halkın önüne çıkan adaylara, seçmenlerin kimi isterlerse onun tarafına geçmesi,

---

[125] Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012. s. 780.

[126] Muhassılların maaşı, görev yerinin önemine ve muhassılın rütbesine göre değişmektedir. 1841 Eylül itibariyle, en yüksek maaşlı muhassılllar 12500 kuruşla Bozok ve Bursa Muhassıllarıdır. Onları, 10000 kuruşla Biga, Bolu, Drama, Filibe, Gelibolu, İçel, İstanköy, Karesi, Kastamonu, Kocaeli, Midilli, Selanik, Siroz, Tırnova, Vidin, Viranşehir, Yenişehir Muhassılları izlemektedir. Eskişehir Muhassılı 8000 kuruş, Amasya, Denizli, Hamid, Karahisar-ı Sahip, Kesiriye, Menteşe, Niğde, Samakov, Saruhan, Teke, Tırhala, Vize Muhasılları 7500 guruş, Limni Muhassılı 5000 guruş, İmroz Muhassılı 3000 guruş, Sakız Muhasılı 2500 guruş almaktadır (Efe, *a.g.t.,* s. 16-17).

[127] Şener, *a.g.e.,* s.38-39.

[128] Çakır, *a.g.e.,* s. 43.

[129] Efe, *a.g.t.,* s. 26.

[130] Aynı tez, s. 55.

[131] Şener, *a.g.e.* s. 51.

[132] Ortaylı *a.g.e.,* s. 33.

[133] Şener, *a.g.e.,* s. 51.

istemeyenlerin ise diğer tarafa geçmesi şeklinde belirlenecekti. Oy kullanma esnasında kimseye baskı uygulanmayacağı, herkesin özgürce oy kullanacağı da önceden halka ilan edilecekti[134]. Meclis haftada iki üç gün toplanacak, vergi yazımı ve diğer bölge sorunları belirli kurallara göre müzakere edilip karara varılacak ve karar, uygulamaya konulacaktı[135]. Kısaca bu meclis muhassılın görevi yerine getirmesinde, muhassıla yardımcı olacaktı[136]. Büyük umutlar ve vaatlerle kurulan muhassıllık sistemi çok geçmeden, her şeyi düzeltmek yerine, iltizam sistemini aratır olmuştur. Patrikhaneler ve cemaatlerin önde gelenleri adil davranacakları ve eşit olacakları yerde, özellikle gayrimüslim halka daha çok yüklenmeye başlamış, cemaatin vergi toplama işi eskisinden daha beter yolsuzluklara yol açmıştı[137].

Muhassıllar, emlak sayımına 1840 yılı başlarından itibaren başlasalar da olumlu sonuç alamamışlardır. Bunun sebebi, uzun süredir hazineye hiç vergi vermeyen kişilerin zorluk çıkarmasıdır. Çoğu yörede halk gerçek gelirini gizlerken, bazı yerlerde de iki misli gelir gösteriliyordu[138]. Sarraflar, mültezimler gibi kitleler yeni reformlardan memnun olmadıkları için sürekli zorluk çıkarıyorlar ve uygulamaları güçleştiriyorlardı[139]. Başarısızlığın bir nedeni de muhassıllık görevine atanan kimselerin, eski mültezimlere yakın kişiler arasından seçilmiş olmalarıdır. Çıkarlarının sekteye uğrayacağını anlayan derebeyi aileleri, vergi vermek istememeleri uygulamayı güçleştirmekte idi. Ayrıca yolsuzluk yapan muhassıllar görevden hemen atılmalarına rağmen yerine gelenler yolsuzluğa devam ettikleri için kati önlem bir türlü alınamıyordu[140].

Yukarıda belirtilen hususlara ek olarak, eleman eksikliği de muhassıllık sisteminin çalışmasını engellemişti. Nitekim hasat mevsiminde aşar toplanması için birçok kişi görevlendirilmiş ancak, bu kimselere ödenen ücretler toplanan aşar bedelinin yarısına zor ulaşmıştı[141]. Osmanlı vilayetleri çok seyrek nüfusluydu. Hatta Avrupa ve Akdeniz dünyasında en düşük nüfus yoğunluğuna sahipti. Bu durum da devletin arzuladığı endüstriyel gelişme ihtimalini zora sokuyordu[142]. Her alanda istenilen sonuç alınamamış, nihai olarak 1840 yılının mart ayında uygulanmaya başlanan muhassıllık sistemi, 1842 yılında kaldırılarak müşirlik defterdarlık sistemine geçilmişti[143]. Muhassılların görevleri ise o yerin mülki idare amirine devredilmişti[144]. Kısa bir süre sonra iltizamın yerine gelen muhassıllık sistemi, tekrar yerini iltizam sistemine bırakmıştı.

Tanzimat'ın vergi sistemi açısından getirdiği en önemli yenilik, vergilere basit ve sade bir anlam kazandırmasıdır. Daha önce şeri vergiler adı altında ve çok muhtelif oranlarda alınan tüm vergiler kaldırılarak, yerine zirai ürünlerden onda bir oranında alınacak öşür, koyunlardan ağnam

[134] Efe, *a.g.t*., s. 58.
[135] Çadırcı, *a.g.e.,* s. 212.
[136] Ortaylı, a.g.e., s. 33.
[137] Aynı eser, s. 32-33.
[138] Çadırcı, *a.g.e.,* s. 209.
[139] Çakır, *a.g.e.,* s. 47.
[140] Çadırcı, *a.g.e.,* s. 210.
[141] Çakır, *a.g.e.,* s. 47.
[142] Donald Quataert, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s.737.
[143] Efe, *a.g.t.,* s. 109.
[144] Çakır, *a.g.e.,* s. 47.

resmi ve gayrimüslimlerden cizye alınması esası getirilmiştir. Örfi vergiler de birleştirilerek, vergilerin bir bütün olarak temettüat adı altında alınması kararlaştırılmıştır[145].

Tanzimat Fermanı'nda herkesin mali gücüne göre vergi alınacağı ilan edilmiş ve bu şeklen de olsa, gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat vergi reformunun en önemli değişikliklerinden biri, örfi vergilerin tamamen kaldırılarak yerine muhassıllar tarafından sayımı yapılan[146] ve tek bir vergi olan ancemaatin verginin getirilmesi olmuştur. Bazı zamanlar sadece olağanüstü durumlarda alınan örfi vergiler, devletin savaşlarda yenilmesi ve fetihlerin durmasıyla süreklilik kazanmıştır.

Örfi vergilerde ödeme gücü hesaba katılmadan tahsil edildiği için bu durum halkı hoşnutsuz edip, sürekli şikâyet konusu oluyordu. Daha II. Mahmut Dönemi'nde bu adaletsizliğin giderilerek uygun bir düzene konulması için bazı önlemlere başvurulsa da, bu verginin kaldırılarak yerine tek bir verginin konulmasına Tanzimat döneminde karar verilmiştir. Bu verginin uygulaması ise Anadolu ve Rumeli'de bulunan her bir kazanın örfi vergi adı altında çeşitli adlarla bir senede vermekle yükümlü oldukları tutar tespit edilerek, ortaya çıkan tutardan bazı indirimler yapıldıktan sonra, bulunan miktar tek bir vergi olarak kaza ahalisinden lazım gelenler aracılığıyla tahsil edilip, iltizama verilmeyecekti. Bu, ciddi bir yenilik olduğu için Osmanlı coğrafyasının tamamında uygulamaya konulmadı. Önce Hüdavendigar ve Gelibolu sancaklarında tahrire başlanmıştır. Ancak amaca ulaşılamadığından, eski örfi vergilerin, iltizam usulüyle toplanmasına devam edilmiştir[147].

Sonuç olarak, Tanzimat dönemiyle birlikte devlet, özellikle de mali alanda yeni bir dönem açmak istemiş ve reform niteliğinde birçok yenilik yapmayı planlamıştır. Osmanlı Devleti bir yandan sürekli mali alanda zenginleşen ve her alanda merkezileşen Avrupa gibi olmak isterken diğer yandan da yaptığı reformlarla iltizam usulü gibi devletin hazinesine girmeden aracıların cebine giren paraya engel olmak istemiştir. Bu maksatla aracıları ortadan kaldırarak vergileri doğrudan hazineye aktarmak hedeflenmiştir. Ancak büyük umutlarla ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndaki vaatler istenildiği ölçüde gerçekleştirilememiş, kısa bir süre sonra iltizam usulünde olduğu gibi eski uygulamalara geri dönülmüştür.

Devletin uygulamada gösterdiği zafiyetin yanına, bu yükümlülükleri yapmakla görevlendirilen muhassılların gittikleri yörede sergilemiş oldukları kanun dışı davranışlar ile gelirini düşük göstererek daha az vergi vermek isteyen halkın başvurduğu hukuksuz davranışlar eklenince, Tanzimat döneminde istenilen mali hedeflere ulaşınılamadı.

1.2. TEMETTÜAT DEFTERLERİ

Temettü kelime anlamı olarak kâr etmek, fayda görmek anlamına gelmektedir. Temettü vergisi ise herkesin kazancına uygun olarak devlete ödediği, tüccar ve esnafın yıllık temettülarının miktarı tahmin edilerek, bunlar üzerinden binde veya yüzde[148] hesabıyla konulan vergidir. Bu vergi ilk defa 1826 yılında, II. Mahmut tarafından, Asâkir-i Mansûre Hazinesi'ne gelir sağlamak üzere

[145] Güran, *a.g.e.,* s. 13-14.
[146] Çakır, *a.g.e.,* s. 49.
[147] Şener, *a.g.e.,* s. 94-95.
[148] Tüccar ve esnafın yıllık geliri üzerinden yüzde 3 olarak alınan bir vergidir (Şener, *a.g.e.,* s. 108); Bu oran 1876 yılında yüzde 4'e çıkarıldı. Böylece beyana bağlı kalmayarak tahrire endeksli bir gelir vergisi uygulamasına geçilmiştir (Çakır, *a.g.e.,* s. 51).

ticaret ve sanat ile uğraşanlara konulan ihtisab[149] vergisidir[150]. 1839 senesinden başlayıp 1858 senesine kadar, temettü‘ vergisi an cemaatin tevzi olunan verginin bir kısmını teşkil etmek şartıyla birleşik vergi arasındadır[151].

Tanzimat döneminde yapılan yeniliklerden biri de muhtelif adlarla alınan ve şeklen çok karışık olan vergiler yerine hepsinin tek çatı altında toplanmasıdır. Bu yeni verginin miktarı Maliye Nezareti marifetiyle sadece liva statüsünde belirlenmekteydi. Her liva merkezinde, kazalar arasında toplam miktar paylaştırıldıktan sonra kazanın müdür ve meclis azaları; eğer yörede gayrimüslimler yaşıyorsa kocabaşı ve papazlar, Müslümanların yaşadığı mahalde de imam ve ihtiyarların katıldığı bir toplantıda, kasaba ve köylerin paylarını belirleyerek bu miktarı belirten mazbatayı kendilerine teslim edilmekteydi. Nihayetinde kasaba mahalleleri ve köyler düzeyinde, bütün hane reisleri bir araya gelerek istenilen miktar haneler arasında *her şahsın hâline, ticaret ve temettüüne göre komşuca* pay edilip defter kaydıyla bağlı olduğu kaza merkezine gönderilirdi. Sonuç olarak her hanenin bu yolla vergi yükümlülüğü belirlenirdi[152].

Tanzimat Fermanı’ndan sonra uygulanmaya ve tahsiline başlanan verginin, köy ve mahalle düzeyinde haneler arası dağılımı, daha önce alınan örfi vergilerde olduğu gibi her bölgede uygulama hususunda farklılık gösteriyordu. Bazı kazalarda hane, bazı kazalarda ocak, nüfus veya çift ya da başka unsurlara göre yapılıyordu. Bu verginin vaat ettiği gibi, iktisadi güce göre dağılımının sağlanması için ülkenin büyük bir bölümünde hane reislerinin gelirlerini belirlemek için temettüat tahrirleri yapılmıştır[153]. Yapılan tahrirler[154] sonucunda, bölgeler ve kişiler arası dağılımın adaletsiz olduğu görülmüştür. Fakat devlet, bölgeler arasında geniş çaplı ayarlama yapmanın problem oluşturmasından kaçınarak, bu durumun devamına göz yummak zorunda kalmıştır[155]. Buna göre hane reislerinin gelirlerini belirlemek için temettü tahrirleri yapılmıştır.

Temettüat defterleri[156], 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti’nin sosyal ve iktisadi tarihini anlamak açısından bize önemli bilgiler vermektedir. Hatta 15. ve 16. yüzyılda kaydedilen tahrir defterlerinden elde edilen bilgilerden, çok daha fazla bilgi elde edilebilir. Temettüat defterleri, *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi*’nde bulunan *Maliye Varidat Kalemi Defterleri’ndendir*. 1988’e kadar bu seriden çok az deftere maliyeden, müdevver ve kepeci tasniflerinde rastlanılmaktaydı. 1988’de kataloglanarak araştırmacıların hizmetine sunulan temettü defterleri serisi, dokuz katalog içinde 17.747 defterden oluşmaktadır. Bu defterlerin büyük çoğunluğu 1845 yılında yapılan sayımlara ait olsa da, çok az sayıda 1840 yılında yapılan tahrirlere de rastlamak mümkündür. Bu defterlerin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Defterin kapak kısmından sonra tahrir edilen bölgenin ismi yazılmakta olup, akabinde tahrir edilen hanelerdeki ahalilerin isimleri, mal varlıkları,

[149] İhtisab Resmi: Şehriyye-i Dekâkîn ve yevmiyye-i dekâkîn adıyla anılan vergilerle, büyük yerleşim yerlerinde belediye geliri, pazar ve panayırlardan alınan damga, tartı, ölçü vs. gibi vergiler ile hile yapan esnaftan alınan verginin genel adıdır (Pakalın, a.g.e., C.II, s. 453).
[150] Sayın, *a.g.e.,* s. 441-442.
[151] Pakalın, *a.g.e.,* s. 454.
[152] Güran, *a.g.e.,* s. 13.
[153] Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten,* C. LIX, S. 225, 1995, s. 395.
[154] Temettüat tahrirleri hakkında geniş bilgi için bk. Said Öztürk, *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik,* Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.
[155] Güran, *a.g.e.,* s. 13.
[156] Temettüat defterleri hakkında geniş bilgi için bk. Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 395-412.

kazançları, vergileri ve hane numaraları tahrir edilmiştir[157]. Bu defterler ilk defa, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Tevfik Güran tarafından kullanılmıştır[158].

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde *ML. VRD. TMT. d*. kodla bulunan temettüat defterleri, 1844-1845 (H. 1260-1261) yıllarına ait olup, toplam 17.747 defter adedinden mürekkeptir. Ankara, Aydın, Bolu, Cezayir-i Bahr-ı Sefid, Edirne, Erzurum, Hüdavendigâr, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Sivas, Üsküp ve Vidin Eyalet-Kaza adı altında tasnif edilmiştir.

Temettüat sayımları mahalli idareciler tarafından yapıldı. 1840/41 sayımları muhassılların yükümlülüğünde olup, aynı tarihli bir temettüat defterinde muhassıllık, müftü, mal ve emlak kâtipleri ile meclis azalarının mühürleri; diğer bir temettü defterinde tasdik ibaresi altında naibin mührü vardı. 1844-1845 yılında uygulama değişikliği yapıldığından, Müslümanların kaydedilmesi muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve köy imamları eşliğinde; gayrimüslimlerin kaydı ise o mahalde kocabaş ve papazlar eşliğinde gerçekleştirilmiş olup, defterlerin bitiminde bunların da mühürleri bulunmaktaydı.

1840 ve 1844-1845 yıllarında tutulan temettüat defterlerinde az da olsa farklılıklar bulunmaktadır. Her ikisinde de başında tahrir yapılan kişinin hane ve numarası ve onun altına da rakamlarla sırası belirtilmiştir. Böylece birincisinde defterdeki kaçıncı hane, ikincisi hane içindeki kaçıncı aile olduğunu bize vermiştir. Defterin bazılarında sayfalar çift sütun olarak düzenlenirken, bazılarında bu şekil sadece emlâk ve malı az olanlar için kullanılmıştır[159]. Temettüat tahrirleri yapılırken şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezra ve çiftlik gibi Osmanlı devleti sınırları içerisindeki bütün yerleşim yerlerinde hem Müslim hem de gayrimüslim ahalinin ev, arazi ve gayrimenkulleri ile bütün cins ve evsaftaki hayvanları ve yetiştirdikleri ürünler temettüat defterlerine ayrı ayrı kaydedilmiştir[160]. Temettü vergisinin adı daha sonra kazanç vergisine çevrilmiştir[161].

1.2.1. Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri

Temettüat defterleri tek boyutlu bir kaynak türü olarak değerlendirilemez. Osmanlı Devleti'nin hem sosyal hem de iktisadi tarihi açısından bize önemli bilgiler vermektedir. Modern tarih anlayışında savaşlar ve siyasi olaylardan ziyade tarih süreci içerisinde artık sosyokültürel olaylar revaçta olup, çalışmalar daha çok bu alana kaymıştır. Örneklendirmek gerekirse; Tanzimat döneminde yemek kültürü nasıldı? Ya da insanların günlük kıyafetleri nasıldı? Bir evde kaç kişi yaşardı? Adları nelerdi? gibi çok sayıda sorunun yanıtı aranmaktadır. İncelediğimiz temettüat defterleri 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı sosyal tarihi açısından bize teferruatlı bilgiler vermektedir. Müslim ve gayrimüslim reaya ayrı ayrı yazılmış, defterlerde yerleşim yerleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Büyük yerler ve birden fazla mahalleden oluşan köyler farklı defterlere kaydedilmiştir. Defterlerin

[157] Berna Çaçan, "Osmanlı Devlet'nde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama Usulü Sistemi: Temettuat Defterleri", *Electronic Journal of Vocational Colleges,* C. 5, S. 1, Mayıs 2015, s. 14.
[158] Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 395-396.
[159] Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 397-398.
[160] Mustafa Serin, "Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettüat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası,* 20-21 Nisan 1998, s. 724.
[161] Pakalın, *a.g.e.,* s. 455.

ilk sayfasına eyalet, sancak, kaza adları yazıldıktan sonra daha sonra tahriri yapılan yerin adı yazılmıştır. Köy ve mahalleler yazılırken genelde defterin hane 1, numara 1 kısmına imam, muhtar gibi görevliler ya da bölgenin ileri geleni kaydedilmiştir. Hane 1, numara 1 yazıldıktan sonra ismi belirtilen kişinin mallarının sayımı yapılmıştır[162]. Burada şunu belirtmek gerekir ki, her ne kadar Ömer Lütfi Barkan'ın bir haneyi beş kişi olarak sayması kabul görse de sayı hakkında tartışmalar devam etmektedir[163]. Defterlerde vergi mükellefi hane reislerinin isimleri kayıtlı olsa da[164] yer yer eşleri ölmüş kadınlar ve babaları ölmüş çocukların da kayıtları tutulmuştur[165]. Hristiyan bir kadın vergi verirse aile reisi sayılmıştır[166]. "*Çalıkhasanoğlu müteveffâ Hacı Mehmet'in yetimi Hasan'ın emlâk ve temettüatı"* gibi birçok yetim kaydedilirken, incelediğimiz defterde eşi ölmüş bayan kaydına rastlamamaktayız.

Temettüat defterlerinde kişiler kaydedilirken *Bozacıoğlu* örneğinde olduğu gibi daha çok *oğlu* kelimesi tercih edilmiştir. *bin* ve *veled* kelimelerinin kullanıldığı defterler var olsa da incelediğimiz defterde *bin* kelimesine hiç rastlanmazken, *veled* kelimesi sadece 13 kişide kullanılmıştır. Hısımlık belirten sıfatlar olan karındaş, damat gibi kayıtlar ile yaptığı mesleği belirten unvanlar *Bakkaloğlu,* kişisel özelliklerini belirten *Solakoğlu,* doğduğu ya da geldiği yeri belirten *Sungurluluoğlu* gibi kayıtlar da mevcuttur. Ayrıca yaşlılar (müsinn-i ihtiyar), körler, dilsizler, dilenciler, çolaklar ve vergiden muaf olup *"Şunun bunun i'anesiyle geçinmekte olduğu"* şeklindeki gibi kayıtlara rastlamak da mümkündür.

Kayıtlarda belirtilen unvanlar, bir şehrin sosyokültürel incelenmesi açısından önemli ayrıntılar sunmaktadır. Tahriri yapılan bölgenin refah seviyesi, ekip biçtiği ve günlük hayatta yediği veya ticaretini yaptığı ürünler, bölgenin gelirinin neye dayandığı, iklimi, yeryüzü şekilleri gibi gündelik yaşama ait bilgileri bu defterlerden çıkarabiliriz. Defterlerde ekili tarlalar *mezrû tarla,* ekilmeyenler *gayrimezrû tarla* olarak gösterilmektedir. Kıraç tarla veya hasılatsız olan tarlalar da belirtilmektedir. Ekili tarlalarda, ekili olan ürünlere göre bölgenin coğrafi özellikleri tespit edebilir; ne kadarının bağ, ne kadarının bahçe olduğunu, ne kadarının tarla yapıldığını yahut boş bırakıldığını belirleyebiliriz[167]. Temettüat defterleri o kadar ayrıntılıdır ki Gemlik'e ait 7940 numaralı temettüat defterinde bahçelerde yetiştirilen ürünün çeşidine göre tek tek adlandırma yapılmış (örneğin *dut bahçesi)* ve zeytin ağaçları da sayıları ile birlikte kaydedilmiştir[168].

Temettüat defterleri günlük hayatla ilgili ilginç bilgiler de vermektedir. Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde Hane 149, Numara 149'da kayıtlı olan Kadifeoğlu Ahmed *"Düyûn için Der-i Aliyede mahbûs olduğu*" ve ödemesi gereken 250 kuruşun tahsil edilemediği ve *"Merkûmun çend*

---

[162] Serin, *a.g.m.,* s. 724-725.

[163] Josiah C. Russell, Barkın'ın fikrini onaylamasına rağmen Hristiyan ve Yahudi reayanın on iki-on dört yaşları arasında haraç ödemeye başladıkları gerekçesiyle 3,5 katsayısını öngörmektedir. M. A. Cook ise 4,5; Bruce McGowan XVI. yüzyılın ikinci yarısında Semendire sancağında 3,57'yi uygun bulmuştur. M. Mehdi İlhan ise bu sayıyı 5,5 olarak uygun görmektedir. Bernard Lewis 5-8, Faruk Sümer 7, Halil İnalcık 15. yüzyıl sonlarında Bursa da 9, 19. yüzyıl İstanbul'unda ise 3-4 olarak hesaplamaktadır. 19. yüzyılda Balkanlar'dan, Kafkaslar'dan ve diğer yerlerden Anadolu'ya gelen muhacirler hasebiyle hanedeki nüfus sayımı 4,11 ile 4,17 arasında olduğu ortaya konulmaktadır. Devlet adamları hesaplarken de 3 ve 5 rakamlarını kullanmışlardır (Çaçan, *a.g.m.,* s.16).

[164] Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 398.

[165] Serin, *a.g.m.,* s. 725.

[166] Çaçan, *a.g.e.,* s. 16.

[167] Serin, *a.g.e.,* s. 726.

[168] Ayşe Özdemir Kızılkan, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 20, 2008, s. 61.

nefer sabî çocukları ve îyâli dahi sâ'il misüllü şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte olduğu" şeklindeki kayıtlar Osmanlı günlük hayatı açısından önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca bu defterler nüfus tespiti açısından da değer taşır. Hemen hemen aynı dönemlerde tutulan nüfus defterleri ile karşılaştırıldığında farklılıklar olsa da birbirine yakın sonuçlar verdiği görülmektedir. Sonuç olarak, temettüat defterleri Osmanlı sosyal yaşamının bir bölümüne ışık tutmaktadır.

Yazımı biten defterler muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve imam tarafından, gayrimüslim bölgelerde ise cemaat önderi tarafından mühürlenip tasdik edilmek zorundaydı. Tahrir işi sona erince defterler, bağlı oldukları kazanın torbasına konularak kaza meclislerince kontrol edildikten sonra bağlı olduğu bir üst idari birime gönderiliyordu. Sancak merkezlerine gelen defterler de burada tekrar kontrol edilip temize çekilerek ciltlenmiştir[169].

1.2.2. İktisat Tarihi Kaynağı Olarak Temettüat Defterleri

Temettüat defterleri sosyal tarih kaynağı olarak ayrıntıları veriler sunduğu gibi, Osmanlı iktisat tarihi açısından da önemli bilgiler sunmaktadır. Temettüat defterleri kayıt esasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Mesela, İzmir'de gayrimüslim oranı fazla olduğu için tahrir yapılırken kişilerin meslek, memleket ve himaye hususları da ayrıca belirtilmiştir[170]. Daha sonra tarla, bağ, bahçe, bostan gibi gayrimenkulleri teferruatlı bir biçimde yazılmıştır. Örnek vermek gerekirse, Fatmabacı Mahallesi hane 2, numara 2'de ikamet eden *"Aliçelebioğlu Sungurlulu Bekir'in Çorum'a tâbi Develik nâm mahalde bağı dönüm: 3, hâsılât-ı seneviyyesi- sene 60: 32.5, sene 61: 11 yekûn: 43.45"* şeklinde gayrimenkulleri ayrıntılı bir şekilde tahrir edilmiştir. Temettüat defterlerindeki hasılat-ı seneviyyesi kısmı sayesinde o yörenin bahsi geçen yılda gayrimenkul fiyatlarını yaklaşık olarak tespit edebilebilmektedir[171].

Said Öztürk, hane esası üzerine yapılan bu sayımlarda yer alan bilgileri nihai olarak dört grupta toplamıştır. Buna göre: 1. *Mükellef kişilik bilgileri:* a) Hane sahibinin ismi b) unvanı ve mesleği

2. *Menkul ve gayrimenkul servet*: a. Mükellefin sahip olduğu veya kiraya verdiği gayrimenkul b) Hane sahibinin küçük ve büyükbaş hayvanların cins ve miktarı c) Değirmen, dükkân, boyahane, kışlak gibi gayrimenkullerin sayısı ve birim büyüklüğü

3. *Gelirler:*a) Mükellefin sahib olduğu menkul ve gayrimenkul servetin bir yıl içerisinde sağladığı hasılat ve kira geliri b) Hane reisinin ve diğer hane üyelerinin esnaflık, ticaret veya emek faaliyetlerinden sağladığı gelirler

4. *Vergi ödemeleri:* a) Bir yıl içinde mükellef hane reisi tarafından ödenen vergi-i mahsusanın kuruş olarak miktarı b) gayrimüslim hane reisinin ve diğer aile üyelerinin ödemekle mükellef olduğu cizyenin a'lâ, evsat ve ednâ[172] olarak türü ve sayısı c) Aşar vergisinin ürün olarak türü, miktarı ve para olarak karşılığı d) Nakit olarak ödenen aşar ve rüsumun para olarak değeri[173].

---

[169] Nuri Adıyeke, Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri, *OTAM,* C. 11, S. 11, 2000, s. 779.
[170] Mübahat Kütükoğlu, İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa, *Belleten,* C. LXXVI, S. 275, 2012, s. 759.
[171] Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Kaynaklarından Temettü Defterleri"…, s. 405.
[172] A'lâ: yüksek (Devellioğlu, a.g.e., s. 29), Evsat: Bir şeyin ortası, ortadaki (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 277), Ednâ: Az (Aynı eser, s. 231).
[173] Said Öztürk, "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C. 1, S.1, 2003, s. 288.

Tahrir yapılırken her hanenin mal varlığı kaydedildikten sonra toplam vereceği vergi miktarı da ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca tahriri yapılan hane reisinin geçen sene vermiş olduğu temettü vergisi ile aşar ve rüsum miktarı; tarla, bağ ve bahçeden alınacak hasılat miktarı (alınmayacaksa da neden alınmadığı) ile toplam vergi miktarı ve bir sonraki yıl vermesi gereken tahmini temettü vergisi kaydedilmiştir. Bunlara ek olarak kiraya verilen bağ, tarla, dükkân gibi gayrimenkullerin de aynı şekilde tahriri yapılarak, yılın kira geliri ve buna karşılık ödenmesi gereken temettü miktarıyla, bir sonraki yıl ödemesi gereken tahmini temettü miktarı kaydedilmiştir.

Her mahalle ve köyün yazımı bittikten sonra köyden veya mahalleden alınacak toplam temettü miktarı yazılmıştır. Mükellefin bizatihi oturduğu ev, esnafın mesleğini icra ettiği dükkân, ev eşyaları, sahip olunan paralar, iş yerinde bulunan araçlar ve ticari stoklar kaydedilmemiştir. Ayrıca borçlar ve alacaklar da sayıma tabi tutulmamıştır[174]. Her ne kadar bu eksiklikler olsa da bu tahrirler devletin, 19. yüzyıl ortalarında iktisadi durumu hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca toplumun alım gücü, enflasyon oranı, fiyat oranları hareketliliği, refah durumu hakkında da veriler elde edebilmekteyiz[175].

Temettüat defterlerinde gayrimenkulden sonra her evde hangi hayvandan kaç adet beslendiği ve bunlardan alınacak vergiler ayrı ayrı yazılmıştır. Örneğin hayvan dişi mi erkek mi; sağman mı kısır mı; döllü mü dölsüz mü; kaç yavruya sahip; hayvandan ne zaman hasılat alınacak? gibi soruların hepsini cevaplayacak şekildeki bilgiler kaydedilmiştir. Buna göre bir köyde veya mahallede en çok hangi hayvanın beslenilip yetiştirildiği ve hayvdandan ne ölçüde kazanç sağlandığını tespit etmek mümkündür. Tarla sürmek için kullanılan öküz, taşımacılık ve nakliye için kullanılan deve, katır, merkep gibi hayvanlar temettüat defterine yazılan hayvanların başında gelir. Çiftçilikte ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlardan sonra etinden, sütünden, yününden yararlanılan inek, koyun, kuzu, keçi gibi hayvanlar kaydedilmiştir. Ayrıca her kovan başı vergi alındığı için arı kovanları da sayılmıştır[176].

İncelediğimiz Çorum temettüat defterinde bu hayvanlardan alınan yıllık gelir kaydedilmiştir. Sağman inek için yıllık gelir 15 kuruş, sağman kıl keçi için 5 kuruş, kısrak için 27 kuruş, sağman koyun için 5 kuruş, camış inek için 30 kuruş, maye[177] merkep için 12.5 kuruş kaydedilmiştir. Bunları daha sonraki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Buğday, arpa, nohut vs. her birinden yüzde on hesabıyla alınan öşrün hem ağırlık olarak miktarı hem de buna tekabül eden bedel bu defterlerde mevcuttur. Böylece bu kısımlarda rakamları onla çarparak her şahsın tarladan kaldırdığı çeşitli mahsullerin miktarıyla, o yıl köylünün eline geçecek miktarı öğrenmek mümkündür. Ayrıca ağır bedel ilişkisinden mahsul fiyatları da tespit edilebilmektedir. Önce mezru tarla kaydedilmiş daha sonra bağ, bahçe, bostanlar yazılmıştır. Bu alanların yüzölçümü ve yıllık gelirleri de kaydedilmiştir. Ayrıca küçük bağların üzümleri için de

[174] Aynı eser, s. 291-292.
[175] Serin, *a.g.m.,* s. 726.
[176] Aynı eser, s. 727.
[177] Bu kavram hâlen Anadolu taşrasının çoğu yerinde genellikle dişi hayvanları tasvir etmekte kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu *"maya"* kelimesinin karşılığını *"damızlık dişi hayvan"* ve *"dişi deve"* olarak tanımlarken *"mâye"* kelimesini ise *"yeni doğmuş kuzu, oğlak"* olarak tasvir etmektedir. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58cc3ffbc11672.96641153. Erişim tarihi: 17.03.2017. Aynı kavramı Ferit Devellioğlu *"dişi deve"* olarak tanımlamıştır (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 679).

öşür tahakkuk edilmiştir. Bu bilgiler bize ziraat yapılan alanlar hakkında ayrıntılı bilgi vermekte, dikili ve dikili olmayan sahalar ile bunların büyüklükleri göz önünde bulundurularak sınıflandırma yapılması imkânını sunmaktadır[178].

Tanzimat'ın getirdiği yeni vergi düzenine göre: 1. Vergi yükü ağır olan sancaklarda indirim yapılacak 2. Vergi yükü düşük olan sancakların vergisine gücü oranında zam yapılacak 3. Toplam vergi yükü makul olan sancakların vergi düzeltmesi kazalar nezdinde yeniden dağıtılacak 4. Temettüat defterleri merkeze ulaşmayan sancakların vergi düzenlemeleri ertelenecekti. Yapılan bu yol haritası sonucunda tahrir çalışmaları başlatılmıştır[179].

Bu yol haritasına uyularak yapılan tahrirler sonucu tutulan temettüat defterlerinde vergiler her hane reisinin isminin üst tarafında ve dikine olarak yazılmıştır. 1845 yılındaki sayımlarda bir yıl önce vermiş olduğu vergi-i mahsusa ile birlikte aile reisinin öşrü de yazılmıştır. Vergi tahsil edilemeyenler de ayrıca belirtilmiştir. Fatmabacı Mahallesi'nde hane 4, numara 4'te ikamet eden Kelvelioğlu Mustafa için tutulan "*Beher sene vergisi guruş: 100. çend senedir nâ-tahassul"* ifadelerinden bunu anlamaktayız. Öşürler, *"Aşar olarak sene-i sabıkada vermiş olduğu"* başlığı altında hınta (buğday) ve şaîr (arpa) başta olmak üzere kaydedilmiştir. Herkesin ekip biçtiği üründen alınan öşrün önce kilesi, sonra kıymeti yazılmış ve alta kuruş olarak toplamı verilmiştir. Böylece hem herkesin ektiği mahsuller hem de her tarladan alınan mahsulün miktar ve kıymeti ayrı ayrı tespit edilebilmektedir[180].

Kısaca temettüat defterleri, 15. ve 16. yüzyıllarda tutulan tahrirlerde, tapu tahrir defterlerinden daha geniş ve tahririn yapıldığı dönemin sosyal ve ekonomik durumunu daha ayrıntılı bir şekilde gözler önüne seren ve çok muhtelif bilgiler veren defterlerdir. Bu yönleriyle temettüat defterleri; tutulduğu dönemin nüfusu, yörede kullanılan isimler, lakaplar, ailelerin gelir seviyeleri ve refahı, aile reislerinin meslekleri, tahriri yapılan bölgenin arazi ve ziraat durumu, yörede yetiştirilen ürün çeşitleri, yetiştirilen hayvanlar, iktisadi hayat, ekonomi, ticaret gibi konular hakkında ayrıntılı bilgiler veren önemli kaynaklardır[181].

[178] Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 407.
[179] Ayla Efe, "1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne oldu?", *History Studies International Journal of History Academıc Journal,* vol.8/1, 2016, s.24.
[180] Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 412.
[181] Serin, *a.g.m.,* s. 728.

2. BÖLÜM
19. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA SOSYAL YAPI

2.1. ÇORUM TEMETTÜAT DEFTERİ ve TARİHSEL SÜREÇTE ÇORUM MAHALLELERİ

İncelemiş olduğumuz defterler, Ankara eyaletine bağlı Çorum merkez kazasına ait 42 mahallenin, 1844-1845 (H. 1260-1261) yıllarında tahriri yapılmış olan temettüat defterleridir. Çorum merkez kazasına ait 42 mahalleyi içeren bu defterler, *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Temettüat (BOA. ML. VRD. TMT. d.)* katalogları içerisinde yer almaktadır. Bu defterler, 00395- 00396- 00402- 00403- 00408- 00409- 00410- 00412- 00414- 00418- 00420- 00426- 00428- 00431- 00432- 00433- 00436- 00440- 00443- 00444- 00469- 00470- 00473- 00476- 00479- 00482- 00484- 00486- 00488- 00489- 00503- 00508- 00509- 00512- 00517- 00522- 00532- 00538- 00562- 00570- 00573- 00576 arasında sıralanmaktadır. Her ne kadar bu defterler toplam 274 sayfadan oluşsa da 00395 kodlu Hacı Recep Mahallesi'nin 20. ve 21. sayfaları ile 00570 kodlu Kundistan Mahallesi'nin 2. ve 3. sayfaları eksiktir. Bundan dolayı Hacı Recep Mahallesi'ndeki 20. ve 21. sayfalarda bulunan hane 101 ile hane 111 arasındaki kişileri tespit etmemiz mümkün olmamıştır. Yine Kundistan Mahallesi, 3. sayfada tahriri yapılan kişinin varsa gayrimenkulleri yazıldıktan sonra hayvanları yazma sırasına gelinip "*sağman sığır inek, re's: 2, hâsılâtı: 30 kuruş*" ibaresi ile 4. sayfadan başlandığı için hane 1 ve hane 6 arasındaki kişileri değerlendirme imkânı bulamadık. Bu sayfaların olmayışı aklımıza birkaç soru getirmektedir: Ya defterler dijital ortama aktırılırken bu sayfalar okunamayacak ve tamir edilemeyecek durumda olduğu için atlanmış ya da gözden kaçırılarak taranmamıştır. Ayrıca defterlerde hem yazım hem de sayım işlemlerindeki hataları dikkate alırsak, bu sayımı gerçekleştiren muhassılların hata yapmış olma ihtimalleri de göz önünde tutulmalıdır.

Çorum temettüat defterlerinde, bir mahallenin kaydına başlarken *"Ankara Eyâleti mülhakâtından nefs-i Çorum mahallâtından Hacı Recep Mahallesi'nde mukîm ahâli-i İslâmın emlâk ve arâzi ve temettüatlarını mübeyyin defteridir"* (BOA. ML. VRD. TMT. d-00395) veya *"Ankara Eyâleti mülhakâtından Çorum Kazası mahallâtından Çiriş Nâm mahalde mukîm olan ahalinin temettüat-ı senevîleri ber-vech-i mikdârını mübeyyin defteridir"* (BOA. ML. VRD. TMT. d-00396) ya da "*Ankara Eyâleti mülhakâtından Çorum Kazası mahallâtından Medrese Mahallesi'nde sâkin ahâli-i İslâmın arâzi ve emlâk ve temettüatı defteridir" (BOA. ML. VRD. TMT. d-00408)* gibi muhtelif ibareler söz konusudur. 1844-1845 yıllarında Çorum, Ankara'ya bağlı bir kaza olduğu için her mahallenin başında mutlaka *"Ankara Eyâleti mülhakâtından Çorum Kazası"* şeklinde yazılarak statüsü belirtilmiştir. Kundistan Mahallesi bu durumun tek istisnasıdır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi, Kundistan Mahallesi'nin 2. ve 3. sayfaları eksik olup sadece 1 sayfada *"Kundistân, kaza-i*
Çorum Mahallesi" yazmaktadır.

S. No[182]	Defter No	Sayfa Adedi	Mahalle Adı (1844-1845)
1	00395	12	Hacı Recep
2	00396	5	Çiriş
3	00402	5	Pazar
4	00403	5	Pûşîyân
5	00408	5	Medrese
6	00409	8	Yavru Turna
7	00410	6	Şeyhler
8	00412	5	Fatmabacı
9	00414	9	Nurullah
10	00418	9	İsa Halife
11	00420	7	Çöplü
12	00426	5	Gülabibey
13	00428	7	Azâb Ahmed
14	00431	6	Ümid Halife
15	00432	5	Sancakdâr
16	00433	5	Çebni
17	00436	7	Hacı Gevân
18	00440	7	Karakeçili
19	00443	5	Çiftlik
20	00444	11	Sağrıcı
21	00469	7	Çakır
22	00470	7	Cami-i Kebîr
23	00473	9	Uç
24	00476	8	Hacı Nasrullah
25	00479	4	Şarkiyân
26	00482	7	Tepecik
27	00484	7	Hacı Davud
28	00486	3	Hacı Nurullah
29	00488	5	Narlıoğlu
30	00489	9	Emir Ahmed
31	00503	9	Şeyh Eyyüb
32	00508	8	Acel-i Sânî
33	00509	11	Karamançavuş
34	00512	10	Ağpınar
35	00517	5	Kale
36	00522	6	Hacı İshâk
37	00532	15	Burhan Kethüdâ
38	00538	7	Hacı Yusuf
39	0562	7	Hacı Kemal
40	00570	4	Kundistan
41	00573	7	Acel-i Ûlâ
42	00576	5	Sofular
Kodu	***BOA. ML. VRD. TMT.***	**Σ[183]: 274**	

Tablo 2.1. Çorum Temettüat Defterlerinde Kayıtlı Mahalleler

[182] Bundan sonra *Sıra Numarası*, *S. No* olarak gösterilecektir.
[183] Bundan sonra toplama işareti için Σ (epsilon) işareti kullanılacaktır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere 42 mahallenin, 8 mahallesi dini içerikli olan *hacı* kelimesi ile başlamaktadır. Hacı Recep, Hacıgevân, Hacı Nasrullah, Hacı Davud, Hacı Nurullah, Hacı İshâk, Hacı Yusuf, Hacı Kemal'dir. Yine Medrese, Cami-i Kebîr, Şeyhler, İsa Halife, Şeyh Eyyüp, Sofular; İslam dini ile özdeşleşmiş medrese, cami, halife, şeyh, sofu gibi dini içerikli kelimeleri ihtiva etmektedir. Çorum mahalle adlarında dini bir kimliğin çok yaygın olduğunu söylemek mümkündür.

Gülabibey Mahallesi ise adını, 1564-1568 yılları arasında sancakbeyliği yapan Mehmet Bey'den sonra 1568'de yerine atanan Gülabi Bey'den almıştır. Gülabi Bey, padişahın fermanı üzerine Kefe Beyi Kasım Bey'e yardım etmek üzere sipahilerini Kırım'a göndermiş, 3 yıl sonra da İnebahtı Savaşı'na katılmış ve sipahileri ile birlikte şehit düşmüştür. Bugün Çorum merkez kazasında bulunan ve hâlen varlığını Gülabibey Mahallesi olarak a devam ettiren bu mahalle, adını bu şahsiyetten almıştır[184]. Yine Hacı Nasrullah 1595'de Çorum'un sancakbeyi olup bu mahalle adını bu kişiden almaktadır[185]. Şarkiyân Mahallesi'ne ise bu adı Şarki ya da Şarkiyân Aşireti üyelerinin verdiği bilinmektedir. Şarkiyân Aşireti'nin Beyzeki Aşireti'ne bağlı olduğu yönünde muhtelif görüşler bulunmakla beraber, bu adın muhtemelen *Şarklı'*dan bozulduğu düşünülmektedir. Çöplü Mahallesi'ne ismini veren Çöplü Aşireti ise, Dulkadirli Aşireti'nden olup, Çöplü Avşarı olarak da bilinmektedir. Günümüzde de mevcut olan Çöplü Mahallesi adını bu oymaktan almıştır. Ayrıca Karakeçili ve Burhan Kethüdâ Mahalleleri'nde ikamet eden Çöplüoğulları da adını bu oymaktan almış sülale adıdır[186]. Çorum civarında Karakeçili aşiretinin yoğun olduğu bilinmekte olup Karakeçili Mahallesi'ne bu aşiretin üyeleri yerleştiği için mahallenin bu adı almış olması kuvvetle muhtemeldir. Aşağıdaki tabloda Çorum mahalle isimlerinin kökenleri hakkında bilgiler gösterilmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere 1844-1845 yıllarında Çorum'da 42 tane mahalle vardır. Mehmet Salih Erpolat'ın "*XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Çorumlu (Çorum) Sancağı Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme"*[187] adlı çalışmasında Çorumlu Kazası Mahalleleri tablosunda mahalleleri 1456-1530-1576 yıllarını ihtiva edecek ve sadece 45 mahalleyi içerecek şekilde vermiştir. Bu tablo tarafımızdan güncellenerek Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen süredeki Çorum mahalleleri de eklenmiştir.

[184] Bulduk, "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", s. 46.
[185] Şerif Korkmaz, "Tarihsel Süreçte Çorum, Osmanlı Devleti Dönemi", *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum,* T.C. Çorum Valiliği İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Çorum 2008, s. 148.
[186] İsmail Uçakcı, *"Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi" Oğuz Boyları. Aşiret, Oymak, Cemaatler I, Bozoklar,* Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015, s. 114-332.
[187] Erpolat, *a.g.m.,* s. 719.

S.No	Mahalleler	1456	1530	1576	1839-1909[188]	1844-1845	1939[189]
1	Acel-i Ûlâ	_	_	_	_	+	+
2	Acel-i Sânî	_	_	_	_	+	+
3	Acarca	_	+	_	_	_	_
4	Ahmed Çelebi Mescidi	+	+	+	_	_	_
5	Ahmet Fakı Mescidi	_	+	+	_	_	_
6	Ahi Münevver	+	_	_	_	_	_
7	Ağpınar (Akpınar)	_	+	+	+	+	+
8	Alaca	+	+	+	_	_	_
9	Ashâb-ı Efdine	_	+	_	_	_	_
10	Atçı Ali (Etçi Ali[190])	_	+	+	+	_	_
11	Azâb Ahmed	_	_	_	+	+	+
12	Burhan Kethüdâ	_	_	_	+	+	+[191]
13	Cedid Arab Ahmed	_	_	+	_	_	_
14	Cami-i Kebîr	_	+	+	+	+	+[192]
15	Cebelü Mescidi	+	_	_	_	_	_
16	Cedid Mescidi Hacı Ali b. Uzun Yakub	_	_	+	_	_	_
17	Çiftlik				+	+	+
18	Fatma Bacı (Cedid Mescidi Fatma Hatun)	_	_	+	+	+	+
19	Cedid Mescidi Nuri	_	_	+	_	_	_
20	Cedid Mescidi Zav.-i Hıdırlık	_	_	+	+	_	_
21	Çakır (Mescidi)	_	+	+	+	+	+[193]

[188] Kara, *a.g.e.,* s. 57.

[189] Bu tablo hazırlanırken, Neşet Köseoğlu, "Çorumun 350 Yıl Evvelki İle Bugünki Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", *Çorumlu Dergisi,* Sayı 9-10, 1939, s. 296-304 adlı makalesinden yararlanılmıştır.

[190] Refet Yinanç, *"Atçı"* kelimesini *"Etçi"* olarak vermektedir (Yinanç, a.g.m., s. 25). Daha sonra zuhur eden Acel-i Ûlâ ve Acel-i Sâni adlı bu iki mahalle isminin de Etçi Ali Mahallesi'nden evrildiği kuvvetle muhtemeldir (Köseoğlu, *a.g.m.,* s.297). Yine Yılmaz Kurt Acel-i Ûlâ ve Acel-i Sâni mahalle isminin Atçı Ali Mahallesi'nden evrildiğini belirterek, *"Etçi Ali Mahallesi"* değil *"Atçı Ali Mahallesi"* olarak okumanın doğru olacağını vurgulamaktadır (Yılmaz Kurt, "Çorum Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *OTAM,* S. 6, 1995, s. 212).

[191] Burhan Kâhya ya da Hatip adları ile de anılmaktadır. Osmanlı zamanında Hatıp Burhan adında birisi bu mahale bir ev yaptırıp tüm akrabalarını buraya topladığı için bu adla anılmaktadır. Çorum tabiriyle bu kişinin şehir kahyâsı olma ihtimali de vardır (Köseoğlu, *a.g.m.,* s. 297).

[192] Bu mahale cami yapıldığından beri mahalle adı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Evliya Çelebi bu cami hakkında: *"Sultan Alâeddin Camisini Süleyman Han imar etmiştir".* Çarşı içinde Mimar Sinan kârî (kıraat eden, kur'an'ı usulünce okuyan (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 564), olup, cemaati çoktur (Köseoğlu, *a.g.m.,* s. 300).

[193] Sağrıcı Mahallesi'nde eskiden ulak (posta) atlarına bakanlar varmış. 1595/1596 (H. 1004) tarihli sicile göre posta atlarına baktıkları ve tımar ettikleri için mahalle ismini buradan almıştır (Aynı eser, s. 299).

22	Çebni	_	_	_	+	+	+[194]
23	Çiriş (Çirişoğlu)	_	+	+	+	+	+[195]
24	Çömlekçi	_	_	_	+	_	_
25	Çöplü	_	_	_	+	+	+[196]
26	Dabbağan Mescidi	+	_	_	_	_	_
27	Dervişler	_	+	+	_	_	_
28	Divane Mescidi (Devehâne)	_	+	+	+	_	_[197]
29	Dumlu (Çitli) Bey	_	+	+	_	_	_
30	Emir Ahmed	-	-	-	+	+	+
31	Esiru'd-din	_	+	+	_	_	_
32	Gülabibey	_	_	+	+	+	+
33	Hacı Bayram	_	?	+	_	_	_
34	Hacı Davud	_	_	_	+	+	+
35	Hacı Gevân	_	_	_	+	+	+
36	Hacı İshâk	_	_	_	+	+	+
37	(Mescidi) Hacı Kemal	_	_	+	+	+	+[198]
38	Hacı Mescidi	_	+	+	_	_	_
39	Hacı Mustafa (Turhan Kethüdâ)	_	?	+	_	_	_
40	(Cedid) Hacı Nasrullah	_	_	+	+	+	+[199]
41	Hacı Nurullah	_	_	_	+	+	_
42	Hacı Recep	_	_	_	+	+	+
43	Hacı Yusuf (Mescidi)	_	_	+	+	+	+
44	Halife (Haliçe)	_	+	+	_	_	_
45	Hamidiye	_	_	_	+[200]	_	+
46	Hân-ı Cedîd	_	_	_	+	_	_
47	Hıdırlık	_	_	_	+	_	+[201]

[194] Çepni Aşireti'nin bir kısmının buraya yerleştirilmesi sonucu bu adı almıştır (Aynı eser, s. 300).
[195] Bu mahalleye dair şöyle bir rivayet vardır: Hacı Kemal adında zengin bir dikici ustasının yüzlerce çırağı varmış. Bunlar dikilecek sarı pabuç ve mestleri çirişlerini yaparlarmış. Bunların hepsi aynı mahalle de oturdukları için mahalle adını buradan almıştır. Hacı Kemal de ölünce bu mahalleye defnedilmiştir. Sonra bu mahalle ikiye ayrıldığı için birisine Hacı Kemal denmiştir (Aynı eser, s. 298).
[196] Çöplü Bey'den dolayı bu adı almış olup, Çöplü Bey'in mezarının da burada olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Bu sülâlenin H. 750 (1350) yılından beri Çorum'da ikamet ettiği de bilinmektedir (Aynı eser, s. 298).
[197] Bu mahalle bugün olmayıp, Şeyhler Mahallesi'ne idhal edilmiştir. Bugün ismi Devehâne Şeyhler Camii olarak hâlâ yaşamaktadır (Aynı eser, s. 296).
[198] Bk. Dipnot 204.
[199] Çorum'da 1590'lı yıllarda sancak beyliği yapmış bir kişi olup bu mahalle adını bu kişiden almıştır (Aynı eser, s. 301).
[200] 1882/1883 (H. 1300) civarında muhacir iskân edilerek bu adı almıştır (Aynı eser, s. 303).
[201] Bu yer Çorum kaza merkezi dışında bir köy iken zamanla Çorum şehrinin genişlemesiyle merkez kazanın sınırları içerisinde kalarak bir mahalle halini almıştır (Aynı eser, s. 303).

48	Hoca Hamza	_	?	+	_	_	_
49	İbrahim Halife	_	+	+	_	_	_
50	İcadiye	_	_	_	+[202]	_	+
51	İsa Halife	_	_	_	+	+	+
52	Kale (Hisar)	_	_	_	+	+	+
53	Karakeçili	_	_	_	+	+	+
54	Karamançavuş	_	_	_	+	+	+
55	Kubbeli	_	_	_	+	_	+
56	Kunduzhan (Kubed) (Kunduz Han)	_	+	+	+	+	+
57	Mahmudiye	_	_	_	+[203]	_	+
58	Makbere (Tara)	+	+	+	_	_	
59	Medrese	_	+	+	+	+	+[204]
60	Melik Danişmend	_	+	+	_	_	_
61	M. Karahisar	_	?	+	_	_	_
62	Namazgâh-ı Cedid	_	_	+	_	_	_
63	Narlıoğlu[205]	_	_	_	+	+	+
64	Nurullah	_	_	_	+	+	+[206]
65	Sofular (Ömer Fakı)	_	+	+	+	+	+
66	Pazar (Bazar)	_	_	_	+	+	+
67	Pınarbaşı (Hasan Fakı)	_	+	+	_	_	_
68	Pûşîyân (Pûşîyân)	_	_	_	+	+	-[207]
69	Sabuncu	_	+	+	_	_	_
70	Sancakdâr	_	+	+	+	+	+
71	Sağrıcı (Mescidi)	_	+	+	+	+	+[208]
72	Selimiye	_	_	_	+[209]	_	+
73	Sinan Mescidi	_	+	+	_	_	_
74	Sofular (Ömer Fakı)	_	_	_	+	+	+
75	Şarkiyân	_	_	_	+	+	+
76	Şeyh Eyyüb	_	+	+	+	+	+
77	Şeyhler	_	_	_	+	+	+
78	Tepecik (Depecik)	_	_	_	+	+	+
79	Uç	_	_	_	+	+	+[210]

[202] 1892/1893 (H. 1310) de boş bir yer iken muhacir iskân edilerek böylelikle bir mahalle kurulmuştur (Aynı eser, s.303).
[203] Hacı Nasrullah Mahallesi'ne bitişik olup muhacir iskân edilmiştir (Aynı eser, s. 303).
[204] Bugün Çöplü Mahallesi'ndeki, Hamid Muzaffer Paşa Camii'nin olduğu yerde olup bu caminin yanında bir medrese olduğu için bu adla anılmıştır (Aynı eser, s.297).
[205] Narlıoğlu, eski bir sülale adıdır. 1596 tarihli Çorum mahkeme sicillerinde bu sülale adı ile çok karşılaşılmaktadır. Bu sicilin 190 sayfasında, *"Muhiddin halife esşehir bi Narlı zade"* ismi vardır. Bu mahalle adını bu sülaleden alması kuvvetmel muhtemeldir. (Neşet Köseoğlu, "Çorum'da SoyAdları II", *Çorumlu Dergisi,* S. 52, 1945, s. 1537).
[206] "Yenice Nurullah" adı evrilerek Nurullah Mahallesi'ne dönüşmüştür. Bu mahallede H. 1000 (1591/1592) tarihlerinde Sivas eyaleti mali işler müfettişi Hayrünnas bin Nurullah oturduğu için bu adı aldığı düşünülmektedir (Köseoğlu, "Çorumun 350 Yıl Evvelki İle Bugünki Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", s. 297).
[207] 1890/1891 (H. 1308) Kıpti adındaki bir şehir haritasına göre Kale Mahallesi olma ihtimali de vardır (Aynı eser, s. 300).
[208] Geniş bilgi için Çakır Mahallesi için verilen açıklamaya bakınız.
[209] 1882-1883 (H. 1300) civarında muhacirler iskân edilerek bu adı almıştır (Aynı eser, s.303).
[210] Kurulduğu zaman konumu Çorum'un kuzeyinde, tabiri caizse bir ucunda olduğu içi bu adla anılmıştır. Bugün neredeyse şehrin ortasında kalmış olup Üçtutlar Mahallesi olarak bulunmaktadır (Aynı eser, s. 298).

80	Uzun Sokak	_	_	_	+	_	_
81	Ümid Halife (Emet)	_	+	+	+	+	+
82	Varoş oğlu (Voros oğlu)?	_	?	+	_	_	_
83	Yavru Turna	_	_	_	+	+	+[211]
84	Yeni Mescidi	_	+	+	_	_	_
85	Yenice (Kamer Hatun)	_	+	+	_	_	_
86	Yenice (Kıncı Mescidi)	_	+	+	_	_	_
87	Yenice Nurullah	_	_	+	+	+	+

Tablo 2.2. Tarihsel Süreçte Çorum Mahalleleri

Tabloda görüldüğü üzere, 1456'dan 1844-1845 yılına gelinceye kadar Çorum'un merkez kazasında toplam 90'a yakın mahalle isminin kullanıldığını tespit edebilmekteyiz. Bazıları günümüze kadar hiçbir değişime uğramadan hâlâ Çorum'un bir mahallesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Örneğin Yavru Turna, Kale, Karakeçili, Çebni ve Kunduzhan mahalleleri 1800'lerdeki ismini koruyarak hiçbir değişime uğramadan bugün hâlâ aynı adla Çorum'un mahalleleridir. Verdiğimiz tarihsel süreç içerisinde Çöplü Bey, Çöplü Mahallesi'ne; Gülabi Bey Mahallesi, Gülabibey Mahallesi'ne dönüşmüştür. Yani çok küçük bir değişime uğrayarak bugün kullanılmakta olan şekline dönüşmüştür. Ayrıca tabloda yer alan Ahmed Çelebi Mescidi ile Ahmet Fakı Mescidi mahallelerinden birinin evrilerek Azâb Ahmed Mahallesi'ne dönüştüğü kuvvetle muhtemeldir. Yine, Cedid Mescidi Fatma Hatun Mahallesi'nin Fatmabacı Mahallesi'ne, Cedid Hacı Nasrullah Mahallesi'nin Hacı Nasrullah Mahallesi'ne, Hacı Yusuf Mescidi'nin Hacı Yusuf Mahallesi'ne, Kubed Han'ın Kunduzhan Mahallesi'ne, Mescid-i Hacı Kemâl Mahallesi'nin Hacı Kemal Mahallesi'ne, Pınarbaşı Mahallesi'nin Ağpınar Mahallesine'ne dönüşmüş olduğu muhtemeldir.

Günümüzdeki Adı	**1844-1845 Temettüat Defterlerindeki Adı**
Çöplü Mahallesi	Çöplü, Sağrıcı, İsahalife
Çebni Mahallesi	Çebni, Sofular, Acel-i Ûlâ, Çakır, Ümid Halife, Pazar, Kubbeli
Gülabibey Mahallesi	Gülabibey, Sancakdâr
Üçtutlar Mahallesi	Uç, Emirahmed, Cami-i Kebîr
Kunduzhan Mahallesi	Kundistan, Fatmabacı, Nurullah, Şeyhler, Medrese, Hacı Kemal, Çiriş
Ulukavak Mahallesi	Ağpınar, Çiftlik, Narlıoğlu, Hacı İshâk, Karamançavuş
Karakeçili Mahallesi	Karakeçili, Azâb Ahmed, Hacı Nasrullah, Hacı Nurullah
Kale Mahallesi	Kale, Şeyheyyüp, Acel-i Sânî, Hacı Yusuf, Tepecik
Yeniyol Mahallesi	Şarkıyan, Hacı Gevân, Hacı Recep, Hacı Davud
Yavruturna Mahallesi	Yavruturna, Burhankethüdâ

Tablo 2.3. 1844-1845 Temettüat Defterindeki Mahallelerin Günümüzdeki Mahallere Göre Yerleri[212]

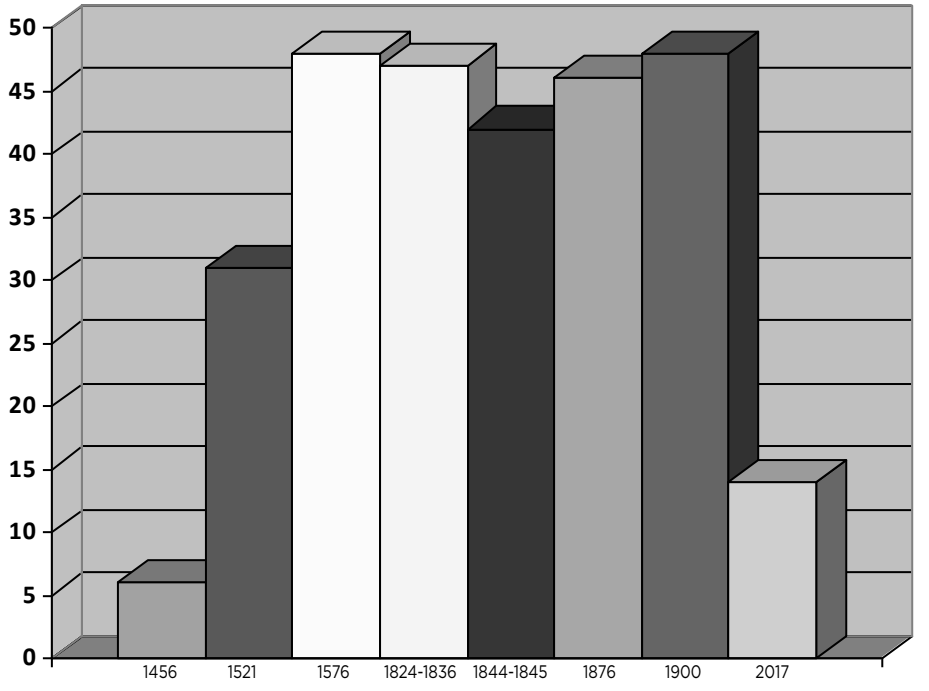
[211] Bu mahallenin ismi için şu rivayet anlatılır: Osmanlı zamanında sancak beylerinin birisi Çorum şehrinin etrafını gezerken köşe başlarında kadın ve kızların oturduğunu görmüş ve bu yavru turnalar ne güzel demiş. Yavru Turna Mahallesi'nin adının oradan kalmış olduğu rivayet edilir (Aynı eser, s. 299).

[212] Hacı Haldun Şahin, *Çorum Nüfus Defterleri (1837)-(1844),* Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2012, s. 38.

Bugün, Çorum'un Akkent, Bahçelievler, Buhara, Gülabibey, Kale, Karakeçili, Kunduzhan, Mimarsinan, Ulukavak, Yavruturna, Yeniyol, Çebni, Çöplü, Üçtutlar mahalleleri olmak üzere toplaam 14 mahallesi bulunmaktadır[213]. Tabloda olmayan 4 mahalle son yıllarda kentsel alanların büyümesi, köyden kente göçün artması ile kurulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde Çorum yoğun bir yerleşim yeri olmadığı için mahalle sayısı ellinin üzerine çıkamamıştır. Özellikle 1576'dan 1900'e kadar mahalle sayısında gözle görülür bir artma veya azalma olmamıştır.

Yıl	Mahalle Sayısı
1456	6
1521	31
1576	48
1824-1836	47
1844-1845	42
1876	46
1900	48
2017	14

Tablo 2.4. Çorum Mahalle Sayıları

Çorum Mahalle Sayısı

[213] http://www.corum.bel.tr/Nufus.html, Erişim tarihi: 03.04.2017.

Çorum temettüat defterlerinde, tahriri yapılan mahallenin ismi en başa yazıldıktan ve mahalle sakinlerinin Müslim mi, gayrimüslim mi olduğu belirtildikten sonra "*Ankara Eyaleti mülhakâtından nefs-i Çorum Kazası mahallâtından Şeyh Eyyüb mahallesinde mukîm ahâli-i İslâmın emlâk ve arâzi ve temettüatlarını mübeyyin defteridir"* şeklinde ibareler mevcuttur. Hane ve numara kısımlarına kaçıncı kişinin tahrir edildiği *"Hane 1, Numara 1 veya Hane 100, Numara 100"* şeklinde belirtilmiştir. Tahriri yapılacak olan kişinin hane numarası belirtildikten sonra hane reisinin ismi "*Veliağazâde Veli'nin emlâk ve arâzi temettüâtı"* örneğindeki gibi kaydedilmiştir. Sonra kişinin ne işle iştigal ettiği belirtilip "*Boyacı esnafından, dülger esnafından, penbeci esnafından..."* gibi kayıtlarla açıkça belirtilmiştir. Eğer kişi meslek sahibi değilse bu da "*bilâ-san'at"* şeklinde ayrıca kayıt düşülmüştür. Kişinin içinde bulunduğu ahvali ayrıntılı bir şekilde *"sâil, amel-mânde, mefkûd, meflûc, mecnun, iki sene mukaddem tahriren askere gitmiş olduğu vs."* gibi tabirlerle belirtilmiştir.

Şahsın bu bilgileri verildikten sonra varsa tarla, bağ, bahçe, gayri mezru tarla, çiftlik, bostan, sebze ve meyve bahçelerinin dönümleri de yazılıp 1844 geliri ile 1845 yılında tahmini geliri hesaplanarak toplama işlemi yapılmıştır. *"İbrahimçayırı nâm mahalde hâsılâttan hâlî bağı dönüm: 1.5, irâdı masârifine vefâ etmediğinden, Çorum'a tâbi Gevher Salik Karyesi nâm mahalde elli sekiz senesinde mübâşeret edip altmış beş senesinde hâsılât alacağı cehrilik dönüm: 2"* gibi açıklamalarla arazinin durumu hatta ne zaman hasılat alınacağı belirtilir. Ayrıca hâlî (boş) kalmış arazilerin dönümü ve durumu belirtilmiştir. Kiraya verilen, icar ile ekilen tarlaların ve ortaklaşa ekilip biçilen tarlaların gelirleri de *"şeriken hissesi"* olarak tahrir edilmiştir.

Daha sonra şahsın varsa, sağman sığır ineği, buzağı, camış, öküz, manda, koyun, keçi, kıl keçisi, erkek merkep, katır, kısrak, bargir, oğlak, görpe buzağı, toklu[214], manda ineği gibi hayvanları yazılmış ve bu hayvanlardan kaç adet olduğu, hayvan başına yılda kaç kuruş hasılat elde edileceği de belirtilmiştir. Örneğin *"sağman sığır inek, re's: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 15; sağman koyun, re's: 3, hâsılât-ı seneviyyesi: 15; erkek merkeb, re's: 1"* gibi kaç adet olduğu ve hayvan başına verilecek olan yıllık verginini ne kadar olduğu kaydedilmiştir. "*Bir yaşında erkek tay: 1, bir yaşında dölsüz dana"* gibi yer yer hayvanların yaşı da belirtilmiştir. Ayrıca vergi alınmayan, dölsüz sığır inek, dölsüz camış inek, dölsüz manda, dölsüz koyun gibi dölsüz hayvanlar ile dölsüz olup hasılatı ne zaman alınacağı tahmin edilen hayvanlar da "*Dölsüz manda, re's: 1, sene-i âtiyede hâsılât alınacağı"* örneğinde olduğu gibi belirtilmiştir.

Şahsın berber, bakkal, kahvehaneci, duhancı, terzi, dülger, debbağ, semerci, dikici, bezzâz vs. dükkânları da tahrir edilmiştir. *"haffâfhânede"* veya *"sûk-ı sultâniyede"* gibi ifadelerle dükkânların konumları belirtilmiştir. Ayrıca "*Bir bâb kahvehâneden nısf hissesi: 0.5, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 30; bir bâb debbağ dükkânından rub' hissesi, kendi mukîm olduğu; bakkâl dükkânı bâb: 1*, *kendi mukîm"* şeklinde vereceği yıllık kirası, ne kadar hisseye sahip olduğu, kendisinin mukim olup olmadığı ve dükkânının konumu hakkında teferruatlı bilgilere erişmek mümkündür. Ayrıca *"Âsiyâb senede üç buçuk mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 70, mahalle-i mezkûrde âsiyâb nısf hissesi. Bir seneden mütecâviz suyu kesilmiş olmağla mufassal kalemde olduğu. Mahalle-i mezkûrde bir göz âsiyâdan rub' hissesi: 1, bedel-i icâriyye: 90"* gibi tahrirlerle kişinin sahip olduğu dükkânlar ve asiyab hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşabilmekteyiz.

[214] Toklu: Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu.

Hane numaralarından önce *"Altmış senesine mahsûben bir senede verdiği, a'şâr ve rüsûmât olarak sene-i sâbıkada verdiği",* tarzında deftere dikey olarak *"Rüsûmât olarak vermiş olduğu, öşür vergisi, vergi-i mahsûsa"* gibi gelirleri hakkında kayıt tutulmuştur. Hayvanları bulunan hanelerde adet-i ağnam vergisi de belirlenmiştir. Ayrıca Çorum bölgesinde cehri[215] üretimi çok fazla olduğu için *"A'şâr ve rüsûmât olarak vermiş olduğu"* başlığı altında *"Aşılı ve yabani cehri öşrü"* şeklinde cehrinin vergi kaydı da tutulmuştur. Hınta (buğday) ve şaîr (arpa) ile bağ dönümünden alınan miktar da bu başlık altında belirlenmiştir. *"sene-i sabıkada"* derken geçen yıla yani M. 1844 senesine ait vergiler kasdedilmiştir.

Şahsın sahip olduğu tüm menkul ve gayrimenkul varlığı kaydedildikten sonra *"Merkûmun mecmû'undan bir senede temettüâtı, merkûmûn tahminen temettüatı",* gibi ifadelerle hane reisinin vereceği vergi miktarı kuruş hesabı yapılmıştır.

Mahalledeki tüm kişiler tahrir edildikten sonra, mahallenin icmâl vergisi belirlenerek, hazır bulunan muhtar ve imamların mühürleri deftere vurulmuştur. Daha sonra mahalleden firar eden ve öldüğü için vergiden düşmüş olan kişilerin kaydı tutulup hesaplanarak mahallenin tahriri tamamlanmıştır.

Tahriri tamamlanmış bir mahalle defterinin son sayfasında genel olarak şu ifadelere yer verilmiştir. *"Ankara Eyaleti mülhakâtından nefs-i Çorum Kazası mahallâtından Şeyh Eyyüb Mahallesi'nin ber mûceb-i irâde-i seniyye-i emlâk ve arâzi ve hayvânât ve temettü-ı seneviyeleri ahâli-i mahalle-i imâm ve muhtâr ma'rifetiyle tahrir olunup bâlâda beyan olduğu üzere mahalle-i mezbûr ahâlisinin temettüat-ı seneviyeleri yalnız yirmi dokuz bin dörtyüz seksen sekiz buçuk (29.488,5) guruşa bâliğ olup bundan mâ-ada gerek emlâk ve arâzisi, gerek hayvânat ve temettüat-ı seneviyelerine bir akçelik şey ketm u ihfa olunmuş olduğunu mübeyyin işbu mahale şerh verilip tahrir olundu. Fi 1 Rabiu'l-evvel Sene 62.*

Bende	*Bende*
Muhtâr-ı Mahalle	*İmâm-ı Mahalle*
Mezbûr	*Mezbûr*
Merkûm	*Merkûm*
Hâlâ	*Hâlâ*
Mühür	*Mühür*

2.2. ÇORUM MERKEZ KAZASININ GENEL NÜFUS YAPISI

Yeryüzünde yaşamış bütün insan toplulukları belirli bir din, dil, soy ve coğrafya birlikteliği sonucunda teşekkül ettiği ve bu oluşumunda belirli bir nüfus temeline dayandığı bir hakikattir. Nüfus olarak çoğalamayan milletler yeryüzünden silinmeye mahkûm olup varlıklarını çok kısa bir süre devam ettirebilmiş ve tarihte oynadıkları roller de silik, zayıf olmuştur[216].

Özellikle, Batı'nın dünya algısının değişmesi ve gelişmesiyle birlikte yeniçağ toplum bilimcilerin ana gayesi, toplumu oluşturanların nitelik ve nicelikleri anlamak olmuştur.

[215] Cehri, kök boyasıgillerden olup meyve, kabuk veya odunundan güzel kırmızı renk elde edilen bir bitkidir. Cehri bitkisini 3. Bölümde ayrıntılı bir şekilde yer vereceğiz.
[216] Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı", *Osmanlı,* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535.

Araştırmacıların, ulusların hakiki ahvallerini anlayabilmesi için o toplumu oluşturan nüfusun özelliklerini mutlaka bilmesi gerekir. Bundan dolayı hem sosyoloji hem de tarih araştırmaları ile uğraşanların en temel sorunu, inceledikleri olayların neden ve niçinlerini araştırırken sayısal ve yapısal durumlarını saptama güçlüğüdür. Bu durumu fark eden hemen hemen her ülke, nüfus sayımlarını bilimsel biçimde yapmaya başlamıştır. Sayım sonuçları üzerinde değerlendirmeler yapılarak, sorunlar için çözüm yolları aranmıştır. Osmanlı Devleti de kuruluşunun akabinde memleket tahriri adı altında öncelikle fethettiği topraklar üzerindeki halkın gelirlerini ve sahip oldukları araziyi belirlemek için *tahrir* adıyla sayım ve yazım yapmıştır[217].

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren tahrir sayımına önem vermiştir. Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı esnasında (1638-1643) Sultan İbrahim'e: *"Takrir, memleket yazımı demektir. Gayet lazımdır. Otuz yılda bir takrir-i memleket yapılmalıdır."* diyerek öneride bulunması, Osmanlı devlet adamlarının tahrire ne kadar önem verdiğinin en önemli göstergelerinden biridir. Ayrıca bu tahrir defterlerine dayanılarak Osmanlı nüfus tespit çalışmaları yapıma imkânı da elde edilmiş olur[218].

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, klasik metodların yerine, modern gereksinimlerin de baskısıyla nüfus kayıt sisteminin kurulması için adımlar atılmıştır. Böylece nüfus kayıtlarının tutulması amaçlanmıştır[219]. Bilindiği üzere 1826 yılında, Yeniçeri Ocağı ilga edildiği için Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin asker ihtiyacını karşılamak ve devletin alabileceği vergi miktarını öğrenmek amacıyla, 1831 yılında (II. Mahmut Devri'nde) Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir[220]. Devlet bu sayım ile İslam nüfus miktarını askerlik bakımından, Hristiyan nüfusun da sayısını vergi bakımından öğrenmeyi amaçlamıştır[221]. Böylece Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkın nüfus miktarı belirlenmiştir[222].

Nüfus defterleri, bu hüviyetleri bakımından Osmanlı demografisini anlamak için başvurulacak ilk kaynaktır. Fakat Osmanlı demografik yapısını anlamak için nasıl ki nüfus defterlerinden yararlanılmaktadır, aynı şekilde temettüat defterlerinden de yararlanılabilir. Nitekim Kütükoğlu'nun da dediği gibi, *"Temettüat defterleri, nüfusun tespiti açısından nüfus defterleri kadar önemli değilse de hüviyetleri itibariyle ve çok teferruatlı bilgiler içerdiği için mükemmel sonuçlar çıkarılabilir"*[223].

Çorum kent nüfusunun miktarıyla ilgili elimizdeki en eski belgeler 1455-1456 yıllarına aittir. Çorum'un 15. ve 16. yüzyıllarda en az 4 kez tahrir edildiği bilinmektedir. Ancak bu tahrir defterlerinde sayılan nüfus, sadece vergi veren nüfustur. 1455-1456 yıllarında yapılan tahrir, II. Mehmet'in bir idari görevlisi olan Umur Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu defterde, Çorum, "nefs-i şehir-i Çorumlu" diye geçmektedir. Bu sayım sonucunda, Çorum şehrinin altı mahalleden oluştuğu ve vergi veren kent nüfusunun 438 kişi olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar kent

[217] Çadırcı, *a.g.e.,* s. 44.
[218] Tevfik Çavdar, "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", *Osmanlı,* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 551.
[219] Çavdar, *a.g.m.,* s. 554.
[220] Osmanlı İmparatorluğunda ilk nüfus sayımı hakkında geniş bilgi için bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831,* T.C Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997; Kemal Haşim Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914,* Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
[221] Karal, *a.g.e.,* s. 22.
[222] Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", *Osmanlı,* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 559.
[223] Kütükoğlu, *a.g.m.,* s. 395.

nüfusunu hesaplarken baz alınacak katsayı hakkında farklı görüşler olsa da tahrir defterleri üzerinde ilk ayrıntılı çalışmayı yapan Ömer Lütfi Barkan[224], katsayı olarak 5'i baz almıştır. Buna göre Çorum'un kent nüfusu 1455-1456 yıllarında 2190-2200 civarındadır.

Çorum şehrinde 1522 yılında yapılan tahrire göre, vergi veren nüfus 1339'dur. Buna göre kent nüfusu, 6.695 olarak hesaplanmaktadır. 1520-1530 yılları arasında Çorum'da vergi veren nefer sayısı 1974'tür. Böylelikle kent nüfusunun 9.870'e çıktığı anlaşılmaktadır. 1576'da yapılan tahrire göre ise vergi veren nüfus 2984'e ulaşınca[225] kentin nüfusu da 14.920'lere çıkmıştır. Çorum'un 1590 ve 1595-96 yıllarına ait iki avarız listesi[226] vardır. Buna göre Çorum sancağında 16. yüzyılın sonlarında vergi veren nüfus 35 bin ile 50 bin arasında bulunmaktadır[227].

Çorum'un, 16. yüzyıldaki tahmini nüfus miktarını Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden öğrenmekteyiz. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, Çorum'da 1650 yılında 4300 ev olduğunu belirtmektedir. Bu da yaklaşık 21.500 kişiye tekabül etmektedir. Buna göre Çorum, 1576 yılından 1650'ye kadar bir misli büyümüştür. 18. yüzyılın ilk yarısında 1735 avarız ve 1736 tarihli bedel-i nüzul defterlerinde Çorum merkez kazasında 140.5 avarızhane kayıtlıdır. Her avarızhanede ortalama 10 ile 15 evli nefer bulunduğunu kabul edersek, Çorum'da ortalama 1400-2100 hane olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre kentin nüfusu 7 bin ile 10 bin 500 arasında değişmektedir. Bu sayılara göre Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde 1650 yılına ait verdiği 4300 hane rakamı abartılıdır. 1735 avarız ve 1736 bedel-i nüzul defterleri ele alınarak hesaplanan nüfus dikkate alındığında 18. yüzyıldaki nüfusun 16. yüzyıl nüfusuyla hemen hemen aynı oranda kaldığını belirlemekteyiz[228].

Tarih	Nefer[229]	Nüfus[230]	Değişim	Yıllık Değişim
1455-1456	438	2190		
1522	1339	6695	+ 2,05	+ 0,03
1530	1974	9870	+ 0,47	+ 0,05
1576-1577	2987	14920	+ 0,51	+ 0,01
1650	4300	21500	+ 0,44	+ 0,01
1736	2100	10500	- 0,49	- 0,01

Tablo 2.5. 16. İla 18 Yüzyılları Arasında Çorum Kent Nüfusu

[224] Josiah C. Russell, Barkın'ın fikrini onaylamasına rağmen Hristiyan ve Yahudi reayanın 12-14 yaşları arasında haraç ödemeye başladıkları gerekçesiyle 3,5 katsayısını öngörmektedir. M. A. Cook ise 4,5; Bruce McGowan 16. yüzyılın ikinci yarısında Semendire sancağında 3,57 uygun bulmuştur. M. Mehdi İlhan ise bu sayıyı 5,5 olarak uygun görmektedir. Bernard Lewis 5-8, Faruk Sümer 7, Halil İnalcık 15. yüzyıl sonlarında Bursa da 9, 19. yüzyıl İstanbul'unda ise 3-4 olarak hesaplamaktadır. 19. yüzyılda Balkanlardan, Kafkaslardan ve diğer yerlerden Anadolu'ya gelen muhacirler hasebiyle hanedeki nüfus sayımı 4,11 ile 4,17 arasında olduğu ortaya konulmaktadır. Devlet adamları hesaplarken de 3 ve 5 rakamlarını kullanmışlardır (Çaçan, *a.g.m.,* s.16).

[225] Yinanç 1576'da Çorum'da vergi veren nüfusu 3011 kişi olduğunu belirtip, 1799'unun evli,1212'sinin mücerred olduğunu vurgulayarak tahmini olarak 12 bin nüfusun olduğunu ileri sürmektedir (Yinanç, a.g.m., s. 25); Üçler Bulduk ise 1230'u mücerred olmak üzere toplam 2982 vergi veren nüfusun var olduğunu ve tahminen kentte 10 bin kişinin yaşadığını belirtmektedir (Bulduk, "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri-I", s. 137.

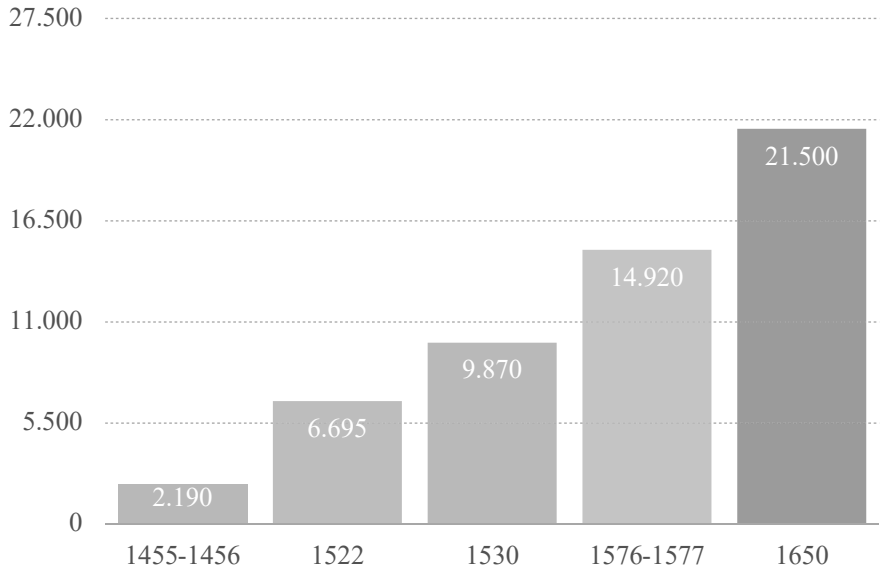
[226] Avarız: Olağanüstü durum ve özellikle harb sebebiyle alınan vergiye türüdür. Belirli aralıklarla toplanan bir vergi türü değildir (Pakalın, *a.g.e.,* C.I. s. 112). Avârız-ı Dîvaniyye: Tanzimat döneminden önceki zamanlarda câri kanun ve nizamlara göre alınan vergi ve resimler (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 59).

[227] Faroqhı, *a.g.m.,* s. 82-87-116-117.

[228] Korkmaz, "Çorum'da Nüfüs ve Göç Hareketleri", s. 409-410.

[229] Vergi veren nüfus.

[230] 5 ile çarpılarak nüfus hesaplanmıştır.

Şekil. 2.2. 15. Yüzyıldan 17. Yüzyıl Ortalarında Çorum Kentinin Nüfus Grafiği

19. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nde merkezileşme isteği had safhada idi. II Mahmut, merkezi bir yönetim arzuladığı için sınırları içerisinde bulunan en ücra köşelerdeki köylere, muhtar atamıştı. Merkeze uzak yerleri ayan, ağa gibi yerel yöneticilerin eline bırakmak yerine, buraların bizatihi merkezden yönetilmesini istemekteydi. Bunun için de geniş ölçüde ıslahat yapmak istiyordu. Böylelikle, Rumeli ve Anadolu'da toprak yazımı vesilesi olmadan yapılan 1831 nüfus sayımı için, Osmanlı Devleti'nin modern anlamda ilk genel nüfus sayımı olduğunu rahatlıkla diyebiliriz[231]. Ayrıca, Osmanlı nüfus istatistikleri, önemli idari ve askeri ihtiyaçları karşılamak üzere geliştirilmiştir[232].

Çorum kenti, 1831 sayımında Çorum sancağı adı altında; Çorum, İskilip, Osmancık, Hacı Hamza Derbendi ve Saz kazaları sayılmıştır. Buna göre Çorum merkez kazasında 4822, köylerinde de 5253 erkek olmak üzere toplam 10075 kişiden mürekkeptir[233]. Sayımı yapılan 14-40 yaş arasındaki Müslüman nüfusun askere elverişli olanlarının karşısına mim (م) harfi konulmuştur. Çorum'da 2473 neferin karşısına mim (م) harfi konulmasından, erkek nüfusun neredeyse yarısının askere elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte 4822 erkek nüfusa karşılık hemen hemen aynı sayıda kadın olduğunu da kabul edersek şehirde bu tarihte yaklaşık 10 bin kişinin yaşadığını kabul edebiliriz[234].

[231] Karal, *a.g.e.,* s. 10.
[232] Karpat, *a.g.e.,* s. 35.
[233] Karal, *a.g.e.,* s. 155.
[234] Kara, *a.g.e.,* s. 64.

Tarih	Nüfus	Değişim	Yıllık Değişim
1811[235]	7000	-	-
1831[236]	10075	0,44	0,022
1835-1837[237]	7600	-0,24	-0,05
1844-1845[238]	9990	0,31	0,44
1845[239]	5139	0,48	-0,48
1850[240]	8000-10000	0,55	0,11
1876[241]	15463	0,93	0,04
1881[242]	21254	0,37	0,074
1890[243]	12000-13000	-0,44	-0,05
1893[244]	16629	0,38	0,12
1900[245]	17267	0,03	0,004
1902[246]	17922	0,03	0,015
1907[247]	18858	0,05	0,01
1927[248]	19664	0,04	0,002
1950[249]	22833	0,16	0,006
1990[250]	116810	4.11	0,102
2016[251]	259205	1,21	0,04

Tablo 2.6. 19. Yüzyıl Başlarından Günümüze Kadar Çorum Kent Nüfusu

Temettüat defterlerinde vergi veren nüfus hane 1, numara 1 olarak kaydedildiği için incelediğimiz defterden yola çıkarak 1844-45 yılında nüfus miktarı hakkında bilgi edinebiliriz. Ayrıca 1844 yılına ait nüfus defterini incelemiş olan Hacı Haldun Şahin'in 1924 numaralı nüfus defterine göre Çorum Sancağı Mahallelerindeki Hane ve Nüfus Adetlerini tablosunu burada paylaşacağız. Çünkü incelediğimiz defterler mukayese açısından önemli bir kıstastır.

[235] Korkmaz, *a.g.m*., s. 413.
[236] Karal *a.g.m.* (Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831 verilerinden yararlanılmıştır).
[237] Aktüre *a.g.m.* s. 134.
[238] 1844-1845 Çorum Temettüat Defterleri.
[239] Şahin, *a.g.e.,* s. 19.
[240] Aktüre, *a.g.m.* s. 134.
[241] Aynı eser, s. 134.
[242] Korkmaz, *a.g.m.,* s. 413.
[243] Aktüre a.g.m. s. 134.
[244] Aynı eser, s.134.
[245] Korkmaz, *a.g.e.,* s. 412.
[246] Kara, *a.g.e.,* s. 70.
[247] Aynı eser, s. 74.
[248] Tekeli, *a.g.m.,* s. 208.
[249] Aynı eser, s.208.
[250] Şahin, *a.g.e.,* s.376.
[251] http://www.corum.bel.tr/Nufus.html, Erişim tarihi: 24.03,2017.

Mahalle Adı	Defter Sayfa No	Hane Adedi	Nüfus Adedi
İsahalife	1-9	87	203
Karakeçili	9-12	52	129
Cami-i Kebîr	12-14	48	103
Emirahmed	14-18	79	166
Hacı Nasrullah	18-21	53	122
Çöplü	21-23	32	82
Sağrıcı	23-27	86	196
Uç	27-31	86	190
Kubbeli	32-35	64	132
Sofular	35-36	27	60
Acel-i Ûlâ	36-38	49	104
Şeyh Eyyüb	39-42	75	189
Hacı Receb	43-48	125	268
Hacı Yusuf	48-50	38	96
Hacı Gevân	50-53	48	97
Şarkiyân	53-54	18	42
Hacı Davud	54-56	46	98
Azâb Ahmed	56-58	53	115
Yavruturna	58-61	59	138
Acel-i Sânî	61-65	64	161
BurhanKethüdâ	65-73	171	429
Sancakdâr	74-75	22	42
Gülabibey	75-76	38	87
Tepecik	77-79	56	130
Kale	79-80	21	52
Çakır	81-83	51	111
Pazar	83-84	16	35
Ümid Halife	84-86	41	96
Kundistân	86-87	24	62
Çebni	87-88	22	53
Medrese	88-90	33	71
Çiriş	90-91	26	57
Fatmabacı	91-93	30	76
Hacı Kemal	93-95	56	125
Şeyhler	96-98	50	109
Ağpınar	98-102	71	193
Hacı İshâk	102-103	38	71
Narlıoğlu	104-105	34	75
Hacı Nurullah	105-106	9	27
Çiftlik Mahallesi	106-108	29	96
Karamançavuş Mahallesi	108-113	96	96
Nurullah	113-116	75	75
Toplam		**2.198**	**5.139**

Tablo 2.7. Çorum Merkez Kazası Hane ve Nüfus Miktarı (1924 Numaralı Nüfus Defteri)[252]

[252] Şahin, *a.g.e.,* s. 17-18-19.

S. No	Defter No	Mahalle Adı	Hane	Tahmini	Toplam Nüfusa	Dini Yapı
1	00395	Hacı Recep	114	570	6	Müslim
2	00396	Çiriş	24	120	1	Müslim
3	00402	Pazar	17	85	1	Müslim
4	00403	Pûşîyân	28	140	1	Müslim
5	00408	Medrese	29	145	1	Müslim
6	00409	Yavru Turna	54	270	3	Müslim
7	00410	Şeyhler	46	230	2	Müslim
8	00412	Fatmabacı	28	140	1	Müslim
9	00414	Nurullah	75	375	4	Müslim
10	00418	İsa Halife	79	395	4	Müslim
11	00420	Çöplü	35	175	2	Müslim
12	00426	Gülabibey	32	160	2	Müslim
13	00428	Azâb Ahmed	46	230	2	Müslim
14	00431	Ümid Halife	34	170	2	Müslim
15	00432	Sancakdâr	22	110	1	Müslim
16	00433	Çebni	22	110	1	Müslim
17	00436	Hacı Gevân	42	210	2	Müslim
18	00440	Karakeçili	45	225	2	Müslim
19	00443	Çiftlik	28	140	1	Müslim
20	00444	Sağrıcı	80	400	4	Müslim
21	00469	Çakır	47	235	2	Müslim
22	00470	Cami-i Kebîr	40	200	2	Müslim
23	00473	Uç	70	350	4	Müslim
24	00476	Hacı Nasrullah	47	235	2	Müslim
25	00479	Şarkiyân	12	60	1	Müslim
26	00482	Tepecik	52	260	3	Müslim
27	00484	Hacı Davud	43	215	2	Müslim
28	00486	Hacı Nurullah	8	40	1	Müslim
29	00488	Narlıoğlu	34	170	2	Müslim
30	00489	Emir Ahmed	74	370	4	Müslim
31	00503	Şeyh Eyyüb	68	340	3	Müslim
32	00508	Acel-i Sânî	59	295	3	Müslim
33	00509	Karamançavuş	91	455	5	Müslim
34	00512	Ağpınar	68	340	3	Müslim
35	00517	Kale	22	110	1	Müslim
36	00522	Hacı İshâk	36	180	2	Müslim
37	00532	Burhan Kethüdâ	160	800	8	Müslim
38	00538	Hacı Yusuf	35	175	2	Müslim
39	0562	Hacı Kemal	55	275	3	Müslim
40	00570	Kundistan	22	110	1	Müslim
41	00573	Acel-i Ûlâ	49	245	2	Müslim
42	00576	Sofular	26	130	1	Müslim
Σ			**1998**	**9990**	**100**	

Tablo 2.8. Temettüat Defterlerine Göre (1844-1845) Çorum Merkez Kazası

Temettüat defterlerine göre, Çorum merkez kazasında nüfusun en yoğun olduğu mahalle 160 haneli ve yaklaşık 800 nüfusa sahip olan Burhan Kethüda Mahallesi'dir. Burhan Kethüda Mahallesi'nin ardından 114 haneli ve 570 nüfuslu Hacı Recep Mahallesi gelmektedir. Sağrıcı

mahallesi de 80 haneli olup, yaklaşık 800 kişiyi barındırdığı için Çorum'un yoğun nüfuslu mahalleleri arasındadır. En az nüfusa sahip mahalle ise 8 haneli ve 40 nüfuslu Hacı Nurullah Mahallesi'dir. Şarkiyân Mahallesi 12 hanesi ve 60 nüfusuyla; Pazar Mahallesi de 17 hanesi ve 85 nüfusuyla seyrek nüfuslu mahalleler arasında yerlerini almaktadır. Bu dönemde Çorum, orta ölçekli bir Anadolu kazasıdır.

Yukarıda verilen tablolardan da anlaşılacağı üzere, aynı yıllara ait temettüat ve nüfus defterlerindeki hane sayılarında çok az benzerlik olsa da genel itibariyle haneler arasında farklılıklar gözükmektedir. Nurullah, Acel-i Ûlâ, Sancakdâr, Çebni ve Narlıoğlu mahallelerindeki hane sayıları her iki defterde de birbiriyle örtüşmektedir. Ancak İsa Halife, Karakeçili, Cami-i Kebîr, Emir Ahmed, Hacı Nasrullah, Sağrıcı, Uç, Sofular, Şeyheyyüp, Hacı Recep, Hacı Yusuf, Hacı Gevân, Şarkiyân, Hacı Davud, Azâb Ahmed, Yavru Turna, Acel-i Sânî, Burhankethüdâ, Gülabibey, Tepecik, Çakır, Ümid Halife, Kundistân, Medrese, Çiriş, Fatma Bacı, Hacı Kemal, Şeyhler, Ağpınar, Hacı İshâk, Hacı Nurullah, Çiftlik ve Karamançavuş mahalleleri nüfus defterindeki hane sayıları, incelediğimiz defterden hane sayısı olarak fazla verilmiştir. Temettüat defterlerinde ise sadece Çöplü, Kale, Pazar mahallelerindeki hane sayısı nüfus defteri ile kıyaslandığında fazladır. Diğer taraftan nüfus defterinde, 64 haneli ve 132 nüfuslu Kubbeli Mahallesi varken incelediğimiz defterde böyle bir mahalle mevcut değildir. Her iki defter tipinde de 41 mahallenin tamamının ismi birbiriyle örtüşürken bu mahalle örtüşmemektedir. Bu mahalleden farklı olarak temettüat defterinde ise 28 haneli ve 140 nüfustan mürekkep olan Pûşîyân Mahallesi mevcuttur. Hacı Haldun Şahin, Çorum nüfus defterlerine dayanarak yaptığı çalışmada Çorum nüfusunu, nüfus defterindeki hane sayısını, hane 2,0625 katsayısıyla çarptığı için 5.139 olarak hesaplamıştır. Ancak üst kısımda da bahsettiğimiz gibi, incelediğimiz döneme ait tüm kayıtlar Çorum şehrinin nüfusunun bahsi geçen dönemde yaklaşık 10 bin olduğunu göstermektedir.

S. No	Mahalle Adı	Nüfus Defterine Göre (1924 Numaralı Hane Sayısı (1844)	Temettüat Defterine Göre Hane Sayısı (1844-1845)	Hane Farkı
1	Acel-i Sânî	64	59	5
2	Ağpınar	71	68	3
3	Azâb Ahmed	53	46	7
4	Burhan Kethüdâ	171	160	11
5	Çakır	51	47	4
6	Cami-i Kebîr	48	40	8
7	Çiftlik	29	28	1
8	Çiriş	26	24	2
9	Çöplü	32	35	3
10	Emir Ahmed	79	74	5
11	Fatma Bacı	30	28	2
12	Gülabibey	38	32	6
13	Hacı Davud	46	43	3
14	Hacı Gevân	48	42	6
15	Hacı İshâk	38	36	2
16	Hacı Kemal	56	55	1

17	Hacı Nasrullah	53	47	6
18	Hacı Nurullah	9	8	1
19	Hacı Recep	125	114	11
20	Hacı Yusuf	38	35	3
21	İsa Halife	87	79	8
22	Kale	21	22	1
23	Karakeçili	52	45	7
24	Karamançavuş	96	91	5
25	Kundistan	24	22	2
26	Medrese	33	29	4
27	Pazar	16	17	1
28	Pûşîyân	64	28	-
29	Sağrıcı	86	80	6
30	Sofular	27	26	1
31	Şarkiyân	18	12	6
32	Şeyh Eyyüb	75	68	7
33	Şeyhler	50	46	4
34	Tepecik	56	52	4
35	Uç	86	70	16
36	Ümid Halife	41	34	7
37	Yavru Turna	59	54	5
			Σ	**174**[253]

Tablo 2.9. 1844-1845 Temettüat ve Nüfus Defterlerine Göre Hane Farkları

Tabloda görüldüğü üzere 1'den 16'ya kadar olan mahallelere baktığımızda iki defter arasında hane farkı vardır. Aynı yıllara ait iki defterde hane farkının olmasında muhtelif gerekçeler vardır. Bunların başında, vergi vermemek için firar eden hane reislerinin yer aldığı söylenebilir. Nitekim tablodan da anlaşılacağı üzere bir mahalledeki hane sayısı nüfus defterinde temettüat defterlerindeki hane sayısından daha fazladır. Çorum temettüat defterinde bir mahallenin kaydı bittikten sonra *"Mahalle-i mezbûrun tanzimât bidâyetinde vergi ve nüfûs defterinde mukayyed olup muahharen fevt-i firâr eden esâmîleri mübeyyin defteridir"* başlığı altında firar edenler, ölenler, iflas edenler, vergisini veremeyenler, hakkında bihaber olunanlar, evlenmek için başka yere gidenler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Ölenlerin kaydı *"Üç sene mukaddem fevt olub merkûmun dahi emlâk ve arâzisi olmayıp vergisi dahi mümteni'ü'l-husûl kaldığı. Sarı Osman, sene 59: 20, sene 60: 20, sene 61: 20"* şeklinde tahsil edilemeyen vergi miktarı da dâhil olmak üzere kaydedilmiştir.

Bu duruma ek olarak, *"Merkûmun hâne ve sâ'iresi olmayıp çend senedir mefkûd hayâtı ve memâtı nâ-ma'lûm, İçağasıoğlu İbrahim"* şeklinde hakkında bihaber olunanlar ile *"Merkûm bilâ-emlâk ve'l-emvâl iflâs olup sâil hükmünde üç senelik vergisi muattal kaldığı, Emirhaliloğlu*

[253] Temettüat defterlerinde *"Pûşîyân"* olarak geçen mahalle. 1924 numaralı nüfus defterinde ise böyle bir mahalle yoktur. 41 mahalle isimleri aynı iken tek fark temettüat defterlerinde *Pûşîyân* adı altında geçen mahalledir. Nüfus defterinde böyle bir mahalle olmayıp Kubbeli diye uyuşmayan bir mahalle mevcuttur. Kubbeli Mahallesi'ndeki hane sayısı 64 iken, Pûşîyân Mahallesi'ndeki hane sayısı 28'tir. Bu iki mahalle arasında 36 hanelik bir fark çıkmaktadır. Bu iki mahallenin aynı mahalleler olup olmadığını kesin bilemediğimiz için değerlendirmeye tabi tutmamız da mümkün değildir.

Osman" şeklinde kayıtlar ve tahsil edilemeyen vergi miktarları hesaplanarak kayıtlar düşülmüştür. Evlenmek amacıyla başka yere gidenler için ise *"Merkûm fakir'ü-l hâl olup irâdeden âciz olmağla kısmet arzusuyla dört sene mukaddem firâren Amasya'ya nakl-i hâne etmiş olduğu şerh verildi, Çernecioğlu Ahmed"* şeklinde kayıtlar düşülmüştür. İflas edenler için, *"Merkûm mukaddem ticâretten olup elli yedi senesinde Dersaadete cehri getirip fürûht edemeyip ba'dehu İzmir'e götürüp fürûht ettiğinde yetmişbeşbin guruş miktarı zarar edip iflâs olduğunda mâlik olduğu hâne ve emlâk ve sâire fürûht edip ashâb-ı hukuka vermiş olduğundan el-hâletü hazihi Gülhâne'de tevkif etmiş olduğu şerh verildi*, *Mevlüdoğlu Çolak Ali"* şeklinde ayrıntılı nedeni ve veremediği vergi miktarı hesaplanılmıştır. *"Bilâ-veled-i zükur üç sene mukaddem emlâk ve eşyasını fürûht edip hac etmeğe niyet-i halisânesiyle mahal-i mübarekede bi-emrillah fevt olub vergisi dahi mümteni'ü'l-husûl kaldığı şerh verildi, Hacıbekâroğlu Hüseyin Efendi"* şeklinde de kayıtlar düşülmüştür. Firar edenler ise genellikle *"Fi'l-asl Mecidözü kazasından olub geçen sene sirkat maddesinden müttehim olduğundan ıyal ve evlâdı ile firâr edip vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı, Mecidözlü Salih üstâd, Sene 61: 50"* şeklinde kaydedilmiştir. Bu konuyu ileriki bölümde *Firariler* başlığı altında ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

Tanzimat'ın ilk dönemlerinde vergi vermemk gibi farklı amaçlarla halkın muhalefet ettiğini ve Tanzimat'ın uygulanmasına karşı sosyal tepkilerin olduğunu bilmekteyiz. Halk devletin yeni bir vergi ittihaz ettiğini düşünerek, vergi toplanması ve uygulanması karşısında zorluk çıkarmıştır. Bu yüzden firar edenler ve eksik mal bildiriminde bulunanlar olmuştur[254]. Ayrıca sayımı yapıldıktan sonra merkeze gönderilen defterlerleri incelemek ve kontrolünü sağlamak işi Meclis-i Vâlâ-i Ahkâm-i Adliyye'ye aittir. Burada incelenen defterler son kontrollerin yapılmakta olduğu Meclis-i Umûmi'ye gönderilirdi.

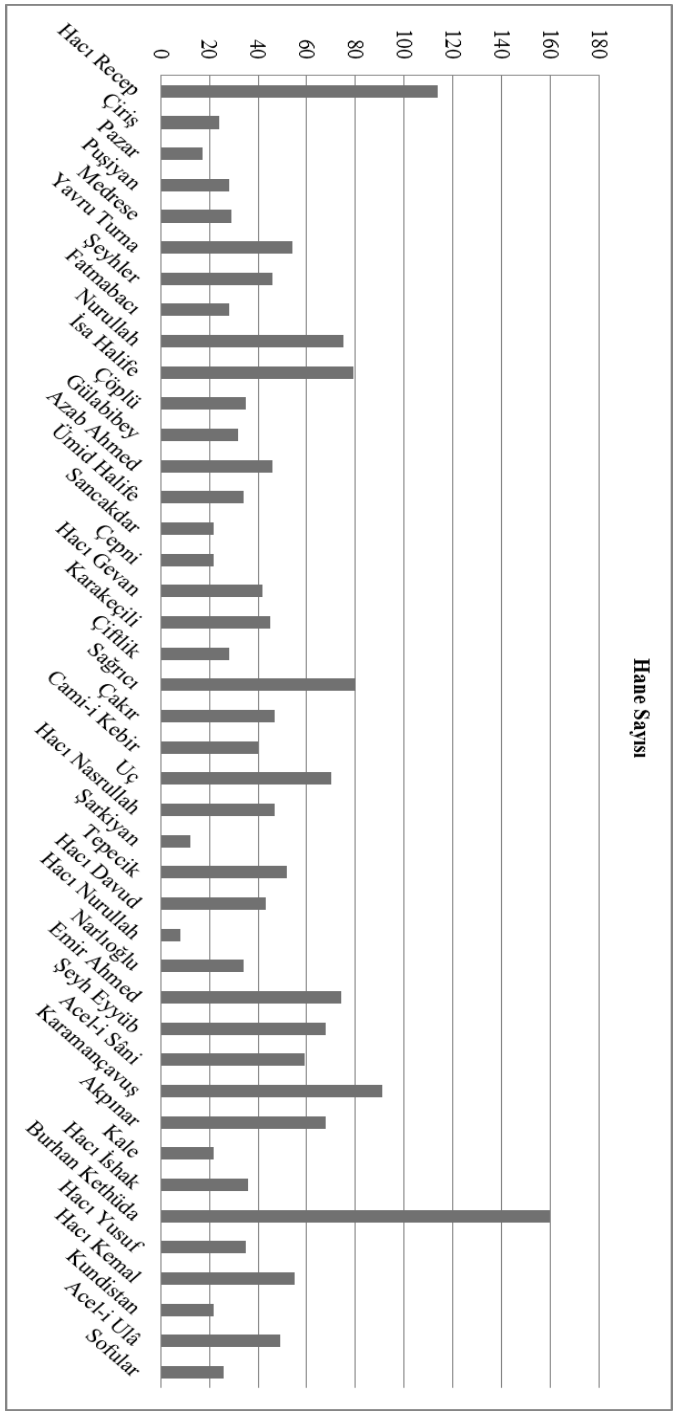
Meclis-i Umûmi defterlerin vergi usullerine uygun olup olmadığını inceledikten sonra, hatalı olanları mahallerine geri göndererek, tahririn yeniden yapılmasını istemiştir. Geri gönderilen defterlerin pek çoğunda usulsüz vergi toplanmıştır. Örneğin, yıllık 4.500 kuruş temettüat geliri olan bir şahıstan 700 kuruş; 3.900 kuruş temettüatı olan bir şahıstan da 700 kuruş vergi alınmıştır. 5.900 kuruş temettüatı olan başka bir şahıstan da yalnızca 320 kuruş vergi alındığı tespit edilmiş ve gerekli uyarılar yapılmıştır. Ayrıca 1842 yılında çıkarılan bir yasa ile kuzu ve oğlaktan *adet-i ağnâm vergisi* alınması yasaklandığı hâlde incelediğimiz defter de dâhil olmak üzere birçok defterde adet-i ağnâm vergisi tahsil edildiği görülmüştür[255]. Temettüat defterleri ile nüfus defterleri arasındaki hane farklarının oluşmasında en temel sebebin bunlar olması kuvvetle muhtemeldir.

Temettüat defterlerindeki *"Mahalle-i mezbûrun tanzîmât bidâyetinde vergi ve nüfûs defterinde mukayyed olup muahharen fevt-i firâr eden esâmîleri mübeyyin defteridir."* kaydıyla defterin en sonunda olan ve hane olan kaydedilmeyen kişileri eklediğimizde temettüat ve nüfus defterlerindeki hane farkları şöyledir; Acel-i Ûlâ'da 4 kişi olup bunu eklediğimizde hane farkı temettüat defterinde 4 hane fazla olmaktadır. Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde bu minvalde 2 hane reisi ismi olup, temettüat defteri ile nüfus defteri arasındaki hane farkı 11'den 9'a düşmektedir. Çebni Mahallesi'nde 2 hane bu yolla kaydedilerek, temettüat defterlerinde 2 hane fazla olmaktadır. Yine Çöplü Mahallesi'nde 5 hane bu yolla kayıtlı olunca, temettüat defterinde 8 hane fazla

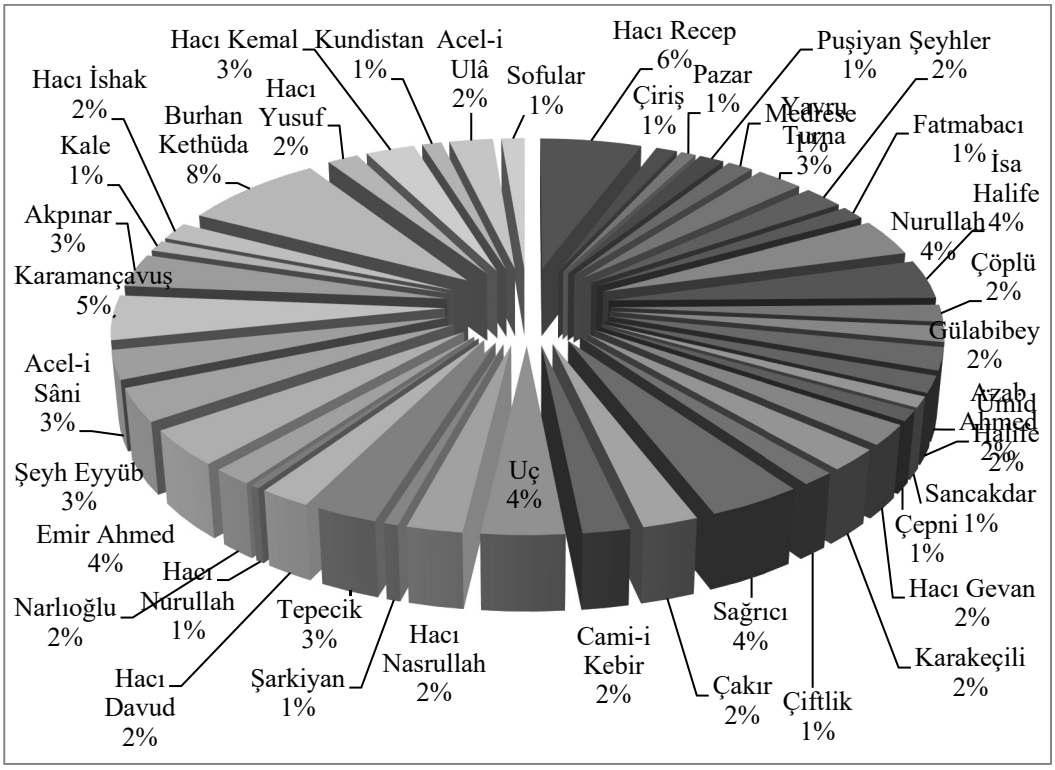
[254] Geniş bilgi için bk. Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", Ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012; Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler,* Eren Yayınları, İstanbul 2002; Haydar Çoruh, "Temettü Vergisinin Yapısı ve 1844 Yılı Sayım Sonuçları", *Yeni Türkiye,* Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III, Yıl 8, S. 45, 2002; Halil İnalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012.
[255] Çoruh, *a.g.m.,* s. 652.

olmaktadır. Emir Ahmed Mahallesi'nde bu yolla kayıtlı 3 hane olması nüfus defteri ile temettüat defteri arasındaki farkı 2'ye indirmektedir. Hacı Kemal Mahallesi'nde bu yolla 3 kişi kayıtlı olup hane farkı temettüat defterinde 2 hane fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Hacı Nasrullah Mahallesi'nde 8 kişi bu yolla kayıtlı olup hane farkı temettüat defterinde 2 hane fazla olmaktadır. Gülabibey Mahallesi'nde 4, Karakeçili Mahallesi'nde 3, Sağrıcı Mahallesi'nde 2, Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde 1, Tepecik Mahallesi'nde 2, Pûşîyân Mahallesi'nde 6, Uç Mahallesi'nde 2, Ümid Halife Mahallesi'nde 6 kişi bu yolla kaydedilmiştir. Buna binaen Gülabibey Mahallesi'ndeki hane farkı 2'ye, Karakeçili Mahallesi'nde 4'e, Sağrıcı Mahallesi'nde 4'e, Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde 6'ya, Tepecik Mahallesi'nde 2'ye, Pûşîyân Mahallesi'nde 30'a, Uç Mahallesi'nde 14'e ve Ümid Halife Mahallesi'nde hane farkı 1'e inmektedir. Kundistan Mahallesi'nde ise 2 kişi bu şekilde kaydedilmiş olduğu için nüfus defteri ile eşitlenmiştir.

Genel itibariyle temettüat defterlerinde en büyük hane farkı 16 mahalle ile Uç Mahallesi'ndedir. Hacı Recep ve Burhan Kethüda mahallelerinde de 11 hane farkı vardır. Özellikle nüfus olarak yoğun mahallelerde hane farkının çok olması dikkate değerdir. Kale, Pazar, Hacı Nurullah mahallelerinde hane farkı sadece 1'dir. Ayrıca buralar nüfus olarak da Çorum mahalleleri arasında seyrek nüfuslu mahallelerdir. Temettüat ve nüfus defterlerinin mukayese edilmesi neticesine göre, Çorum merkez kazasında hane farkı toplam 174'tür. 174 hanede ortalama 5'er nüfus yaşadığı varsayıldığında 870 rakamına ulaşmaktayız. Yani nüfus defterleri ve temettüat defterleri arasında aşağı yukarı 870 kişilik bir fark vardır. 19. yüzyılın ortalarında 870 kişi kayda değer bir rakamdır. Çorum'un bu yıllarda aşağı yukarı 10 bin nüfusu olduğuna göre 870 kişilik bir farkın olması, nüfusun yüzde 8,7'sine tekabül etmektedir. Yani halkın yüzde 8,7'lik kısmı vergi vermemek için firar etmiş veya başka yollara başvurduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Şekil 2.3. Çorum Mahallelerinin Hane Sayısına Göre Büyüklükleri

Şekil 2.4. Mahallelerinin Toplam Nüfusa Göre Dağılım Grafiği

Tablolardan da anlaşılacağı üzere 160 haneye sahip olan Burhan Kethüdâ Mahallesi 800'e yakın sakiniyle 1844-1845 yılları arasında Çorum'un en kalabalık mahallesidir. Onu Hacı Recep Mahallesi, 114 hane sayısı ve 570 kişilik nüfusuyla ikinci sırada izlemektedir. Karamançavuş ise 91 hanesi ve 455 nüfusuyla Çorum kentinin en kalabalık üçüncü mahallesidir. En az nüfusa sahip olan mahalle ise 8 hanesiyle Hacı Nurullah Mahallesi'dir. 17 haneye sahip olan Pazar Mahallesi'nde ise toplam 85 kişi ikamet ettiği için, bura da Çorum şehrinin seyrek nüfuslu mahalleleri arasındadır.

Orta ölçekli bir Anadolu şehri olan Çorum'un nüfusu bu yıllarda yaklaşık 10 bin iken, 1844-1845 temettüat defterine göre hemen yanı başındaki Tokat'ın nüfusu Çorum'un yaklaşık iki katı olup 20 bin civarındadır. İncelediğimiz bu temettüat defterindeki tüm mahallelerde Müslüman nüfus yaşamakta olup, tek bir tane dahi gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır[256].

[256] 1844-1845 Tokat Temettüat Defteri hakkında geniş bilgi için bk. Necati Çavdar, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat'ta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi", *Yeni Türkiye Ermeni Meselesi Özel Sayısı C.I,* S. 60, 2014.

2.3. Çorum Merkez Kazasında Kullanılan Ad, Unvan ve Lakaplar

2.3.1. Şahıs ve Sülale Adları

Yeni doğan bir çocuğa isim verilirken tesadüfi ya da alelade bir isim seçilmez. Mutlaka ebeveynleri tarafından kendileri için anlamlı bir isim seçilir. Türk toplumunda genellikle isim verilirken, ebeveynler kendi anne veya babasının isimlerini esas almaktadır. Ancak çocuğa, sosyal ya da ekonomik durumu belirten isimlerin de verildiğini bilmekteyiz. Örneğin *Garip* ismine fakir bir ailenin çoçuğuna verdiği bir isim olarak rastlayabiliriz. Eğer çocuğun annesi doğum sırasında ölmüşse çocuğa *Öksüz* yahut doğum gerçekleşmeden önce babası ölmüşse *Yetim* ismi sıklıkla verilmiştir. Diğer taraftan çok çocuklu bir aile artık çocuk istemiyorsa *Yeter, Dursun* gibi isimleri de kullanmaktadır. Ya da ilk doğan çocukları ölmüş ebeveynler, tekrar çocuğu olduklarında yaşamasını temenni ettikleri için ona *Yaşar* adını vermişlerdir. Ancak, genel itibariyle Türk toplumunun çocuklarına verdiği en yaygın isimler, dört halife (Bekir, Ömer, Ali, Osman) ve Kur'an'da geçen peygamber (İbrahim, İsa, Yusuf, Davut, Süleyman, Adem, Musa, Salih, İsmail vd.) isimleridir. Bir insanın ismi, kişileri diğer insanlardan ayıran başlıca özellik olduğu gibi kişi isimleri, lakap ve unvanlar incelenen bölgenin sosyal, dini ve kültürel yapısı için önemli bilgiler vermektedir. Bunun için Çorum'un 42 mahallesinde geçen tüm hane reislerinin adlarını aşağıdaki tabloda vereceğiz.

1. Hacı Recep Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI RECEP	114	1	1	Abdullah Kerîm Efendizâde Mehmed Efendi	Abdullah Kerîm Efendizâde	1
		2	2	Derbendihocazâde Abdullah Efendi	Derbendihocazâde	1
		3	3	Kırıkoğlu Ömer	Kırıkoğlu[257]	9
		4	4	Çatalbaşoğlu Molla Ali	Çatalbaşoğlu	4
		5	5	Bakkaloğlu Emrullah	Bakkaloğlu	7
		6	6	Börekçioğlu Ali	Börekçioğlu	1
		7	7	Kayalıoğlu Mustafa	Kayalıoğlu	1

[257] Hacı Recep, Ümid Halife, Şeyheyyüp ve Kale mahallelerinde ikamet eden ve *"Kırıkoğlu"* sülale adını almış bu oymak, Yörükhan taifesine bağlı olup, asıl yurtlarının Talas bölgesi olduğu bilinmektedir. Bu aşiret, *"Kırgan"* adıyla da anılmakta olup, Türkistan'dan Anadolu'ya Celalettin Harzem Şah yönetiminde geldikleri yönünde bilgiler bulunmaktadır (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 282).

		8	8	Terzioruçoğlu Ali	Terzioruçoğlu	1
		9	9	Semercioğlu Mehmed	Semercioğlu	9
		10	10	Terzi Oruçoğlu	Terzi Oruçoğlu	1
		11	11	Damaroğlu Mustafa	Damaroğlu	7
		12	12	Saraçoğlu Ömer	Saraçoğlu	11
		13	13	Adetoğlu Derviş Hacı Mehmed	Adetoğlu	1
		14	14	Çatanoğlu Mehmed	Çatanoğlu	2
		15	15	Çatanoğlu Ali	Çatanoğlu	2
		16	16	Kazıhazırzâdeoğlu Mehmed	Kazıhazırzâdeoğlu	1
		17	17	Abbasoğlu Ömer	Abbasoğlu	4
		18	18	Arzhânecioğlu Hacı Ömer	Arzhânecioğlu	1
		19	19	Abdulkerimoğlu Hasan Efendi	Abdulkerimoğlu	1
		20	20	Çalıcalıoğlu Kara Süleyman	Çalıcalıoğlu	3
		21	21	Pîrmehmedoğlu Mehmed	Pîrmehmedoğlu	2
		22	22	Kemükoğlu Ahmed	Kemükoğlu	1
		23	23	Alicikoğlu Elvan	Alicikoğlu	1
		24	24	Hocaoğlu Hasan	Hocaoğlu	2
		25	25	Çolakoğlu Bekir	Çolakoğlu	2
		26	26	Abazaoğlu İsmail	Abazaoğlu[258]	4
		27	27	Gülvelioğlu Hasan	Gülvelioğlu	1
		28	28	Kopunoğlu Hasan	Kopunoğlu	1
		29	29	Karahüseyinoğlu Hacı Ömer	Karahüseyinoğlu	2
		30	30	Saraçoğlu Mustafa	Saraçoğlu	11
		31	31	Karbekoğlu Osman	Karbekoğlu	1
		32	32	Abdullah Efendizâde Yek-Çeşm Ali Efendi	Abdullah Efendizâde	1
		33	33	Kellegözoğlu Mustafa	Kellegözoğlu	1
		34	34	Gümekoğlu Mustafa	Gümekoğlu	2
		35	35	Ekmekçioğlu Mustafa	Ekmekçioğlu	2
		36	36	Gümekoğlu Mehmed	Gümekoğlu	2
		37	37	Siraslıoğlu Küçük Mehmed	Siraslıoğlu	1
		38	38	Küçükhüseyinoğlu Abdullah	Küçükhüseyinoğlu	3
		39	39	Kâltakçıoğlu Gür Hüseyin	Kâltakçıoğlu	7
		40	40	Altıparmakoğlu Mustafa	Altıparmakoğlu	1
		41	41	Çilingiroğlu Elvan Efendi	Çilingiroğlu	5
		42	42	Kethüdâoğlu Mustafa	Kethüdâoğlu	5
		43	43	Balıoğlu Hüseyin	Balıoğlu	1
		44	44	Mollaoğlu Mehmed	Mollaoğlu	3

[258] Çorum bölgesi Alevi isyanlarına sahne olduğu gibi Abaza hareketleri de görüldüğü için bu adın o zamandan kalması kuvvetle muhtemeldir (Köseoğlu, *a.g.m.,* s. 51, 1949; *Çorumlu Dergisi,* s.1506).

		45	45	Kayişoğlu Hüseyin	Kayişoğlu	7
		46	46	Nalçacıoğlu İsmail	Nalçacıoğlu	7
		47	47	Nalçacıoğlu Sağır Bekir	Nalçacıoğlu	7
		48	48	Balcıoğlu Ahmed	Balcıoğlu	5
		49	49	Öksunoğlu Mehmed	Öksunoğlu	2
		50	50	Gakılokaoğlu Abdullah Kerim	Gakılokaoğlu	1
		51	51	Karamanlıoğlu Ömer	Karamanlıoğlu	6
		52	52	Karbağdioğlu İbrahim	Karbağdioğlu	1
		53	53	Abazaoğlu Mustafa	Abazaoğlu	4
		54	54	Sağdevranoğlu Hüseyin	Sağdevranoğlu	1
		55	55	Vezirağasıoğlu Mehmed	Vezirağasıoğlu	1
		56	56	Ekicioğlu Hüseyin	Ekicioğlu	1
		57	57	Küçükhüseyinoğlu Ahmed	Küçükhüseyinoğlu	3
		58	58	Kâltakçıoğlu İbrahim	Kâltakçıoğlu	7
		59	59	Ermenioğlu Memiş	Ermenioğlu	5
		60	60	Pirlâkoğlu Mustafa	Pirlâkoğlu	1
		61	61	Hezlioğlu Dede Mehmed	Hezlioğlu	1
		62	62	Hakkverdioğlu Hüseyin	Hakkverdioğlu	1
		63	63	Delihüseyinoğlu Güllü Bekir	Delihüseyinoğlu	1
		64	64	Çerescioğlu Hasan biraderi Mustafa	Çerescioğlu	2
		65	65	Kayyumoğlu Mustafa	Kayyumoğlu	7
		66	66	Salçalığoğlu Molla Mehmed	Salçalığoğlu	1
		67	67	Başıbüyükoğlu Mustafa	Başıbüyükoğlu	5
		68	68	Alihocaoğlu Gür Bekir	Alihocaoğlu	2
		69	69	Uzunalioğlu Ali	Uzunalioğlu	4
		70	70	Çiloğlu Ömer	Çiloğlu[259]	2
		71	71	Uzunalioğlu Satılmış	Uzunalioğlu	4
		72	72	Çolakmemişoğlu İsmail	Çolakmemişoğlu	1
		73	73	Dingiloğlu Ömer	Dingiloğlu	2
		74	74	Emiroğlu Hasan	Emiroğlu	3
		75	75	Caferoğlu Ali	Caferoğlu	4
		76	76	Panteroğlu Süleyman	Panteroğlu	1
		77	77	Karunmecidoğlu Hâfız Ali	Karunmecidoğlu	1
		78	78	Terzioğlu Mehmed	Terzioğlu	3
		79	79	Hacıbiloğlu Yunus	Hacıbiloğlu	6
		80	80	Hacısemercioğlu Bekir ve Karındaşı Osman	Hacısemercioğlu	1
		81	81	Kalelimustafaoğlu Ömer	Kalelimustafaoğlu	1

[259] Hacı Recep ve Uç Mahallesi'nde *"Çiloğlu"* sülale adını almış bu oymak, Çilli'oğulları olarakta bilinir. Türkmen taifesine bağlı olduğu ve bu adın Karakeçili adından dönüştüğü belirtilmektedir (Uçakcı, *a.g.e.,* s.91).

		82	82	Terzioğlu Mustafa	Terzioğlu	3
		83	83	Öksunoğlu Ali	Öksunoğlu	2
		84	84	Abdulganioğlu Ali	Abdulganioğlu	2
		85	85	Eşmeoğlu Ahmed	Eşmeoğlu[260]	6
		86	86	Hacımehmedoğlu Mehmed	Hacımehmedoğlu	2
		87	87	Gariphaliloğlu Ömer	Gariphaliloğlu	1
		88	88	Çulhaoğlu İbrahim	Çulhaoğlu[261]	3
		89	89	Sofuoğlu Emin	Sofuoğlu	1
		90	90	Kürtoğlu Memiş	Kürtoğlu	15
		91	91	Zellecioğlu Sabî Mustafa	Zellecioğlu	1
		92	92	Bekkaraoğlu Mehmed	Bekkaraoğlu	2
		93	93	Damaroğlu Hacı Ali	Damaroğlu	7
		94	94	Hacıibiloğlu İbil	Hacıibiloğlu	6
		95	95	Bekkaraoğlu Hasan	Bekkaraoğlu	2
		96	96	Abdullahkerimoğlu Eyüb Efendi	Abdullahkerimoğlu	1
		97	97	Çercivelioğlu Abdullah	Çercivelioğlu	1
		98	98	Zeybekoğlu Hüseyin Bekir	Zeybekoğlu	1
		99	99	Gönbüloğlu Hacı Ömer	Gönbüloğlu	1
		100	100	Hacımehmedoğlu Ahmed	Hacımehmedoğlu	2
		101	101	Kaflukoğlu Bekir	Kaflukoğlu	1
		102	102[262]			
		103	103			
		104	104			
		105	105			
		106	106			
		107	107			
		108	108			
		109	109			
		110	110			
		111	111	An-asl Mısırlı Arabhacı İbrahim		
		112	112	Çalıcalıoğlu Hacı Osman	Çalıcalıoğlu	3
		113	113	Emirahmedoğlu Hacı Mehmed	Emirahmedoğlu	8
		114	114	Karamehmedoğlu Ahmed	Karamehmedoğlu	3

[260] Hacı Recep, Tepecik, Şeyh Eyyüp, Acel-i Sâni ve Burhan Kethüdâ mahallelerinde ikamet eden ve *"Eşmeoğlu"* sülale adını almış bu oymak, Eşen Aşireti'ne bağlı olup, adını Âşık Paşa'nın torunundan aldığı belirtilmektedir (Aynı eser, s. 265).

[261] Hacı Recep, Hacı Davud, Narlıoğlu ve Ağpınar mahallelerinde ikamet eden ve *"Çulhaoğlu"* sülale adı olmuş bu oymak, *"Cülahlar "*adıyla aynı manada kullanılan *"Çulha sözcüğü"* Farsçada örümcek anlamına gelmektedir (Aynı eser, s. 311).

[262] Daha önce belirttiğimiz gibi Hacı Recep Mahallesi'nde 102 ile 110 arasındaki haneler defterde mevcut değildir.

2. Çiriş Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ÇİRİŞ	24	1	1	Türkmenoğlu Hacı İsmail	Türkmenoğlu	3
		2	2	Hacıalioğlu Mehmed	Hacıalioğlu	3
		3	3	Budakoğlu Hüseyin	Budakoğlu	5
		4	4	Bozkurtoğlu Mehmed	Bozkurtoğlu	1
		5	5	Kürtömeroğlu Bekir'in	Kürtömeroğlu	2
		6	6	…Ali Osman	?	
		7	7	Cıshasanoğlu Hüseyin	Cıshasanoğlu	2
		8	8	Hacıköleoğlu Ali	Hacıköleoğlu	1
		9	9	Topuzoğlu Ali	Topuzoğlu[263]	2
		10	10	Sünbüloğlu Hacı Mustafa	Sünbüloğlu	2
		11	11	Mollahasanoğlu Hacı Hasan Efendi	Mollahasanoğlu	1
		12	12	Külhancıoğlu Mehmed	Külhancıoğlu	2
		13	13	Cingözoğlu Ahmed	Cingözoğlu	3
		14	14	Tirelioğlu Osman	Tirelioğlu	1
		15	15	Müderrisin Yusuf Efendi Hoca		
		16	16	Gündüzoğlu Hacı Yusuf	Gündüzoğlu	1
		17	17	Deliosmanoğlu Hacı Bekir	Deliosmanoğlu	3
		18	18	Pehlivanoğlu Hacı Osman	Pehlivanoğlu	2
		19	19	Taciroğlu Hacı Mehmed	Taciroğlu	2
		20	20	Benlioğlu Hacı Ahmed	Benlioğlu	3
		21	21	Külhancıoğlu Ali	Külhancıoğlu	2
		22	22	Canbazoğlu Hacı Ömer	Canbazoğlu	2
		23	23	Havzalıoğlu Osman	Havzalıoğlu	1
		24	24	Uzunoğlu Mehmed	Uzunoğlu	7

[263] Çiriş ve Karamançavuş mahallelerinde ikamet eden ve *"Topuzoğlu"* sülale adını almış bu oymak, XIX. yüzyılın ortalarına ait haritalarda, *"Topuzun Köyü"* olarak adlandırılan Sungurlu İlçesindeki *"Topuz Köyü"*nü kuran ve adını veren oymaktır (Aynı eser, s.239).

3. Pazar Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
PAZAR	17	1	1	Yakupbeyoğlu Hacı Ömer Efendi	Yakupbeyoğlu	2
		2	2	Hancıoğlu Kör Osman	Hancıoğlu	3
		3	3	Hacıabdurrahmanoğlu Hacı Abdurrahman	Hacıabdurrahmanoğlu	4
		4	4	Yavilioğlu Hacı Osman	Yavilioğlu	4
		5	5	Tokatlıoğlu Osman	Tokatlıoğlu	3
		6	6	Karabekiroğlu Ali	Karabekiroğlu[264]	4
		7	7	Hayhayoğlu Bekir	Hayhayoğlu	1
		8	8	Sovucaklıoğlu Süleyman	Sovucaklıoğlu	2
		9	9	Tokatlıoğlu Mehmed	Tokatlıoğlu	3
		10	10	Karaalemdaroğlu Hacı Ömer	Karaalemdaroğlu	2
		11	11	Tokatlıoğlu Osman	Tokatlıoğlu	3
		12	12	İkizoğlu İsmail	İkizoğlu	2
		13	13	Değirmencioğlu Ahmed	Değirmencioğlu	2
		14	14	Boduroğlu Osman	Boduroğlu	3
		15	15	Haliloğlu Ahmed	Haliloğlu	5
		16	16	Kelmustafaoğlu Satılmış	Kelmustafaoğlu	1
		17	17	Mehmedoğlu Mehmed Efendi	Mehmedoğlu	1

[264] Pazar, İsa Halife, Azâb Ahmet ve Acel-i Ûlâ mahallelerinde ikamet eden ve *"Karabekiroğlu"* sülale adını almış bu oymak, aşiret üyelerinin Karabey Nahiyesi idari sahasında Karabekir adı ile bir köy kurarak tarihte Bozok sancağı olmakla birlikte, günümüzde Kırıkkale'nin Delice ilçesine (Eski adı Karabekir) bu ismi verdikleri anlaşılmaktadır (Aynı eser, s. 247).

4. Pûşîyân Mahallesi[265]

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
PÛŞÎYÂN	28	1	1	Karamehmedoğlu Ali Kethüdâ	Karamehmedoğlu	3
		2	2	Karahasanoğlu Bıdık Hasan	Karahasanoğlu	1
		3	3	Bıdıkhasanoğlu Hasan	Bıdıkhasanoğlu	2
		4	4	Bıdıkhasanoğlu Ali	Bıdıkhasanoğlu	2
		5	5	Hacıbenioğlu Hacı Mecnûn	Hacıbenioğlu	1
		6	6	Hacınebioğlu Nebi	Hacınebioğlu	4
		7	7	Haliloğlu Ali	Haliloğlu	5
		8	8	Haliloğlu Hasan	Haliloğlu	5
		9	9	Kasımoğlu Veli	Kasımoğlu[266]	3
		10	10	Kerimoğlu Kadir	Kerimoğlu	1
		11	11	Mecnûnoğlu Çırak Ahmed	Mecnûnoğlu	1
		12	12	Çerdikahmedoğlu? Hasan	Çerdikahmedoğlu?	1
		13	13	Cıyâleoğlu Mehmed	Cıyâleoğlu	2
		14	14	Cıyâleoğlu Ali	Cıyâleoğlu	2
		15	15	Hasanoğlu Sadık	Hasanoğlu	1
		16	16	Dibekoğlu Hasan	Dibekoğlu	3
		17	17	Dibekoğlu Ali	Dibekoğlu	3
		18	18	Bodurmehmedoğlu Ali	Bodurmahmedoğlu	1
		19	19	Boduroğlu Mehmed	Boduroğlu	3
		20	20	Osmanoğlu İbrahim	Osmanoğlu	1
		21	21	İbrahimoğlu Hüseyin	İbrahimoğlu	4
		22	22	İbrahimoğlu Osman	İbrahimoğlu	4
		23	23	İbrahimoğlu Ali	İbrahimoğlu	4
		24	24	Delihasanoğlu Kadı	Delihasanoğlu	1

[265] Pûşî veya poşu kadınlarının başlarını örttükleri, kenarları saçaklı, ipek veya yünden baş örtüsü; Ser-pûş:başa giyilen şey, başlık; pâ-pûş: "ayak örten": pabuç, ayakkabı. Bu mahalleye neden bu ismin verildiği ıstılahını tam olarak tespit edememekle beraber bu insanların herhangi bir emlak, arazi sahibi olmayıp sadece katır, beygir, merkep gibi hayvanlara sahip olması ve ahalinin dilenci olması; bunların kıbtî (kıbt soyundan, çingene) olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Günümüzde de olduğu gibi çingeneler şehir merkezi yerine şehrin varoş yerlerinde yaşarlar. Büyük ihtimalle o zaman da bu kişiler şehrin dışında konumlanmış bir yerde bulundukları için mahalleye bu isim verilmiştir.

[266] Pûşîyân ve Azâb Ahmed mahallelerinde ikamet eden ve *"Kasımoğlu"* sülale adıyla anılan bu aşiret, *"Şeyh Kasım"* ya da "*Kasım Bey"* adlı bir beyin açtığı vakıf ve zaviyelerle yörede yaygın olarak yaşadığı ve Mevlevi Tarikatı'na bağlı olduğu anlaşılmaktadır (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 296).

		25	25	Kadıkethüdâoğlu Ali	Kadıkethüdâoğlu	1
		26	26	Hacınebi Hasbî Kethüdâ		
		27	27	Hasbîkethüdâoğlu Hasan	Hasbîkethüdâoğlu	
		28	28	Pûşîyân Muhtarı Cafer Kethüdâ		

5. Medrese Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
MEDRESE	29	1	1	Ahladçıoğlu Mü'ezzin Mustafa	Ahladçıoğlu[267]	3
		2	2	Türkoğlu Hasan	Türkoğlu	4
		3	3	Kabakçıoğlu Mehmed	Kabakçıoğlu[268]	4
		4	4	Gazioğlu Bekir	Gazioğlu	2
		5	5	Girayoğlu Ahmed	Girayoğlu	2
		6	6	Hacırecepoğlu Abbas ve Biraderi Osman	Hacırecepoğlu	4
		7	7	Çakaloğlu Osman	Çakaloğlu[269]	3
		8	8	Mü'ezzinoğlu Hacı Hüseyin	Mü'ezzinoğlu	8
		9	9	Tüfenkçioğlu Mehmed	Tüfenkçioğlu	4
		10	10	Çakaloğlu Mustafa	Çakaloğlu	3
		11	11	Ceridoğlu Ali Efendi	Ceridoğlu	3
		12	12	Yayçaoğlu Süleyman	Yayçaoğlu	1
		13	13	Hamamcıoğlu Ali	Hamamcıoğlu	2
		14	14	Mertekoğlu Ömer	Mertekoğlu	1
		15	15	Sünbüloğlu Mustafa	Sünbüloğlu	2
		16	16	Zincircioğlu Osman	Zincircioğlu	1
		17	17	Bila-veled-i Zukür fevt olan Mahmudoğlu Ahmed	Mahmudoğlu	3
		18	18	Uzunoğlu Mehmed	Uzunoğlu	7

[267] 2012 yılında Türkiye'nin üçüncü altın rafinerisini kurarak, Türkiye'nin en zengim kuyumcusu olarak atf edilen Ahmet Ahlatçıoğlu'nun bu ailelerinin birisinin soyundan gelmesi kuvvetle muhtemeldir. (İncelediğimiz defterde *"Ahladçıoğlu Mü'ezzin Mustafa, Ahladçıoğlu Hasan"* ve "*Ahladçıoğlu Osman"* sülale adı olan bu 3 hane reisi dikicilik mesleğiyle iştigaldir).

[268] Medrese, Nurullah, Karakeçili ve Acel-i Sâni mahallelerinde ikamet eden ve *"Kabakçıoğlu"* sülale adı almış bu oymak, Kabaklı aşiretine bağlı olup, konar-göçer Türkmen taifesine bağlıdır (İsmail Uçakcı, *"Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi" Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler II, Üçoklar,* Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015, s. 129).

[269] Medrese ve İsa Halife ikamet eden ve *"Çakaloğlu"* sülale adını almış bu oymak, Dulkadirli Türkmen taifesinden olup, Çakal Bayatı Aşireti'ne bağlıdırlar (Uçakcı, …*Bozoklar,* s. 164).

		19	19	Daldaloğlu Abdullah	Daldaloğlu	3
		20	20	Uzunömeroğlu Osman	Uzunömeroğlu	1
		21	21	İsaoğlu Ali	İsaoğlu	3
		22	22	Hâfızoğlu Hüseyin	Hâfızoğlu	3
		23	23	Kavukçuoğlu Salih	Kavukçuoğlu	2
		24	24	Kadıbeşeoğlu Mustafa	Kadıbeşeoğlu	1
		25	25	Hacıibişoğlu Hacı Hüseyin	Hacıibişoğlu	1
		26	26	Hâfızoğlu Mehmed	Hâfızoğlu	3
		27	27	Uzunhacıoğlu Mustafa Efendi	Uzunhacıoğlu	1
		28	28	Göçekhüseyinoğlu Mustafa	Göçekhüseyinoğlu	1
		29	29	Cingözoğlu Osman	Cingözoğlu	3

6. Yavru Turna Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
YAVRU TURNA	54	1	1	Velioğlu Ömer	Velioğlu	1
		2	2	Benlimustafa'nınoğlu Mehmed	Benlimustafa'nınoğlu	1
		3	3	Külüsoğlu Mustafa	Külüsoğlu	1
		4	4	Topalhimmetoğlu Ali	Topalhimmetoğlu	1
		5	5	Karacaköylüoğlu Mehmed	Karacaköylüoğlu	4
		6	6	Tataroğlu Deli Hasan	Tataroğlu	10
		7	7	Berber Niksarlı Mustafa		
		8	8	Tataroğlu Memiş	Tataroğlu	10
		9	9	Abdulkadiroğlu Hasan	Abdulkadiroğlu	8
		10	10	Türkmenoğlu Mustafa	Türkmenoğlu	3
		11	11	Cıbıroğlu Mustafa	Cıbıroğlu	1
		12	12	Haliloğlu Bekir	Haliloğlu	5
		13	13	Seferoğlu Ahmed	Seferoğlu	5
		14	14	Kelöksüzoğlu Mustafa	Kelöksüzoğlu	2
		15	15	Türkoğlu Halil Ağa	Türkoğlu	4
		16	16	Abdioğlu Osman	Abdioğlu	7
		17	17	Kalaycımehmedoğlu Cemal Abdullah	Kalaycımehmedoğlu	2

		18	18	Haliloğlu Mehmed	Haliloğlu	5
		19	19	Terzioğlu Osman	Terzioğlu	3
		20	20	Durmuşoğlu Abidin	Durmuşoğlu	4
		21	21	Eskicioğlu Mustafa	Eskicioğlu	3
		22	22	Cürünoğlu Hacı Hasan Ağa	Cürünoğlu	3
		23	23	Kubatoğlu Ali	Kubatoğlu	2
		24	24	Aşıroğlu Ali	Aşıroğlu	6
		25	25	Palabıyıklıoğlu Osman	Palabıyıklıoğlu	1
		26	26	Hellimoğlu Bektaş	Hellimoğlu	2
		27	27	Karaoğlanoğlu Ali	Karaoğlanoğlu	2
		28	28	Karaoğlanoğlu İbrahim	Karaoğlanoğlu	2
		29	29	Kethüdâoğlu Ahmed	Kethüdâoğlu	5
		30	30	Kaygısızoğlu Osman	Kaygısızoğlu	3
		31	31	Kaygısızoğlu Satılmış	Kaygısızoğlu	3
		32	32	Kaygısızoğlu Bekir	Kaygısızoğlu	3
		33	33	Kavacıklıoğlu Süleyman	Kavacıklıoğlu	3
		34	34	Celladoğlu Hüseyin	Celladoğlu	2
		35	35	Sekbanoğlu Ömer	Sekbanoğlu	1
		36	36	Beykaraoğlu Hüseyin	Beykaraoğlu[270]	3
		37	37	Karabacakoğlu Ömer	Karabacakoğlu	1
		38	38	Amasyalıoğlu Hasan	Amasyalıoğlu	1
		39	39	Çakıroğlanoğlu İbrahim	Çakıroğlanoğlu	1
		40	40	Abazaoğlu Abidin	Abazaoğlu	4
		41	41	Gazialioğlu Mehmed	Gazialioğlu	1
		42	42	Tulukoğlu Müslim	Tulukoğlu	5
		43	43	Kâltakçıoğlu Hüseyin	Kâltakçıoğlu	7
		44	44	Gazioğlu Hacı Yusuf	Gazioğlu	2
		45	45	Keleşoğlu Hasan	Keleşoğlu	4
		46	46	Cürünoğlu Elvan	Cürünoğlu	3
		47	47	Hellimoğlu Hüseyin	Hellimoğlu	2
		48	48	Keleşoğlu Mehmed	Keleşoğlu	4
		49	49	Cürünoğlu Hacı Ömer	Cürünoğlu	3
		50	50	Karaahmedoğlu İbrahim	Karaahmedoğlu	4
		51	51	Muradoğlu Kürt Ahmed	Muradoğlu	6
		52	52	Memişoğlu Hasan	Memişoğlu	1
		53	53	Yüzbaşıoğlu İsmail	Yüzbaşıoğlu	1
		54	54	Karamanlıoğlu Hüseyin	Karamanlıoğlu	6

[270] Yavru Turna, Acel-i Sâni ve Hacı Yusuf mahallelerinde ikamet eden ve *"Beykaraoğlu"* sülale adını almış bu oymak, Karaoğlu Aşireti'nin Yörükhan taifesine bağlı olduğu bilinmektedir (Uçakcı, …*Üçoklar,* s. 167).

7. Şeyhler Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ŞEYHLER	46	1	1	Himmetoğlu Mehmed	Himmetoğlu	5
		2	2	Hökeoğlu Bekir	Hökeoğlu	5
		3	3	Semoğlu Hasan	Semoğlu	1
		4	4	Delihaliloğlu İsmail	Delihaliloğlu	1
		5	5	Ayvazoğlu İbrahim	Ayvazoğlu	5
		6	6	Gazibekiroğlu Hacı Mehmed	Gazibekiroğlu	2
		7	7	Gökçeoğlu Sabî Abdulkadir	Gökçeoğlu	3
		8	8	Alacalıoğlu Ali Efendi	Alacalıoğlu	2
		9	9	Gazibekiroğlu Ömer	Gazibekiroğlu	2
		10	10	Abdulkadiroğlu Mehmed	Abdulkadiroğlu	8
		11	11	Çatalbaşoğlu Osman	Çatalbaşoğlu	4
		12	12	Hamdioğlu Hasan	Hamdioğlu	4
		13	13	Semercioğlu Ali	Semercioğlu	9
		14	14	Çakırlıoğlu İsmail	Çakırlıoğlu[271]	6
		15	15	Boyacımahmudoğlu Hacı Abdullah	Boyacımahmudoğlu	1
		16	16	Tataroğlu Mehmed	Tataroğlu	10
		17	17	Kapısızoğlu Hüseyin	Kapısızoğlu	6
		18	18	Piroğlu Hacı Ömer Baba	Piroğlu[272]	1
		19	19	Emiralioğlu Hüseyin	Emiralioğlu	4
		20	20	Berbermustafaoğlu Mehmed	Berbermustafaoğlu	1
		21	21	Kuyumcuhızıroğlu Hızır	Kuyumcuhızıroğlu	1
		22	22	Kıroğlu Mustafa	Kıroğlu	1
		23	23	Yanıkoğlu Ömer	Yanıkoğlu	1
		24	24	Zünnunluoğlu Ömer	Zünnunluoğlu	1
		25	25	Abdioğlu Mehmed	Abdioğlu	7
		26	26	Karalaroğlunun Yetim Sabî Mehmed Arif	Karalaroğlu	3
		27	27	Bıyıkoğlu Hızır	Bıyıkoğlu	4

[271] Şeyhler, Sancakdâr, Burhan Kethüdâ, Hacı Yusuf ve Acel-i Ûlâ mahallelerinde ikamet eden ve *"Çakırlıoğlu"* sülale adını almış bu oymak, Çakır, Çakur, Çakırlı adıyla da anılmakta olup, Işıklar ve Şeyhler aşiretleriyle de aynı aşiret olduğu bilinmektedir (Uçakcı, *...Bozoklar,* s. 291).

[272] Şeyhler mahallesinde ikamet eden ve *"Piroğlu"* sülale adını almış bu oymak, adını *"Bende Piroğluna misafirim"* deyimine kaynak olan ünlü beylerden Piroğlundan aldığı bilinmektedir (Aynı eser, s.395).

		28	28	Abdulcabbâroğlu Bekir	Abdulcabbâroğlu	3
		29	29	Serdaroğlu İhtiyar Osman	Serdaroğlu	2
		30	30	Macaroğlu Bekir	Macaroğlu	2
		31	31	Macaroğlu Osman	Macaroğlu	2
		32	32	Ayvazoğlu Bekir	Ayvazoğlu	5
		33	33	Atalıoğlu Damadı Muradçavuşoğlu Hasan	Muradçavuşoğlu	2
		34	34	Kıdıkoğlu Osman	Kıdıkoğlu	1
		35	35	Hökeoğlu Salih	Hökeoğlu	5
		36	36	Silahşöroğlu Mustafa	Silahşöroğlu	1
		37	37	Çolakyusufoğlu Ömer	Çolakyusufoğlu	1
		38	38	Velialemdaroğlu Şakir	Velialemdaroğlu	1
		39	39	Kürthasanoğlu Ahmed	Kürthasanoğlu	1
		40	40	Abdulkadiroğlu Osman	Abdulkadiroğlu	8
		41	41	Serdâroğlu Mehmed	Serdaroğlu	2
		42	42	Deliosmanoğlu Hacı Mustafa'nın ve Karındaşı Mehmed	Deliosmanoğlu	3
		43	43	Abdibeyoğlu Hasan	Abdibeyoğlu	1
		44	44	Çaylakoğlu Mehmed	Çaylakoğlu	1
		45	45	İnallıoğlu Hasan	İnallıoğlu	1
		46	46	Hatîboğlu Ahmed	Hatîboğlu	3

8. Fatmabacı Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
FATMABACI	28	1	1	Zilekadısızâde İbrahim Efendi	Zilekadısızâde	2
		2	2	Alicelebioğlu Sungurlu Bekir	Alicelebioğlu	2
		3	3	Bozacıoğlu Süleyman	Bozacıoğlu	5
		4	4	Kelvelioğlu Mustafa	Kelvelioğlu	1
		5	5	Çorluoğlu Hasan	Çorluoğlu	2
		6	6	Şabanoğlu Ömer	Şabanoğlu	5
		7	7	Solakoğlu Ali	Solakoğlu	2
		8	8	Dervişoğlu Ali	Dervişoğlu	1
		9	9	Çakıroğlu Hasan	Çakıroğlu	3
		10	10	Nalçacıoğlu İsmail	Nalçacıoğlu	7
		11	11	Sıvışoğlu Hasan	Sıvışoğlu	1

		12	12	Mahsemceoğlu Sabî Osman	Mahsemceoğlu	1
		13	13	Çorluoğlu Hacı Ahmed	Çorluoğlu	2
		14	14	Dalyanoğlu Ömer	Dalyanoğlu	2
		15	15	Dalyanoğlu Osman	Dalyanoğlu	2
		16	16	Karagözoğlu Osman	Karagözoğlu	8
		17	17	İpekoğlu Mehmed	İpekoğlu	5
		18	18	Damarosmanınoğlu Mustafa	Damarosmanınoğlu	1
		19	19	Budakoğlu Mustafa Ağa	Budakoğlu	5
		20	20	Sarıoğlu Bekir	Sarıoğlu	4
		21	21	Kâltakçıoğlu Ahmed	Kâltakçıoğlu	7
		22	22	Alicelebioğlu İsmail	Alicelebioğlu	2
		23	23	Pehlivanoğlu Kör Süleyman	Pehlivanoğlu	2
		24	24	Emanetoğlu Hasan	Emanetoğlu	4
		25	25	Gariboğlu Osman	Gariboğlu	3
		26	26	Tekyelioğlu Ali	Tekyelioğlu	3
		27	27	Sarıhızıroğlu Mustafa	Sarıhızıroğlu	2
		28	28	Sungurlu Ali		

9. Nurullah Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
NURULLAH	75	1	1	Kakaçoğlu Mehmed	Kakaçoğlu	2
		2	2	Kakaçoğlu Ali	Kakaçoğlu	2
		3	3	Sediroğlu Veli	Sediroğlu	2
		4	4	Sediroğlu Oruç Hüseyin	Sediroğlu	2
		5	5	Hasanemmioğlu Hüseyin	Hasanemmioğlu	2
		6	6	Gökoğlu Ali	Gökoğlu	1
		7	7	Çendlioğlu Osman	Çendlioğlu	2
		8	8	Satıroğlu Hüseyin	Satıroğlu	6
		9	9	Satıroğlu Mehmed	Satıroğlu	6
		10	10	Yeğenoğlu Osman	Yeğenoğlu	1
		11	11	Çendlioğlu İbrahim	Çendlioğlu	2
		12	12	İmâmoğlu Süleyman	İmâmoğlu	9
		13	13	Abdioğlu Ali	Abdioğlu	7
		14	14	Satıroğlu Halil	Satıroğlu	6
		15	15	Tahtasızoğlu İbrahim	Tahtasızoğlu	2
		16	16	Başçavuşoğlu İsmail	Başçavuşoğlu	1

		17	17	Kulucanoğlu Bekir	Kulucanoğlu	1
		18	18	Gökahmedoğlu Ali	Gökahmedoğlu	1
		19	19	Saraçoğlu Hüseyin	Saraçoğlu	11
		20	20	Sünnetçioğlu Ali	Sünnetçioğlu	2
		21	21	Semercioğlu Mehmed	Semercioğlu	9
		22	22	Uncuoğlu Mehmed	Uncuoğlu	5
		23	23	Oruçoğlu Mustafa	Oruçoğlu	3
		24	24	Şehribanoğlu Mehmed	Şehribanoğlu	1
		25	25	Karaahmedoğlu Ahmed	Karaahmedoğlu	4
		26	26	Müteveffâ Kapısızoğlu Süleyman	Kapısızoğlu	6
		27	27	Helvacıyunusoğlu İbrahim	Helvacıyunusoğlu	1
		28	28	Satıroğlu İbrahim	Satıroğlu	6
		29	29	Çünkeoğlu Mehmed	Çünkeoğlu	4
		30	30	Karapaşaoğlu Ali	Karapaşaoğlu	2
		31	31	Çukuroğlu Osman	Çukuroğlu	1
		32	32	Semercimollaoğlu Ali	Semercimollaoğlu	1
		33	33	Bekiroğlu Yusuf	Bekiroğlu	1
		34	34	Çatalhasanoğlu Mehmed	Çatalhasanoğlu	1
		35	35	Asesoğlu Mehmed	Asesoğlu	2
		36	36	Yunusoğlu Hafız Ömer Efendi	Yunusoğlu	3
		37	37	Çambektaşoğlu Hasan	Çambektaşoğlu	1
		38	38	Yahyabeyoğlu Abdurrahman	Yahyabeyoğlu	1
		39	39	Ekmekçioğlu Mehmed	Ekmekçioğlu	2
		40	40	Uzunoğlu Mustafa	Uzunoğlu	7
		41	41	Evliyaoğlu Hacı İsmail	Evliyaoğlu	2
		42	42	Musaoğlu Süleyman	Musaoğlu	2
		43	43	Hasanfakıoğlu Osman	Hasanfakıoğlu	1
		44	44	Cündilioğlu Mehmed	Cündilioğlu	6
		45	45	Kalaycıoğlu Hasan	Kalaycıoğlu	3
		46	46	Kırdıoğlu Hacı Ahmed	Kırdıoğlu	3
		47	47	Kalaycıoğlu Hüseyin	Kalaycıoğlu	3
		48	48	Hançerlioğlu Ali	Hançerlioğlu	7
		49	49	Karabıyıkoğlu Ömer	Karabıyıkoğlu	3
		50	50	Canikli Ahmed	Canikli	
		51	51	Karaabdullahoğlu Halil	Karaabdullahoğlu	2
		52	52	Karaabdullahoğlu Bekir	Karaabdullahoğlu	2
		53	53	Duhancıkarabıyıkoğlu Hacı Ali	Duhancıkarabıyıkoğlu	1
		54	54	Bayatlıhızıroğlu Ali	Bayatlıhızıroğlu	1
		55	55	Çavuşoğlu Hasan	Çavuşoğlu	8
		56	56	Kabakçıoğlu Ali	Kabakçıoğlu	4
		57	57	Çataklı Mehmed	Çataklı	

		58	58	Kuru İbrahim		
		59	59	Köseoğlu Hacı Ahmed	Köseoğlu	5
		60	60	Dülgeroğlu Mehmed	Dülgeroğlu	1
		61	61	Çavuşoğlu Hasan Efendi	Çavuşoğlu	8
		62	62	Tabib Abdulkadiroğlu Hacı Feyzullah	Abdulkadiroğlu	8
		63	63	Arslanoğlu Mehmed	Arslanoğlu	1
		64	64	Şeyhhamzaoğlu Halil	Şeyhhamzaoğlu	1
		65	65	Şekeroğlu Ömer	Şekeroğlu	2
		66	66	Zavallıoğlu Mustafa	Zavallıoğlu	2
		67	67	Kalaycıoğlu Mustafa	Kalaycıoğlu	3
		68	68	Topaloğlu Ali	Topaloğlu	5
		69	69	Köribrahimoğlu Ömer	Köribrahimoğlu	1
		70	70	Satıroğlu Ali	Satıroğlu	6
		71	71	Güpüroğlu Mehmed	Güpüroğlu	4
		72	72	Karaahmedoğlu Mustafa	Karaahmedoğlu	4
		73	73	Büyükmehmedoğlu Ali	Büyükmehmedoğlu	1
		74	74	Nuhoğlu Hüseyin	Nuhoğlu	1
		75	75	Debbâğhaliloğlu Bekir Efendi	Debbâğhaliloğlu	2

10. İsa Halife Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
İSA HALİFE	79	1	1	Müteveffâ Müftü Hilmi Efendi'nin mahdumu Ebu Bekir Said Efendi		
		2	2	Sagîrhacıoğlu Sabî Mustafa	Sagîrhacıoğlu	1
		3	3	Karabekiroğlu Hacı Hüseyin	Karabekiroğlu	4
		4	4	Abdulkadiroğlu Abdulkadir	Abdulkadiroğlu	8
		5	5	Kürtoğlu Ahmed	Kürtoğlu	15
		6	6	Hacıbekiroğlu Derviş Ömer	Hacıbekiroğlu	3
		7	7	Abdulkadiroğlu Ahmed	Abdulkadiroğlu	8
		8	8	Mahsemcioğlu Mustafa	Mahsemcioğlu	1
		9	9	Karapaşaoğlu Osman	Karapaşaoğlu	2
		10	10	Cücükoğlu Mehmed	Cücükoğlu	3
		11	11	Cücükzâde Hacı Memiş Ağa	Cücükzâde	3

		12	12	Cücükoğlu Kel Salih'in Oğlu Mehmed	Cücükoğlu	3
		13	13	Topaloğlu Ali	Topaloğlu	5
		14	14	Himmetoğlu Ahmed	Himmetoğlu	5
		15	15	Şamlıoğlu Mehmed	Şamlıoğlu	4
		16	16	Şamlıoğlu Ahmed	Şamlıoğlu	4
		17	17	Şamlıoğlu Ömer	Şamlıoğlu	4
		18	18	Şamlıoğlu Kara Mehmed	Şamlıoğlu	4
		19	19	Yenialioğlu İbrahim	Yenialioğlu	1
		20	20	Karacaköylüoğlu Ali	Karacaköylüoğlu	4
		21	21	Bıyıkoğlu Ali	Bıyıkoğlu	4
		22	22	İçağasıoğlu Hüseyin Efendi	İçağasıoğlu	1
		23	23	Caferoğlu Hasan	Caferoğlu	4
		24	24	Kabasakaloğlu Ahmed	Kabasakaloğlu	4
		25	25	Beylioğlu Hüseyin	Beylioğlu	1
		26	26	Uzuntorukoğlu Bekir	Uzuntorukoğlu	1
		27	27	Amele Ta'ifesnden Ömer		
		28	28	Saraçoğlu Osman	Saraçoğlu	11
		29	29	Şabanoğlu Feyzullah	Şabanoğlu	5
		30	30	Damedelenoğlu Osman	Damedelenoğlu	1
		31	31	Topçuoğlu Mehmed	Topçuoğlu	1
		32	32	Daldaloğlu Süleyman	Daldaloğlu	3
		33	33	Boyrazoğlu Mehmed	Boyrazoğlu[273]	2
		34	34	Boyrazoğlu Hâfız Ali Efendi	Boyrazoğlu	2
		35	35	Adeboğlu Hacı İbrahim	Adeboğlu	1
		36	36	Karafakihoğlu Mehmed	Karafakihoğlu	1
		37	37	Senakçıoğlu? İbrahim	Senakçıoğlu?	1
		38	38	Abbâsoğlu Hasan	Abbâsoğlu	1
		39	39	Tulukoğlu İbrahim	Tulukoğlu	5
		40	40	Câbioğlu Molla Süleyman	Câbioğlu	2
		41	41	Etyemezoğlu Mehmed	Etyemezoğlu	2
		42	42	Hızıroğlu Hızır	Hızıroğlu	3
		43	43	Dalahmedoğlu İbrahim	Dalahmedoğlu	3
		44	44	Samancıhasanoğlu Hasan	Samancıhasanoğlu	1
		45	45	Berberaraboğlu Osman	Berberaraboğlu	1
		46	46	Kabasakaloğlu Molla Osman	Kabasakaloğlu	4
		47	47	Çapkınoğlu Osman	Çapkınoğlu	1
		48	48	Serhoşoğlu Osman	Serhoşoğlu	2

[273] İsa Halife mahallesinde bulunan *"Boyrazoğlu"* sülale adı, Poyraz aşiretine bağlı olup Boyraz adı ile de anılmakta olup Konar-göçer Türkmen taifesine bağlıdır (Aynı eser, s. 89).

		49	49	Serhoşoğlu Molla Abdullah	Serhoşoğlu	2
		50	50	Kaymakhaliloğlu İbrahim	Kaymakhaliloğlu	3
		51	51	Anâçoğlu Ak Mehmed	Anâçoğlu	1
		52	52	Abdioğlu Ömer	Abdioğlu	7
		53	53	Karapoladoğlu Hacı Mustafa	Karapoladoğlu	1
		54	54	Kaymakhaliloğlu Osman	Kaymakhaliloğlu	3
		55	55	Kadıömeroğlu Molla Osman	Kadıömeroğlu	3
		56	56	Dınkıroğlu Hacı Mustafa	Dınkıroğlu	1
		57	57	Daldaloğlu Mustafa	Daldaloğlu	3
		58	58	Manavceridoğlu Mehmed	Manavceridoğlu	1
		59	59	İbiloğlu Bekir	İbiloğlu	3
		60	60	Küçükhüseyinoğlu Kadı Çırağı Ali	Küçükhüseyinoğlu	3
		61	61	Topal Osman		
		62	62	Haydaroğlu Ali	Haydaroğlu	2
		63	63	Çârkçı Mehmed		
		64	64	Çulumânoğlu Süleyman	Çulumânoğlu	1
		65	65	Batmanoğlu Hüseyin	Batmanoğlu	1
		66	66	Tonkaroğlu Hasan	Tonkaroğlu	1
		67	67	Hancıoğlu Hâfız Osman	Hancıoğlu	3
		68	68	Hancıoğlu Hâfız İsmail	Hancıoğlu	3
		69	69	Çakaloğlu Hasan Ömer	Çakaloğlu	3
		70	70	Debbâğhaliloğlu Osman	Debbâğhaliloğlu	2
		71	71	Selatiyelioğlu İbrahim	Selatiyelioğlu	2
		72	72	Selatiyelioğlu Osman	Selatiyelioğlu	2
		73	73	Abdioğlu Hüseyin	Abdioğlu	7
		74	74	Benlioğlu Hacı Süleyman	Benlioğlu	3
		75	75	Aşıkoğlu Ömer	Aşıkoğlu	2
		76	76	Debbâğhasanoğlu Ali	Debbâğhasanoğlu	4
		77	77	Kertekoğlu Ali	Kertekoğlu	1
		78	78	Gökgözoğlu Ömer	Gökgözoğlu	7
		79	79	Kelöksüzoğlu Hasan	Kelöksüzoğlu	2

11. Çöplü Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ÇÖPLÜ	35	1	1	Hâlen Me'zun bi'l- iftâ Müftüzâde Osman Hilmi Efendi	Müftüzâde	2
		2	2	Sarıhatîboğlu Mustafa Efendi	Sarıhatîboğlu	1
		3	3	Tataroğlu Ömer	Tataroğlu	10
		4	4	Benlioğlu Bekir	Benlioğlu	3
		5	5	Mumcuoğlu Mehmed	Mumcuoğlu	2
		6	6	Hallaçoğlu Mehmed	Hallaçoğlu[274]	1
		7	7	Kebçelioğlu Hacı Ali	Kebçelioğlu	4
		8	8	Müftüzâde Hacı Ömer Efendi	Müftüzâde	2
		9	9	Veziroğlu Hacı Said Efendi	Veziroğlu	3
		10	10	Osmankethüdâoğlu Mehmed	Osmankethüdâoğlu	2
		11	11	Zilekadısıoğlu Ömer	Zilekadısıoğlu	2
		12	12	Musatabasoğlu? Mehmed	Musatabasoğlu?	1
		13	13	Bakkalbaşıoğlu Ebubekir	Bakkalbaşıoğlu	1
		14	14	Kadıömeroğlu Ahmed	Kadıömeroğlu	3
		15	15	Kadıömeroğlu Ömer	Kadıömeroğlu	3
		16	16	Akkaşoğlu Hacı Ali	Akkaşoğlu	1
		17	17	Urgancıoğlu Hacı Osman	Urgancıoğlu	4
		18	18	Katırcıoğlu Hasan	Katırcıoğlu	3
		19	19	Zavallıoğlu İbrahim	Zavallıoğlu	2
		20	20	Duacıoğlu Mustafa	Duacıoğlu	2
		21	21	Kavuncuoğlu Mustafa	Kavuncuoğlu	1
		22	22	Kürtoğlu Hüseyin	Kürtoğlu	15
		23	23	Alapalaoğlu Ömer	Alapalaoğlu	1
		24	24	Abdulburhanoğlu Hafız Osman Efendi	Abdulburhanoğlu	2
		25	25	Kebçelioğlu Hasan	Kebçelioğlu	4
		26	26	Saraçhâfızoğlu Osman	Saraçhâfızoğlu	2
		27	27	Saraçhâfızoğlu Bekir	Saraçhâfızoğlu	2
		28	28	Kebçelioğlu Hacı Hüseyin	Kebçelioğlu	4
		29	29	Ağvanoğlu Ömer	Ağvanoğlu	1
		30	30	İmâmoğlu Hacı Ali	İmâmoğlu	9

[274] Çöplü Mahallesi'nde ikamet eden ve *"Hallaçoğlu"* sülale adını almış bu oymak, aşiret üyelerinin tarihte Hindistan Delhi Sultanlığı ile Gazneliler Devleti'ni kurduğu bilinmektedir (Aynı eser, s. 310).

		31	31	Güneyliosmanoğlu Bekir	Güneyliosmanoğlu	1
		32	32	Eyyüpoğlu Deli Halil	Eyyüpoğlu	1
		33	33	Abdulburhanoğlu Topal Abdullah	Abdulburhanoğlu	2
		34	34	Hacıbeyoğlu Ahmed	Hacıbeyoğlu	3
		35	35	Topaloğlu Osman	Topaloğlu	5

12. Gülabibey Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
GÜLABİBEY	32	1	1	Müderrisinden Mehmed Efendi		
		2	2	Göçenoğlu Ahmed	Göçenoğlu	2
		3	3	Abdulazizoğlu Ahmed	Abdulazizoğlu	1
		4	4	Köseoğlu Osman	Köseoğlu	5
		5	5	Batanoğlu Mehmed Efendi	Batanoğlu	1
		6	6	Tataroğlu Ali	Tataroğlu	10
		7	7	Muradçavuşoğlu Mustafa	Muradçavuşoğlu	2
		8	8	Emirahmedoğlu Ali	Emirahmedoğlu	8
		9	9	Tataroğlu Osman	Tataroğlu	10
		10	10	Emiribrahimoğlu Ali	Emiribrahimoğlu	1
		11	11	Hamdioğlu Mustafa	Hamdioğlu	4
		12	12	Boyacıoğlu Mustafa	Boyacıoğlu	6
		13	13	Terziömeroğlu Abdullah	Terziömeroğlu	1
		14	14	Göçenoğlu Mehmed Emin	Göçenoğlu	2
		15	15	Şişmanhâfızoğlu Mehmed	Şişmanhâfızoğlu	1
		16	16	Mollaosmanoğlu Osman	Mollaosmanoğlu	2
		17	17	Kayyumoğlu Mustafa	Kayyumoğlu	7
		18	18	Akviranlıoğlu Abdullah	Akviranlıoğlu	1
		19	19	Moralıoğlu Hacı Mustafa	Moralıoğlu	2
		20	20	Çünkeoğlu Mustafa	Çünkeoğlu	4
		21	21	Hacıosmanoğlu Abdullah	Hacıosmanoğlu	2
		22	22	Sudanın? Damadı Hüseyin		
		23	23	Moralıoğlu Hüseyin	Moralıoğlu	2
		24	24	Mehmedbeyoğlu Mustafa	Mehmedbeyoğlu	2

		25	25	Ahmedpaşaoğlu Mehmed	Ahmedpaşaoğlu	2
		26	26	Tulukoğlu Ali	Tulukoğlu	5
		27	27	Kalaycımemişoğlu Mehmed	Kalaycımemişoğlu	1
		28	28	Çerkesoğlu Mehmed	Çerkesoğlu	2
		29	29	Katiboğlu Hacı Mehmed	Katiboğlu	2
		30	30	Erzurumluoğlu İsmail	Erzurumluoğlu	3
		31	31	Canbazoğlu İbrahim	Canbazoğlu	2
		32	32	Soytarıoğlu Ebu Bekir	Soytarıoğlu	1

13. Azâb Ahmed Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım
AZÂB AHMED	46	1	1	Hazinedâroğlu Hacı Ömer ve Biraderi Hacı Mustafa	Hazinedâroğlu	2
		2	2	Damaroğlu Ömer	Damaroğlu	7
		3	3	Damaroğlu Osman	Damaroğlu	7
		4	4	Abdulmennânoğlu Mustafa	Abdulmennânoğlu	1
		5	5	Gökgözoğlu Osman	Gökgözoğlu	7
		6	6	Gökgözoğlu Mehmed	Gökgözoğlu	7
		7	7	Gökgözoğlu Abdullah	Gökgözoğlu	7
		8	8	Hasanbeyoğlu Ahmed	Hasanbeyoğlu	1
		9	9	Emirhüseyinoğlu Osman	Emirhüseyinoğlu	3
		10	10	Gürcüoğlu Ömer	Gürcüoğlu	4
		11	11	Debbâğ Ömeroğlu Hasan		
		12	12	Işıkoğlu Mustafa'nın ve Damadı Hasan	Işıkoğlu	1
		13	13	Gökgözoğlu Hasan	Gökgözoğlu	7
		14	14	Koltaklıoğlu Memiş	Koltaklıoğlu	1
		15	15	Sıvacıoğlu Hacı Hüseyin	Sıvacıoğlu	6
		16	16	Bâyezîdoğlu Bâyezîd	Bâyezîdoğlu	1
		17	17	Tekyenişînoğlu Hacı Seydi	Tekyenişînoğlu	4
		18	18	Tekyenişînoğlu Ahmed	Tekyenişînoğlu	4
		19	19	Gevezebekiroğlu Mehmed	Gevezebekiroğlu	1
		20	20	Sıvacıoğlu Bekir	Sıvacıoğlu	6
		21	21	Sakatoğlu Hacı Abdullah	Sakatoğlu	1
		22	22	Kasımoğlu Osman	Kasımoğlu	3

		23	23	Güdükoğlu Ali	Güdükoğlu	4
		24	24	Kasımoğlu Hasan	Kasımoğlu	3
		25	25	Alibeyoğlu Abdulkadir	Alibeyoğlu	3
		26	26	Keloğlu Kör Hasan	Keloğlu	1
		27	27	Çolakhasanoğlu Hasan	Çolakhasanoğlu	1
		28	28	Yunusoğlu Musa	Yunusoğlu	3
		29	29	Tahtasızoğlu Mehmed	Tahtasızoğlu	2
		30	30	Mûy-tâboğlu Ali	Mûy-tâboğlu	1
		31	31	Boşnakoğlu Mehmed	Boşnakoğlu	2
		32	32	Kulaksızoğlu Osman	Kulaksızoğlu	1
		33	33	Karabekiroğlu Osman	Karabekiroğlu	4
		34	34	Sıvacıoğlu Memiş	Sıvacıoğlu	6
		35	35	Tekyenişînoğlu Hasan	Tekyenişînoğlu	4
		36	36	Hindlioğlu Memiş	Hindlioğlu	2
		37	37	Kelhasanoğlu Hüseyin	Kelhasanoğlu	1
		38	38	Fi'l-asıl Ahıshavî Osman Ağa		
		39	39	Sıvacıoğlu Mustafa	Sıvacıoğlu	6
		40	40	Arnavutoğlu Hâfız Mehmed Şakir	Arnavutoğlu	1
		41	41	Tekyenişînoğlu Hızır	Tekyenişînoğlu	4
		42	42	Gevâncıimâmoğlu Halil Efendi	Gevâncıimâmoğlu	1
		43	43	Kürtoğlu Ali Ağa	Kürtoğlu	15
		44	44	Kürtoğlu Ömer	Kürtoğlu	15
		45	45	Kürtoğlu Hâfız Hasan	Kürtoğlu	15
		46	46	Dumâncıoğlu Abdurrahman	Dumâncıoğlu	1

14. Ümid Halife

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ÜMİD HALİFE	34	1	1	Oduncuoğlu Hacı Ahmed	Oduncuoğlu	2
		2	2	Kalelioğlu Mehmed	Kalelioğlu	4
		3	3	Celeboğlu Osman	Celeboğlu[275]	2
		4	4	Hacıibiloğlu Hüseyin	Hacıibiloğlu	6

[275] Ümid Halife ve Sofular Mahallesi'nde ikamet eden ve *"Celeboğlu"* sülale adını almış bu oymak, Türkmen taifesine bağlıdır (Aynı eser, s. 347).

		5	5	Çalıkoğlu İbrahim	Çalıkoğlu	2
		6	6	Karskadısıoğlu Ömer	Karskadısıoğlu	6
		7	7	Gariboğlu Ahmed	Gariboğlu	3
		8	8	Şabanbölükbaşıoğlu Süleyman	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		9	9	Hacıyunusoğlu Hüseyin	Hacıyunusoğlu	2
		10	10	Şabanbölükbaşıoğlu Yetim Mehmed	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		11	11	Tırnaksızoğlu Hüseyin	Tırnaksızoğlu	1
		12	12	Karaalioğlu Mustafa	Karaalioğlu	4
		13	13	Erzurumluoğlu yek-çeşm Mehmed	Erzurumluoğlu	3
		14	14	Sivaslıoğlu Osman	Sivaslıoğlu	2
		15	15	Şabanbölükbaşıoğlu Sabî Abdulkadir	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		16	16	Şabanbölükbaşıoğlu Ali	Şabanbölükbaşıoğlu	5
		17	17	An-asl Mısırlı Hacı İsmail		
		18	18	Emanetoğlu Yusuf	Emanetoğlu	4
		19	19	Kireşcioğlu Mehmed	Kireşcioğlu	1
		20	20	Emanetoğlu Hüseyin	Emanetoğlu	4
		21	21	Kırıkoğlu Osman	Kırıkoğlu	9
		22	22	Kırıkoğlu Hâfız Ali	Kırıkoğlu	9
		23	23	Kırıkoğlu Ahmed	Kırıkoğlu	9
		24	24	Ağcakoyunlu Hasan	Ağcakoyunlu	2
		25	25	Kırıkoğlu Osman	Kırıkoğlu	9
		26	26	Civelekoğlu Mustafa	Civelekoğlu	2
		27	27	Çolomanoğlu Ali	Çolomanoğlu	1
		28	28	Mü'ezzinoğlu yek-çeşm Osman	Mü'ezzinoğlu	8
		29	29	Kızosmanoğlu Çolak Ali	Kızosmanoğlu	3
		30	30	Yaldızcıoğlu Mustafa	Yaldızcıoğlu	1
		31	31	Mü'ezzin Osman Bin		
		32	32	Kadıoğlu Osman	Kadıoğlu[276]	6
		33	33	Hacıhasanoğlu Abdullah	Hacıhasanoğlu	2
		34	34	Kırıkoğlu Mehmed	Kırıkoğlu	9

[276] Ümid Halife, Karakeçili, Sağrıcı ve Uç mahallelerinde ikamet eden ve Kadıoğlu sülale adını almış bu oymak, Yörükhan tâifesine bağlı olan bu aşiretin adı her ne kadar bit unvan, statü gibi genel bir anlam taşısa da Kanlı adından bozulma ihtimali de olduğu düşünülmektedir (Aynı eser, s. 171).

15. Sancakdâr Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
SANCAKDÂR	22	1	1	Derebeyoğlu Ahmed	Derebeyoğlu	1
		2	2	Urgancıoğlu Sabî Osman ve Biraderi Sağır Mehmed	Urgancıoğlu	4
		3	3	Hebâoğlu Ömer	Hebâoğlu	1
		4	4	Caniklioğlu Ahmed	Caniklioğlu[277]	3
		5	5	Pencikoğlu İmâm Mustafa Efendi	Pencikoğlu	1
		6	6	Mumcuoğlu İsmail	Mumcuoğlu	2
		7	7	Damaroğlu Hacı Abdulbaki	Damaroğlu	7
		8	8	Damaroğlu Mehmed	Damaroğlu	7
		9	9	Eğrioğlu Hasan	Eğrioğlu	1
		10	10	Kuyucaklıoğlu Mehmed	Kuyucaklıoğlu	1
		11	11	Çakırlıoğlu Hacı Hüseyin	Çakırlıoğlu	6
		12	12	Eğinlioğlu Ahmed	Eğinlioğlu	1
		13	13	Çakıroğlu Memiş	Çakıroğlu	3
		14	14	Berberosmanoğlu Hızır	Berberosmanoğlu	1
		15	15	Dumanoğlu Ahmed	Dumanoğlu	2
		16	16	Helvacıoğlu İbrahim	Helvacıoğlu	6
		17	17	Balcıoğlu Kara Mehmed	Balcıoğlu	5
		18	18	Burhanoğlu Hacı Feyzullah	Burhanoğlu	1
		19	19	Ahmedpaşaoğlu Hacı Osman	Ahmedpaşaoğlu	2
		20	20	Kadımanoğlu Halil	Kadımanoğlu	1
		21	21	Bahçevandoğlu Ömer	Bahçevandoğlu	1
		22	22	Dibekoğlu İsmail	Dibekoğlu	3

[277] Sancakdâr, Uç ve Hacı Davud mahallelerinde ikamet eden ve *"Caniklioğlu"* sülale adını almış bu oymak, Canikli Yörük aşiretinden olup Canikli adı ile de anılmaktadır. XIII ve XIV. yüzyıllar arasında Canikli-Bafra adı ile kurduklar beylik ile Orta Karandeniz bölgesini hâkimiyet alanları altına almışlardır (Uçakcı, *...Üçoklar,* s. 100).

16. Çebni Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ÇEPNİ	22	1	1	Emirmustafaoğlu Mehmed	Emirmustafaoğlu	1
		2	2	Taciroğlu Hacı Ahmed	Taciroğlu	2
		3	3	Himmetoğlu Hacı Ömer	Himmetoğlu	5
		4	4	Uncuköseoğlu Hacı Mustafa	Uncuköseoğlu	1
		5	5	Hacıyunusoğlu Mehmed	Hacıyunusoğlu	2
		6	6	Kalpurkulakoğlu Mehmed Efendi	Kalpurkulakoğlu	1
		7	7	Himmetoğlu Himmet	Himmetoğlu	5
		8	8	Hacıahmedoğlu Süleyman	Hacıahmedoğlu	3
		9	9	Horkuluoğlu Ali ve Biladeri Veli	Horkuluoğlu	2
		10	10	Diniyılıkoğlu Mehmed	Diniyılıkoğlu	1
		11	11	Şeyhosmanoğlu Hasan	Şeyhosmanoğlu	2
		12	12	Ta'lincioğlu Ali	Ta'lincioğlu	1
		13	13	Kürekçioğlu Bekir	Kürekçioğlu	1
		14	14	Hacınebioğlu Mehmed	Hacınebioğlu	4
		15	15	Hacınebioğlu Ali	Hacınebioğlu	4
		16	16	Tekkelioğlu Ali	Tekkelioğlu	1
		17	17	Hacınebioğlu İsmail	Hacınebioğlu	4
		18	18	Ahmedoğlu İsmail	Ahmedoğlu	1
		19	19	Alacalıoğlu Hacı Mehmed	Alacalıoğlu	2
		20	20	Hacıahmedoğlu Ahmed'in ve Biraderi Ömer	Hacıahmedoğlu	3
		21	21	Benderli Hüseyin	Benderli	1
		22	22	Güdekoğlu	Güdekoğlu	1

17. Hacı Gevân Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI GEVÂN	42	1	1	Kayışoğlu Hacı Osman	Kayışoğlu	7
		2	2	Uzun Mustafa		
		3	3	Gürcüoğlu Hacı Mustafa	Gürcüoğlu	4
		4	4	Karskadısızâde İmâm-ı Sâni Hasan Efendi	Karskadısızâde	6
		5	5	Karskadısızâde-i İmâm Ebubekir Efendi	Karskadısızâde	6
		6	6	Dibâdioğlu Ali	Dibâdioğlu	2
		7	7	Balcıoğlu Gök Ali	Balcıoğlu	5
		8	8	Alikli Mehmed		
		9	9	Çukurviranlıoğlu Osman	Çukurviranlıoğlu	3
		10	10	Karavelioğlu Veli	Karavelioğlu	3
		11	11	Zamantalıoğlu Hüseyin	Zamantalıoğlu	2
		12	12	Zamantalıoğlu Hasan	Zamantalıoğlu	2
		13	13	Karskadısıoğlu Mustafa Efendi	Karskadısıoğlu	6
		14	14	Nasuhoğlu Mehmed	Nasuhoğlu	3
		15	15	Nasuhoğlu Mehmed	Nasuhoğlu	3
		16	16	Cüceninoğlu Hüseyin	Cüceninoğlu	1
		17	17	Karaosmanefendioğlu Ahmed Efendi	Karaosmanefendioğlu	1
		18	18	Gözdeoğlu Kör Ömer	Gözdeoğlu	1
		19	19	İmâmoğlu Bekir'in Yetim Mehmed	İmâmoğlu	9
		20	20	Kilimcihasanoğlu Osman	Kilimcihasanoğlu	1
		21	21	Çıvkınoğlu'nun Damadı Hâfız	Çıvkınoğlu	1
		22	22	Mollatopluoğlu İbrahim	Mollatopluoğlu	1
		23	23	Dibâdioğlu Kara Mehmed	Dibâdioğlu	2
		24	24	Tellioğlu Bekir	Tellioğlu	2
		25	25	Kalelioğlu Hasan	Kalelioğlu	4
		26	26	Cansızoğlu	Cansızoğlu	2
		27	27	Tekbelioğlu Kör Ahmed	Tekbelioğlu	1
		28	28	Dervişân Tâ'ifesinden Yahya		
		29	29	Dingiloğlu İbrahim	Dingiloğlu	2

		30	30	Yahyaoğlu Ali	Yahyaoğlu	3
		31	31	Sinanoğlu Hacı Salih	Sinanoğlu	2
		32	32	Nasuhoğlu Hacı İbrahim	Nasuhoğlu	3
		33	33	Tobsakaloğlu Elvan	Tobsakaloğlu	1
		34	34	Kubatoğlu İsmail	Kubatoğlu	2
		35	35	Pirîoğlu Ebubekir Efendi	Pirîoğlu	1
		36	36	Durukoğlu Osman	Durukoğlu	1
		37	37	Balcıoğlu Mehmed	Balcıoğlu	5
		38	38	Katırcıoğlu Alemdar	Katırcıoğlu	3
		39	39	Dervişândan Mâzıoğlu Ömer Dede	Mâzıoğlu	2
		40	40	Hacıbeyoğlu Hasan	Hacıbeyoğlu	3
		41	41	Kalaycımehmedoğlu Abdurrahman	Kalaycımehmedoğlu	2
		42	42	Sinanoğlu Hâfız Ali ve Biraderi Bekir Efendi	Sinanoğlu	2

18. Karakeçili Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
KARAKEÇİLİ	45	1	1	Müdür- ü Sâbık Kadifezâde Hacı Mehmed Ağa	Kadifezâde	6
		2	2	Kabakçıoğlu Ahmed	Kabakçıoğlu	4
		3	3	Yalancıoğlu Hasan	Yalancıoğlu	1
		4	4	Kirazlıoğlu Ahmed	Kirazlıoğlu	1
		5	5	Tulukoğlu Müteveffâ Veli	Tulukoğlu	5
		6	6	Mazmânoğlu Kör Osman	Mazmânoğlu	2
		7	7	Hacıvaizoğlu İsmail	Hacıvaizoğlu	3
		8	8	Kekillioğlu İsmail	Kekillioğlu	1
		9	9	Emiralioğlu Kara Mehmed	Emiralioğlu	4
		10	10	Uzunoğlu Feyzullah	Uzunoğlu	7
		11	11	Kaydoğlu Hacı Ahmed	Kaydoğlu	1
		12	12	Dedeninoğlu Hüseyin	Dedeninoğlu	1

		13	13	Sovucaklıoğlu Ömer	Sovucaklıoğlu	2
		14	14	Emirömeroğlu Mustafa	Emirömeroğlu	1
		15	15	Ömeroğlu Mustafa	Ömeroğlu	4
		16	16	Müteveffâ Sakaoğlu Hacı Mehmed'inoğlu Mustafa	Sakaoğlu	3
		17	17	Veziroğlu Mustafa ve Damadı Sabancıoğlu Ahmed	Veziroğlu	3
		18	18	Ömeroğlu Mehmed	Ömeroğlu	4
		19	19	Yağlıoğlu Ahmed	Yağlıoğlu	2
		20	20	Karapiroğlu Emin	Karapiroğlu	1
		21	21	Eminefendioğlu Ahmed	Eminefendioğlu	1
		22	22	Zunkuroğlu Hüseyin	Zunkuroğlu	1
		23	23	Mehmedbeyoğlu Muta Ömer	Mehmedbeyoğlu	2
		24	24	Yunusefendioğlu Kereb	Yunusefendioğlu	1
		25	25	Keklikoğlu Ali	Keklikoğlu	2
		26	26	Müteveffâ Merdoğlu İbrahim'in eytamları Ömer ve Bekir	Merdoğlu	1
		27	27	Yunusoğlu Hızır	Yunusoğlu	3
		28	28	Hancıömeroğlu Ömer	Hancıömeroğlu	1
		29	29	Semüzoğlu Mustafa	Semüzoğlu	1
		30	30	Hızıroğlu Ahmed	Hızıroğlu	3
		31	31	Işlâkoğlu Ömer	Işlâkoğlu	1
		32	32	Helvacıoğlu Ahmed	Helvacıoğlu	6
		33	33	Kayyumoğlu Osman	Kayyumoğlu	7
		34	34	Satılmışoğlu Mehmed	Satılmışoğlu	2
		35	35	Müderrisîn-i Kirâmdan Çöplüzâde Müteveffâ El-Hâc Mehmed Efendi'nin Mahdumu Hâfız Ali ve Mehmed Seyyid Hâfız	Çöplüzâde	3
		36	36	Çöplüoğlu Mustafa Efendi	Çöplüoğlu	3
		37	37	Tımarlı Eşkincilerden Arbanabud? Ahmed Bey		
		38	38	Kadıoğlu Mustafa Efendi'nin ve mahdumu Hâfız Ebu Bekir Efendi	Kadıoğlu	6
		39	39	Taceddinoğlu Hüseyin Ağa	Taceddinoğlu	3
		40	40	Taceddinoğlu Abdullah Ağa	Taceddinoğlu	3
		41	41	Taceddinoğlu Sadeddin	Taceddinoğlu	3

		42	42	Mü'ezzinoğlu İbrahim	Mü'ezzinoğlu	8
		43	43	Mü'ezzinoğlu Mahalle-i Mezbûrun Bilâ-Ücret Muhtarı Ahmed	Mü'ezzinoğlu	8
		44	44	Sakaoğlu İsmail	Sakaoğlu	3
		45	45	Demircioğlu Ali	Demircioğlu	8

19. Çiftlik Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ÇİFTLİK	28	1	1	Nalıncıoğlu Hacı Hasan	Nalıncıoğlu	4
		2	2	Alzirmakoğlu? Hasan	Alzirmakoğlu	2
		3	3	Alzirmakoğlu? Hacı Ali	Alzirmakoğlu	2
		4	4	Aşıkoğlu Mustafa	Aşıkoğlu	2
		5	5	Karakeçilioğlu Süleyman	Karakeçilioğlu	2
		6	6	Karakeçilioğlu Ali	Karakeçilioğlu	2
		7	7	Katırcıoğlu İsmail	Katırcıoğlu	3
		8	8	Karagözoğlu Ahmed	Karagözoğlu	8
		9	9	Kabâlâkoğlu Musa	Kabâlâkoğlu	1
		10	10	Gülverioğlu Mehmed	Gülverioğlu	1
		11	11	Saraçoğlu Hüseyin	Saraçoğlu	11
		12	12	Kürtoğlu Ali	Kürtoğlu	15
		13	13	Kılyusufoğlu Yusuf	Kılyusufoğlu	3
		14	14	Gözbulakoğlu Ali	Gözbulakoğlu	1
		15	15	Bahtiyaroğlu Mustafa	Bahtiyaroğlu	1
		16	16	Helvacıoğlu Ömer	Helvacıoğlu	6
		17	17	Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Kılyusufoğlu Emrullah Efendi	Kılyusufoğlu	3
		18	18	Alişoğlu Türkmen Ali	Alişoğlu	1
		19	19	Sinopluoğlu Ali	Sinopluoğlu	3
		20	20	Sinopluoğlu Osman	Sinopluoğlu	3
		21	21	Yavilibekiroğlu Musa	Yavilibekiroğlu	1
		22	22	Bekirellioğlu Kizir Mehmed	Bekirellioğlu	1
		23	23	Helvacıoğlu Hacı Hüseyin	Helvacıoğlu	6

		24	24	Helvacıoğlu Abdullah Abbas	Helvacıoğlu	6
		25	25	Helvacı Ali		
		26	26	Muslioğlu Mustafa	Muslioğlu	1
		27	27	Köşkeroğlu Ömer	Köşkeroğlu[278]	1
		28	28	Helvacıkaraosmanoğlu Hacı Ömer	Helvacıkaraosmanoğlu	1

20. Sağrıcı Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
SAĞRICI	80	1	1	Şabanbölükbaşızâde Halil Ağa	Şabanbölükbaşızâde	5
		2	2	Kadızâde Ömer Efendi'nin ve Mahdumu Müfîd Mehmed Efendi	Kadızâde	6
		3	3	Basmacıoğlu Ahmed	Basmacıoğlu	2
		4	4	Hayranoğlu Abdullah	Hayranoğlu	5
		5	5	Sümüklüoğlu Bekir	Sümüklüoğlu	3
		6	6	Taşkaldıranoğlu Ömer	Taşkaldıranoğlu	4
		7	7	Cündilioğlu İbrahim Ağa	Cündilioğlu	6
		8	8	Yancıoğlu Ahmed	Yancıoğlu	1
		9	9	Yağcıoğlu Osman	Yağcıoğlu	2
		10	10	Yağcıoğlu Ali Ağa	Yağcıoğlu	2
		11	11	Abbasoğlu Hüseyin	Abbasoğlu	4
		12	12	Azrailoğlu Hacı Osman	Azrailoğlu	2
		13	13	Karaismail Efendizâde İsmail Efendi	Karaismail[279] Efendizâde	3
		14	14	Karaismail Efendizâde Mehmed Arif Efendi	Karaismail Efendizâde	3
		15	15	Kazzâzalioğlu Ahmed	Kazzâzalioğlu	1
		16	16	Asarçaylı Hüseyin		
		17	17	Tüfenkçioğlu Mustafa	Tüfenkçioğlu	4
		18	18	Ahmeddedeoğlu Mehmed	Ahmeddedeoğlu	1

[278] Çiftlik mahallesinde yaşayan ve "*Köşkeroğlu"* sülale adını almış bu oymak, adını Kırgızistan'ın Koşkar bölgesinden aldığı ve tarihte iz bırakmış *"Koşkar Baba"* adlı bir beyinini bulunduğu bilinmektedir (Uçakcı, …*Bozoklar,* s. 307).
[279] Meşhur Mustafa Vazıh efendi'nin babasıdır. Mustafa Vazıh 1763-1831 yıllları arasında yaşamış ve 1814'ten önce Amasya müftülüğü yapmıştır (Köseoğlu, "Çorumda Soy Adları-II", s.1534.).

		19	19	Karaismail Efendizâde Salih Efendi	Karaismail Efendizâde	3
		20	20	Kayyumoğlu Mustafa	Kayyumoğlu	7
		21	21	Yavilioğlu Ömer	Yavilioğlu	4
		22	22	Kayyumoğlu Ali	Kayyumoğlu	7
		23	23	Câbioğlu Mustafa	Câbioğlu	2
		24	24	Nalçacıoğlu İbrahim	Nalçacıoğlu	7
		25	25	Küçükkişioğlu Mehmed	Küçükkişioğlu	1
		26	26	Dedeoğlu Mehmed	Dedeoğlu	2
		27	27	Taşkaldıranoğlu Mustafa	Taşkaldıranoğlu	4
		28	28	Şeyhoğlu Mehmed	Şeyhoğlu	3
		29	29	Karaahmedoğlu Mehmed	Karaahmedoğlu	4
		30	30	Kayyumoğlu Kör Mehmed	Kayyumoğlu	7
		31	31	Tekyelihocazâde İbrahim Efendi	Tekyelihocazâde	1
		32	32	Hökeoğlu Feyzullah	Hökeoğlu	5
		33	33	Eğribeyoğlu Osman	Eğribeyoğlu	3
		34	34	Hökeoğlu Mehmed	Hökeoğlu	5
		35	35	Kazaklıoğlu Mustafa	Kazaklıoğlu[280]	1
		36	36	Hasankadıoğlu Feyzullah	Hasankadıoğlu	4
		37	37	Kürtoğlu Hacı Mustafa	Kürtoğlu	15
		38	38	Civelekoğlu	Civelekoğlu	2
		39	39	Gökçeoğlu Hüseyin	Gökçeoğlu	3
		40	40	Tekyeliömeroğlu Ömer	Gökçeoğlu	3
		41	41	Gökgözoğlu Mustafa	Gökgözoğlu	7
		42	42	Ustalıoğlu Abdullah	Ustalıoğlu	1
		43	43	Etyemezoğlu İbrahim	Etyemezoğlu	2
		44	44	Muhtar Gökgözoğlu Hüseyin	Gökgözoğlu	7
		45	45	Pîrmehmedoğlu Osman	Pîrmehmedoğlu	2
		46	46	Girdebânoğlu Mustafa	Girdebânoğlu	1
		47	47	Kuşçuoğlu Mehmed	Kuşçuoğlu[281]	3
		48	48	Kadıoğlu Hasan Efendi	Kadıoğlu	6
		49	49	Buketlioğlu Mustafa	Buketlioğlu	1
		50	50	Karagözoğlu Osman	Karagözoğlu	8
		51	51	Ölçekzâde Hasan Ağa	Ölçekzâde	2
		52	52	Velidedeoğlu Süleyman Efendi	Velidedeoğlu[282]	10

[280] Sağrıcı Mahallesi'nde ikamet eden ve *"Kazaklıoğlu"* sülale adını almış olan oymak. Anadolu'da *"Aslını gizleyen haramzadedir."* sözünde olduğu gibi Kazaklar da *"Aslını gizleyen asılsızdır."* diyerek aile şecerelerinin en az yedi kuşak ötesini bilmesine tâbi tutulur. Aşiret, akraba evliliklerine iyi bakmaz ancak yedi göbek öte akrabalarla evlilik olabilir (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 169).

[281] Sağrıcı ve Hacı Nasrullah mahallelerinde ikamet eden ve *"Kuşçuoğlu"*sülale adını almış bu oymak, *"Kuşçu ve Kuşçalı"* adıyla da anılmakta olup, adını Özbekler'deki bir oymaktan almıştır (Aynı eser, s. 177).

		53	53	Mahalle-i Mezbûrun Cami'sinde Ber Vech-i Hasbî Bâ-Berât-ı Şerîf Hatîbi Enbiyâoğlu Mustafa Efendi	Enbiyâoğlu[283]	3
		54	54	Kerimefendioğlu Abdulkadir	Kerimefendioğlu	1
		55	55	Karamüftüzâde Mehmed	Karamüftüzâde	2
		56	56	Emirmehmedoğlu Mustafa	Emirmehmedoğlu	1
		57	57	Yusufbahrizâde Hacı Hafız Efendi'nin ve Biraderi Hüseyin Efendi	Yusufbahrizâde	1
		58	58	Topalhacıoğlu Ali	Topalhacıoğlu	2
		59	59	Veziroğlu Hacı Mehmed	Veziroğlu	3
		60	60	Topalhacıoğlu Hacı Abdullah	Topalhacıoğlu	2
		61	61	Seydimoğlu Hacı Ahmed	Seydimoğlu	1
		62	62	Çırlakoğlu Hacı Ali	Çırlakoğlu	1
		63	63	Köpürçekoğlu? Ali ve Birâderi Osman	Köpürçekoğlu?	1
		64	64	Velidedeoğlu Hacı Veli	Velidedeoğlu	10
		65	65	Kadıoğlu Osman	Kadıoğlu	6
		66	66	Tekyelioğlu Kör İbrahim	Tekyelioğlu	3
		67	67	Beşercioğlu Ali Hâfız Efendi	Beşercioğlu	1
		68	68	Kapısızoğlu Hasan	Kapısızoğlu	6
		69	69	Asesoğlu Ali	Asesoğlu	2
		70	70	Güdükoğlu Ali	Güdükoğlu	4
		71	71	Cekhasanoğlu Salih	Cekhasanoğlu	1
		72	72	Gürüzoğlu Ali	Gürüzoğlu	1
		73	73	Uzunalioğlu Ömer	Uzunalioğlu	4
		74	74	Hayranoğlu Salih	Hayranoğlu	5
		75	75	Çukurviranlıoğlu Salih	Çukurviranlıoğlu	3
		76	76	Patpatoğlu Mustafa	Patpatoğlu	2
		77	77	Kuşçuoğlu Hacı Mustafa	Kuşçuoğlu	3
		78	78	Çömlekçioğlu Hacı İbrahim	Çömlekçioğlu	1
		79	79	İpekağasıoğlu Ömer Ağa	İpekağasıoğlu	1
		80	80	Hacırecepoğlu Hüseyin'in Yetimi Sabî Hasan	Hacırecepoğlu	4

[282] Bugün Çorum'da Devlet Hastanesi'nin altında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Parkı olan ve Medeni Kanun'u Fransızcadan Türkçeye çeviren kurul içerisinde yer alan ünlü bir hukukçu olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, tevarüsü büyük ihtimal bu 10 haneden birinden almıştır.

[283] Sağrıcı, Cami-i Kebîr ve Emir Ahmed mahallelerinde yaşamış ve *"Enbiyâoğlu"* sülale adı almış bu oymak, Türkmen taifesine bağlı bir aşirettir (Uçakcı, …*Üçoklar,* s. 195).

21. Çakır Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ÇAKIR	47	1	1	Boyabatlıoğlu Mustafa Efendi	Boyabatlıoğlu	4
		2	2	Hâdimoğlu Ahmed	Hadımoğlu	1
		3	3	Topalosmanoğlu Hasan	Topalosmanoğlu	1
		4	4	Oruçoğlu İbrahim	Oruçoğlu	3
		5	5	Türkoğlu Hasan	Türkoğlu	4
		6	6	Sıvacıoğlu Hacı Mehmed	Sıvacıoğlu	6
		7	7	Körismailoğlu Derviş Mehmed	Körismailoğlu	1
		8	8	Topaloğlu Ahmed	Topaloğlu	5
		9	9	Karaosmanoğlu Mehmed	Karaosmanoğlu	2
		10	10	Hataplıoğlu Mehmed	Hataplıoğlu	2
		11	11	Miskdudakoğlu Hüseyin	Miskdudakoğlu	2
		12	12	Bakkaloğlu Süleyman	Bakkaloğlu	7
		13	13	Bölükbaşıoğlu Hüseyin	Bölükbaşıoğlu	4
		14	14	Abdurrahmanoğlu Ömer	Abdurrahmanoğlu	4
		15	15	Katmanlıoğlu Mehmed	Katmanlıoğlu	1
		16	16	Emirhaliloğlu Mehmed Efendi'ninoğlu Mustafa Efendi	Emirhaliloğlu	1
		17	17	Hataplıoğlu Veli	Hataplıoğlu	2
		18	18	Bölükbaşıoğlu İsmail	Bölükbaşıoğlu	4
		19	19	Tataroğlu Hasan	Tataroğlu	10
		20	20	Sakaoğlu Hacı Hasan	Sakaoğlu	3
		21	21	Barutçuoğlu Ömer	Barutçuoğlu	1
		22	22	Mahalle-i Mezbûr Muhtarı Topaloğlu Hacı Osman	Topaloğlu	5
		23	23	İmâmoğlu Ali	İmâmoğlu	9
		24	24	Kılıçkıranoğlu Osman ve Biraderi Ömer	Kılıçkıranoğlu	2
		25	25	Abdurrahmanoğlu Hasan	Abdurrahmanoğlu	4
		26	26	Kılıçkıranoğlu Mustafa	Kılıçkıranoğlu	2
		27	27	Kazzazömerinoğlu Mehmed	Kazzazömerinoğlu	1
		28	28	Cıshasanoğlu Ömer	Cıshasanoğlu	2
		29	29	Danenlioğlu Ahmed	Danenlioğlu	1

		30	30	Köleoğlu İbrahim	Köleoğlu	2
		31	31	Köleoğlu İbrahim	Köleoğlu	2
		32	32	Muradoğlu Hasan	Muradoğlu	6
		33	33	Muradoğlu Topal Halil	Muradoğlu	6
		34	34	Hayrehaliloğlu Hızır	Hayrehaliloğlu	1
		35	35	Kekeçoğlu Kürt Mustafa Ağa	Kekeçoğlu	1
		36	36	Bakkaloğlu Abdullah	Bakkaloğlu	7
		37	37	Damadoğlu Mehmed	Damadoğlu	5
		38	38	Tüfenkçioğlu Ahmed	Tüfenkçioğlu	4
		39	39	Mazlumoğlu Hacı Hasan	Mazlumoğlu	2
		40	40	Hasırcıoğlu Hüseyin	Hasırcıoğlu	2
		41	41	Karamustafaoğlu Abdullah	Karamustafaoğlu	1
		42	42	Hacıhasanoğlu Derviş Mehmed	Hacıhasanoğlu	2
		43	43	Bakkaloğlu Hüseyin	Bakkaloğlu	7
		44	44	Bakkaloğlu Ali	Bakkaloğlu	7
		45	45	Çırakoğlu İbrahim	Çırakoğlu[284]	4
		46	46	Bakkaloğlu Mehmed	Bakkaloğlu	7
		47	47	Bakkaloğlu Hasan Efendi	Bakkaloğlu	7

[284] Çakır, Cami-i Kebîr, Hacı Nasrullah, Şeyheyyüp ve Sofular mahallelerinde ikamet eden ve Çırakoğlu sülale adını almış bu oymak, Çırak Fakihli adıyla da anılır (Aynı eser, s. 161).

22. Cami-i Kebîr

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
CAMİ-İ KEBÎR	40	1	1	Hasankadıoğlu Hâfız Mehmed Efendi	Hasankadıoğlu	4
		2	2	Semercioğlu Hâfız Mehmed	Semercioğlu	9
		3	3	Sabuncuoğlu İbrahim	Sabuncuoğlu	2
		4	4	Kılıççıoğlu Kör Dede Mehmed	Kılıççıoğlu	1
		5	5	Kahveci Kara Mustafa		
		6	6	Sabuncuoğlu Hacı Osman	Sabuncuoğlu	2
		7	7	Karaalemdaroğlu Hâfız Ali	Karaalemdaroğlu	2
		8	8	Çalıkuşuoğlu Mehmed	Çalıkuşuoğlu	2
		9	9	Çalıkuşuoğlu Ömer	Çalıkuşuoğlu	2
		10	10	Hacıvaizoğlu Hacı Ahmed	Hacıvaizoğlu	3
		11	11	Hamahmedoğlu Hacı Hasan	Hamahmedoğlu	3
		12	12	Yazıcıoğlu Ahmed	Yazıcıoğlu[285]	2
		13	13	Cıncıkoğlu Hacı Mehmed	Cıncıkoğlu	1
		14	14	Hacıvaizoğlu Mehmed	Hacıvaizoğlu	3
		15	15	Çorukoğlu Mustafa	Çorukoğlu	2
		16	16	Kabasakaloğlu Mehmed	Kabasakaloğlu	4
		17	17	Hamdi Halil		
		18	18	Keşkekoğlu Yalancı…?	Keşkekoğlu	1
		19	19	Çorukoğlu Kör Mehmed	Çorukoğlu	2
		20	20	Karskadısızâde Hacı Ahmed	Karskadısızâde	6
		21	21	Kadirbeyoğlu Ahmed	Kadirbeyoğlu	5
		22	22	Enbiyâoğlu Hüseyin	Enbiyâoğlu	3
		23	23	Karagirdebânoğlu Süleyman	Karagirdebânoğlu	1
		24	24	Taşkaldıranoğlu Osman	Taşkaldıranoğlu	4
		25	25	Kaşağcıoğlu Halil	Kaşağcıoğlu	2
		26	26	Haydaroğlu Osman	Haydaroğlu	2
		27	27	Mü'ezzinoğlu Hacı Bekir	Mü'ezzinoğlu	8
		28	28	Çırakoğlu Hâfız Ali Efendi	Çırakoğlu	4
		29	29	Kaşağcıoğlu Mehmed	Kaşağcıoğlu	2
		30	30	Şeyhoğlu İbrahim	Şeyhoğlu	3

[285] Cami-i Kebîr ve Şeyheyyüp mahallelerinde ikamet eden ve *"Yazıcıoğlu"* sülale adını almış bu oymak, Yazar adı ile de anılır (Uçakcı, *...Bozoklar,* s. 197).

		31	31	Araboğlu Hüseyin	Araboğlu[286]	7
		32	32	İbrahimoğlu Sabî Osman	İbrahimoğlu	4
		33	33	Hacımahmudoğlu Süleyman	Hacımahmudoğlu	2
		34	34	Kadirbeyoğlu İsmail	Kadirbeyoğlu	5
		35	35	Karaağaçlıoğlu Ömer	Karaağaçlıoğlu[287]	1
		36	36	Şeyhoğlu Ömer	Şeyhoğlu	3
		37	37	Hacımahmudoğlu Hacı Ahmed	Hacımahmudoğlu	2
		38	38	Kadirbeyoğlu Hasan	Kadirbeyoğlu	5
		39	39	Kadirbeyoğlu Ali	Kadirbeyoğlu	5
		40	40	Hocahasanoğlu Mehmed	Hocahasanoğlu	1

23. Uç Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
UÇ	70	1	1	Körhüseyinoğlu Müteveffâ Mustafa'nınoğlu Memiş	Körhüseyinoğlu	4
		2	2	Körhüseyinoğlu Osman	Körhüseyinoğlu	4
		3	3	Körhüseyinoğlu Mehmed	Körhüseyinoğlu	4
		4	4	Duhancı Sağir Mehmed		
		5	5	Dursunoğlu Hüseyin	Dursunoğlu	3
		6	6	Tuzcuoğlu Hafız Mustafa Efendi	Tuzcuoğlu	1
		7	7	Körhüseyinoğlu Ali	Körhüseyinoğlu	4
		8	8	İslambolluoğlu Ömer	İslambolluoğlu	2
		9	9	Karaosmanoğlu Cebeci Köse Halil	Karaosmanoğlu	2
		10	10	Kâltakçıoğlu Bekir	Kâltakçıoğlu	7
		11	11	İslambolluoğlu Hacı Mehmed	İslambolluoğlu	2
		12	12	Serveroğlu Ali	Serveroğlu	1
		13	13	Çömlekcioğlu Hacı Hüseyin	Çömlekcioğlu	1
		14	14	Kabasakaloğlu Dede Mehmed	Kabasakaloğlu	4
		15	15	Caniklioğlu Hacı Mehmed	Caniklioğlu	3
		16	16	İmkansızoğlu Ahmed	İmkansızoğlu	1
		17	17	Güllüoğlu Bekir	Güllüoğlu	6

[286] Bu aşiret adı olup 1850 bakâya defterinde bundan başka dört aşiret adı daha geçmektedir. Bunlar: Desteli, Kuyumcu, Çakallı, Leklek, Gihanbeyli'dir (Köseoğlu, *a.g.m.,* s. 1536-1537).

[287] Karaağaçlıoğlu sülale adını almış bu oymak, Adını, karaağacın önemli ağaçlardan sayılmasından dolayı aldığı düşünülmektedir. Bu gelenek halen Anadolu'da bazı yörelerde yaşatılır ve karaağaç önemli ağaçlardan sayılır (Aynı eser, s. 106). Nitekim bugün bile bazı ağaçlara adaklar adanarak çeşitli şeyler bağlanmaktadır.

		18	18	Kurdoğlu Hacı İbrahim	Kurdoğlu	1
		19	19	Hamahmedoğlu Mustafa	Hamahmedoğlu	3
		20	20	Tataroğlu Kör Hüseyin	Tataroğlu	10
		21	21	Bıyıkosmanoğlu Mustafa	Bıyıkosmanoğlu	1
		22	22	Körsipâhioğlu Abdullah	Körsipâhioğlu	2
		23	23	Bezginoğlu Osman	Bezginoğlu	2
		24	24	Öyüklüoğlu Mustafa	Öyüklüoğlu	1
		25	25	Esiroğlu Hasbî Mehmed	Esiroğlu	2
		26	26	Dursunoğlu Ahmed	Dursunoğlu	3
		27	27	Kankurudanoğlu Hüseyin	Kankurudanoğlu	2
		28	28	Toklualioğlu Hüseyin	Toklualioğlu	1
		29	29	Çizmecioğlu Hasan	Çizmecioğlu	2
		30	30	Çizmecioğlu Mustafa	Çizmecioğlu	2
		31	31	Bozacıoğlu Ali	Bozacıoğlu	5
		32	32	Kazancıoğlu Ahmed	Kazancıoğlu[288]	1
		33	33	Hacıbeyoğlu Ömer	Hacıbeyoğlu	3
		34	34	Saraçoğlu Hüseyin	Saraçoğlu	11
		35	35	Keçilioğlu Hacı Mehmed	Keçilioğlu	2
		36	36	Durmuşoğlu Hacı Hasan	Durmuşoğlu	4
		37	37	Eleksizoğlu Bekir	Eleksizoğlu	1
		38	38	Keçilioğlu Mustafa	Keçilioğlu	2
		39	39	Musaalemdaroğlu Bekir	Musaalemdaroğlu	1
		40	40	Mürüvvetoğlu Ahmed	Mürüvvetoğlu	1
		41	41	Çetenezoğlu Hüseyin	Çetenezoğlu	1
		42	42	Çavuşoğlu Hüseyin	Çavuşoğlu	8
		43	43	Musaoğlu Hüseyin	Musaoğlu	2
		44	44	Saraçoğlu Hasan	Saraçoğlu	11
		45	45	Çiloğlu İsmail	Çiloğlu	2
		46	46	Kankurudanoğlu Ali	Kankurudanoğlu	2
		47	47	Tulukoğlu Ahmed	Tulukoğlu	5
		48	48	Kâltakçıoğlu Mehmed	Kâltakçıoğlu	7
		49	49	Karamustafanınoğlu Bekir	Karamustafanınoğlu	1
		50	50	Güpüroğlu Hacı Ali	Güpüroğlu	4
		51	51	Avcıoğlu Sağır Hüseyin	Avcıoğlu	2
		52	52	Avcıoğlu Bektaş	Avcıoğlu	2
		53	53	Bezginoğlu Hacı Ahmed ve Karındaşı Hacı Mustafa	Bezginoğlu	2
		54	54	Durmuşoğlu Hacı Abdulkadir	Durmuşoğlu	4

[288] Uç Mahallesi'nde sülale adı almış bu oymak, Kazan Aşireti'ne bağlıdır. Kazan adının, Oğuz Beyleri tarafından kişi adı olarak kullanıldığı bilinnektedir. Günümüzde Rusya topraklarında kendi adı ile hanlık kurmuş olan Kazanlar bu boya bağlıdır (Aynı eser, s.73-75).

		55	55	Hamahmedoğlu İsmail	Hamahmedoğlu	3
		56	56	Sinopluoğlu Hasan	Sinopluoğlu	3
		57	57	Himmetoğlu Ali	Himmetoğlu	5
		58	58	Boşnakoğlu Hacı İbrahim	Boşnakoğlu	2
		59	59	Muradoğlu Kör Ali	Muradoğlu	6
		60	60	Kavşadlıoğlu Mustafa	Kavşadlıoğlu	1
		61	61	Bayatlıoğlu Kel Mehmed	Bayatlıoğlu[289]	2
		62	62	Kendli Memiş		
		63	63	Kadıoğlu Bekir'in ve Karındaşı Ömer	Kadıoğlu	6
		64	64	Sağıroğlu Ali	Sağıroğlu	1
		65	65	Çıplakoğlu Osman	Çıplakoğlu	1
		66	66	İstanbulluoğlu Osman	İstanbulluoğlu	1
		67	67	Susuzlununoğlu İbrahim	Susuzlununoğlu	1
		68	68	Mollaoğlu Mehmed	Mollaoğlu	3
		69	69	Güpüroğlu Hasan	Güpüroğlu	4
		70	70	Güllüoğlu Mustafa	Güllüoğlu	6

24. Hacı Nasrullah Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI NASRULLAH	47	1	1	Hasankadıoğlu Hasan Efendi	Hasankadıoğlu	4
		2	2	Leklekoğlu Hasan	Leklekoğlu[290]	1
		3	3	Hacışabanoğlu Osman	Hacışabanoğlu	1
		4	4	Mü'ezzinoğluoğlu Hüseyin	Mü'ezzinoğlu	8
		5	5	Anteblioğlu Ahmed	Anteblioğlu	2
		6	6	Silikoğlu Mehmed	Silikoğlu	1
		7	7	Tekyelioğlu Hacı Ahmed	Tekyelioğlu	3
		8	8	Çekersizoğlu Osman Usta	Çekersizoğlu	1
		9	9	Çalıcalıoğlu Hasan	Çalıcalıoğlu	3
		10	10	Kayuoğlu Hacı Mehmed	Kayuoğlu	1

[289] Uç ve Hacı Nurullah mahallelerinde ikamet eden ve *"Bayatlı"* sülale adını almış bir oymaktır. Bayat: Uygur Türkçesinde, *"Zengin, mal-mülk sahibi devletli"* anlamına gelmekte olup, sembolünde de atmaca, baykuş türünden avcı bir kuş bulunmaktadır (Aynı eser, s. 111).

[290] Diğer bir adı Litvanik, Lek, Çorum Kürdü olduğu ve Lek adının Kafkas kökenli, Turani soydan olduğu kabul edilen Lak-Lek boyundan aldığı anlaşılır (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 227); Bu, aşiret adı olup 1850 bakâya defterinde bundan başka dört aşiret adı daha geçmektedir. Bunlar: Desteli, Kuyumcu, Arap, Çakallı, Gihanbeyli'dir (Köseoğlu, *a.g.m.,* s.1536-1537).

		11	11	Nihadoğlu Ahmed	Nihadoğlu	1
		12	12	Solakhasanoğlu İbrahim	Solakhasanoğlu	1
		13	13	Cünunoğlu Bekir	Cünunoğlu	1
		14	14	Hamamcıoğlu Bekir	Hamamcıoğlu	2
		15	15	Bendömeroğlu Mustafa	Bendömeroğlu	1
		16	16	İncehasanoğlu Mehmed	İncehasanoğlu	1
		17	17	Hasankadıoğlu İbrahim	Hasankadıoğlu	4
		18	18	Çenesizoğlu Bekir	Çenesizoğlu	1
		19	19	İmirzebeyoğlu Mustafa	İmirzebeyoğlu[291]	1
		20	20	Nalçacıoğlu Ömer	Nalçacıoğlu	7
		21	21	Çorbacıoğlu Hacı Mehmed	Çorbacıoğlu	3
		22	22	Ağcabaşoğlu Süleyman	Ağcabaşoğlu	1
		23	23	Çavuşoğlu Ahmed	Çavuşoğlu[292]	8
		24	24	Çerezcihasan		
		25	25	Seferoğlu Hüseyin	Seferoğlu	5
		26	26	Kiriloğlu Halil	Kiriloğlu	1
		27	27	Çırpındıoğlu Hasan	Çırpındıoğlu	1
		28	28	Ağcaboduoğlu Hasan	Ağcaboduoğlu	1
		29	29	Alâybeyoğlu Ahmed	Alâybeyoğlu	2
		30	30	Karaömeroğlu Mehmed	Karaömeroğlu	4
		31	31	Zeytunlu Osman		
		32	32	Çırakoğlu Hacı Hasan	Çırakoğlu	4
		33	33	Alâybeyoğlu Mehmed Ağa	Alâybeyoğlu	2
		34	34	Ömerbeyoğlu Osman Bey	Ömerbeyoğlu	1
		35	35	Köralininoğlu Mustafa	Köralininoğlu	1
		36	36	Kelahmedoğlu Mustafa	Kelahmedoğlu	2
		37	37	Emiroğlu İsmail	Emiroğlu	3
		38	38	Kızılviranlı İbrahim		
		39	39	Kelepiroğlu Osman	Kelepiroğlu	2
		40	40	Tekyeli Osman		
		41	41	Mütevellioğlu Bekir	Mütevellioğlu	1
		42	42	Boyabatlıoğlu Ali	Boyabatlıoğlu	4
		43	43	Yavili Ömer		
		44	44	Şeyhosmanoğlu Mustafa	Şeyhosmanoğlu	2
		45	45	Cibaroğlu Ali	Cibaroğlu	1
		46	46	Göbelosmanoğlu Ahmed	Göbelosmanoğlu	1
		47	47	Kuşçuoğlu İbrahim	Kuşçuoğlu	3

[291] İmirzebeyoğlu sülale adı almış bu oymağın sözcük anlamı, Farsçada kükümdar veya ağa, bey soyundan gelenler için kullanılmaktadır. Bu aşiret İlbeyli Aşireti'nin bir alt taifesidir (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 117).

[292] Çorum'un Hacı Nasrullah, Acel-i Ûlâ, Karamançavuş, Nurullah, Uç, Tepecik mahallelerine yerleşmiş bu aşiretin adını Rusya Federasyonu içerisinde yer alan ve Türk yurtlarından birisi olan Çuvaş- Çuvaşistan'dan aldığı belirtilir (Aynı eser, s. 86.).

25. Şarkiyân Mahallesi[293]

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ŞARKİYÂN	12	1	1	Zirâat Müdürü Hacı Abdurrahmanzâde Hacı Osman Ağa	Abdurrahmanzâde	4
		2	2	Eyüpefendizâde İbrahim Efendi ve Biraderi Mustafa Efendi	Eyüpefendizâde	1
		3	3	Mâzıoğlu Hacı Mehmed	Mâzıoğlu	2
		4	4	Mazlumzâde Hacı Hasan ve Hacı Mustafa	Mazlumzâde	2
		5	5	Kalelizâde Hacı Hasan Ağa	Kalelizâde	4
		6	6	Boyabatlıoğlu Mustafa ve Biraderi Hasan ve Diğer Biraderi İsmail	Boyabatlıoğlu	4
		7	7	Karamehmedoğlu Mustafa	Karamehmedoğlu	3
		8	8	Çilingiroğlu Mehmed	Çilingiroğlu	5
		9	9	Ayasoğlu Mustafa	Ayasoğlu	
		10	10	Hamdioğlu Ali ve Biraderi Hüseyin	Hamdioğlu	4
		11	11	Güneylioğlu Hacı Ömer	Güneylioğlu	1
		12	12	Çalıcaoğlu Mustafa	Çalıcaoğlu	1

[293] Şarkiyân Mahallesi'ne bu adı Şarki ya da Şarkiyân Aşireti üyelerinin verdiği bilinmektedir. Şarkiyân Aşireti'nin Beyzeki Aşireti'ne bağlı olduğu yönünde muhtelif görüşler bulunmakla beraber, bu adın muhtemelen Şarklıdan bozulduğu düşünülmektedir (Uçakçı, *...Bozoklar,* s. 114).

26. Tepecik Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
TEPECİK	52	1	1	Teknecioğlu Mehmed Efendi	Teknecioğlu	1
		2	2	Balıkçıoğlu Hasan ve Damadı Hacı Mehmed	Balıkçıoğlu	1
		3	3	Çıkrıkçılar Hacı Hasan	Çıkrıkçılar	1
		4	4	Uzunoğlu Hâfız Mehmed	Uzunoğlu	7
		5	5	İsaoğlu Ahmed	İsaoğlu	3
		6	6	Keklikoğlu Hüseyin	Keklikoğlu	2
		7	7	Köseoğlu Osman	Köseoğlu	5
		8	8	Mevlüdoğlu İsmail	Mevlüdoğlu	3
		9	9	Tosyalıoğlu Mustafa	Tosyalıoğlu	1
		10	10	İmâmoğlu Mustafa	İmâmoğlu	9
		11	11	Seyisoğlu Ömer	Seyisoğlu	2
		12	12	Bozdoğanoğlu Ahmed	Bozdoğanoğlu	2
		13	13	Bozdoğanoğlu Mehmed	Bozdoğanoğlu	2
		14	14	Temuroğlu Osman	Temuroğlu	1
		15	15	Çetenoğlu Osman	Çetenoğlu	1
		16	16	Kasnaklıoğlu İbrahim	Kasnaklıoğlu	2
		17	17	Battaloğlu İsmail	Battaloğlu	2
		18	18	Çavuşoğlu Ahmed	Çavuşoğlu	8
		19	19	Muradoğlu Ali	Muradoğlu	6
		20	20	Delibaltaoğlu Süleyman	Delibaltaoğlu	3
		21	21	Delibaltaoğlu Ali	Delibaltaoğlu	3
		22	22	Deliibişoğlu Hasan	Deliibişoğlu	1
		23	23	Somunoğlu Hacı Ahmed	Somunoğlu	2
		24	24	Derebeyioğlu Abbas	Derebeyioğlu	1
		25	25	Kasnaklıoğlu Hüseyin Ömer	Kasnaklıoğlu	2
		26	26	Yörükoğlu Osman	Yörükoğlu	3
		27	27	Çatalbaşoğlu Salih	Çatalbaşoğlu	4
		28	28	Abacıoğlu Hâfız Yusuf	Abacıoğlu	5
		29	29	Demircioğlu Mehmed Efendi	Demircioğlu	8
		30	30	Çürükoğlu Mehmed Emin	Çürükoğlu	1
		31	31	Karaköçekoğlu Mehmed	Karaköçekoğlu	1
		32	32	Eşmeoğlu Hasan	Eşmeoğlu	6
		33	33	Hamdioğlu Osman	Hamdioğlu	4
		34	34	Seferoğlu Abdullah	Seferoğlu	5

		35	35	Mevlüdoğlu Mehmed	Mevlüdoğlu	3
		36	36	Mevlüdoğlu Mustafa	Mevlüdoğlu	3
		37	37	Gülalioğlu Ali	Gülalioğlu	1
		38	38	Sarıoğlu Veli	Sarıoğlu	4
		39	39	Aydınoğlu Göçek Ali	Aydınoğlu	4
		40	40	Arzımanoğlu Hasan	Arzımanoğlu	1
		41	41	Güllüoğlu Hasan	Güllüoğlu	6
		42	42	Güllüoğlu Ahmed	Güllüoğlu	6
		43	43	Delibaltaoğlu Hızır	Delibaltaoğlu	3
		44	44	İlköylüağacetoğlu İbrahim	İlköylüağacetoğlu	1
		45	45	Ermenioğlu Ali	Ermenioğlu	5
		46	46	Kirlioğlu Ali	Kirlioğlu	1
		47	47	Ortakçıoğlu Halil	Ortakçıoğlu	1
		48	48	Arifoğlu Halil	Arifoğlu	1
		49	49	İkizoğlu Hacı Hüseyin	İkizoğlu	2
		50	50	Hırkalıoğlu Mustafa	Hırkalıoğlu	1
		51	51	Türkmenoğlu İbrahim	Türkmenoğlu	3
		52	52	Nalıncıoğlu Sağır Osman	Nalıncıoğlu	4

27. Hacı Davud Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI DAVUD	43	1	1	Müderrisîn-i Kirâmdan Eşmezâde es-seyyid Ahmed Efendi	Eşmezâde	1
		2	2	Öksüzoğlu Ahmed Efendi	Öksüzoğlu	3
		3	3	Muhtar Keleşoğlu Ömer	Keleşoğlu	4
		4	4	Sucuoğlu Deli Ömer	Sucuoğlu	3
		5	5	Tekfurdağlı Ömer		
		6	6	Osmancıklıoğlu Ali	Osmancıklıoğlu	2
		7	7	Hanoğlu Hacı Mustafa ve Biraderi Hacı Mehmed	Hanoğlu	1
		8	8	Hacıahmedoğlu Ahmed	Hacıahmedoğlu	3
		9	9	Çünkeoğlu Hasan	Çünkeoğlu	4
		10	10	Yahyaoğlu Abdurrahman	Yahyaoğlu	3
		11	11	Çulhaoğlu Sağır Ahmed	Çulhaoğlu	3

		12	12	Şekeroğlu Ahmed	Şekeroğlu	2
		13	13	Kazzâzoğlu Süleyman	Kazzâzoğlu	2
		14	14	Kazzâzoğlu Ahmed	Kazzâzoğlu	2
		15	15	Çünkebekiroğlu Hasan	Çünkebekiroğlu	1
		16	16	Esiroğlu Ali	Esiroğlu	2
		17	17	Ceridoğlu Ali Osman	Ceridoğlu	3
		18	18	Caniklioğlu Seydi	Caniklioğlu	3
		19	19	Köseömeroğlu Süleyman	Köseömeroğlu	2
		20	20	Asker-i Nizamiye-i Şahâne-i Takâüdlerinden Yüz Başı Mehmed Ağa		
		21	21	Boyacıoğlu Süleyman	Boyacıoğlu	6
		22	22	Cansızoğlu Molla Ahmed	Cansızoğlu	2
		23	23	Kadiroğlu Bekir	Kadiroğlu	1
		24	24	Göbdaloğlu Hacı Ali	Göbdaloğlu	1
		25	25	Koşmaoğlu Ali	Koşmaoğlu	1
		26	26	Çukadâroğlu Mehmed	Çukadâroğlu	1
		27	27	Çilingiroğlu Ahmed	Çilingiroğlu	5
		28	28	Dedebaşıoğlu Ahmed	Dedebaşıoğlu	1
		29	29	Gökeşmeoğlu Mustafa	Gökeşmeoğlu	1
		30	30	Müteveffâ Duraloğlu Ahmed Hüseyin	Duraloğlu	1
		31	31	Manav Ali		
		32	32	Nalıncıoğlu Osman	Nalıncıoğlu	4
		33	33	Hatîbhasanefendioğlu Mehmed Efendi'nin ve Biraderi Osman	Hatîbhasanefendioğlu	1
		34	34	Abdulkadiroğlu Mehmed	Abdulkadiroğlu	8
		35	35	Mazalıoğlu Ahmed	Mazalıoğlu	2
		36	36	Manavkeleşoğlu Seydi	Manavkeleşoğlu	1
		37	37	Seydioğlu Hasan	Seydioğlu	2
		38	38	Abbasınoğlu Bekir	Abbasınoğlu	1
		39	39	Fatmaoğlu Mustafa	Fatmaoğlu	2
		40	40	Şerbetlioğlu Köse'nin Damadı Mustafa	Şerbetlioğlu	1
		41	41	Nalçacıhüseyinoğlu Mustafa	Nalçacıhüseyinoğlu	1
		42	42	Gökeşmezâde es-seyyid Ömer	Gökeşmezâde	1
		43	43	Kürtömeroğlu Osman	Kürtömeroğlu	2

28. Hacı Nurullah Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI NURULLAH	8	1	1	Emirosmanoğlu Ahmed	Emirosmanoğlu[294]	4
		2	2	Ağcaoğlu Abdurrahman	Ağcaoğlu[295]	4
		3	3	Solakoğlu Süleyman	Solakoğlu	2
		4	4	Karaboladoğlu Satılmış	Karaboladoğlu	1
		5	5	Bayatlıoğlu Ali	Bayatlıoğlu	2
		6	6	Karakaşoğlu İbrahim	Karakaşoğlu	1
		7	7	Tiryakioğlu Osman	Tiryakioğlu	2
		8	8	Halilkocaoğlu Ömer	Halilkocaoğlu	1

29. Narlıoğlu Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
NARLIOĞLU	34	1	1	Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Alagözoğlu Feyzullah	Alagözoğlu	1
		2	2	Mahalle-i Mezbûrun Hatîbi Abazaoğlu Mustafa Efendi	Abazaoğlu	4
		3	3	Kuyrukçuoğlu Mustafa	Kuyrukçuoğlu	2
		4	4	Serhadlıoğlu Ömer	Serhadlıoğlu	1
		5	5	Habiboğlu Kara Süleyman	Habiboğlu	3
		6	6	Kuyrukçuoğlu Mehmed	Kuyrukçuoğlu	2
		7	7	Köroğlu Süleyman	Köroğlu	3
		8	8	Kerataoğlu İsmail	Kerataoğlu	1
		9	9	Köroğlu Osman	Köroğlu	3
		10	10	Hacıalioğlu Satılmış	Hacıalioğlu	3

[294] XIII. yüzyılın başlarından sonlarına kadar Çorum'un kuzeyine hâkim sülale Şerfüddin Osman Bey bin Muhammed-üs-Sokunî'dir. Be sebeple bugün Çorum'un Osmancık ilçesi bu adla anılmaktadır. Emir Osman ise bu kişinin torunudur (Köseoğlu, *a.g.m.,* s. 1534).

[295] Hacı Nurullah ve Kale mahallelerinde ikamet eden ve *"Ağcaoğlu"* sülale adı almış bu oymak, adını Ağca adlı bir boy beyinden almış olup, XIII. yüzyılın ortalarında meydana gelen Moğollar'ın, Orta Anadolu'yu istila etmesi ile güneye göç etselerde, 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'ndan sonra yöreye geri döndükleri bilinmektedir (Uçakcı, *...Bozoklar,* s. 135).

		11	11	Yörükoğlu Mehmed	Yörükoğlu	3
		12	12	Yörükoğlu Ahmed	Yörükoğlu	3
		13	13	Kazoğlu Musa	Kazoğlu	1
		14	14	Çerkesoğlu Ali	Çerkesoğlu	2
		15	15	Alibeyoğlu Ali	Alibeyoğlu	3
		16	16	Taşçıoğlu Hacı Ali	Taşçıoğlu	4
		17	17	Kethüdâoğlu Gök Ali	Kethüdâoğlu	5
		18	18	Kethüdâoğlu Sülük Ali	Kethüdâoğlu	5
		19	19	Çizikoğlu Mustafa	Çizikoğlu	2
		20	20	Çulhaoğlu Osman	Çulhaoğlu	3
		21	21	Pirlioğlu Mustafa	Pirlioğlu	2
		22	22	Çırıloğlu Hüseyin	Çırıloğlu	1
		23	23	Emirhüseyinoğlu Hüseyin	Emirhüseyinoğlu	3
		24	24	Emirhüseyinoğlu İsmail	Emirhüseyinoğlu	3
		25	25	Yavili Kerçoğlu Mustafa	Kerçoğlu	1
		26	26	Samuroğlu Bekir	Samuroğlu	1
		27	27	Taşçıoğlu Mehmed	Taşçıoğlu	4
		28	28	Taşçıoğlu Mustafa	Taşçıoğlu	4
		29	29	Enişteoğlu Mahmud	Enişteoğlu	1
		30	30	Damadbeyoğlu Osman	Damadbeyoğlu	1
		31	31	Pirlioğlu Memiş	Pirlioğlu	2
		32	32	Çizikoğlu Hasan	Çizikoğlu	2
		33	33	Abîoğlu Veli	Abîoğlu	1
		34	34	Divanbaşıoğlu Ömer	Divanbaşıoğlu	1

30. Emir Ahmed Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
EMİR AHMED	74	1	1	Enbiyâoğlu İsmail	Enbiyâoğlu	3
		2	2	Akviranlıoğlu Hacı Abdullah	Akviranlıoğlu	2
		3	3	Atçıoğlu Mehmed	Atçıoğlu	2
		4	4	Dâmâdzâde Emin Ağa Bey	Dâmâdzâde	5
		5	5	Kavcımahmudoğlu Hacı Ahmed	Kavcımahmudoğlu	2

		6	6	Kendellioğlu İbrahim	Kendellioğlu	1
		7	7	Dâmâdzâde Mehmed Ağa	Dâmâdzâde	5
		8	8	Dâmâdzâde Mustafa Efendi	Dâmâdzâde	5
		9	9	Bayramoğlu Mehmed	Bayramoğlu[296]	3
		10	10	Subaşıoğlu İsmail	Subaşıoğlu	2
		11	11	Dâmâdzâde Ebu Bekir Ağa	Dâmâdzâde	5
		12	12	Akviranlıoğlu Hacı Abdullah	Akviranlıoğlu	2
		13	13	Yatıroğlu Mehmed	Yatıroğlu	1
		14	14	Cumaoğlu Damadı Ömer Efendi	Cumaoğlu	1
		15	15	Bayramoğlu Mustafa	Bayramoğlu	3
		16	16	Emirahmedoğlu Kadı Abdullah	Emirahmedoğlu	8
		17	17	Kebçelioğlu Hafız Mehmed	Kebçelioğlu	4
		18	18	Dalahmedoğlu Ali	Dalahmedoğlu	3
		19	19	Ayânismailoğlu Mehmed	Ayânismailoğlu	1
		20	20	Dalahmedoğlu Hacı İsmail	Dalahmedoğlu	3
		21	21	Mahmudoğlu Mustafa	Mahmudoğlu	3
		22	22	Kayyumoğlu Hacı Mehmed	Kayyumoğlu	7
		23	23	Mahmudoğlu Hüseyin	Mahmudoğlu	3
		24	24	Hacıbekiroğlu Bekir	Hacıbekiroğlu	3
		25	25	Kelbeteyneoğlu Veyis Efendi	Kelbeteyneoğlu	1
		26	26	Leblebicizâde Kadı Efendi	Leblebicizâde	2
		27	27	Karamüftüzâde Hacı Hasan Efendi	Karamüftüzâde	2
		28	28	Subaşıoğlu Veli	Subaşıoğlu	2
		29	29	Semercioğlu Mehmed	Semercioğlu	9
		30	30	Demirci Hacı Halil		
		31	31	Çolakoğlu Mehmed	Çolakoğlu	2
		32	32	Saraçoğlu Ali	Saraçoğlu	11
		33	33	Fırkıldakoğlu İbrahim	Fırkıldakoğlu	1
		34	34	Saraçoğlu Ömer	Saraçoğlu	11
		35	35	Saraçoğlu İsmail	Saraçoğlu	11
		36	36	Müteveffâ Uzunoğlu Yetîm Mehmed	Uzunoğlu	7
		37	37	Çanakçıoğlu Hasan	Çanakçıoğlu	1
		38	38	Osmancıklıoğlu Memiş ve Damadı Talabe-i Ulûmdan Hasan	Osmancıklıoğlu	2
		39	39	Küçükosmanoğlu Ömer	Küçükosmanoğlu	3
		40	40	Mahalle-i Mezbûrun Bâ-Berât-ı Şerîf Mü'ezzinoğlu Derviş	Mü'ezzinoğlu	8

[296] Emir Ahmed ve Karamançavuş mahallelerinde bulunan bu sülale adı, Bayramoğlu aşiretine bağlı olup, Ali Bayramoğlu adıyla da anılmaktadır. Bu aşiretin Karakeçili Aşireti'ne bağlı olduğu bilinmektedir (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 92).

				Mehmed		
		41	41	Kelepiroğlu Yetîm Osman	Kelepiroğlu	2
		42	42	Seferoğlu Yetîm Mehmed	Seferoğlu	5
		43	43	Hacıibiloğlu Bekir	Hacıibiloğlu	6
		44	44	Taşkaldıranoğlu Hüseyin	Taşkaldıranoğlu	4
		45	45	Kızosmanoğlu Mehmed	Kızosmanoğlu	3
		46	46	Cebecioğlu Hüseyin	Cebecioğlu	2
		47	47	Abdalataoğlu Hasan	Abdalataoğlu	1
		48	48	Buducoğlu? Ali	Buducoğlu?	1
		49	49	Semercioğlu Hafız Hüseyin	Semercioğlu	9
		50	50	Semercihasanoğlu Ömer	Semercihasanoğlu	1
		51	51	Hamaloğlu Hasan	Hamaloğlu	3
		52	52	Kuyumcucekhasanoğlu Hacı Ömer	Kuyumcucekhasanoğlu	1
		53	53	Dursunoğlu Hacı Baba	Dursunoğlu	3
		54	54	Katranoğlu Hacı İbrahim	Katranoğlu	2
		55	55	Çatakoğlu Mustafa	Çatakoğlu	2
		56	56	Katranoğlu Mehmed	Katranoğlu	2
		57	57	Kemendçioğlu Hasan	Kemendçioğlu	1
		58	58	Kesdâdoğlu Ömer	Kesdâdoğlu	1
		59	59	Takalioğlu Ömer	Takalioğlu	1
		60	60	Çatakoğlu Mehmed	Çatakoğlu	2
		61	61	Şabanoğlu Mustafa	Şabanoğlu	5
		62	62	Semercioğlu Hasan	Semercioğlu	9
		63	63	Taylakoğlu Halil	Taylakoğlu	2
		64	64	Şahoğlu Hüseyin	Şahoğlu	1
		65	65	Mahalle-i mezbûrun Muhtarı Kızosmanoğlu Osman	Kızosmanoğlu	3
		66	66	Çoban Kürtoğlu Halil	Kürtoğlu	15
		67	67	Tekyeliebniyâoğlu Mehmed	Tekyeliebniyâoğlu	1
		68	68	İmâmoğlu Tuz Ali	İmâmoğlu	9
		69	69	Kavcımahmudoğlu İbrahim	Kavcımahmudoğlu	2
		70	70	Yağlıoğlu Ali Ömer	Yağlıoğlu	2
		71	71	Taylakoğlu Mehmed	Taylakoğlu	2
		72	72	Çolumanoğlu Mehmed	Çolumanoğlu	1
		73	73	Mü’ezzinahmedoğlu Mehmed	Mü’ezzinahmedoğlu	2
		74	74	İmamlıoğlu Mehmed	İmâmlıoğlu	1

31. Şeyh Eyyüb Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ŞEYH EYYÜB	68	1	1	Cizdehaliloğlu? Mehmed Efendi	Cizdehaliloğlu?	1
		2	2	Veliağazâde Veli	Veliağazâde	2
		3	3	İbiloğlu Hacı Ali	İbiloğlu	3
		4	4	Abbaszâde Hacı Ömer Ağa	Abbaszâde	4
		5	5	Hayrihaliloğlu Hacı Abdurrahim Efendi	Hayrihaliloğlu	6
		6	6	Hayrihaliloğlu Süleyman Efendi	Hayrihaliloğlu	6
		7	7	Hayrihaliloğlu Mustafa Efendi	Hayrihaliloğlu	6
		8	8	Hayrihaliloğlu Hacı Osman	Hayrihaliloğlu	6
		9	9	Hayrihaliloğlu İbrahim	Hayrihaliloğlu	6
		10	10	Hayrihaliloğlu Mes'ud	Hayrihaliloğlu	6
		11	11	Çavuşoğlu Ömer	Çavuşoğlu	8
		12	12	Hacıeyüpoğlu Ali	Hacıeyüpoğlu	1
		13	13	Arazoğlu Hasan	Arazoğlu	2
		14	14	Ömerdedeoğlu Bekir Ağa	Ömerdedeoğlu	1
		15	15	Sucuoğlu Hacı Mustafa	Sucuoğlu	3
		16	16	Balakçıoğlu Mehmed	Balakçıoğlu	1
		17	17	İpekoğlu Osman Ağa	İpekoğlu	5
		18	18	Kırıkoğlu Süleyman	Kırıkoğlu	9
		19	19	Sünnetçiömeroğlu Hüseyin	Sünnetçiömeroğlu	1
		20	20	Hacırecebzâde Hacı Hızır Efendi	Hacırecebzâde	1
		21	21	Altıkulaçoğlu Hüseyin	Altıkulaçoğlu	1
		22	22	Ayandaoğlu Mehmed	Ayandaoğlu	1
		23	23	Çataloğlu Halil	Çataloğlu	2
		24	24	Yazıcıoğlu Ali	Yazıcıoğlu	2
		25	25	Hacıbedevioğlu Hüseyin	Hacıbedevioğlu	1
		26	26	Velidedeoğlu Ali	Velidedeoğlu	10
		27	27	Kızılçulluoğlu Bekir	Kızılçulluoğlu	2
		28	28	Hacıbekiroğlu Sabî Ömer	Hacıbekiroğlu	3
		29	29	Delikarıoğlu Bekir	Delikarıoğlu	1
		30	30	Hacırecepoğlu Ömer	Hacırecepoğlu	4
		31	31	Celladoğlu Hüseyin	Celladoğlu	2

		32	32	Kızılçulluoğlu Ali	Kızılçulluoğlu	2
		33	33	İpekoğlu Hüseyin	İpekoğlu	5
		34	34	Abdioğlu Mustafa Kavacık	Abdioğlu	7
		35	35	Bozömeroğlu Hacı Ömer	Bozömeroğlu	1
		36	36	Terlemezoğlu Osman	Terlemezoğlu	1
		37	37	Müşâmecnûn? Yusuf Nişîn İbrahim Edhem Efendi		
		38	38	Kayışoğlu İbrahim	Kayışoğlu	7
		39	39	Kayışoğlu Molla Halil	Kayışoğlu	7
		40	40	Lafçıoğlu Ömer	Lafçıoğlu	2
		41	41	Taşabâdlıoğlu Mehmed	Taşabâdlıoğlu	1
		42	42	Velidedeoğlu Hüseyin	Velidedeoğlu	10
		43	43	Tiryakioğlu Hamza	Tiryakioğlu	2
		44	44	Çırakoğlu Halil	Çırakoğlu	4
		45	45	Hançerlioğlu Osman	Hançerlioğlu	7
		46	46	Hacırecepoğlu Hacı Mustafa	Hacırecepoğlu	4
		47	47	Mescioğlu Mehmed	Mescioğlu	1
		48	48	Türkoğlu Halil	Türkoğlu	4
		49	49	Bıyıkoğlu Hüseyin	Bıyıkoğlu	4
		50	50	Osmankethüdâoğlu Veli	Osmankethüdâoğlu	2
		51	51	Rahberoğlu Osman	Rahberoğlu	1
		52	52	Güllüoğlu Osman	Güllüoğlu	6
		53	53	Eşmeoğlu Mustafa	Eşmeoğlu	6
		54	54	Kavacıklıoğlu Hüseyin	Kavacıklıoğlu	3
		55	55	Hindlioğlu İsmail	Hindlioğlu	2
		56	56	Karakülahoğlu Ali	Karakülahoğlu	1
		57	57	Haşim Kavacık		
		58	58	Damaroğlu Hüseyin	Damaroğlu	7
		59	59	Hançerlioğlu Hacı Veli	Hançerlioğlu	7
		60	60	Arazoğlu Hüseyin	Arazoğlu	2
		61	61	Güdükoğlu Bekir	Güdükoğlu	4
		62	62	Kayılıoğlu Hasan	Kayılıoğlu	1
		63	63	Hacımusaoğlu Musa	Hacımusaoğlu	1
		64	64	Abdulbâkioğlu Ömer	Abdulbâkioğlu	1
		65	65	Veliağazâde Ömer	Veliağazâde	2
		66	66	İpekoğlu Mustafa	İpekoğlu	5
		67	67	Haydahaliloğlu? Abdulgafur	Haydahaliloğlu?	1
		68	68	Gönyecioğlu Hasan	Gönyecioğlu	1

32. Acel-i Sânî

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ACEL-İ SÂNİ	59	1	1	Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Sümüklüoğlu İsmail Efendi	Sümüklüoğlu	3
		2	2	Mahalle-i Mezbûr Muhtarı İlkmenoğlu Mustafa	İlkmenoğlu	4
		3	3	Karamanlıoğlu İbrahim	Karamanlıoğlu	6
		4	4	Abdâloğlu Molla Mehmed	Abdâloğlu	5
		5	5	Araboğlu Ali	Araboğlu	7
		6	6	Işılakoğlu Sabî Halil	Işılakoğlu	3
		7	7	İlkmenoğlu Ali	İlkmenoğlu	4
		8	8	Çoban İbrahim		
		9	9	Araboğlu Mustafa	Araboğlu	7
		10	10	Karamanlıoğlu Hasan	Karamanlıoğlu	6
		11	11	İlkmenoğlu Hasan	İlkmenoğlu	4
		12	12	Ayazoğlu İsmail	Ayazoğlu	1
		13	13	Araboğlu Osman	Araboğlu	7
		14	14	Karamanlıoğlu Halil	Karamanlıoğlu	6
		15	15	Ermenioğlu Mehmed	Ermenioğlu	5
		16	16	Karaşabanoğlu Ömer	Karaşabanoğlu	2
		17	17	İlkmenoğlu Ali	İlkmenoğlu	4
		18	18	Eşmeoğlu Mehmed	Eşmeoğlu	6
		19	19	Altıkulâçoğlu Mustafa	Altıkulâçoğlu	1
		20	20	Karamanlıoğlu Abdullah	Karamanlıoğlu	6
		21	21	Kösealioğlu Mehmed Efendi	Kösealioğlu	4
		22	22	Çuburoğlu Mehmed	Çuburoğlu	1
		23	23	Beykaraoğlu İbrahim	Beykaraoğlu	3
		24	24	Eskiciahmedoğlu Osman	Eskiciahmedoğlu	1
		25	25	Hançerlioğlu Ahmed	Hançerlioğlu	7
		26	26	Battaloğlu Hüseyin	Battaloğlu	2
		27	27	Başıbüyükoğlu İsmail	Başıbüyükoğlu	5
		28	28	Kalaycı Abdullah		
		29	29	Işılakoğlu Hacı İbrahim	Işılakoğlu	3
		30	30	Körosmanoğlu Osman	Körosmanoğlu	2

		31	31	Körosmanoğlu Mustafa	Körosmanoğlu	2
		32	32	Hacıayvazoğlu Ömer	Hacıayvazoğlu	1
		33	33	Abdâloğlu Ahmed	Abdâloğlu	5
		34	34	Döğencioğlu Kör Ali	Döğencioğlu	1
		35	35	Abdulrahmanoğlu Salih	Abdulrahmanoğlu	1
		36	36	Kâltakçı Molla Ali		
		37	37	Hacıosmanoğlu Osman	Hacıosmanoğlu	2
		38	38	Hançerlioğlu Mehmed	Hançerlioğlu	7
		39	39	Hançerlioğlu Osman	Hançerlioğlu	7
		40	40	Tatar Mehmed		
		41	41	Ecderoğlu Dede Mehmed	Ecderoğlu	1
		42	42	Çalıcalı Yusuf		
		43	43	Kırcanikoğlu Hacı Ali	Kırcanikoğlu	1
		44	44	Cambazoğlu Mustafa	Cambazoğlu	1
		45	45	Baloğlu Mehmed	Baloğlu	1
		46	46	Kırışoğlu Hasan	Kırışoğlu	1
		47	47	Acırbeyoğlu Osman ve Ahmed	Acırbeyoğlu	1
		48	48	Ziyânalioğlu Mehmed	Ziyânalioğlu	1
		49	49	Işılakoğlu Osman	Işılakoğlu	3
		50	50	Kabakçıoğlu Hüseyin Efendi	Kabakçıoğlu	4
		51	51	Abdâloğlu Mustafa	Abdâloğlu	5
		52	52	Durmuşoğlu Veli	Durmuşoğlu	4
		53	53	Kayışoğlu Mustafa	Kayışoğlu	7
		54	54	Kayışoğlu Ali	Kayışoğlu	7
		55	55	Çobanalioğlu Hasan	Çobanalioğlu	1
		56	56	Karaşabanoğlu Mehmed	Karaşabanoğlu	2
		57	57	İğcioğlu Hâfız Osman	İğcioğlu	1
		58	58	Ermenioğlu Mustafa	Ermenioğlu	5
		59	59	Ermenioğlu Abdulkadir	Ermenioğlu	5

33. Karamançavuş Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
KARAMANÇAVUŞ	91	1	1	Şeyhölçekzâde Es-seyyid Veli ve Mustafa Efendi	Şeyhölçekzâde	1
		2	2	Debbâğhasanoğlu Ahmed	Debbâğhasanoğlu	4
		3	3	Köroğlu İsmail	Köroğlu	3
		4	4	Çerescioğlu İbrahim	Çerescioğlu	2
		5	5	Lafçıoğlu İbrahim	Lafçıoğlu	2
		6	6	Tangaloğlu Mehmed	Tangaloğlu	1
		7	7	Altıbarmakoğlu Hüseyin	Altıbarmakoğlu	2
		8	8	Altıbarmakoğlu Osman	Altıbarmakoğlu	2
		9	9	Uncuoğlu Mehmed	Uncuoğlu	5
		10	10	Budakoğlu Mehmed	Budakoğlu	5
		11	11	Karacaköylüoğlu İsmail	Karacaköylüoğlu	4
		12	12	Uncuoğlu Ahmed	Uncuoğlu	5
		13	13	Ekmekçi Körhasanoğlu Mehmed	Körhasanoğlu	2
		14	14	Tarakçıbayramoğlu Mehmed	Tarakçıbayramoğlu	1
		15	15	Demircioğlu İbrahim	Demircioğlu	8
		16	16	Karacaköylüoğlu Mehmed	Karacaköylüoğlu	4
		17	17	Zopaburunoğlu Veli	Zopaburunoğlu	1
		18	18	Kesbîoğlu Mustafa	Kesbîoğlu	1
		19	19	Körhasanoğlu Ali	Körhasanoğlu	2
		20	20	Uncuoğlu İsmail	Uncuoğlu	5
		21	21	Uncuoğlu Hüseyin	Uncuoğlu	5
		22	22	Demircioğlu Hasan	Demircioğlu	8
		23	23	Demircioğlu Ali	Demircioğlu	8
		24	24	Bektaşoğlu Süleyman	Bektaşoğlu	1
		25	25	Demircioğlu Hacı Bektaş	Demircioğlu	8
		26	26	Budakoğlu Ali	Budakoğlu	5
		27	27	Karagözoğlu Halil	Karagözoğlu	8
		28	28	Abacıoğlu Hasan	Abacıoğlu	5
		29	29	Cündilioğlu İbrahim	Cündilioğlu	6
		30	30	Dervişân Tâ'ifesinden Ali Baba		
		31	31	Seyisoğlu Ahmed	Seyisoğlu	2
		32	32	Gürcüoğlu Mustafa	Gürcüoğlu	4

		33	33	Receboğlu Ali	Receboğlu	1
		34	34	Cündilioğlu Hüseyin	Cündilioğlu	6
		35	35	Karasüleymanoğlu Himmet	Karasüleymanoğlu	1
		36	36	Cündilioğlu Mehmed	Cündilioğlu	6
		37	37	Zonbuduoğlu Osman	Zonbuduoğlu	1
		38	38	Kanberoğlu İsmail	Kanberoğlu	3
		39	39	Karalaroğlu İsmail	Karalaroğlu	3
		40	40	Erzurumluoğlu Mehmed	Erzurumluoğlu	3
		41	41	Abdulganioğlu Hüseyin	Abdulganioğlu	2
		42	42	Abdulkadiroğlu Mehmed	Abdulkadiroğlu	8
		43	43	Madenoğlu Ömer	Madenoğlu	1
		44	44	Satılmışoğlu İbrahim	Satılmışoğlu	2
		45	45	İlyasoğlu Hüseyin	İlyasoğlu	3
		46	46	Abacıoğlu Mahmud	Abacıoğlu	5
		47	47	Abacıoğlu Arif Ali	Abacıoğlu	5
		48	48	Abacıoğlu Ali	Abacıoğlu	5
		49	49	Karabıyıkoğlu Ali	Karabıyıkoğlu	3
		50	50	Zulmanoğlu Osman	Zulmanoğlu	1
		51	51	Kâltakçıoğlu Mehmed	Kâltakçıoğlu	7
		52	52	Emiralioğlu Hüseyin	Emiralioğlu	4
		53	53	Cündilioğlu Mehmed	Cündilioğlu	6
		54	54	Caferoğlu Hasan	Caferoğlu	4
		55	55	Çavuşoğlu Osman	Çavuşoğlu	8
		56	56	Yıldızcıoğlu Hasan	Yıldızcıoğlu	2
		57	57	Cingözoğlu Süleyman	Cingözoğlu	3
		58	58	Nurullahoğlu Süleyman	Nurullahoğlu	1
		59	59	Köseoğlu Halil	Köseoğlu	5
		60	60	Buluzluoğlu Osman	Buluzluoğlu	1
		61	61	Bostancıoğlu Halil	Bostancıoğlu	2
		62	62	Muharremoğlu Yusuf	Muharremoğlu	1
		63	63	Kıtmiroğlu Mustafa	Kıtmiroğlu	1
		64	64	Mazalıoğlu Ali	Mazalıoğlu	2
		65	65	Kürtoğlu Mustafa	Kürtoğlu	15
		66	66	Merhum Mustafa		
		67	67	Zurmanoğlu Hüseyin	Zurmanoğlu	1
		68	68	Nağracıoğlubey Himmet	Nağracıoğlubey	1
		69	69	….oğlu? Mustafa	….oğlu?	
		70	70	Deliismailoğlu İbrahim	Deliismailoğlu	1
		71	71	Sünnetçioğlu Hüseyin	Sünnetçioğlu	2
		72	72	Turaloğlu Bekir Baba	Turaloğlu	1
		73	73	Hacıoğlu Ömer	Hacıoğlu	2

		74	74	Gürcüoğlu Mehmed	Gürcüoğlu	4
		75	75	Debbâğoğlu Ömer	Debbâğoğlu	1
		76	76	Sarıoğlu Laz Ömer	Sarıoğlu	4
		77	77	İskiliblisadıkoğlu Veli	İskiliblisadıkoğlu	1
		78	78	Kemaloğlu Bekir	Kemaloğlu[297]	1
		79	79	Kiziroğlu İbrahim	Kiziroğlu	1
		80	80	İmâmoğlu Ali	İmâmoğlu	9
		81	81	Topalhasanoğlu Ali	Topalhasanoğlu	5
		82	82	Kösealioğlu Ömer	Kösealioğlu	4
		83	83	Köstepânoğlu Abdullah	Köstepânoğlu	1
		84	84	Mahalle-i Mezbûrun Muhtârı Kanberoğlu Hüseyin	Kanberoğlu	3
		85	85	Karabıyıkoğlu Halil	Karabıyıkoğlu	3
		86	86	Ölçekzâdenin ….gulamı..	Ölçekzâde	2
		87	87	Gökalioğlu Hüseyin	Gökalioğlu	1
		88	88	Kösealioğlu Mustafa	Kösealioğlu	4
		89	89	Topuzoğlu Hasan	Topuzoğlu	2
		90	90	İlyasoğlu Süleyman	İlyasoğlu	3
		91	91	Bayramoğlu Hasan	Bayramoğlu	3

34. Ağpınar Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
AĞPINAR	68	1	1	Müderrisîn-i Kirâmdan El-Hac Ali Efendi		
		2	2	Bâ-Berât-ı Şerîf Mahalle-i Mezbûr Câmi-i Şerîfinin Ber-Vech-i Hasbî İmâm Abdurrahman Efendi		
		3	3	Kulvelioğlu Hacı Osman	Kulvelioğlu	1
		4	4	Mavraloğlu Hacı Memiş	Mavraloğlu	2
		5	5	Mavraloğlu Hacı Osman	Mavraloğlu	2

[297] Kemaloğlu sülale adı almış bu oymak, Kayı, Döğer, Alayundlu ve Eymür Boyları içerisinde de görülen Kemaloğlu aşireti, Karakeçililerin yoğun olduğu bölgelerde olmalarına binaen Kayı boyuna bağlı bir aşiret olduğu düşünülmektedir (Uçakcı, *a.g.e.,* s. 85).

		6	6	Aydınoğlu Hacı Halil	Aydınoğlu	4
		7	7	Aydınoğlu Ali	Aydınoğlu	4
		8	8	Hacısersemoğlu Ahmed	Hacısersemoğlu	1
		9	9	Suhteoğlu Hasan	Suhteoğlu	1
		10	10	Yağbâdoğlu Mustafa	Yağbâdoğlu	2
		11	11	Emiroğlu İbrahim	Emiroğlu	3
		12	12	Tarkaşoğlu Mustafa	Tarkaşoğlu[298]	1
		13	13	Çebnîoğlu Mustafa	Çebnîoğlu	1
		14	14	Ayvazoğlu Mustafa	Ayvazoğlu	5
		15	15	Ayvazoğlu Ömer	Ayvazoğlu	5
		16	16	Abdurrahmanoğlu Abdullah	Abdurrahmanoğlu	4
		17	17	Arabhasanoğlu Hasan	Arabhasanoğlu	1
		18	18	Tahiroğlu.....?	Tahiroğlu	1
		19	19	Ekmekçihacıoğlu Mehmed	Ekmekçihacıoğlu	1
		20	20	Kapısızoğlu Mehmed	Kapısızoğlu	6
		21	21	Kapısızoğlu Ömer	Kapısızoğlu	6
		22	22	Hacıömeroğlu Ömer	Hacıömeroğlu	1
		23	23	Yağbâdoğlu Ömer	Yağbâdoğlu	2
		24	24	İmâmoğlu Ağca Mehmed	İmâmoğlu	9
		25	25	İbiloğlu Hacı Halil	İbiloğlu	3
		26	26	Uzunalioğlu Mehmed	Uzunalioğlu	4
		27	27	Balcıoğlu Hasan	Balcıoğlu	5
		28	28	Kalelioğlu Hacı Bekir	Kalelioğlu	4
		29	29	Dedemustafa		
		30	30	Kapısızoğlu Gelincik'in Damadı Çıvgınoğlu Ömer	Kapısızoğlu	6
		31	31	Sirkecioğlu Hüseyin	Sirkecioğlu	2
		32	32	Topalhasanoğlu Hasan	Topalhasanoğlu	5
		33	33	Tavukçuoğlu Ömer	Tavukçuoğlu	1
		34	34	Semerciyavili Abdulaziz		
		35	35	Çulhahasanoğlu Mehmed	Çulhahasanoğlu	1
		36	36	Emirahmedoğlu Mustafa	Emirahmedoğlu	8
		37	37	İsadedeoğlu Hacı Salih	İsadedeoğlu	1
		38	38	Satıroğlu Yusuf	Satıroğlu	6
		39	39	Uzunvelioğlu Hüseyin	Uzunvelioğlu	1
		40	40	Hacıibiloğlu Mustafa	Hacıibiloğlu	6
		41	41	Özoğlu Abdulkadir	Özoğlu	2
		42	42	Yağıztayın Kara Mehmed		

[298] Ağpınar Mahallesi'nde ikamet eden ve *"Tarkaşoğlu"* sülale adı almış bu oymak, Türkmen Yörükhanı taifesine bağlı olup, *"Dürkeş, Türgiş, Türkeş, Türkeşan"* adlarıyla da bilinmektedir. Aşiretin adı eski Türkçede derlenme, toparlanma, Oğuzlar'da ise ok torbası anlamına gelmektedir (Aynı eser, s. 217).

		43	43	Topalhasanoğlu Abdullah	Topalhasanoğlu	5
		44	44	Karaömeroğlu Bekir	Karaömeroğlu	4
		45	45	Emirahmedoğlu Hüseyin	Emirahmedoğlu	8
		46	46	Kanberoğlu Osman	Kanberoğlu	3
		47	47	Kürtali		
		48	48	Kürtoğlu Hacı Mehmed	Kürtoğlu	15
		49	49	Aydınoğlu Bekir	Aydınoğlu	4
		50	50	Özoğlu Abdullah	Özoğlu	2
		51	51	Yavilioğlu Ağcaoğlu Kır Ali	Yavilioğlu Ağcaoğlu	4
		52	52	Musulluoğlu Derviş Hacı Halil	Musulluoğlu	1
		53	53	Ahladçıoğlu Hasan	Ahladçıoğlu	3
		54	54	Eyüboğlu Osman	Eyüboğlu	1
		55	55	Sirkecioğlu Ali	Sirkecioğlu	2
		56	56	Türemişoğlu Mehmed	Türemişoğlu	4
		57	57	Ahladçıoğlu Osman	Ahladçıoğlu	3
		58	58	Hacıibiloğlu Hacı Mustafa	Hacıibiloğlu	6
		59	59	Müderriszâdelerden Leblebicizâde Osman Efendi	Leblebicizâde	2
		60	60	Yakupbeyoğlu Salih	Yakupbeyoğlu	2
		61	61	Sakataoğlu? Hasan	Sakataoğlu?	1
		62	62	Mumcanoğlu Ömer	Mumcanoğlu	1
		63	63	Hayranoğlu Mehmed	Hayranoğlu	5
		64	64	Karaömeroğlu Mehmed	Karaömeroğlu	4
		65	65	Müderrisînzâde Hacı Mustafa Ağa	Müderrisînzâde	1
		66	66	Çoşdaroğlu Hacı Osman	Çoşdaroğlu	1
		67	67	Türemişoğlu Mehmed	Türemişoğlu	4
		68	68	Başıbüyükoğlu Mustafa	Başıbüyükoğlu	5

35. Kale Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
KALE	22	1	1	Uzunimâmoğlu Hüseyin	Uzunimâmoğlu	2
		2	2	Tellioğlu Ahmed	Tellioğlu	2
		3	3	Ağcaoğlu Hasan	Ağcaoğlu	4
		4	4	Kırıkoğlu İsmail	Kırıkoğlu	9
		5	5	Uzunimâmoğlu Hacı Ali	Uzunimâmoğlu	2
		6	6	Eğribeyoğlu Mustafa Ağa	Eğribeyoğlu	3
		7	7	Eğribeyoğlu Ali	Eğribeyoğlu	3
		8	8	Okçuoğlu Mehmed	Okçuoğlu[299]	1
		9	9	Araboğlu Memiş	Araboğlu	7
		10	10	Alibeyoğlu Hızır	Alibeyoğlu	3
		11	11	Kırıkoğlu Hacı Halil Ağa	Kırıkoğlu	9
		12	12	Kethüdâoğlu Osman	Kethüdâoğlu	5
		13	13	Kırık Mustafa		
		14	14	Mollaahmedoğlu Topçu	Mollaahmedoğlu	2
		15	15	Mollaahmedoğlu Hasan	Mollaahmedoğlu	2
		16	16	Yavilioğlu İsmail	Yavilioğlu	4
		17	17	Bölükbaşıoğlu İsmail	Bölükbaşıoğlu	4
		18	18	Hacısofuoğlu Hacı Hüseyin	Hacısofuoğlu	1
		19	19	Hacıoğlu Hacı Ali	Hacıoğlu	2
		20	20	Hacıismailoğlu Hasan	Hacıismailoğlu	1
		21	21	Duacıoğlu Hasan	Duacıoğlu	2
		22	22	Somunoğlu Mustafa	Somunoğlu	2

[299] Kale Mahallesi'nde ikamet eden ve *"Okçuoğlu"* sülale adını almış bu oymak, *"Beyzeki-Baziki"* adıyla da anılan aşiretin Türk Kürdü (Türkmen Ekrâdı) olduğu bilinmektedir (Aynı eser, s. 207).

36. Hacı İshâk Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI İSHÂK	36	1	1	Paldımoğlu Ali	Paldımoğlu	2
		2	2	Araboğlu Hacı Hasan	Araboğlu	7
		3	3	Oduncuoğlu Sarı Mehmed	Oduncuoğlu	2
		4	4	Emirahmedoğlu Osman	Emirahmedoğlu	8
		5	5	Yıldızcıoğlu Bekir	Yıldızcıoğlu	2
		6	6	Tekelioğlu Mehmed	Tekelioğlu	1
		7	7	Çünkeoğlu Hüseyin	Çünkeoğlu	4
		8	8	Kösemehmedoğlu Osman	Kösemehmedoğlu	2
		9	9	Asioğlu Osman	Asioğlu	1
		10	10	Helvacı Sabî Ömer		
		11	11	Kösebekiroğlu Bekir	Kösebekiroğlu	1
		12	12	Afacanoğlu Bekir	Afacanoğlu	2
		13	13	Paldımoğlu Ali	Paldımoğlu	2
		14	14	Afacanoğlu Osman	Afacanoğlu	2
		15	15	Göbeloğlu Mustafa	Göbeloğlu	1
		16	16	Çatalbaşoğlu Mustafa Efendi	Çatalbaşoğlu	4
		17	17	Bıyıkoğlu Osman	Bıyıkoğlu	4
		18	18	Kürtoğlu Hacı Osman ve Biraderi Hacı Mehmed	Kürtoğlu	15
		19	19	Debbâğhasanoğlu Ali	Debbâğhasanoğlu	4
		20	20	Kulehasanoğlu Ahmed	Kulehasanoğlu	2
		21	21	Urgancıoğlu Hacı Ömer	Urgancıoğlu	4
		22	22	Urgancıoğlu Kör Ahmed	Urgancıoğlu	4
		23	23	Küpeninoğlu Hüseyin	Küpeninoğlu	1
		24	24	Saçmacıoğlu Halil	Saçmacıoğlu	1
		25	25	Emirahmedoğlu Hacı Osman	Emirahmedoğlu	8
		26	26	Mü'ezzinoğlu Ömer	Mü'ezzinoğlu	8
		27	27	Tongaroğlu Halil	Tongaroğlu	1
		28	28	Emirahmedoğlu Ahmed	Emirahmedoğlu	8
		29	29	Boduroğlu Mehmed	Boduroğlu	3
		30	30	Burunsuzoğlu Mustafa	Burunsuzoğlu	1
		31	31	Kalıbçıoğlu Mehmed	Kalıbçıoğlu	1
		32	32	Çubukçuoğlu Fethullah	Çubukçuoğlu	1

		33	33	Kulehasanoğlu İsmail	Kulehasanoğlu	2
		34	34	Hamallıkoğlu Ömer	Hamallıkoğlu	1
		35	35	Taşçıoğlu Hacı Ömer	Taşçıoğlu	4
		36	36	Torakoğlu Mehmed	Torakoğlu	1

37. Burhan Kethüdâ Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
BURHAN KETHÜDÂ	160	1	1	Abbasoğlu Ahmed Efendi	Abbasoğlu	4
		2	2	Bostancıoğlu Hacı Hüseyin	Bostancıoğlu	2
		3	3	Yahyaoğlu Hüseyin	Yahyaoğlu	3
		4	4	Karaalioğlu Mustafa	Karaalioğlu	4
		5	5	Çöplüoğlu Ahmed	Çöplüoğlu	3
		6	6	Çilingiroğlu Mustafa	Çilingiroğlu	5
		7	7	Delikaraoğlu Derviş Ali	Delikaraoğlu	2
		8	8	Basmacıoğlu Deli Ömer	Basmacıoğlu	2
		9	9	Çilingiroğlu Hacı Mehmed	Çilingiroğlu	5
		10	10	Hasırcıoğlu Mehmed	Hasırcıoğlu	2
		11	11	Köprülüoğlu Gazi Mehmed	Köprülüoğlu	2
		12	12	Ördekoğlu Mehmed	Ördekoğlu	1
		13	13	Kürtoğlu Mehmed	Kürtoğlu	15
		14	14	Çifçioğlu Ahmed	Çifçioğlu	1
		15	15	Nalçacıoğlu Mehmed	Nalçacıoğlu	7
		16	16	Hamaloğlu Bekir	Hamaloğlu	3
		17	17	Kavukçuoğlu Ömer	Kavukçuoğlu	2
		18	18	Seydioğlu Süleyman	Seydioğlu	2
		19	19	Hamaloğlu Mehmed Efendi	Hamaloğlu	3
		20	20	…oğlu Ahmed	…oğlu	
		21	21	Zengioğlu Hüseyin	Zengioğlu	1
		22	22	Eşmeoğlu Ali	Eşmeoğlu	6
		23	23	Kırdıoğlu İsmail	Kırdıoğlu	3
		24	24	Hacıköylüoğlu Ahmed	Hacıköylüoğlu	1
		25	25	Hamzaoğlu Ömer	Hamzaoğlu	1
		26	26	Emirosmanoğlu Halil	Emirosmanoğlu	4
		27	27	Abdioğlu Hüseyin	Abdioğlu	7

		28	28	Kıratoğlu Mehmed	Kıratoğlu	1
		29	29	Kelköçekoğlu Ömer	Kelköçekoğlu	3
		30	30	Küçükbekiroğlu Osman	Küçükbekiroğlu	2
		31	31	Aşıroğlu Hüseyin	Aşıroğlu	6
		32	32	Karahüseyinoğlu Ömer	Karahüseyinoğlu	2
		33	33	Buçukoğlu Mustafa	Buçukoğlu	1
		34	34	Kozluoğlu Mehmed	Kozluoğlu	1
		35	35	Kadirbeyoğlu Şah İsmail	Kadirbeyoğlu	5
		36	36	Küçükosmanoğlu Halil	Küçükosmanoğlu	3
		37	37	İpekoğlu Hacı Osman	İpekoğlu	5
		38	38	Boyacıoğlu Osman	Boyacıoğlu	6
		39	39	Kadifeoğlu Hacı Ali	Kadifeoğlu	6
		40	40	Tarikoğlu Mehmed	Tarıkoğlu	1
		41	41	Başıbüyükoğlu Osman	Başıbüyükoğlu	5
		42	42	Boyacıoğlu Hacı Mehmed	Boyacıoğlu	6
		43	43	Emirosmanoğlu Topal Ahmed	Emirosmanoğlu	4
		44	44	Kadifeoğlu Mehmed	Kadifeoğlu	6
		45	45	Eşmeoğlu Osman	Eşmeoğlu	6
		46	46	Sucuoğlu Hacı Ömer	Sucuoğlu	3
		47	47	İyihüseyinoğlu Mehmed	İyihüseyinoğlu	1
		48	48	Aşıroğlu Mehmed	Aşıroğlu	6
		49	49	Zeytinlioğlu Molla Yusuf	Zeytinlioğlu	1
		50	50	Garibhasanoğlu Hüseyin	Garibhasanoğlu	1
		51	51	Cebekadıoğlu Mehmed	Cebekadıoğlu	1
		52	52	Dumancının Halil		
		53	53	Mollaoğlu İmirze	Mollaoğlu	3
		54	54	Kılcıoğlu … Hacı Mehmed	Kılcıoğlu	1
		55	55	Kebudoğlu Osman ve Karındaşı Bekir ve Mustafa	Kebudoğlu	2
		56	56	Körücekliоğlu Ömer	Körücekliоğlu	1
		57	57	Saraylı Aşıroğlu Deli Mustafa	Aşıroğlu	6
		58	58	Patpatoğlu Mustafa	Patpatoğlu	2
		59	59	Palalıoğlu Ali	Palalıoğlu	1
		60	60	Davudoğlu Hacı Mustafa	Davudoğlu	2
		61	61	Karagözoğlu Hasan	Karagözoğlu	8
		62	62	Karakaşlıoğlu Veli	Karakaşlıoğlu	1
		63	63	Ağcakoyunluoğlu Veli	Ağcakoyunluoğlu	2
		64	64	Fatmaoğlu Musa	Fatmaoğlu	2
		65	65	Karaalioğlu Mehmed	Karaalioğlu	4
		66	66	Çekemezoğlu Ali	Çekemezoğlu	1
		67	67	Köprülüoğlu Ahmed	Köprülüoğlu	2

		68	68	Külaboğlu Ahmed	Külaboğlu	1
		69	69	Eskiciömerinoğlu Osman	Eskiciömerinoğlu	1
		70	70	Kebudoğlu Ömer ve Dâmâdı İmamoğlu Hasan	Kebudoğlu	2
		71	71	Abrasoğlu Hafız Mustafa Efendi	Abrasoğlu	2
		72	72	Derviş Mecnûn Baba		
		73	73	Hotanazoğlu? Osman	Hotanazoğlu?	1
		74	74	Eskicioğlu Kürt Mehmed	Eskicioğlu	3
		75	75	Horkuluoğlu Mustafa	Horkuluoğlu	2
		76	76	Hanebaşoğlu İbrahim	Hanebaşoğlu	1
		77	77	Koslu Ömeroğlu Ali	Ömeroğlu	4
		78	78	Hocaoğlu Hasan	Hocaoğlu	2
		79	79	Boyacıoğlu Ömer	Boyacıoğlu	6
		80	80	Ulukavakoğlu Mehmed	Ulukavakoğlu	2
		81	81	Araboğlu Hüseyin	Araboğlu	7
		82	82	Ömeroğlu Mustafa	Ömeroğlu	4
		83	83	Fakihoğlu Halil	Fakihoğlu	1
		84	84	Topalhasanoğlu Halil	Topalhasanoğlu	5
		85	85	Demircioğlu Hacı Yusuf	Demircioğlu	8
		86	86	İzmirlioğlu Hacı Ömer	İzmirlioğlu	1
		87	87	Demirci Derviş Mustafa		
		88	88	Cinalioğlu Hüseyin	Cinalioğlu	1
		89	89	Küçükosmanoğlu İbrahim	Küçükosmanoğlu	3
		90	90	Uyuzoğlu Osman	Uyuzoğlu[300]	1
		91	91	Karaalioğlu Bekir	Karaalioğlu	4
		92	92	Kelköçekoğlu Mehmed	Kelköçekoğlu	3
		93	93	Karavelioğlu Veli	Karavelioğlu	3
		94	94	Küçükbekiroğlu Bekir	Küçükbekiroğlu	2
		95	95	Bozacıoğlu Mustafa	Bozacıoğlu	5
		96	96	Yakuboğlu Ali	Yakuboğlu	1
		97	97	Bozokluoğlu Mehmed	Bozokluoğlu	1
		98	98	Girayoğlu Halil	Girayoğlu	2
		99	99	Sıvacıoğlu Ahmed	Sıvacıoğlu	6
		100	100	Kelahmedoğlu Ahmed	Kelahmedoğlu	2
		101	101	Kösealioğlu İsmail	Kösealioğlu	4
		102	102	Şallıoğlu İsmail	Şallıoğlu	1
		103	103	Kösemehmedoğlu Osman	Kösemehmedoğlu	2
		104	104	Yusufoğlu Süleyman	Yusufoğlu	1

[300] Uyuz eskiden bir köy olup buradan halk başka yerlere göç ettiği için köy âtıl kalmıştır. Buradan Çorum şehrine gelenlere de *"Uyuzoğlu"* denilmiştir (Köseoğlu, *a.g.m.,* s.1537).

		105	105	Sarıoğlu Mustafa	Sarıoğlu	4
		106	106	Güdükoğlu Mustafa	Güdükoğlu	4
		107	107	Çakıroğlu Mustafa	Çakıroğlu	3
		108	108	Delisuyuoğlu Mehmed	Delisuyuoğlu	1
		109	109	Hastacıoğlu Hasan	Hastacıoğlu	1
		110	110	Bozacıoğlu Ali	Bozacıoğlu	5
		111	111	Güllüoğlu Halil	Güllüoğlu	6
		112	112	Darıcıoğlu Veli	Darıcıoğlu	1
		113	113	Sefiloğlu Abdullah	Sefiloğlu	2
		114	114	Delikaraoğlu Ahmed	Delikaraoğlu	2
		115	115	Gebeşoğlu Mehmed	Gebeşoğlu	1
		116	116	Vağıllıoğlu Mehmed	Vağıllıoğlu	3
		117	117	Muradoğlu Molla Mustafa	Muradoğlu	6
		118	118	Bozacıoğlu Süleyman	Bozacıoğlu	5
		119	119	Kovacıklıoğlu Ali	Kovacıklıoğlu	1
		120	120	Böcüoğlu Mehmed	Böcüoğlu	1
		121	121	Karavelioğlu Hüseyin	Karavelioğlu	3
		122	122	Hızıroğlu Bektaş	Hızıroğlu	3
		123	123	Abdâloğlu Osman	Abdâloğlu	5
		124	124	Kösevelioğlu Satılmış	Kösevelioğlu	2
		125	125	Caferoğlu Ali	Caferoğlu	4
		126	126	Boynueğrioğlu Hüseyin	Boynueğrioğlu	2
		127	127	Dülgerahmedoğlu Hüseyin	Dülgerahmedoğlu	1
		128	128	Sefiloğlu İsmail	Sefiloğlu	2
		129	129	Kösevelioğlu Hüseyin	Kösevelioğlu	2
		130	130	Arabhacılıoğlu Hasan	Arabhacılıoğlu	1
		131	131	Habiboğlu Musa	Habiboğlu	3
		132	132	İmâmoğlu Mehmed	İmâmoğlu	9
		133	133	Habiboğlu Mehmed	Habiboğlu	3
		134	134	Köseömeroğlu Mustafa	Köseömeroğlu	2
		135	135	Hanımoğlu Mehmed	Hanımoğlu	1
		136	136	Yetmişoğlu Mehmed	Yetmişoğlu	1
		137	137	Eskicioğlu Abdurrahman	Eskicioğlu	3
		138	138	Aşıroğlu Ali	Aşıroğlu	6
		139	139	Vağıllıoğlu Davulcu Musa	Vağıllıoğlu	3
		140	140	İpiçürükoğlu Hüseyin	İpiçürükoğlu	1
		141	141	Vağıllıoğlu Hüseyin	Vağıllıoğlu	3
		142	142	Ahrasoğlu Mehmed	Ahrasoğlu	1
		143	143	Sarıhasanoğlu İsmail	Sarıhasanoğlu	1
		144	144	Saraçoğlu Hacı Mustafa	Saraçoğlu	11
		145	145	Müteveffâ Dağlıoğlu	Dağlıoğlu	1

				Mehmed'in Dâmâdı Halil		
		146	146	Kadifeoğlu Mustafa	Kadifeoğlu	6
		147	147	Kadifeoğlu Osman	Kadifeoğlu	6
		148	148	Abrasoğlu Abdullah	Abrasoğlu	2
		149	149	Kadifeoğlu Ahmed	Kadifeoğlu	6
		150	150	Kelköçekoğlu Ahmed	Kelköçekoğlu	3
		151	151	Çayânoğlu Hacı Ali	Çayânoğlu	1
		152	152	Kavacıklıoğlu Kara Hasan	Kavacıklıoğlu	3
		153	153	Cebecioğlu Yusuf	Cebecioğlu	2
		154	154	Alasakaloğlu Mustafa	Alasakaloğlu	1
		155	155	Göbelekoğlu Süleyman	Göbelekoğlu	1
		156	156	Aşıroğlu Süleyman	Aşıroğlu	6
		157	157	Ulukavakoğlu Ahmed	Ulukavakoğlu	2
		158	158	Dillioğlu Ahmed	Dillioğlu	1
		159	159	Çakırlıoğlu Hacı Mustafa	Çakırlıoğlu	6
		160	160	Boynueğrioğlu Hasan	Boynueğrioğlu	2

38. Hacı Yusuf Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI YUSUF	35	1	1	Mekansızoğlu Mustafa	Mekansızoğlu	1
		2	2	Sümüklüoğlu Osman Ağa	Sümüklüoğlu	3
		3	3	Beykaraoğlu Hacı Hasan	Beykaraoğlu	3
		4	4	Çalıkhasanoğlu Müteveffâ Hacı Mehmed	Çalıkhasanoğlu	2
		5	5	Velidedeoğlu Kör Bekir	Velidedeoğlu	10
		6	6	Çalıkhasanoğlu Hacı Mustafa	Çalıkhasanoğlu	2
		7	7	Müteveffâ Şabanoğlu Mehmed'in Yetimi Mehmed	Şabanoğlu	5
		8	8	Karapekmezoğlu Ahmed	Karapekmezoğlu	1
		9	9	Kelhimmetoğlu Osman	Kelhimmetoğlu	1
		10	10	Selamsızoğlu Osman	Selamsızoğlu	1
		11	11	Hirehaliloğlu İbrahim	Hirehaliloğlu	2

		12	12	Hirehaliloğlu Mehmed Emin Efendi	Hirehaliloğlu	2
		13	13	Darağacıoğlu Hacı Bekir	Darağacıoğlu	1
		14	14	Memişağazâde Mehmed Bey	Memişağazâde	1
		15	15	Ayvalıoğlu Mehmed	Ayvalıoğlu	2
		16	16	Topalsüleymanoğlu Süleyman	Topalsüleymanoğlu	1
		17	17	Muttalikoğlu Osman	Muttalikoğlu	1
		18	18	Ahmedağaoğlu Hüseyin Ağa	Ahmedağaoğlu	1
		19	19	Keçeçioğlu Bekir	Keçeçioğlu	1
		20	20	Tayyiblizâde Ali Efendi	Tayyiblizâde[301]	2
		21	21	Tayyiblizâde Ahmed Ağa	Tayyiblizâde	2
		22	22	Koskosoğlu Mehmed	Koskosoğlu	1
		23	23	Keleşoğlu Hâfız Hüseyin	Keleşoğlu	4
		24	24	Emirosmanoğlu Mahmud	Emirosmanoğlu	4
		25	25	Çorbacıoğlu Bekir	Çorbacıoğlu	3
		26	26	Kaymakhaliloğlu Mehmed	Kaymakhaliloğlu	3
		27	27	Çorbacıoğlu Bekir	Çorbacıoğlu	3
		28	28	Çokmaroğlu Ömer Efendi	Çokmaroğlu	1
		29	29	Demircioğlu Mehmed	Demircioğlu	8
		30	30	İsaoğlu Mehmed	İsaoğlu	3
		31	31	Seferoğlu Ali	Seferoğlu	5
		32	32	Derbendizâde El-Hâc Hüseyin Efendi	Derbendizâde	1
		33	33	Ayvalıoğlu Mustafa	Ayvalıoğlu	2
		34	34	Çakırlıoğlu Mustafa	Çakırlıoğlu	6
		35	35	Müteveffâ Hacıabbasoğlu Mustafa	Hacıabbasoğlu	1

[301] Hacı Yusuf Mahallesi'nde ikamet eden ve *"Tayyiblizâde"* sülale adını almış bu oymak, Tayipli Aşireti'ne bağlı olup, Türkmen taifesindendir (Uçakcı, *...Üçoklar,* s. 200).

39. Hacı Kemal Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
HACI KEMAL	55	1	1	Halilbeyoğlu İbrahim	Halilbeyoğlu	1
		2	2	Mitiloğlu Hacı Mehmed	Mitiloğlu	1
		3	3	Emanetoğlu Mehmed	Emanetoğlu	4
		4	4	Yamukoğlu Hacı Süleyman	Yamukoğlu	1
		5	5	Gülhatunoğlu Mehmed	Gülhatunoğlu	1
		6	6	Emir Osman		
		7	7	Çolak Halil		
		8	8	Resüloğlu Osman Efendi	Resüloğlu	1
		9	9	Babadağlıoğlu Osman	Babadağlıoğlu	1
		10	10	Oruçoğlu Hacı Ali ve Biraderi Hacı Mehmed	Oruçoğlu	3
		11	11	Kılyusufoğlu Memiş	Kılyusufoğlu	3
		12	12	Öksüzoğlu Osman	Öksüzoğlu	3
		13	13	Mü'ezzinahmedoğlu Mustafa	Mü'ezzinahmedoğlu	2
		14	14	Haşhaşoğlu Ömer	Haşhaşoğlu	1
		15	15	Öksüzoğlu Hacı Mehmed ve Biraderi Hacı Halil	Öksüzoğlu	3
		16	16	Abdulcabbâroğlu Mehmed	Abdulcabbâroğlu	3
		17	17	Deliosmanoğlu Süleyman	Deliosmanoğlu	3
		18	18	Dülgermehmedoğlu Süleyman	Dülgermehmedoğlu	1
		19	19	Karagözoğlu Mehmed	Karagözoğlu	8
		20	20	Karagözoğlu Hacı Mustafa ve Biraderi oğlu Hacı Ahmed	Karagözoğlu	8
		21	21	Hazinedâroğlu el-Hâc İsmail	Hazinedâroğlu	2
		22	22	Velidedeoğlu Mehmed	Velidedeoğlu	10
		23	23	Karagözoğlu Bekir	Karagözoğlu	8
		24	24	Tünekoğlu Hacı Hüseyin	Tünekoğlu	1
		25	25	Kürtoğlu Ahmed	Kürtoğlu	15
		26	26	Semercioğlu Ömer	Semercioğlu	9
		27	27	Semercioğlu Osman ve Damadı Hacı Ahmed	Semercioğlu	9
		28	28	Budakoğlu Ahmed	Budakoğlu	5
		29	29	Abdulcabbâroğlu Hasan	Abdulcabbâroğlu	3

		30	30	Miskdudakoğlu Bekir	Miskdudakoğlu	2
		31	31	Timuroğlu Ali	Timuroğlu	1
		32	32	İlyasoğlu İsmail	İlyasoğlu	3
		33	33	Tataroğlu Ali	Tataroğlu	10
		34	34	Merzifonluoğlu Hızır	Merzifonluoğlu	1
		35	35	Hançerlioğlu Ali	Hançerlioğlu	7
		36	36	Tataroğlu İsmail	Tataroğlu	10
		37	37	Debbâğhasanoğlu Mustafa	Debbâğhasanoğlu	4
		38	38	Çiftçioğlu Hüseyin	Çiftçioğlu	2
		39	39	Çiftçioğlu Hüseyin	Çiftçioğlu	2
		40	40	Kanlıemiroğlu Abdullah	Kanlıemiroğlu	1
		41	41	Köseoğlu Mehmed	Köseoğlu	5
		42	42	Kınıkkadıoğlu Hasan	Kınıkkadıoğlu	1
		43	43	Türemişoğlu Ömer	Türemişoğlu	4
		44	44	Hoşuroğlu Ali	Hoşuroğlu	1
		45	45	Kuyuoğlu Osman	Kuyuoğlu	1
		46	46	Karaşalakoğlu Bekir	Karaşalakoğlu	1
		47	47	Alihocaoğlu Mustafa	Alihocaoğlu	2
		48	48	Şabanoğlu İbrahim	Şabanoğlu	5
		49	49	Ayvazoğlu Hüseyin	Ayvazoğlu	5
		50	50	Türemişoğlu Bekir	Türemişoğlu	4
		51	51	Topalhasanoğlu Hasan	Topalhasanoğlu	5
		52	52	Nazaroğlu Mehmed	Nazaroğlu	1
		53	53	Çendikoğlu İbrahim	Çendikoğlu	2
		54	54	Çendikoğlu Damadı Ahmed	Çendikoğlu	2
		55	55	Körsipâhioğlu Mehmed	Körsipâhioğlu	2

40. Kundistan Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
KUNDİSTAN	22	1[302]	1			
		2	2			
		3	3			
		4	4			
		5	5			
		6	6			
		7	7	Köklemezoğlu Hasan	Köklemezoğlu	1
		8	8	Boyacıoğlu Hasan	Boyacıoğlu	6
		9	9	Kölegözoğlu Abdurrahman	Kölegözoğlu	1
		10	10	Uzunoğlu Osman	Uzunoğlu	7
		11	11	Sarıhızıroğlu Hasan	Sarıhızıroğlu	2
		12	12	Bölükbaşıoğlu Mehmed	Bölükbaşıoğlu	4
		13	13	Hayranoğlu Halil	Hayranoğlu	5
		14	14	Kızılköseoğlu Hacı Osman	Kızılköseoğlu	1
		15	15	Hayranoğlu İbrahim	Hayranoğlu	5
		16	16	Müteveffâ Gariboğlu Mustafanınoğlu Ali	Gariboğlu	3
		17	17	Hökeoğlu Halil	Hökeoğlu	5
		18	18	Kürtbekiroğlu Ahmet	Kürtbekiroğlu	1
		19	19	Çöblüoğlu Emin	Çöblüoğlu	1
		20	20	Davudoğlu Hüseyin	Davudoğlu	2
		21	21	Mahalle-i Mezbûrun Bâ-Berât-Şerîf İmâmı Hâfız Ali Efendi		
		22	22	Tüfenkçioğlu Ömer	Tüfenkçioğlu	4

[302] Daha önce belirtildiği üzere, Kundistan Mahallesi'nde 1-6 arasındaki hanelerin kayıtları arşivde mevcut değildir.

41. Acel-i Ûlâ Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
ACEL-İ ULÂ	49	1	1	Abdulbâkiefendioğlu Mehmed Efendi	Abdulbâkiefendioğlu	1
		2	2	Boyabatlıoğlu Ahmed	Boyabatlıoğlu	4
		3	3	Abdulbâkiefendi Hasan		
		4	4	Hatîboğlu Ali	Hatîboğlu	3
		5	5	Kırdıoğlu Hasan	Kırdıoğlu	3
		6	6	Karaömeroğlu Selim	Karaömeroğlu	4
		7	7	Hâfızoğlu İbrahim	Hâfızoğlu	3
		8	8	Döngeloğlu Hacı Bekir	Döngeloğlu	1
		9	9	Çalıkoğlu Mehmed	Çalıkoğlu	2
		10	10	Çataklıoğlu Hacı Osman	Çataklıoğlu	1
		11	11	Helvacıoğlu Hüseyin	Helvacıoğlu	6
		12	12	Mollaosmanoğlu Ömer	Mollaosmanoğlu	2
		13	13	Hatîboğlu Memiş	Hatîboğlu	3
		14	14	Kalelibekiroğlu Mehmed	Kalelibekiroğlu	1
		15	15	Hacıalioğlu El-Hâc Abdulkerim	Hacıalioğlu	3
		16	16	Nalçacıoğlu Hacı Ahmed	Nalçacıoğlu	7
		17	17	Çakırlıoğlu Mehmed	Çakırlıoğlu	6
		18	18	Emiralioğlu Ahmed	Emiralioğlu	4
		19	19	Çakırlıoğlu Hüseyin	Çakırlıoğlu	6
		20	20	Bâdreftâroğlu Mustafa	Bâdreftâroğlu	1
		21	21	Evliyaoğlu İbrahim	Evliyaoğlu	2
		22	22	Başıbüyükoğlu Ebu Bekir	Başıbüyükoğlu	5
		23	23	Anteblioğlu Abdullah	Anteblioğlu	2
		24	24	Dümencioğlu Ebu Bekir	Dümencioğlu	1
		25	25	Sivaslıoğlu Osman	Sivaslıoğlu	2
		26	26	Bakırcıoğlu Musa	Bakırcıoğlu	1
		27	27	Karabekiroğlu Bekir	Karabekiroğlu	4
		28	28	Ceridoğlu İsmail	Ceridoğlu	3
		29	29	Şafîoğlu Hasan Ömer	Şafîoğlu	1
		30	30	Karalaroğlu Mehmed	Karalaroğlu	3
		31	31	Çukurviranlıoğlu Mustafa	Çukurviranlıoğlu	3
		32	32	Velidedeoğlu İbrahim	Velidedeoğlu	10

		33	33	Veyisoğlu Osman	Veyisoğlu	2
		34	34	Veyisoğlu Hızır Baba	Veyisoğlu	2
		35	35	Gökmenoğlu Abdullah	Gökmenoğlu	1
		36	36	Tokaoğlu Halil	Tokaoğlu	2
		37	37	Azrailoğlu Mustafa	Azrailoğlu	2
		38	38	Danınlıoğlu Osman	Danınlıoğlu	1
		39	39	Mazmânoğlu Hüseyin	Mazmânoğlu	2
		40	40	Tokaoğlu Bekir	Tokaoğlu	2
		41	41	Yalnızalioğlu Veli	Yalnızalioğlu	1
		42	42	Dumanoğlu Mehmed	Dumanoğlu	2
		43	43	Dedeoğlu Salih	Dedeoğlu	2
		44	44	Armağanoğlu Mehmed	Armağanoğlu	1
		45	45	Çavuşoğlu Halil	Çavuşoğlu	8
		46	46	Karacanınoğlu Musa	Karacanınoğlu	1
		47	47	Mansuroğlu Mustafa	Mansuroğlu	1
		48	48	Çikeoğlu Hüseyin	Çikeoğlu	1
		49	49	Abdâloğlu Halil	Abdâloğlu	5

42. Sofular Mahallesi

Mahalle Adı	Hane Sayısı	Hane	Numara	Hane Reisinin Adı	Sülale Adı	Kullanım Adedi
SOFULAR	26	1	1	Karskadısızâde Müteveffâ Emin Ağa	Karskadısızâde	6
		2	2	Çataloğlu Osman	Çataloğlu	2
		3	3	Değirmencioğlu Mehmed	Değirmencioğlu	2
		4	4	Pircioğlu Ahmed	Pircioğlu	1
		5	5	Çekeroğlu Mehmed	Çekeroğlu	1
		6	6	Kürtoğlu Ahmed	Kürtoğlu	15
		7	7	Gamidoğlu İbrahim	Gamidoğlu	3
		8	8	Nalıncıoğlu Mehmed	Nalıncıoğlu	4
		9	9	Seyfullahzâde Osman Efendi	Seyfullahzâde	1
		10	10	Gamidoğlu Kör Mustafa	Gamidoğlu	3
		11	11	Gamidoğlu Ömer	Gamidoğlu	3
		12	12	Celeboğlu İbrahim	Celeboğlu	2
		13	13	Çırakzâde Ebu Bekir Efendi ve	Çırakzâde	1

				Biraderi İsmail Efendi		
		14	14	Velidedeoğlu Ömer	Velidedeoğlu	10
		15	15	Kayişoğlu Mehmed	Kayişoğlu	7
		16	16	Kürekoğlu Ahmed	Kürekoğlu	1
		17	17	Güpüroğlu Mehmed	Güpüroğlu	4
		18	18	Derviş Mustafa Efendi		
		19	19	Hacıabdurruhmanoğlu Hüseyin	Hacıabdurruhmanoğlu	1
		20	20	Yiğitbaşıoğlu Ali	Yiğitbaşıoğlu	1
		21	21	Velidedeoğlu Hâfız Ali	Velidedeoğlu	10
		22	22	Velidedeoğlu Hacı Osman	Velidedeoğlu	10
		23	23	Hacıabdurrahmanoğlu Mehmed Ali	Hacıabdurrahmanoğlu	4
		24	24	Hacıabdurrahmanzâde Hacı Mehmed Ağa	Hacıabdurrahmanzâde	1
		25	25	Kayışoğlu Mehmed	Kayışoğlu	7
		26	26	Hacıabdurrahmanoğlu Hacı Mehmed	Hacıabdurrahmanoğlu	4

Tablo 2.10. Çorum Mahallelerinde Oturan Hane Reislerinin İsimleri

Tablodan da anlaşılacağı üzere Çorum temettüat defterlerindeki hane reislerinin isimleri "*oğlu, zâde, dâmâdı, sabî, yetim, karındaşı, eytâmı, mahdûmu"* şeklinde kaydedilmiştir. Çorum temettüat defterlerindeki tahrirlerde genellikle tek bir hane reisinin ismine rastlamakla beraber az da olsa aynı hanede ikamet eden iki veya daha fazla kardeş varsa *"Kebudoğlu Osman ve Karındaşı Bekir ve Mustafa"* şeklinde de kayıtlara rastlamaktayız. Yetimler kaydedilirken *"Müteveffâ Şabanoğlu Mehmed'in yetimi Mehmed, Hacırecepoğlu Hüseyin'in yetimi sabî Hasan"* gibi ifadelerle yetimin babasının ismi de mutlaka belirtilmiştir.

Çorum temettüat defterinde, akrabaların ve kardeşlerin genellikle aynı mahallede oturduklarını, hatta evlerinin yan yana olduğunu tespit edilebilmektedir. Nitekim Çorum temettüat defterinde *Körhüseyin lakaplı,* 4 hane bulunmakla beraber bu 4 hanenin tümü de Uç Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Yine, *Taceddin* lakaplı 3 hanenin tümü de Karakeçili Mahallesi'nde ikamet etmektedir. *Şabanbölükbaşı* lakaplı toplam 5 hane bulunmakla beraber, bunların 4 hanesi Ümid Halife Mahallesi'nde oturmaktadır. *Gökgözoğlu* lakaplı 7 hane bulunup, 4 hanesi Azâb Ahmet Mahallesi'nde oturmaktadır. Yine toplam 4 *Şamlı* hanesinin tümünün de İsa Halife Mahallesi'nde oturduğunu söyleyebilmekle beraber bu örnekler çoğaltılabilir. Aynı mahalde baba isimleri aynı olan kişilerin kardeş olması kuvvetle muhtemeldir.

1844-1845 yılına ait Çorum temettüat defterlerinde daha önce belirttiğimiz gibi herhangi bir gayrimüslim mahallesine hatta ismine rastlanmamaktadır. Yalnızca 5 *Ermenioğlu* ile 2 *Macaroğlu* lakaplı gayrimüslim olma ihtimali olan hane reislerini tespit etmekteyiz. Ermenioğlu isimli olanlar, *"Ermenioğlu Memiş, Ermenioğlu Ali, Ermenioğlu Mehmed, Ermenioğlu Mustafa, Ermenioğlu Abdulkadir"* dir. İsimlere baktığımızda, Hz. Peygamber'in *Muhammed* isminin Türkçeleşmiş hâli *Mehmed* ve yine 4 büyük adından biri olan *Mustafa*'nın, sıklıkla karşımıza

çıkması ve hâlâ günümüzde de kullanılan Müslüman isimlerinin olması bu kişilerin ihtida ederek, Müslüman isimleri aldıklarını düşündürmektedir.

Osmanlı toplumundaki gayrimüslimler iyi bir meslek erbabıydı ve Ermeniler arasında değirmencilik mesleği yoğun olarak yapılmaktaydı. Bu 5 Ermeni'den *Ermenioğlu Ali* ile *Ermenioğlu Mehmed, değirmencilik* mesleği ile iştigal etmektedir. *Ermenioğlu Mustafa'nın, erbâb-ı ziraat* yani ziraat ustası ve ziraatla uğraşmakta olup *Ermenioğlu Abdulkadir'in de Asâkir-i Nizâmiye'*de olması bu savımızı kuvvetlendirmektedir. Ya da halk arasında aşağılamak amacıyla söylenmiş lakap olma ihtimali az da olsa muhtemeldir. Bu 5 Ermeni içerisinden sadece *Ermenioğlu Memiş*, *amel-mânde* olup iş göremez durumdadır. *Macaroğlu* lakabına gelecek olursak, Şeyhler Mahallesi'nde ikamet eden ve *Macaroğlu sülale* adını almış olan bu oymağın adını, eski Türk yurdu olan Semerkant'taki bir aşiretten aldığını bilmekteyiz. Ayrıca Macaroğlu Aşireti'nin, konar-göçer Türkmen taifesine bağlı olduğu bilinmektedir[303]. Şeyhler Mahallesi'nde tahriri yapılan, *Macaroğlu Bekir, erbâb-ı ziraat* iken, *Macaroğlu Osman* ise *ırgat*tır.

Mahallelerde, *oğlu* kelimesi toplam 1876 defa kullanılmıştır. *Zâde* 51, *sabî* 12, *karındaşı* 5, *yetim* 5, *mahdûmu* 4, *eytâmı* kelimesi de sadece 1 defa kullanılmıştır. Kullanılan isimler genellikle birbirine benzemektedir. Günümüzde olduğu gibi, eskiden de toruna *Pîrmehmedoğlu Mehmed, Hacımehmedoğlu Mehmed, Karaahmedoğlu Ahmed Baba* gibi dedesinin isminin yanısıra, babasının mesleğini içeren *Helvacıoğlu İbrahim, Kalaycıoğlu Mustafa, Kâltakçıoğlu Gür Hüseyin* gibi sosyal durumunu içeren isimler de verilmiştir. Ayrıca gene babasının fiziksel özellikleri de kullanılan lakaplara *Köribrahimoğlu Ömer, Kelmustafaoğlu Satılmış, Topalhimmetoğlu Ali* olarak yansımıştır. *Hacıabdurrahmanoğlu Hacı Mehmed, Mü'ezzinoğlu Hacı Hüseyin, Kadıömeroğlu Molla Osman* gibi dini içerikli lakaplar da Çorum temettüat defterlerinde çoğunlukla kullanılmıştır. Ayrıca *Ermenioğlu, Boşnakoğlu, Macaroğlu, Tataroğlu, Arnavutoğlu* gibi ırksal lakaplar ile *Caniklioğlu Ahmed, İslambolluoğlu Hacı Mehmed, İzmirlioğlu Hacı Ömer* gibi doğduğu veya geldiği yeri belirten yer adları da kullanılmıştır. Çorum temettüat defterlerinde, kullanılan sülale adlarında kişilerin babalarının veya kendilerinin sosyal ve dini durumu, fiziksel özellikleri, mesleği, geldiği veya doğduğu yer, ırkı gibi özellikleri kendisine verilen lakaplara yansımıştır.

S. No	Sülale Adı	Kullanım Adedi
1	Kürtoğlu	15
2	Saraçoğlu	11
3	Tataroğlu	10
4	Velidedeoğlu	10
5	İmâmoğlu	9
6	Kırıkoğlu	9

[303] Macaroğlu aşiretinin, konar- göçer türkmen taifesine bağlı olduğu bilinmektedir. Macaroğlu hakkında geniş bilgi için bk. Uçakcı*, ...Bozoklar,* s. 163; Ayrıca 25 Ekim 1884 tarihli şer'iye sicilleri kayıtta: *"Çorum'un Şeyhler mahallesinden Macaroğlu İbrahim kızı Emine'nin bin kuruş mehir bedeli karşılığında Çiriş mahallesinden Vışvışoğlu Osman'ınoğlu Osman ile nikahlandıkları."* Kaydı ailedeki isimler ve İslam geleneklerine göre yaşam tarzları, bu ailenin Türk-Müslüman olduğunu kanıtlar nitelikte olup, gayrimüslim olarak değerlendirilemeyeceğinin kanıtıdır. Bk. *Çorum Şer'iyye Sicilleri Kataloğları C. 1,* Çorum Belediyesi Kent Arşivi (hz.), Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2009, s. 492.

7	Semercioğlu	9
8	Abdülkadiroğlu	8
9	Çavuşoğlu	8
10	Demircioğlu	8
11	Emirahmedoğlu	8
12	Karagözoğlu	8
13	Mü'ezzinoğlu	8
14	Araboğlu	7[304]
15	Helvacıoğlu	6[305]
16	Abdâloğlu	5[306]

Tablo 2.11. 19. Yüzyıl Ortalarında Çorum Mahallelerinde En Çok Kullanılan Sülale Adları

Yukarı kısımda da belirtildiği gibi, bir kişinin ad, unvan almasında babasının sosyal, dinî veya fiziki durumu önemlidir. Anadolu'nun hemen hemen her yerinde olduğu gibi Çorum'da da durum böyledir. Öyle ki *Fatmaoğlu* ve *Gülhatunoğlu* olmak üzere sadece 3 kişi sülale adını babasından değil de annesinden tevarüs etmiştir. Bunlardan *Gülhatun Mehmed* Hacı Kemal Mahallesi'nde Hane 5 Numara 5'te ikamet ederken, Hacı Davud Mahallesi'nde Hane 39 Numara 39'da ikamet eden *Fatmaoğlu Mustafa* ile Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde, Hane 64'te ikamet eden *Fatmaoğlu Musa* sülale ismi, babadan değil anneden tevarüs etmiştir. Zaten hem sülale adı olması hem de Çorum'da *Fatmabacı* adlı bir mahalle olması, bu şahsiyetin Çorum'da iz bırakanlardan olduğunun önemli bir göstergesidir.

S.No	Mahalle Adı	Mehmed	Mustafa	Ali	Osman	Hasan	Ahmed	Ömer	Hüseyin	İbrahim	Bekir	İsmail	Süleyman	Halil
1	Hacı Recep	17	15	11	3	6	6	11	6	4	7	3	2	-
2	Çiriş	5	1	3	3	1	2	1	2	-	2	1	-	-
3	Pazar	2	-	1	5	-	2	2	-	-	1	1	1	-
4	Pûşîyân	2	-	8	1	6	1	-	1	1	-	-	-	-

[304] Abdioğlu, Bakkaloğlu, Damaroğlu, Gökgözoğlu, Hançerlioğlu, Kaltakçıoğlu, Kayışoğlu, Kayyumoğlu, Nalçacıoğlu, Uzunoğlu.

[305] Aşıroğlu, Boyacıoğlu, Cündilioğlu, Çakırlıoğlu, Eşmeoğlu, Güllüoğlu, Hacıibiloğlu, Hayrihaliloğlu, Helvacıoğlu, Kadıoğlu/zâde, Kadifeoğlu/zâde, Karamanlıoğlu, Kapısızoğlu, Karskadısıoğlu/zâde, Muradoğlu, Satıroğlu, Sıvacıoğlu.

[306] Ayvazoğlu, Balcıoğlu, Başıbüyükoğlu, Bozacıoğlu, Budakoğlu, Çilingiroğlu, Damadoğlu/zâde, Ermenioğlu, Haliloğlu, Hayranoğlu, Himmetoğlu, Hökeoğlu, İpekoğlu, Kadirbeyoğlu, Karskadısıoğlu/zâde, Kethüdâoğlu, Köseoğlu, Seferoğlu, Şabanoğlu, Şabanbölükbaşıoğlu/zâde, Topaloğlu, Topalhasanoğlu, Tulukoğlu, Uncuoğlu.

5	Medrese	4	6	3	5	1	2	1	3	-	1	-	1	-
6	Yavru Turna	5	6	4	4	6	3	4	5	3	2	1	1	1
7	Şeyhler	9	3	2	5	5	2	5	2	1	3	2	-	-
8	Fatma Bacı	1	4	4	4	4	2	2	-	1	2	2	2	-
9	Nurullah	14	5	14	4	5	4	4	6	5	3	2	3	2
10	İsa Halife	11	5	8	13	5	5	7	5	7	2	1	4	-
11	Çöplü	4	3	4	4	2	2	6	2	1	4	-	-	-
12	Gülabibey	8	7	4	3	-	2	-	2	1	1	1	-	-
13	Azâb	4	4	3	7	8	2	4	2	-	1	-	-	1
14	Ümid Halife	5	3	4	6	1	3	1	4	1	-	1	1	-
15	Sancakdâr	4	1	-	2	1	4	2	1	1	-	2	-	1
16	Çebni	6	1	4	-	1	2	2	1	-	1	2	1	-
17	Hacı Gevân	6	3	4	4	4	2	2	2	3	4	1	-	-
18	Karakeçili	6	7	3	2	1	10	4	3	2	2	3	-	-
19	Çiftlik	2	3	7	1	2	1	3	2	-	-	1	1	-
20	Sağrıcı	11	13	9	7	4	4	6	6	6	1	1	1	1
21	Çakır	9	4	2	2	8	4	3	4	4	-	1	1	1
22	Cami-i	10	2	4	4	2	5	3	2	2	1	1	2	2
23	Uç	10	9	8	4	5	6	3	10	3	6	2	-	1
24	Hacı	6	5	2	6	7	6	2	2	4	4	1	1	1
25	Şarkiyân	2	6	1	1	3	-	1	1	1	-	1	-	-
26	Tepecik	7	4	6	6	6	5	1	2	3	-	2	1	2
27	Hacı Davud	5	5	5	3	3	10	4	-	-	2	-	3	-
28	Hacı	-	-	1	1	-	1	1	-	1	-	-	1	-
29	Narlıoğlu	3	6	5	3	1	1	2	2	-	1	2	2	-
30	Emir Ahmed	20	5	4	2	7	1	7	5	4	3	4	-	3
31	Şeyh Eyyüb	5	5	6	6	3	-	8	10	2	4	1	2	3
32	Acel-i Sânî	11	8	7	8	4	3	2	2	4	-	3	-	2
33	Karamançav	12	8	3	5	6	3	5	10	7	2	5	4	3
34	Ağpınar	11	10	5	7	6	1	7	3	1	3	-	-	3
35	Kale	2	3	3	1	4	1	-	2	-	-	3	-	1
36	Hacı İshâk	6	3	3	7	1	3	5	2	-	3	1	-	1
37	Burhan Kethüdâ	30	21	12	12	7	15	10	14	2	4	6	5	8
38	Hacı Yusuf	8	5	2	4	1	2	1	3	1	5	-	-	-
39	Hacı Kemal	11	4	7	6	3	5	3	3	3	4	3	3	-
40	Kundistan	1	-	2	2	3	-	1	1	1	-	-	-	1
41	Acel-i Ûlâ	7	4	1	4	2	3	1	4	3	5	1	-	3
42	Sofular	8	2	2	3	-	3	2	1	2	1	1	-	-
Σ		**311**	**209**	**191**	**180**	**145**	**139**	**139**	**138**	**8**	**84**	**63**	**43**	**41**

S. No	Mahalle Adı	Abdullah	Veli	Memiş	Yusuf	Musa	Salih	Hızır	Abdulkadir	Abdurrahman	Feyzullah	Satılmış	Emin	Bektaş	Elvan
1	Hacı Recep	3	-	2	-	2	-	-	-	-	-	1	1	-	2
2	Çiriş	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-
4	Pûşîyân	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
7	Şeyhler	1	-	-	-	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
10	İsa Halife	1	-	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-
11	Çöplü	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	2	-	3	-	1	-	1	1	1	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
16	Çebni	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1
18	Karakeçili	1	1	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	3	1	-	-	-	4	-	1	-	2	-	-	-	-
21	Çakır	2	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	1	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Şarkıyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-
30	Emir Ahmed	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
31	Şeyh Eyyüb	-	3	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-

32	Acel-i Sânî	2	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
33	Karamança vuş	1	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
34	Ağpınar	3	-	1	1	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	2	4	-	3	3	-	-	-	1	-	1	-	1	-
38	Hacı Yusuf	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-
41	Acel-i Ûlâ	2	1	1	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Σ		**35**	**22**	**15**	**13**	**12**	**12**	**11**	**8**	**8**	**7**	**6**	**5**	**4**	**4**

Tablo 2.12. Çorum Mahallelerinde En Çok Kullanılan Erkek İsimleri ve Mahallelere Göre Dağılımı-I ve II

Tablolarda görüldüğü üzere, kullanılan isimlerin büyük çoğunluğu Arapça kökenli olup, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Çorum kentinde de Hz. Peygamber'in adının Türkçeleşmiş şekli olan *Mehmed* ve yine Hz. Peygamber'in 4 büyük isimleri arasında yer alan *Ahmed* ve *Mustafa* isimlerinin yoğun olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu üç isim, 16. yüzyılda da Çorum kazasında en çok kullanılan isimler olup *Mehmed* 604, *Ali* 472, *Mustafa* ise 441 kişinin adı olmuştur[307]. Kur'an'da geçen *İbrahim, İsmail, Süleyman* gibi peygamber isimleri de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Ayrıca Ehl-i Beyt'e ait *Ali, Hasan, Hüseyin, Osman, Ömer, (Ebu) Bekir* isimlerde yoğun olarak kullanılmıştır.

Çorum temettüat defterlerine göre, 1844-1845 yıllarında 77 farklı isimli hane reisi bulunmaktadır. Bu kişilerin 59'u *Mehmed, Ahmed, Veli* gibi tek isimli iken, 18'i *Mehmed Emin, İbrahim Edhem, Osman Hilmi* gibi çift isimlidir. 19. yüzyılın ortalarında Çorum'da ailelerin çocuklarına en çok *Mehmed* ismini verdiğini görmekteyiz. İncelediğimiz defterde de *Mehmed* ismi 311 hane reisinin ismini ihtiva ederek açık ara en öndedir. *Mustafa* ismi 209 defa geçmekte olup, *Mehmed* isminden sonra en çok kullanılan isimdir. Yine *Ali* ismi 189 kişide, *Osman* 180, *Hasan* 144, *Ahmed* 139, *Hüseyin* 138, *Ömer* 138, *İbrahim* 85, *(Ebu) Bekir* 84, *İsmail* 63, *Süleyman* 43 ve *Halil* ismi ise 43 kişide karşımıza çıkmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere dini içerikli isimler ön planda olup, peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisinden dolayı dini içerikli bu isimlerin çokça tercih edildiğini söyleyebiliriz.

[307] XVI. yüzyılda Çorum Sancağındaki kişi adları için bk. Yılmaz Kurt, "Çorum Kazası Kişi Adları XVI. Yüzyıl", *OTAM,* S. 6, 1995, s. 211-247.

S. No	İsim	Kullanım Adedi	Yüzde
1	Mehmed	311	15,6
2	Mustafa	209	10,5
3	Ali	191	9,6
4	Osman	180	9
5	Hasan	145	7,3
6	Ahmed	139	7
7	Ömer	139	7
8	Hüseyin	138	6,9
9	İbrahim	85	4,3
10	Bekir	84	4,2
11	İsmail	63	3,2
12	Süleyman	43	2,2
13	Halil	41	2,1
14	Abdullah	35	1,8
15	Veli	22	1,1
16	Memiş	15	0,8
17	Yusuf	13	0,7
18	Musa	12	0,6
19	Salih	12	0,6
20	Hızır	11	0,6
21	Abdulkadir	8	0,4
22	Abdurrahman	8	0,4
23	Feyzullah	7	0,4
24	Satılmış	6	0,3
25	Emin	5	0,3
26	Bektaş	4	0,2
27	Elvan	4	0,2
28	Diğer	39	2
29	Çift İsimli Olanlar	22	1,1
Σ		**1991**[308]	**100**

Tablo 2.13. Erkek İsimlerinin Genel Nüfusa Göre Dağılımı

Ayrıca tabloda olmayan, *Himmet*[309] *ismi* üç, *Seydi*[310] üç, *Abbas*[311] iki, *Abidin*[312] iki, *Emrullah*[313] iki ve *Abdulbaki*[314] bir, Hacı Recep Mahallesi'nde ikamet eden *Yunus, İbil*, *Eyüp*

[308] Ağpınar Mahallesi'nde Hane 18 Numara 18'de ikamet eden *Tahiroğlu…"?* ile Cami-i Kebir Mahallesi'ndeki Hane 18 Numara 18'de ikamet eden *"Keşkekoğlu Yalancı…"?* okunamamıştır. Ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi Hacı Recep Mahallesi'ndeki 102-110 arasındaki hane reisleri ile Kundistan Mahallesi'ndeki 1-6 arasındaki kişilerin isimlerini defterin bu sayfalarının olmamasından dolayı tespit edememekteyiz.

[309] Karamançavuş (2) ve Çebni (1) mahallelerinde ikamet etmektedirler.

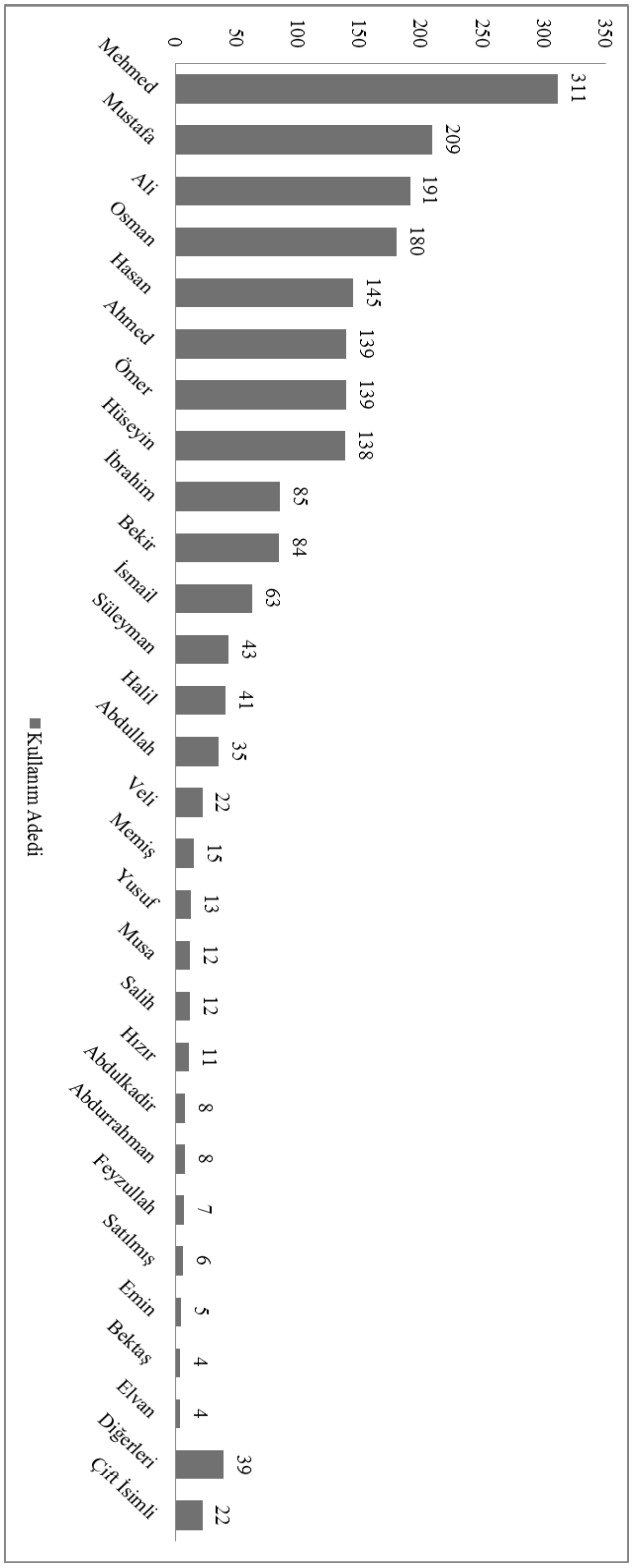
[310] Hacı Davud (2) ve Azâb Ahmed (1) mahallelerinde ikamet etmektedirler.

[311] Medrese (1) ve Tepecik (1) mahallelerinde ikâmet etmektedirler.

isimleri birer, Pûşîyân Mahallesi'nde ikamet eden *Kadir, Sadık, Cafer* isimleri birer, Şeyheyyüp Mahallesi'nde ikamet eden *Hamza, Mes'ud, Abdurrahim, Abdulgafur* isimleri birer, Acel-i Ûlâ'da ikamet eden *Selim, Abdulkerim* isimleri birer, Hacı Gevân Mahallesi'nde ikamet eden *Yahya* ve *Alemdar* isimleri birer, Emir Ahmed Mahallesi'nde ikamet eden *Veyis* ve *Kadı* isimleri birer, Karakeçili Mahallesi'nde ikamet eden *Kereb* ve *Sadeddin* isimleri birer, Azâb Ahmed Mahallesi'nde yaşayan *Bâyezid* ismi bir, Yavru Turna Mahallesi'nde yaşayan *Müslim* bir, Şeyhler Mahallesi'nde yaşayan *Şakir* bir, Çöplü Mahallesi'nde yaşayan *Said* bir, Karamançavuş Mahallesi'nde yaşayan *Mahmud* bir, Ağpınar Mahallesi'nde yaşayan *Abdulaziz* bir, Hacı İshâk Mahallesi'nde yaşayan *Fethullah* bir ve Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde yaşayan *İmirze* ismi bir kişide olmak üzere bu isimler, hane reisleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çorumlu ebeveynler çocuklarına isim verirken sadece tek isim vermemiş bugün de moda olan iki isim verme geleneğine uymuşlardır. Bunların yekünü 22, dağılımı ise en çok kullanılan Gülabibey (1), Tepecik (1) ve Hacı Yusuf (1) mahallelerinde yaşayan *Mehmed Emin* olup, üç hane reisinin ismidir. Şeyhler (1) ve Sağrıcı (1) mahallelerinde birer *Mehmed Arif,* Çiriş (1) ve Hacı Davud (1) Mahallelerinde birer *Ali Osman,* Hacı Recep Mahallesi'nde *Abdulkerim* bir, Çöplü Mahallesi'nde *Osman Hilmi* bir, Yavru Turna Mahallesi'nde *Cemal Abdullah* bir, Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde *Mecnûn Baba* bir, Hacı Davud Mahallesi'nde *Ahmed Hüseyin* bir, Karamançavuş Mahallesi'nde *Arif Ali* 1, Emir Ahmed Mahallesi'nde *Ali Ömer* ve *Hacı Baba* birer, Tepecik Mahallesi'nde *Hüseyin Ömer* bir, Sofular Mahallesi'nde *Mehmed Ali* bir, Çiftlik Mahallesi'nde *Abdullah Abbas* bir, Şeyheyyüp Mahallesi'nde *İbrahim Edhem, Mustafa Kavacık* ve *Haşim Kavacık* birer, Acel-i Ûlâ'da *Hasan Ömer* ve *Hızır Baba* birer kere kullanılan isimlerdir. Ayrıca incelediğimiz defterde hiçbir gayrimüslim ismine de rastlamadığımızı vurgulamak gerekmektedir.

[312] Yavru Turna (2) Mahallesi'nde ikamet etmektedirler.
[313] Hacı Recep (1) ve Çiftlik (1) mahallelerinde ikamet etmektedirler.
[314] Sancakdâr Mahallesi'nde ikâmet etmektedir.

Şekil 2.5. Çorum Mahallelerindeki Erkek Şahıs Adlarının Kullanım Adedinin Sayısal Dağılımı

2.3.2. Unvan ve Sıfatlar (Lakaplar)

Arapça bir kelime olan lakabın çoğulu *elkâb* olup, genellikle "*kişinin severek aldığı, onu toplum içinde yücelten ad"*dır. Lakap, övgü veya yergi ifade eden isim ve sıfat manasında da kullanılmıştır[315]. Türk Dil Kurumu ise *sıfat* kelimesini *"bir kimsenin ödev, görev, toplumsal veya hukiki bakımdan yeri ve özelliği"* olarak tanımlamıştır[316]. Tüm Osmanlı toplumundaki ailelerin sülale veya soyadı olarak mutlaka bir lakabı vardır. Ancak bu lakap çekirdek aileye değil, birbiriyle akrabalık bağı olan bir sülaleye aittir. Bu sebeple Anadolu'da kasaba ve şehirlerde hemen hemen herkes birbirinin lakabını bilirdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve 1934 yılındaki Soyadı Kanunu'nun kabulünün akabinde uzun süre devam eden bu gelenek son 30-40 yılda yaşanan yoğun göç olgusu ile giderek kaybolmuştur[317].

Çorum da kullanılan sülale adları ve lakaplar bakımından oldukça zengindir. Biz, aşağıdaki tabloda kullanılan lakapları fiziki özellik (huy-davranış, karakteristik), sosyal (dini) durum, yer adları, meslek ve etnik köken olmak üzere 5 grupta inceleyeceğiz.

Mahalle Adı	Fiziki-Karakteristik Özellik	Sosyal-Dini Statü	Yer Adları	Meslek	Etnik
Hacı Recep	Çolak Kara Küçük Deli Altıparmak Başıbüyük Uzun Çil Çatalbaş Gür Sağır	Hoca Pir Abaza Kethüda Molla Vezirağası Kayyum Hacı Garip Sofu Zeybek Efendi Emir Dede	Karamanlı Kaleli Çalıcalı[318] Mısırlı	Bakkal Börek Terzi Semerci Saraç Ekmekçi Kâltakçı Nalçacı[319] Çeresci Çulha	Ermeni Kürt
Çiriş	Deli Uzun Cingöz	Hacı Molla Pehlivan Efendi	Tireli Havzalı[320]	Külhancı Tacir	Türkmen Kürt

[315] Nebi Bozkurt, "Lakap", *DİA,* C. 27, TDV, Ankara 2008, s. 65.
[316] http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e6c278115e52.95654189, Erişim Tarihi: 07. 04. 2017.
[317] Mehmet İpşirli, "Lakap", *DİA,* C. 2, TDV, Ankara 2008, s. 67.
[318] Bugün Çorum merkez ilçesine bağlı bir köydür.
[319] Ayakkabıların altına çakılan demir nal. Anadoluda atların ayaklarına nal çakan kişiye denir.
[320] Bugün Samsun'un bir ilçesidir.

Pazar	Kara Kel Bodur[321] Bıdık	Hacı Bey Mecnûn	Yavili[322] Tokatlı	Hancı Değirmenci	
Pûşîyân	Kara Bıdık[323] Mecnûn Bodur Deli	Hacı Kadıkethüdâ Hasbîkethüdâ		Çırak Kethüdâ	
Medrese	Uzun Cingöz	Gazi Giray Hacı Hâfız Kadıbeşe Mü'ezzin		Tüfenkçi Hamamcı Kavukçu	Türk
Yavru Turna	Topal Kel Deli Palabıyık Kara Karabacak Keleş[324] Kaygısız	Cıbır[325] Öksüz Kethüdâ Cellad Bey Abaza Gazi Ağa	Karacaköylü[326] Kavacıklı[327] Amasyalı Karamanlı Niksarlı	Kalaycı Terzi Eskici Kâltakçı	Tatar Türkmen Kürt
Şeyhler	Deli Çatalbaş Bıyık Çolak Deli İhtiyar	Gazi Pir Hatîb Emir Yetim Sabî Hacı	Alacalı[328] Çakırlı[329]	Semerci Boyacı Berber Kuyumcu	Tatar Macar Kürt
Fatmabacı	Kel Çorlu[330] Solak Karagöz Sarı Kör	Zilekadısı Celebi Derviş Pehlivan Garip Hızır	Tekyeli Sungurlu	Bozacı Nalçacı Kâltakçı	

[321] Enine göre boyu kısa ve tıknaz.
[322] Yavi günümüzde *"Yavu"* olarak kullanılmakta olup, Çorum'un İskilip ilçesine bağlı bir köydür.
[323] Kısa ve Tıknazlar için kullanılan bir lakaptır.
[324] Güzel, yiğit, cesur, yakışıklı insan.
[325] Geçim darlığı çeken, yoksul.
[326] Bugün Çorum merkez ilçesine bağlı bir köydür.
[327] Bugün Çorum ilinin merkez ilçesine bağlı bir köydür.
[328] Bugün Çorum'un ilçesidir.
[329] Çorum ilinin merkez ilçesine bağlı bir köydür.
[330] Çorlu: Hastalıklı, dertli.

		Efendi Hacı Ağa			
Nurullah	Gök Kara Uzun Karabıyık Köse Topal Kör Büyük Kuru	İmâm Evliya Şeyh Paşa Zavallı Bey Hâfız Hacı	Canikli Bayatlı[331] Çataklı[332]	Saraç Sünnetçi Semerci Uncu Helvacı Ekmekçi Duhancı Kalaycı Kabakçı Debbağ Tabib	
İsa Halife	Sagîr[333] Kara Topal Kabasakal Uzun Küçük Kel Gökgöz Etyemez Kel Ak	Hacı İçağası Karafakih Kadı Aşık Öksüz Sabî Molla	Karacaköylü	Saraç Samancı Berber Debbağ Hancı Kadı Çırağı Çarkçı	Kürt
Çöplü	Akkaş Topal Sarı Deli	Müftü Hatîb Vezir kethüdâ Zilekadısı Zavallı İmâm Hacı Hâfız	Güneyli	Mumcu Hallaç Urgancı Saraç Müftü	Tatar Kürt
Gülabibey	Köse Şişman	Molla Emir Hacı Bey Soytarı Hâfız Bey	Akviranlı[334] Moralı Erzurumlu	Boyacı Kayyum Kalaycı	Tatar Çerkes

[331] Bugün Çorum'un Bayat ilçesidir.
[332] Çorum ili merkez ilçesine bağlı bir köydür.
[333] Küçük, ufak, ergenlik çağına gelmemiş çocuk (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 1063).
[334] Akviran veya Akören olarak da bilinmekte olup, bugün Çorum ilinin Osmancık ilçesine bağlı bir köydür.

		Paşa Katip			
Azâb Ahmed	Gökgöz Geveze Sakat Kel Çolak Kulaksız Kara	Hazinedâr Bey Emir Tekyenişîn Hâfız	Hindli Ahıshavî	Sıvacı Mûytap	Gürcü Boşnak Arnavut Kürt
Ümid Halife	Çalık Tırnaksız Kara Yek-Çeşm Çolak	Celep[335] Hacı Karskadısı Garip Mü'ezzin Kadı Yetim Hafız	Kaleli Erzurumlu Sivaslı Ağcakoyunlu[336] Mısırlı	Oduncu	
Sancakdâr	Eğri Sağır Kara	Bey Paşa Sabî Hacı İmâm	Canikli Kuyucaklı[337]	Urgancı Mumcu Berber Helvacı Balcı Bahçevand	
Çebni	Güdek[338]	Emir Hacı Diniyılık Şeyh Efendi	Alacalı	Tacir	
Hacı Gevân	Kara Cüce Topsakal Gök Kör	Karskadısı İmâm Pir Hacıbey Hacı Efendi Yetim Dede	Kaleli	Kilimci Katırcı Kalaycı	Gürcü
Karakeçili	Yalancı Uzun Kara	Hacı Emir Vezir		Saka[339] Hancı Helvacı	

[335] Çelep veya Çeleb: Koyun, keçi, sığır gibi kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse.
[336] Bugün, Çorum ili Mecitözü İlçesine bağlı bir köydür.
[337] Bugün, Çorum ili Dodurga ilçesine bağlı bir köydür.
[338] Kısa, bodur.
[339] Evlere, çeşmeden su taşımayı iş edinmiş kimselere denilmekte olup, Kırsal bölgelerde de sulama işlerini düzenleyen ve denetleyen kimseye denir. Anadolunun birçok yerinde bu kişilere subaşı da denmektedir.

	Kör	Pir Efendi Bey Kadı Mü'ezzin Ağa Hâfız Seyyid		Kayyum Demirci	
Çiftlik	Kara Karagöz Gözbulak	Aşık Kizir	Sinoplu Yavili	Nalıncı Katırcı Saraç Helvacı Köşker	Kürt
Sağrıcı	Sümüklü Küçük Kara Eğri Gökçe Gökgöz Karagöz Topal Uzun Gürüz[340] Etyemez Kör	Kadı Efendi Dede Şeyh Tekyelihoca Bey Kadı Pir Enbiyâ Müftü Emir Hacı Velidede Tekyeli Ases İpekağası Ağa Hafız Yetim	Yavili Çukurviranlı[341]	Basmacı Kazzâz Tüfenkçi Kayyum Nalçacı Çömlekçi	Kürt
Çakır	Hadım Topal Kör Kara Miskdudak Kekeç	Emir İmâm Köle Efendi Hacı Derviş	Boyabatlı[342]	Saka Sıvacı Bakkal Barutçu Kazzâz Tüfenkçi Hasırcı Çırak	Tatar Türk Kürt
Cami-i Kebîr	Kara Çoruk Kabasakal	Kadı Hacı Hâfız		Semerci Sabuncu Kılıççı	Arap

[340] Kambur.
[341] Bugün Çorum il merkezine bağlı bir köy olup, Çukurören adıyla anılmaktadır.
[342] Bugün Sinop iline bağlı bir ilçedir.

	Yalancı	Dede Sabî Karskadısı Bey Enbiyâ Mü'ezzinoğlu Şeyh Hoca		Yazıcı Çırak	
Uç	Kör Kara Kabasakal Bıyık Çil Sağır Köse Kel	Esir Hacıbey Avcı Kadı Çıplak Molla Dede Hacı	İslambollu Canikli Sinoplu Bayatlı İstanbullu Kavşadlı[343]	Tuzcu Kâltakçı Çömlekçi Çizmeci Bozacı Kazancı Saraç	Tatar Boşnak
Hacı Nasrullah	Solak İnce Çenesiz Kara Kel Kör Ağca	Tekyeli Kadı Hacı Mü'ezzin İmirzebey Alâybey Bey Emir Şeyh Mütevelli Usta Efendi Ağa Bey	Antepli Çalıcalı Boyabatlı	Hamamcı Nalçaçı Çırak Çorbacı	
Şarkiyân	Kara	Efendizâde Mazlum Ağa Efendi Hacı	Kaleli Boyabatlı Çalıcalı Güneyli		
Tepecik	Uzun Köse Bozdoğan Deli Çürük Kara Çatalbaş	İmâm Seyis Derebey Yörük Efendi Hacı Hafız	Tosyalı	Tekneci Balıkçı Çıkrıkçı Abacı Demirci Nalıncı	Ermeni Türkmen

[343] Bugün Kavşut olarak hâlâ kullanılmakta olup, Çorum ili Sungurlu ilçesine bağlı bir beldedir.

	Sarı Kirli Sağır				
Hacı Davud	Keleş Köse Gök Deli	Öksüz Hacı Esir Hatîb Efendi Dede Seyyid	Osmancıklı Canikli	Sucu Çulha Kazzâz Boyacı Nalıncı Manav	Kürt
Hacı Nurullah	Solak Kara Karakaş Ağca Koca Alagöz Gök	Emir Abaza	Bayatlı		
Narlıoğlu	Alagöz Kör	Abaza Hacı Yörük Bey Kethüdâ Emir Pir Divanbaşı	Serhadlı	Çulha	Çerkes
Emir Ahmed	Kel Kara Çolak Uzun Küçük	Enbiyâ Emir Hacı Müftü Mü'ezzin Şah Tekyelienbiyâ İmâm Ağa Kadı Hafız Efendi Yetim Mü'ezzin	Akviranlı Osmancıklı Abdalata	Atçı Kayyum Leblebici Semerci Saraç Çanakçı Hamal Kemendçi	Kürt
Şeyh Eyyüb	Deli Boz Lafçı Bıyık Kara	Veliağa Hacı Sünnetçi Velidede Cellad	Taşabâdlı Kavacıklı Hindli	Balakçı[344] Sucu Yazıcı Çırak	Türk

[344] Manda yavrusu, malak.

		Osmankethüdâ Efendi Ağa Sabî			
Acel-i Sânî	Sümüklü Kara Köse Başıbüyük Kör	Abdâl Bey Hacı Çoban Molla Sabî Efendi Dede	Karamanlı	İğci Eskici	Arap Ermeni
Karamançavuş	Kör Lafçı Altıparmak Zopaburun Karagöz Kara Karabıyık Cingöz Köse Deli Nağracı Sarı Topal Gök	Şeyh Bektaş Seyis Emir Sünnetçi Hacı Bey Kizir İmâm Kamber[345] Seyyid Laz	Karacaköylü Erzurumlu İskilipli	Debbağ Ceresci Uncu Tarakçı Demirci Abacı Kâltakçı Debbağ	Gürcü Kürt
Ağpınar	Sersem Uzun Topal Başıbüyük Ağca Kır Kara	Kulveli Hacı Suhte Emir İmâm Kamber Bey Müderrisin	Kaleli Yavili Musullu	Ekmekçi Sirkeci Çulha Leblebici	Arap Kürt
Kale	Uzun Eğri Ağca	İmâm Bey Kethüdâ Molla Hacı Sofu Duacı Ağa	Yavili	Okçu	Arap
Hacı İshâk	Asi	Emir	Tekeli	Oduncu	Arap

[345] Sadık köle.

	Köse Afacan Çatalbaş Bıyık Bodur Burunsuz Sarı Kör	Mü'ezzin Hacı Sabî		Debbağ Urgancı Saçmacı Kalıpçı Çubukçu Hamal	Kürt
Burhan Kethüdâ	Kara Deli Kel Küçük Başıbüyük İyi Karagöz Karakaş Topal Küçük Cin Uyuz Sarı Gebeş[346] Boynueğri Alasakal Topal	Emir Bey Garip Kadı Molla Hoca Fakih Giray Sefil Abdâl Araphacılı İmâm Hacı Gazi Şah	Hacıköylü[347] Zeytinli[348] Körücekli[349] Ağcakoyun İzmirli Bozoklu Kavacıklı Dağlı Çakırlı	Basmacı Hasırcı Çiftçi Nalçacı Hamal Kavukçu Boyacı Sucu Eskici Boyacı Demirci Bozacı Darıcı Saraç	Kürt Arap
Hacı Yusuf	Sümüklü Kara Çalık Kel Selamsız Topal Keleş Kör	Bey Velide Ağa Emir Hacı Efendi	Ayvalı Çakırlı	Demirci Çorbacı	
Hacı Kemal	Deli Karagöz Miskdudak Köse Topal Kör Çolak	Bey Öksüz Mü'ezzin Velidede Kadı Hoca Hacı	Babadağlı Merzifonlu	Hazinedâr Semerci Debbağ Çiftçi	Kürt Tatar
Kundistan	Uzun Sarı	Kölegöz Garip		Boyacı Tüfenkçi	Kürt

[346] Bodur ve şişman
[347] Bugün Amasya'ya bağlı Gümüşhacıköy olması kuvvetle muhtemeldir.
[348] Bugün Çorum ili Osmancık ilçesine bağlı bir köy olup, Aşağı Zeytin ve Yukarı Zeytin olarak ikiye ayrılmıştır.
[349] Bugün Çorum ili Mecitözü ilçesine bağlı bir köy olup, Aşağı Körücek ve Yukarı Körücek olarak ikiye ayrılmıştır.

		Hacı Hafız			
Acel-i Ûlâ	Kara Çalık Başıbüyük Yalnız Gökmen[350]	Efendi Hatîb Hacı Molla Evliya Velidede Dede Abdâl	Boyabatlı Çataklı Kaleli Çakırlı Antepli Sivaslı	Helvacı Nalçacı Bakırcı	
Sofular	Kör	Karskadısı Pirci Velidede Hacı Ağa		Değirmenci Nalıncı Celep	Kürt

Tablo 2.14. Çorum Mahallelerinde Kullanılan Lakaplar (Sıfatlar) ve Türleri

Tablodan da anlaşılacağı üzere çoğu kişi unvanı ve lakabıyla (sıfatıyla) kaydedilmiştir. Kişinin lakabını almasında babasının veya kendisinin fiziki özelliği, huy ve davranışları, sosyal durumu, uğraştığı meslek ve dini durumu, ırkı veya geldiği yer ön planda olmuştur. Şahsi servetin zenginliğine işaret eden *ağa, bey, efendi* gibi unvanlar *Ölçekzâde Hasan Ağa, Hayrihaliloğlu Mustafa Efendi, Memişağazâde Mehmed Bey* örneklerinde olduğu gibi şahsın isminden hemen sonra belirtilmiştir. Ayrıca şahıs kaydedilirken zamanında önemli bir görevde bulunmuşşsa *Müdür-i Sâbık Kadifezâde Hacı Mehmed Ağa* şeklinde belirtilmiştir.

Molla, hacı, hatîb, imâm, mü'ezzin gibi dini unvanlar ise *Cansızoğlu Molla Ahmed, Kızılköseoğlu Hacı Osman, Mahalle-i Mezbûrun Hatîbi Abazaoğlu Mustafa Efendi, Pencikoğlu İmâm Mustafa Efendi, Ahladçıoğlu Mü'ezzin Mustafa* örneklerinde olduğu gibi önce dini unvan daha sonra ise isim olmak üzere kaydedilmiştir.

Aşağıdaki tabloda kullanılan lakabın türleri, fiziki özellik (huy-davranış, karakteristik), sosyal (dini) durum, yer adları, meslek ve etnik köken olarak ayrılıp kullanım adetleri ile beraber verilmiştir.

[350] Halk arasında mavi gözlü kimse için kullanılır.

Fiziksel-Karakteristik Sıfatlar	Kullanım Adedi	Sosyal-Dini Statü ve Unvan	Kullanım Adedi	Yer Adları	Kullanım Adedi	Meslek	Kullanım Adedi	Etnik Köken	Kullanım Adedi
Kara	67	Hacı	221	Kaleli	7	Saraç	13	Kürt	12
Kör	37	Ağa	46	Karamanlı	6	Semerci	12	Arap	10
Deli	19	Efendi	44	Çakırlı	6	Uncu	9	Tatar	10
Köse	19	Bey	37	Yavili	5	Bakkal	8	Ermeni	5
Topal	18	Kadı[351]	33	Tekyeli	5	Demirci	8	Gürcü	4
Küçük	9	Hafız	29	Boyabatlı	4	Helvacı	8	Türk	4
Sarı	9	Emir	27	Canikli	4	Nalçacı	8	Türkmen	3
Karagöz	8	Molla	22	Karacaköylü	4	Debbağ	7	Boşnak	2
Çolak	7	İmâm	21	Akviranlı	3	Boyacı	7	Çerkes	2
Gökgöz	7	Mü'ezzin	12	Bayatlı	3	Kâltakçı	7	Macar	2
Bıyık	6	Kethüdâ	12	Çalıcalı	3	Kayyum	7	Arnavut	1
Ağca	5	Velidede	10	Çukurviranlı	3	Çırak	6	Laz	1
Başıbüyük	5	Pir	9	Erzurumlu	3	Kalaycı	6		
Gök	5	Hatîb	8	İslambollu[352]	3	Sıvacı	6		
Keleş	5	Hoca	8	Kavacıklı	3	Terzi	6		
Bodur	4	Sabî	8	Sinoplu	3	Abacı	5		
Çalık	4	Müderris	7	Tokatlı	3	Bozacı	5		
Çatalbaş	4	Şeyh	7	Abdâlata	2	Eskici	5		
Kabasakal	4	Gazi	6	Ağcakoyunlu	2	Çulha	4		
Karabıyık	4	Yetim	6	Alacalı	2	Hamal	4		
Cingöz	3	Abdâl	5	Antepli	2	Nalıncı	4		
Çil	3	Abaza	5	Ayvalı	2	Tüfenkçi	4		
Gökçe	3	Garip	5	Çataklı	2	Urgancı	4		
Kamber	3	Öksüz	5	Güneyli	2	Ekmekçi	3		
Kaygısız	3	Derviş	4	Hindli	2	Çiftçi	3		
Sağır	3	Dede	4	Mısırlı	2	Çoban	3		
Solak	3	Köle	4	Moralı	2	Kazzâz	3		
Sümüklü	3	Müftü	4	Osmancıklı	2	Sünnetçi	3		
Boynueğri	2	Paşa	4	Sivaslı	2	Saka	3		
Etyemez	2	Seyyid	4	Amasyalı	1	Basmacı	2		
Lafçı	2	Tekyenişîn	4	Babadağlı	1	Bostancı	2		
Gökeşme	2	Vezir	4	Bozoklu	1	Ceresci	2		
Çorlu	2	Enbiyâ	3	Dağlı	1	Çizmeci	2		
Karakaş	2	Hacıvaiz	3	Havzalı	1	Değirmenc	2		

[351] Zilekadısızâde/oğlu ile Karskadısızâde de içindedir.
[352] İstanbullu bir adet vardır.

						i			
Mazlum	2	Mecnûn	3	İskilipli	1	Hasırcı	2		
Sakat	2	Sofu	3	İzmirli	1	Hazinedâr	2		
Sefil	2	Yörük	3	Karaağaçlı	1	Kizir	2		
Yalancı	2	Alâybey	2	Kavşadlı	1	Kuyumcu	2		
Yek-Çeşm	2	Ases	2	Kuyucaklı	1	Külhancı	2		
Ak	1	Çelebi	2	Merzifonlu	1	Leblebici	2		
Akkaş	1	Esir	2	Musullu	1	Mumcu	2		
Alagöz	1	Evliya	2	Tireli	1	Oduncu	2		
Alasakal	1	Fakih	2	Tosyalı	1	Seyis	2		
Altıparmak	1	Giray	2			Tacir	2		
Bıdık	1	Pehlivan	2			Bahçevand	1		
Çıplak	1	Şah	2			Bakırcı	1		
Gebeş	1	Zavallı	2			Balıkçı	1		
Geveze	1	Ayân	1			Barutçu	1		
Gökmen	1	Bedevi	1			Börekçi	1		
Gözbulak	1	Diniyılık	1			Çıkrıkçı	1		
Gür	1	Vezirağası	1			Çömlekçi	1		
Hadım	1					Hallaç	1		
İhtiyar	1					İğci	1		
İyi	1					Kazancı	1		
Karabacak	1					Keçeci	1		
Kekeç	1					Mesci	1		
Kölegöz	1					Mûy-tâb	1		
Kulaksız	1					Tabib	1		
Kuru	1					Tarakçı	1		
Nağracı	1					Tekneci	1		
Sagîr	1					Topçu	1		
Selamsız	1					Tuzcu	1		
Şişman	1					Usta	1		
Tırnaksız	1								
Terlemez	1								
Topsakal	1								
Zopaburun	1								
Σ: 315									
			663		**106**		**220**		**56**

Tablo 2.15. Çorum Mahallelerinde Kullanılan Sıfatların Genel Dağılımı ve Kullanım Adedi

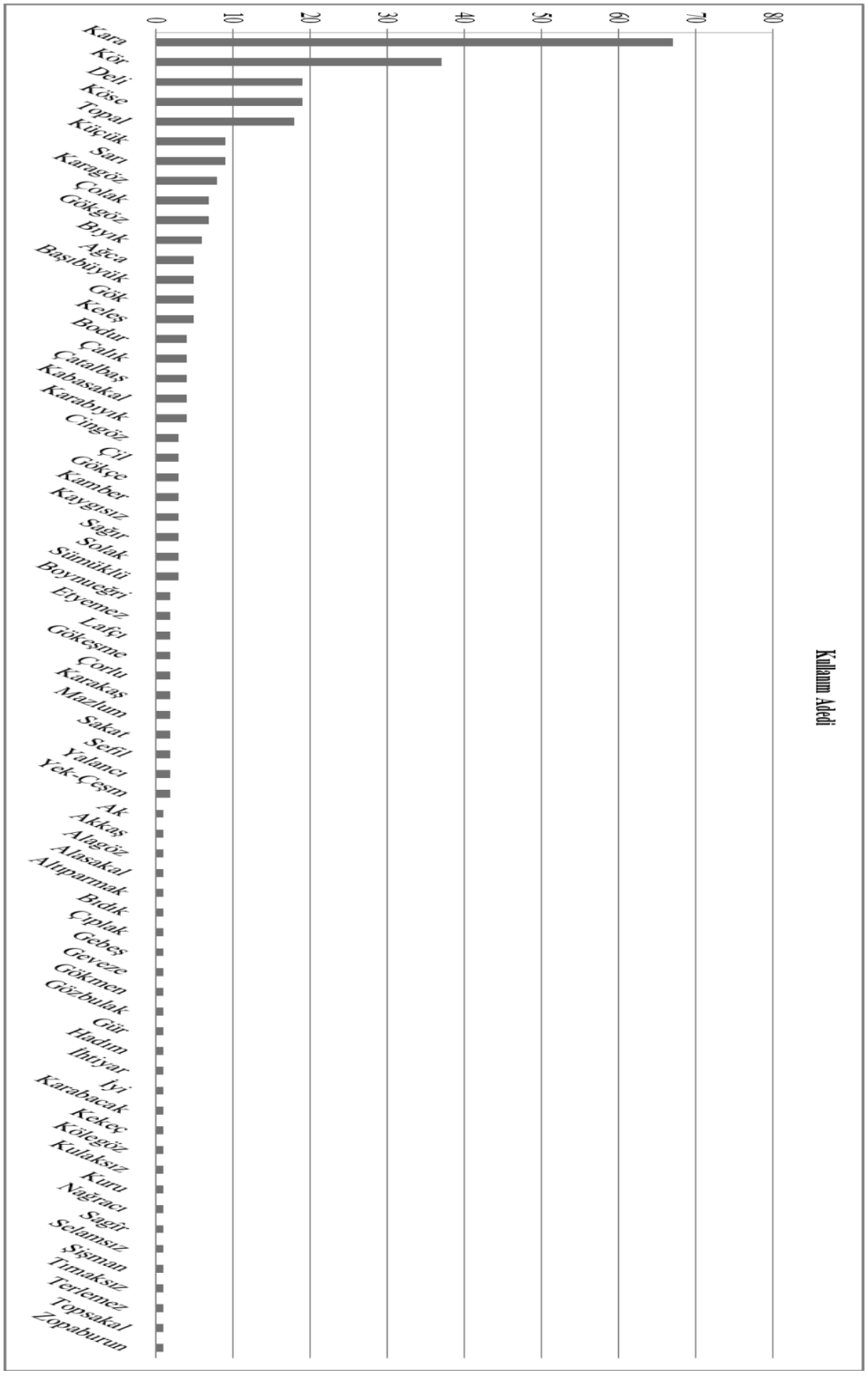
Tablodan da anlaşılacağı üzere Çorum, kullanılan lakap bakımından oldukça zengindir. Takriben bu dönemde kullanılan lakap sayısı, 300-350 civarında olup, biz bu lakapların 300'ünden fazlasını sırasıyla inceleyeceğiz.

2.3.2.1. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar)

Çorum temettüat defterine bakıldığında, kentte 67 adet farklı fiziki özellik kullanılmakla birlikte, fiziki karakteristlik belirtilen sıfatların kullanım adedi 315'tir. Bu lakaplar bir kişinin sadece fiziki özelliğini yansıtmakla kalmayıp, kişinin mizacı, karakter özelliği gibi vasıflarını da yansıtan sıfatlar olduğu için tek bir başlık altında toplamayı uygun bulduk.

Fiziki özellikler arasında ten rengi, sakal, göz, kulak, burun gibi uzuvların görünüşü ile kişinin varsa sakatlığı ve hangi uzvunda olduğu mutlaka belirtilmiştir. Ayrıca günümüzde de kullanılan iki kardeş ya da akrabayı ayırt etmek için yaşı büyük olana *büyük,* küçük olana ise *küçük* denmesi gibi, o zaman da kişilerin ayırt edilmesi için sıfatlar kullanılmıştır.

Fiziksel özelliklerin kullanılması bir mahalde, aynı isimli şahısların ayırt edilmesi bakımından önem taşımaktadır. Çorum mahallelerinde genellikle *kara, kör, deli, köse, topal, küçük, sarı, karagöz, çolak, gökgöz, bıyık, ağca, başıbüyük, gök, kele, bodur, çalık, çatalbaş, kabasakal, karabıyık, cingöz, çil, gökçe, kamber, kaygısız, sağır, solak, sümüklü, boynueğri, etyemez, lafçı, gökeşme, çorlu, karakaş* gibi toplam 67 adet fiziki özellik kullanılmıştır. En yoğun kullanılan fiziki lakap ise 67 kişide olması itibariyle "*kara"*dır. Yine ten rengini ifade eden "*sarı"*nın kullanım adedi 9'dur. Şahısların ten rengiyle ilgili bu sıfatlardan başka yine *kör* 37 defa, *topal* 18 defa, *köse* 19 defa, *gök* beş defa, *ağca* beş defa, *çolak* yedi defa, *çalık* dört defa, *karabıyık* dört defa, *bodur* dört defa ve *sümüklü* de üç defa kullanılmıştır. Bir şahsın karakterini yansıtan *deli* lakabı 19 defa, *etyemez* ikş defa, *lafçı* iki defa, *kaygısız* üç defa ve *selamsız* bir defa kullanılmıştır. Aşağıdaki grafikte belirttiğimiz lakapların adları ve kullanım adetleri en çok kullanılandan en az kullanılana doğru sıralanmaktadır.

Şekil. 2.6. Fiziki Karakteristik (Huy-Davranış) Belirten Sıfatlar (Lakaplar)

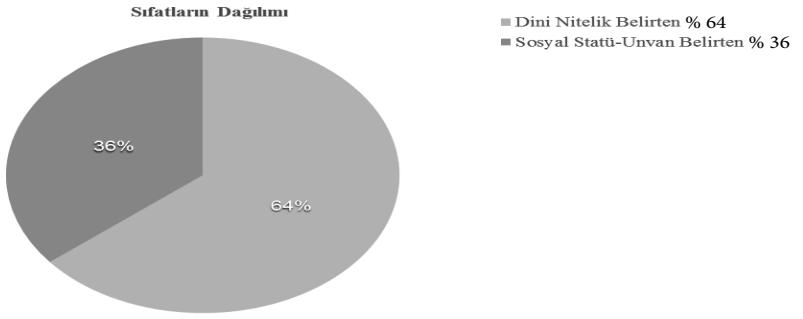
2.3.2.2. Sosyal Durum Belirten Sıfatlar

Sosyal-dinî statü ve unvan belirten sıfatlara baktığımızda toplam 50 farklı sıfat, 663 defa kullanılmıştır. Bu sıfatlar kendi arasında:

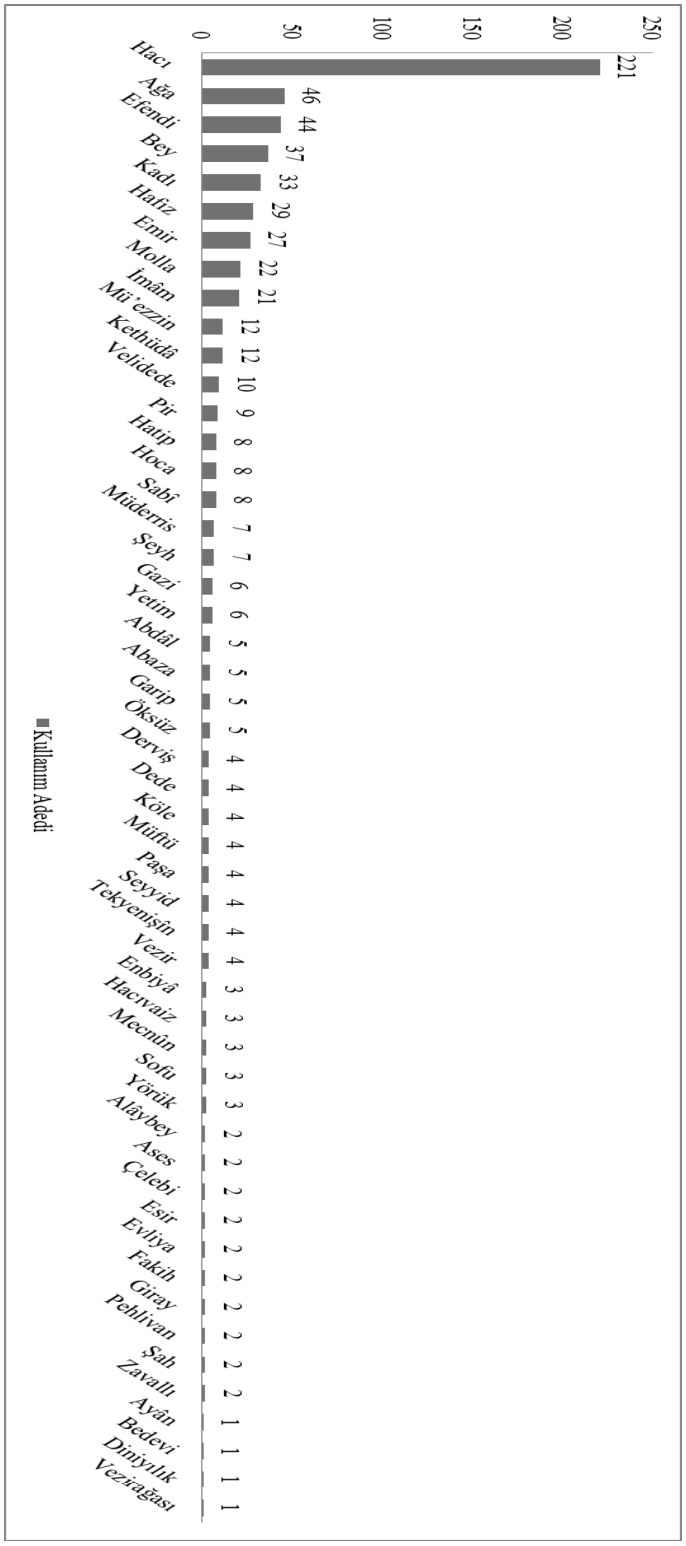
Dini nitelikli olan sıfatlardan *hacı* lakabı 221 defa kullanılarak Çorum'da en fazla kullanılan lakap olmuştur. Yine çok kullanılan *kadı, hafız, molla, imâm, mü'ezzin, velidede, pir, hatîb, hoca, müderris, şeyh, abdâl, derviş, dede, müftü, seyyid, tekyenişîn, fakih, diniyılık, enbiya, hacıvaiz, sofu, evliya* gibi sıfatlar dinî niteliklidir.

Sosyal statü belirten sıfatlardan ise, *ağa* sıfatı 46 defa kullanılarak en çok kullanılan sosyal nitelikli sıfat olmuştur. Yine *efendi, bey, emir, kethüdâ, sabî, yetim, gazi, abaza, garip, öksüz, köle, paşa, vezir, mecnun, yörük, alâybey, ases, çelebi, esir, giray, pehlivan, şah, zavallı, ayân, bedevi, vezirağası* gibi sıfatlar sosyal statü ve durum belirtmektedir.

Dinî nitelikli olan sıfatlar 426 defa kullanılırken, sosyal statü-unvan belirten sıfatlar ise 238 defa kullanılmıştır. Buna göre dini durumla ilgili sıfatların genel dağılımı yüzde 64'e tekabül ederken, sosyal statü-unvanların oranı yüzde 36'dır.

Şekil 2.7. Sosyal Statü-Unvan Belirten Sıfatların Türleri ve Dağılım Oranı

Şekil 2.8. Sosyal Durum-Statü ile İlgili Sıfatların Genel Dağılımı

2.3.2.3. Yer Adları ve Etnik Köken Belirten Sıfatlar

Yer adları belirten sıfatlar, bir yörenin coğrafi hareketliliği veya dini yapısı gibi karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin İstanbul ticari yönden canlı olduğu için Anadolu'nun hemen hemen her yerinden göç almış, insan kaynakları ve çeşitliliği açısından zengindir. Bu, günümüzün bir olgusu olmayıp yüzyıllardan beri böyledir. Çorum'da 43 farklı yer adı lakabı ve 106 adet kullanılmıştır. Çorum, genellikle kendi sınırları içerisindeki *Abdâlata, Kavacık, Çukurviran, Kuyucak, Kavşad, Ağçakoyun* gibi köylerden göç almış olup, bu durum sıfatlara da yansımıştır. Yer belirten lakapların büyük bir çoğunluğu kendi sınırları içerisinde olmasına rağmen, uzak yerlerden göç aldığı ve bunun, *İstanbullu, Musullu, Mısırlı, İzmirli, Antepli, Erzurumlu, Karamanlı* gibi lakaplara yansıdığı görülmektedir. Ayrıca *Sinoplu, Amasyalı, Tokatlı* ve *Sivaslı, Havzalı, Tosyalı* gibi lakaplar, komşu il ve ilçelerden de göç aldığını veya insanların çeşitli amaçlarla buraya geldiklerini göstermektedir.

Çorum'da kişinin etnik kimliğini belirten, *Kürt* ismi 12 defa, *Arap* 10 defa, *Tatar* 10 defa, *Ermeni 5* defa, *Gürcü* 4 defa, *Türk* 4 defa, *Türkmen* 3 defa, *Boşnak, Çerkes* ve *Arnavut* isimleri ikişer defa kullanılırken, *Laz* ismi bir defa kullanılmıştır.

2.3.2.4. Diğer Lakaplar

Çorum şehrinde kullanılan lakaplar, çeşitliliği bakımından zengindir. Öyle ki yukarıda bahsettiğimiz bu lakapların dışında günlük hayatta kullanılan *şeker,* yine günlük kullanılan bir eşya olan *tarak, küpe* ya da *ördek* gibi hayvan isimleri de lakap olarak kullanılmıştır.

- Askerî Nitelik Belirten Lakaplar: *Çavuş (başçavuş)* on defa, *bölükbaşı* dokuz defa, *ases* iki defa, *bostanc iki defa, cebeci iki defa*, *sipahi* iki defa, *suba* iki defa, *sekban* bir defa, *serdâr* bir defa, *silahşör* bir defa, *pencik* bir defa ve *yüzbaş bir defa* olmak üzere 12 farklı askerî terim 34 defa kullanılmıştır.

- Hayvan Niteliği Belirten Lakaplar: *Kuş*[353] beş defa, *keçi* dört defa, *katır*üç defa, *at* iki defa, *doğan* iki defa, *çakal* iki defa, *keklik* iki defa, *kurd*[354] iki defa, *aslan* bir defa, *panter* bir defa ve *ördek* bir defa kullanılmıştır. Toplam 11 farklı hayvan ismi 25 defa kullanılmıştır.

- Bitki Niteliği Belirten Lakaplar: *Gül* on defa, *sünbül* iki defa ve *buket* bir defa olmak üzere toplam üç farklı bitki türü, 13 defa kullanılmıştır.

- Gıda Niteliği Belirten Lakaplar: *Kabak* dört defa, *kaymak* üç defa, *somun* iki defa, *şeker* iki defa, *yağ* iki defa, *bal* bir defa, *haşhaş* bir defa, *kavun* bir defa, *kiraz* bir defa, *keşkek* bir defa, *pekmez* bir defa ve *şerbet* bir defa olmak üzere 12 farklı gıda ürünü, lakap olarak 20 defa kullanılmıştır.

- Günlük Kullanılan Eşya-Takı Belirten Lakaplar: *Kayış* sekiz defa, *hançer* yedi defa, *ipek, kadife* ve *satır* altı defa, *çilingir* ve *kapı* beş defa, *kepçe* dört defa, *balta, çatal* ve *dülger* üç defa,

[353] İki Çalıkuşu, üç Kuşçuğlu.
[354] Bir Bozkurtoğlu, bir Kurdoğlu.

kasnak, tahta ve *kürek* iki defa ve nihayetinde *elek, buluz, hırka, küpe* ve *tarak* birer defa kullanılarak, günlük kullanılan 19 farklı araç gereç ve giyim eşyası isimleri, lakap niteliğinde 67 defa kullanılmıştır.

2.4. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA MESLEKİ YAPILANMA

Meslek kelimesi Arapça olup, *silk* kökünden gelmektedir. *Silk* kelimesini Devellioğlu "*yol; meslek, tutulan yol"*[355] olarakaçıklamaktadır. Meslek o kadar önemlidir ki toplumsal statümüzü belirler. Çorum temettüat defterlerinde sosyal statüde saygınlığı ifade eden *efendi, bey* gibi unvanlar toplumun geneli için değil, *imâm, müderris* ve *hacı* gibi önemli meslekleri icra eden kişiler için kullanılmıştır.

Çorum temettüat defterindeki verilere göre Çorum'da, 19. yüzyılın ortalarında *hamele-i Kur'an, amele, mücellid, ferraş, tellal, sünnetçi, terzi, mûy-tâb* gibi 93 farklı meslek türü görülmektedir. Çorum mahallelerinde oturan 1998 hane sahibinin 1447'nin (yüzde 72.42) belirli bir meslek sahibi olduğu bilinmektedir. 387[356] hane reisinin ise *bilâ-san'at*[357]*, bilâ-san'at amel-mânde*[358]*, mefkûd*[359]*, gözleri a'mâ*[360]*, çolak*[361]*, bilâ-san'at mecnûn*[362]*, bilâ-san'at müflis*[363]*, bilâ-san'at ihtiyâr*[364]*, a'rec ve meflûc*[365]*, bi'l-ahnef sâil ve dervişân*[366]*, bi'l-ahnef amel mânde*[367]*, müsinn-i ihtiyar*[368] gibi kayıtlarla mesleksiz olmalarının gerekçeleri ve kişinin hangi uzuvlarında sakatlık olduğu belirtilmiştir.

Çorum şehrinde 40 hane reisi sâil (dilenci) olup hiçbir meslekle uğraşmamaktadır. Bunlar iş göremez durumda olan kişilerken, Cami-i Kebîr Mahallesi'nde hane 13 Numara 13'te ikamet eden *Cıncıkoğlu Hacı Mehmed'*in iş göremez durumda olmasına rağmen *amel-mânde manav esnafı* kaydıyla manavcılık yaptığı anlaşılmaktadır. Yine Acel-i Sânî Mahallesi'nde Hane 57 Numara 57'de ikamet eden *İğcioğlu Hâfız Osman'*ın âmâ olmasına rağmen babasınından tevarüs aldığı mesleği *a'mâ hamele-i Kur'ân (Kur'ân'ı ezberleyip hafızolanlar*[369]*)* şeklindeki kaydıyla sürdürdüğünü biliyoruz. Böyle sadece bir iki hane örneği vardır. Ancak bu dönemde, 1998 haneli Çorum şehrinde, 462 hane reisinin herhangi bir meslekle iştigal etmediğini görüyoruz. Bu rakamlara göre 19. yüzyılın ortalarında Çorum'da işşizlik oranı yüzde 27.58 'dir.

---

355 Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 1112.
356 Hacı Recep Mahallesi'nde hane 102-110 arası ve Kundistan Mahallesi'nde 1-6 arasındaki haneler arşivde de olmadığı için bu 15 hane değerlendirme dışında kalmıştır.
357 Herhangi bir san'at dalıyla iştiğal etmeyen.
358 Amel-mânde: iş yapamaz, iş göremez durumda olan.
359 Mefkûd: kayıp, ölü veya diri olduğu bilinmeyen anlamında olup, iki hane reisi *"mefkûd"* olarak kaydedilmiştir.
360 Gözleri kör olup, 5 hane reisi *"gözleri a'mâ"* olarak kaydedilmiştir.
361 2 hane reisinin meslek kısmı *"çolak"* olarak kayıtlıdır.
362 Aklı dengisi yerinde olmayan olup, 4 hane reisi *"bilâ-san'at mecnûn"* olarak kaydedilmiştir.
363 Müflis: iflâs etmiş, parasız anlamında olup, 1 hane reisi *"bilâ-san'at müflis*" olarak kaydedilmiştir.
364 5 hane reisi *"bilâ-san'at ihtiyar"* olarak kaydedilmiştir.
365 A'rec: topal olarak, Meflûc ise felç olmuşlar için kullanılır. "A'rec ve meflûc" kayıtlı sadece 1 hane vardır.
366 Ahnef: ayakları çarpık olan *"bi'l-ahnef sâil ve dervişân"* kayıtlı bir hane mevcuttur.
367 *"bi'l-ahnef amel-mânde"* kayıtlı bir hane mevcuttur.
368 Müsinn: yaşlı demek olup *"müsinn-i ihtiyar"* olarak kayıtlı yedi hane mevcuttur.
369 Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 369.

S. No	İş Kolu	Adet	Yüzde
1	Irgâd	207	14,3
2	Terzi	131	9,1
3	Debbağ	109	7,5
4	Dikici	102	7
5	Erbâb-ı Ziraat	79	5,5
6	Mûy-tâb	69	4,8
7	Çulha	41	2,8
8	Amele	40	2,8
9	Bezzâz	39	2,7
10	İmâm	33	2,3
11	Oduncu	32	2,2
12	Demirci	32	2,2
13	Attâr	25	1,7
14	Bağvan	24	1,7
15	Asâkir-i Mansûre Tımarlı Süvarilerinden Eşkinci[370]	22	1,5
16	Duhancı	21	1,5
17	Talebe-i Ulûmdan	21	1,5
18	Dülger[371]	21	1,5
19	Katırcı	20	1,4
20	Manav	19	1,3
21	Müderris	19	1,3
22	Saraç	18	1,2
23	Boyacı	18	1,2
24	Ekmekçi	17	1,2
25	Tebaa	17	1,2
26	Mektep-Nişin	17	1,2
27	Semerci	16	1,1
28	Tüccâr	16	1,1
29	Kahveci	13	0,9
30	Helvacı	13	0,9
31	Berber	13	0,9
32	Muhtar	11	0,8
33	Değirmenci	10	0,7
34	Keçeçi	10	0,7
35	Nalbant	7	0,5
36	Muallim-i Sıbyan	7	0,5
37	Börekçi	6	0,4

[370] *"Asâkir-i Mansûre tımarlı süvarisi"* 14 adet, *"tımarlı süvari tekaüdlerinden"* altı adet, *"tımarlı eşkinci asâkir-i nizamiyede zaptiye"* kayıtlı bir adet, *"Asâkir-i Mansûre tımarlı piyadelerinden eşkinci"* bir adet kayıtlıdır.
[371] Bir tanesi *"neccar"* şeklinde yazılmıştır.

38	Tuzcu	6	0,4
39	Urgancı	6	0,4
40	Penbeci	6	0,4
41	Eskici	5	0,3
42	Kalaycı	5	0,3
43	Çoban	5	0,3
44	Kasap	4	0,3
45	Haffâf	4	0,3
46	Sıvacı	4	0,3
47	Leblebici	4	0,3
48	Kizir	4	0,3
49	Kâltakçı	4	0,3
50	Kayyum	4	0,3
51	Tüfenkçi	4	0,3
52	Nakşibendi Dervişi	4	0,3
53	Bakkal	3	0,2
54	Çarkçı	3	0,2
55	Kendirci	3	0,2
56	Köşker Çarkçı	3	0,2
57	Çerçi	3	0,2
58	Çiftçi	3	0,2
59	Tarakçı	2	**Diğerleri**
60	Kilimci	2	
61	Abacı	2	
62	Kuyumcu	2	
63	Bakırcı	2	
64	Uncu	2	
65	Bağ Bekçisi	2	
66	Hatîb	2	
67	Müezzin	2	
68	Cehri Tüccârı	2	
69	Basmacı	1	
70	Lüleci	1	
71	Sünnetçi	1	
72	Kazzaz	1	
73	Tellal	1	
74	Tellak	1	
75	Hallaç	1	
76	Ferrâş	1	
77	Müdür	1	
78	Han Odabaşısı	1	

79	Mücellid	1	
80	Barutçu	1	
81	Kılıççı	1	
82	Hızarcı	1	
83	Bostancı	1	
84	Boyahaneci	1	
85	Değirmen Bekçisi	1	
86	Taşçı	1	
87	Hizmetkâr	1	
88	Mahkeme Muhzırı	1	
89	Eşraf-I Kuzattan	1	
90	Güreşçi	1	
91	Tamirci Çırağı	1	
92	A'zâ	1	
93	Hamele-i Kur'an	1	
Σ		**1447**	

Tablo 2.16. Çorum Şehrinde Mesleki Yapılanma

Tablodan da görüldüğü üzere Çorum'da 93 farklı iş kolu vardır. Bunlar genelde *terzi esnafı, dikici esnafı, manav esnafı* gibi kayıtlarla tahrir edildiği gibi nadir de olsa *debbağ san'atından, esnâf-ı terzi* ifadesiyle kayıtlar mevcuttur. Kahveci esnafının tümünde ise mutlaka *kahveci tebaası* şeklinde kayıt düşülmüştür. Katırcılık mesleğiyle uğraşanların hepsi de mutlaka *katırcı ta'ifesi* şeklinde yazılmıştır.

Bu mesleklerle uğraşan 1447 kişinin 37 kişisi *terzi halifesi, debbağ halifesi, dikici halifesi* şeklinde kaydedilmiştir. *Halife,* mesleki terimde "*kalfa, ikinci usta"* demektir[372]. 183 kişinin de *demirci çırağı, debbağ çırağı* şeklindeki kayıtlar sayesinde çırak olduğunu anlıyoruz. *Şakird* (çırak, yamak) ise sadece bir defa yazılmış olup, dülgerlik mesleğiyle uğraşmaktadır. Buna göre Çorum şehrinde 1227 hane reisi usta (yüzde 84,8), 183 hane reisi çırak (yüzde 12,6) ve 37 hane reisi de kalfa (yüzde 2,6) durumundadır. Mesleklerin çeşitliliği açısından bu meslekleri altı kategoriye ayırarak her birini, ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun görmekteyiz.

[372] Ayverdi, *a.g.e.,* s. 462.

Meslekler	Hane Sayısı	%
1. Ziraatle Uğraşanlar	82	4,4
2. İşçiler	296	15,8
3. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler	831	44,4
4. İnşaat Alanıyla İlgili Meslekler	28	1,5
5. Görevliler	152	8,1
6. Diğer	57	3
7. Meslekleri Olmayanlar	427	22,8

Tablo 2.17. Meslekler ve Dağılımı

2.4.1. Ziraatle Uğraşanlar

Çorum şehrinde 82 hanenin *erbâb-ı ziraat, çiftçi* kayıtlarıyla, ziraat işiyle uğraştığı anlaşılmaktadır. 1998'lik haneye sahip Çorum'da bu oran yüzde 4,4'e tekabül etmektedir. Ziraatle uğraşanların hangi mahallede kaç kişi olduğunu aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

S. No	Mahalle Adı	Erbâb-ı Ziraat	Çiftçi
1	Hacı Recep	-	-
2	Çiriş	-	-
3	Pazar	-	-
4	Pûşîyân	-	-
5	Medrese	-	-
6	Yavru Turna	3	-
7	Şeyhler	1	-
8	Fatma Bacı	-	-
9	Nurullah	2	-
10	İsa Halife	-	-
11	Çöplü	-	-
12	Gülabibey	3	-
13	Azâb Ahmed	2	-
14	Ümid Halife	2	-
15	Sancakdâr	-	-
16	Çebni	7	-
17	Hacı Gevân	-	-
18	Karakeçili	-	-

19	Çiftlik	4	-
20	Sağrıcı	1	-
21	Çakır	2	1
22	Cami-i Kebîr	-	-
23	Uç	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-
25	Şarkiyân	-	-
26	Tepecik	4	-
27	Hacı Davud		-
28	Hacı Nurullah	4	-
29	Narlıoğlu	3	-
30	Emir Ahmed	1	-
31	Şeyh Eyyüb	-	-
32	Acel-i Sânî	5	-
33	Karamançavuş	7	-
34	Ağpınar	12	-
35	Kale	-	-
36	Hacı İshâk	1	
37	Burhan Kethüdâ	14	1
38	Hacı Yusuf	-	-
39	Hacı Kemal	1	-
40	Kundistan	-	-
41	Acel-i Ûlâ	-	-
42	Sofular	-	1
Σ		**79**	**3**

Tablo 2.18. Ziraatle Uğraşanların Mahallelere Dağılımı

2.4.2. İşçiler

Yoğun iş gücü ve emek gücüne dayalı olan bu meslek grubunu *ırgat, amele, bağvan, çoban, tellak, hizmetkâr, tamirci çırağı, tebaa* gibi kişiler oluşturmaktadır. *Tebaadan, kahveci tebaası* gibi kaydedilen bu kişiler, azap durmak şeklinde de kullanılmakta olup isimleri, *"Anadolu'nun çoğu yöresinde çiftlik işlerinde çalıştırılmak üzere bir yıllığına tutulan erkek hizmetçi, uşak"* anlamında kullanılmaktadır.

S. No	Mahalle Adı	Irgat	Amele	Bağvan	Tebaa	Çoban	Tellak	Hizmetkâr	Tamirci Çırağı
1	Hacı Recep	12	-	3	-	-	-	-	-
2	Çiriş	3	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	1	-	-	1	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	21	-	2	1	1	-	-	-
7	Şeyhler	7	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	1	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	10	-	-	2	-	-	-	-
10	İsa Halife	6	2	-	1	-	-	-	-
11	Çöplü	1	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	1	2	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	4	-	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	2	1	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	5	-	-	1	-	-	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	1	-	2	-	-	-	1
18	Karakeçili	-	-	-	2	-	-	-	-
19	Çiftlik	5	-	2	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	4	-	2	1	-	-	-	-
21	Çakır	3	-	1	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	-	1	-	-	-	-
23	Uç	5	-	2	1	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	4	2	-	1	-	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	10	-	1	1	-	-	-
27	Hacı Davud	7	-	2	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	1	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	11	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	1	4	1	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	7	2	2	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sânî	10	-	1	-	1	-	-	-
33	Karamançavuş	14	-	1	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	6	-	1	-	-	-	-	-
35	Kale	1	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	13	-	-	-	-	-	1	-
37	Burhan Kethüdâ	31	-	3	2	1	-	-	-
38	Hacı Yusuf	2	-	-	-	-	-		-

39	Hacı Kemal	1	5	-	-	-	-		-
40	Kundistan	2	-	1	-	-	-		-
41	Acel-i Ûlâ	6	-	-	-	1	1		-
42	Sofular	1	-	-	-	-	-		-
Σ		**207**	**40**	**24**	**17**	**5**	**1**	**1**	**1**

Tablo 2.19. İşçilerin Mahallelere Göre Dağılımı.

2.4.3. Sanayi ve Ticaretle İlgili Meslekler

Çorum mahallelerinde yaşayan hane reislerinin meslekleriyle ilgili yaptığımız tabloda 3. sırada şehrin toplam hane sayısının yüzde 44,4'ünü oluşturan esnaf ve tüccârlar yer aldığını belirtmiştik. Çorum'da halkın çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına, esnaflık ve ticaretle ilgili 54 farklı meslek icra edilmesinden dolayı onları sınıflandırırarak vermenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

2.4.3.1. Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf

Halkın gündelik olarak giydiği elbise, ayakkabı, fes gibi giyim ve kuşam eşyaları üreten, satan ve tamir eden meslek grubudur. Çorum'da bu meslek grubundan *terzi, dikici, haffâf, köşker ve abacı* bulunmaktadır.

S. No	Mahalle Adı	Terzi	Dikici	Haffâf	Köşker	Abacı
1	Hacı Recep	3	12	1	-	-
2	Çiriş	2	-	-	-	-
3	Pazar	1	2	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-
5	Medrese	3	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	2	-	-	-
7	Şeyhler	2	2	-	-	-
8	Fatma Bacı	3	1	-	-	-
9	Nurullah	1	3	-	-	-
10	İsa Halife	9	1	-	-	-
11	Çöplü	1	1	-	-	-
12	Gülabibey	3	1	-	-	-
13	Azâb Ahmed	3	1	-	-	-
14	Ümid Halife	-	5	-	-	-
15	Sancakdâr	1	2	-	-	-

16	Çebni	1	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	2	1	-	-
18	Karakeçili	8	8	-	-	-
19	Çiftlik	3	1	-	-	-
20	Sağrıcı	14	3	-	-	-
21	Çakır	7	4	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	3	1	-	-	-
23	Uç	14	1	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	6	2	-	-	-
25	Şarkiyân	1	-	-	-	-
26	Tepecik	1	4		-	-
27	Hacı Davud	1	6	1	1	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	3	1	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	7	6	1	-	-
32	Acel-i Sânî	5	3	-	-	-
33	Karamançavuş	-	-	-	-	1
34	Ağpınar	2	9	-	-	-
35	Kale	3	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	1	-	1	-
37	Burhan Kethüdâ	7	8	-	1	-
38	Hacı Yusuf	4	2	-	-	-
39	Hacı Kemal	5	2	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	1	4	-	-	-
42	Sofular	2	1	-	-	-
Σ		**131**	**102**	**4**	**3**	**1**

Tablo 2.20. Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf

Haffâf veya *kavaf; "ayakkabı, terlik vesaire yapan ve satan kişiye"* denmektedir[373]. Aba, yünden dokunmuş kaba ve kalın kumaş demek olup bu kumaştan hırka, kalçın, çuha gibi giyecekler yapılmaktadır. Ayrıca aba yoksul giysisi olarak da bilinmektedir. *Abacı* ise *"aba imal eden, satan ve bu işle uğraşan kişilere"* verilen addır[374]. *Köşker* veya *kevşger, "kunduracı yemenici, ayakkabı tamircisi"* demektir[375].

[373] Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 357.
[374] Alaattin Uca ve Aytunç Ülker, *Geçmişten Günümüze Karamanda Meslekler,* Palet Yayınları, Konya 2016, s. 60-61.

2.4.3.2. Yiyecek-İçeçek Üreten ve Satan Esnaf

Temel gıda ihtiyaçları üreten ve satan esnaf grubudur. Çorum mahallelerinde *attâr, manav, ekmekçi, helvacı, değirmenci, börekçi, tuzcu, kasap, leblebici, kendirci, uncu, bostancı* bu grubu oluşturmaktadır.

S. No	Mahalle Adı	Attâr	Mamav	Ekmekçi	Helvacı	Değirmenci	Börekçi	Tuzcu	Kasap	Leblebici	Kendirci
1	Hacı Recep	1	-	1	-	1	-	-	2	-	-
2	Çiriş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	1	1	-	-	1	1	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
10	İsa Halife	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
15	Sancakdâr	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-
16	Çebni	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-
17	Hacı Gevân	3	-	2	-	1	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	3	2	-	2	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	1	2	1	-	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	1	1	-	2	-	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sânî	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-

33	Karamançavuş	1	-	2	-	2	-	1	-	-	-
34	Ağpınar	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1
35	Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2
37	Burhan Kethüdâ	1	-	2	-	-	1	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	-	-	-	1	-	3	-	-	-	-
42	Sofular	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Σ		**25**	**19**	**17**	**13**	**10**	**6**	**6**	**4**	**4**	**3**

Tablo 2.21. Yiyecek-İçeçek Üreten ve Satan Esnaf

Kendirci, kendir (kenevir) yetiştiren kimseye denilmektedir. Bu meslek grubu içerisinde ayrıca iki adet *uncu* ve bir tane de *bostancı* bulunmaktadır.

2.4.3.3. Dokumacılık

Tezgâhta dokunarak elde edilen kumaşa *"dokuma"* denilmektedir. Dokumacılığın kökeni Asurlular devrine kadar uzanmaktadır. Selçuklular Dönemi'nde bu meslekle uğraşanlara *câme-bâf, cüllâh, nessac, hülle-bâf* gibi isim verilirken, Osmanlı zamanında mûy-*tab, çulhacı, bezzâz, boyacı, keçeci, penbeci, basmacı, kazzâz* gibi adlar verilmektedir[376]. Çorum'da dokumacılıkla uğraşan 185 hane vardır. 1907 Ankara vilayet salnamesinde verilen bilgiye göre Çorum'da bu tarihlerde yaklaşık 2 bin dokuma tezgâhının bulunduğu ve iyi kalitede ürünler dokunduğu bilinmektedir[377].

S. No	Mahalle Adı	Mûy-tâb	Çulha	Bezzâz	Boyacı	Keçeçi	Penbeci	Basmacı	Kazzâz	Boyahâneci
1	Hacı Recep	4	1	-	2	-	-	-	-	-
2	Çiriş	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	1	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	1	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	2	-	-	-	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-

[376] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s.79.
[377] Aktüre, *a.g.m.,* s.130.

9	Nurullah	4	11	-	-	1	-	-	-	-
10	İsa Halife	8	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	3	-	-	-	2	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	4	-	1	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	1	-	1	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	1	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	-	1		-	-	-	-	-
18	Karakeçili	1	-	3	-	-	-	-	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	7	-	4	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	1	-	1	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	5	-	1	1	-	-	-
23	Uç	6	1	2	1	1	1	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	1	-	2	-	-	-	1
25	Şarkiyân	-	-	1	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	-	2	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	1	-	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	2	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	5	-	-	-	1	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	4	1	4	3	1	1	-	-	-
32	Acel-i Sânî	1	2	1	-	-	-	-	1	-
33	Karamançavuş	5	12	-	-	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	-	4	1	1	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	-	7	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	1	1	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	2	5	-	1	-	2	1	-	-
38	Hacı Yusuf	-	-	2	1	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	-	1	6	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	2	-	1	-	1	-	-	-	-
42	Sofular	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ		**69**	**41**	**39**	**18**	**10**	**5**	**1**	**1**	**1**

Tablo 2.22. Dokumacılık Mesleklerinin Mahallelere Göre Dağılımı

Çorum'da dokumacılıkla ilgili dokuz farklı iş kolu yürütülmüş ve toplam 184 hane dokumacılıkla ilgili mesleklerle geçimlerini sağlamıştır. *Mûy-tâb,* halk arasında *mutaf, mutafçı*

olarak da kullanılmakta olup, "*kıl dokuyan kıldan dokuma yapan usta"* anlamına gelmektedir[378]. Çul dokuyan kişilere *cüllâh* ya da *çulha* denilmektedir[379]. *Bezzâz* ise, bugünkü manifaturacılara denilmekte olup, *bezzâz* kelimesi daha sonra *bedesten*e dönüşmüştür[380].

Boyacılar ise elbise ve bez boyamakta olup, bu meslek erbabına *sabbağ* da denilmektedir. Çorum'da dokunan kumaş ve ipliklere renk ve desen kazandırmak için bir adet boyahane vardır. 1573-1584 yılları arasında Çorum 25 bin, akçe boyahane vergisi ödemiştir[381]. *Kebe* adıyla da bilinen *keçe,* yünden dövme suretiyle yapılan kaba kumaştır. Özellikle çobanlara, aşırı soğuktan korunmak için keçeden üstlük yapıldığı gibi keçe, evlerde döşemelik olarak da kullanılmıştır[382]. *Penbe (pamuk)* ise, baştan aşağı pamukla dokunmuş gömleklik ince bez adıdır[383]. Selçuklular pamuk satışı ile uğraşan kişilere *penbe-furûş* demişlerdir[384]. Basma ticareti yapan veya pamuklu tülbent vb. kalıpla desen basan kimseye *basmacı* denilmektedir. *İpekçi,* ipek işleyen kişilerken, ipek satan kişiler de *kazzâz* olarak adlandırılmıştır[385].

2.4.3.4. Satıcı ve Tüccarlar

Satıcı ve tüccarlar isminden de anlaşılacağı üzere, mal alıp satan esnaf grubudur. Çorum'da *oduncu, duhancı, tüccar, eskici, bakkal, çerçi, cehri tüccarı* gibi 82 hane, yedi farklı satıcı ve tüccar kategorisinde faaliyet göstermiştir.

S. No	Mahalle Adı	Oduncu	Duhancı	Tüccâr	Eskici	Bakkal	Çerçi	Cehri Tüccârı
1	Hacı Recep	5	-	-	1	1	-	-
2	Çiriş	1	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-	1	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	1	2	2	-	-	-	-
7	Şeyhler	1	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	1	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	2	-	-	-	-	-
10	İsa Halife	2	1	-	-	-	-	-
11	Çöplü	3	1	-	-	-	-	-

[378] Pakalın, *a.g.e.,* C. II., s. 588.
[379] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s. 78.
[380] Pakalın, *a.g.e.,* C. I., s. 228.
[381] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s. 73.
[382] Aynı eser, s. 109.
[383] Pakalın, *a.g.e.,* C. II., s.766.
[384] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s. 131.
[385] Ayverdi, *a.g.e.,* s. 647.

12	Gülabibey	-	1	1	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	1	2	1	-	-	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	-	-	1	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	-	1	-	-	-	1
19	Çiftlik	-	1	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	-	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	-	-	-	-	-	1	-
22	Cami-i Kebîr	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	-	2	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	-	-	2	-	-	1	-
25	Şarkiyân	-	1	-	-	-	-	-
26	Tepecik	2	-	1	2	-	-	-
27	Hacı Davud	1	1	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	-	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	-	3	1	-	-	-	-
32	Acel-i Sânî	2	-	-	1	-	-	-
33	Karamançavuş	1	1	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	2	-	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	1	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	3	1	3	1	-	1	-
38	Hacı Yusuf	-	-	1	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	-	-	-	-		-
40	Kundistan	-	-	-	-	-		-
41	Acel-i Ûlâ	1	1	1	-	-		-
42	Sofular	-	-	1	-	-		-
Σ		**32**	**21**	**16**	**5**	**3**	**3**	**1**

Tablo 2.23. Satıcı ve Tüccarlar

Tablodan da anlaşılacağı üzere Çorum'da satıcı ve tüccar esnaf grubundan en çok oduncululukla uğraşılmaktadır. Onu 21 hane ile duhancılık takip etmektedir. *Duman,* anlamında da kullanılan *duhan,* Arapça bir kelime olup *tütün* demektir. Yeniçeri ağalarının tütün ve çubuklarını hazırlayan, koruyan kişiye de *duhancıbaşı* denmiştir. *Duhancı,* tütünü hem üreten hem de satan kişiye denmektedir[386]. Köy, pazar gibi yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiye eşyası satan kişiye de *çerçi* denmektedir.

[386] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s.93.

2.4.3.5. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf

Önceki sayfalarda bahsedilen satıcı, tüccarlar ve esnafların akabinde Çorum'da diğer mal üreten ve satan esnaf grubu olarak *debbağ, demirci, saraç, semerci, nalbant, urgancı, kalaycı, kâltakçı, tüfenkçi, tarakçı, kilimci, kuyumcu, bakırcı, lüleci, hallaç, barutçu, kılınççı*yı da sayabiliriz. İncelediğimiz dönemde 213 hane bu alandaki 17 farklı mesleği icra etmiştir.

S. No	Mahalle Adı	Debbağ	Demirci	Saraç	Semerci	Nalbant	Urgancı	Kalaycı	Kâltakçı	Tüfenkçi	Tarakçı
1	Hacı Recep	1	6	1	1	-	-	-	-	-	-
2	Çiriş	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	11	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
7	Şeyhler	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	1	-	2	1	-	-	1	-	-	-
10	İsa Halife	7	2	1	1	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	1	5	2	-	-	-	1	-	1	-
13	Azâb Ahmed	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-
19	Çiftlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	5	1	1	-	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	1	-	-	-	2	-	1	-	1	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	2	1	1	-	2	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	4	2	-	-	-	-	-	-	1	-

28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	2	3	1	1	-	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-
32	Acel-i Sânî	2	2	1	-	-	-	1	1	-	-
33	Karamançavuş	2	-	-	1	-	1	-	1	-	1
34	Ağpınar	5	2	-	3	-	-	-	-	-	-
35	Kale	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	2	-	-	-	-	4	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	1	4	-	-	1	-	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	7	-	1	5	1	-	-	-	-	1
40	Kundistan	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	5	-	1	-	-	-	1	-	-	-
42	Sofular	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Σ		**109**	**32**	**18**	**16**	**7**	**6**	**5**	**4**	**4**	**2**

Tablo 2.24. Diğer Mal Üreten ve Satan Esnaf

Diğer mal üreten ve satan esnaf grubu arasında, en yoğun olarak icra edilen meslek debbağlıktır. Ayrıca *kilimci, kuyumcu, bakırcı* olarak iki hane; *lüleci, hallaç, barutçu* ve *kılınççı* olarak birer hane hizmet vermektedir.

Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin kullanılmadan önce tabaklanması ve terbiye olunması gerekmektedir. İşte bu işlemi yapan kişilere *debbağ* denmektedir. Bu meslek erbabı halk dilinde *tabak* ya da *dabak* olarak da bilinmektedir[387].

Saraç ise; at, katır, merkep gibi hayvanlara eyer, yular, koşum vesaire yapan zanaatkârlara denmektedir[388]. *Kâltakçı;* eyer, semer gibi koşum malzemelerinin iskeletini yapan kimseye denir[389]. *Lüleci* ise çubuklarla nargilelerde kullanılan ve lüle denilen aleti yapan sanatkâra denmektedir. Lüleciler sadece lüle yapmakla kalmayıp, *lüleci çamuru* denilen topraktan yazı hokkası, fincan, kahve, şeker kutusu, tütün kâsesi gibi şeyler de yaparlardı[390]. *Hallaç,-cı* ise, yünü pamuğu yay veya tokmak gibi bir araçla kabartma, ditme işini yapan kimseye denilmektedir. Pamuk atma işi[391]. *Barutçuluk* için *çorakçılık* tabiri de kullanılmaktadır. *Çorakçılık,* topraktan kaynatılıp süzülerek barut güher çilesi çıkarmak olarak tanımlanmaktadır. Nihayetinde barut yapan kişiye *barutçu* denmektedir[392].

[387] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s.85.
[388] Pakalın, *a.g.e.,* C. III., s. 125.
[389] Şahin, *a.g.e.,* s. 621.
[390] Pakalın, *a.g.e.,* C. II., s. 372.
[391] Ayverdi, *a.g.e.,* s.464.
[392] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s. 69.

2.5. İNŞAAT ALANIYLA İLGİLİ MESLEKLER

Çorum'da inşaat alanıyla ilgili 4 farklı iş kolunda 28 hane reisi uğraşmakta olup bunlar; *dülger, sıvacı, hızarcı* ve *taşçı*dır.

S. No	Mahalle Adı	Dülger	Sıvacı	Hızarcı	Taşçı
1	Hacı Recep	5	-	-	-
2	Çiriş	1	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	1	-	-	-
9	Nurullah	-	-	-	-
10	İsa Halife	3	-	-	-
11	Çöplü	-	-	-	-
12	Gülabibey	1	-	-	-
13	Azâb Ahmed	-	1	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	-	-
16	Çebni	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	1	-	-
19	Çiftlik	-	-	-	-
20	Sağrıcı	-	-	-	-
21	Çakır	-	1	-	-
22	Cami-i Kebîr	-	-	-	-
23	Uç	1	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	1	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	-	-
27	Hacı Davud	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	2	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	-	-	-	-
32	Acel-i Sânî	-	-	-	1
33	Karamançavuş	-	-	-	-
34	Ağpınar	1	-	-	-

35	Kale	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	4	1		
40	Kundistan	-			
41	Acel-i Ûlâ	-			
42	Sofular	-			
Σ		**22**	**4**	**1**	**1**

Tablo 2.25. İnşaat Alanıyla İlgili Meslekler

Çorum'da 28 hanenin, 22'si dülgerlikle uğraştığı için inşaat alanıyla ilgili en yoğun olarak yapılan meslek dülgerlik olmuştur. *Dülger,* Farsça "*dürger"*den bozma bir kelime olup Arapçası "*neccar"*dır. Binaların kapı ve pencere gibi doğrama kısımlarını hayri bir şekilde çatı döşeme, tavan, merdiven gibi kaba ahşap kısımlarını yapan zanaatkârdır[393]. *Hızarcı* ise hızarla kereste biçen kimseye denmektedir.

2.6. RESMÎ GÖREVLİLER

2.6.1. Din ve Eğitim Alanında Hizmet Veren Görevliler

Çorum'da din ve eğitim ile ilişkili olarak *imâm, tâlebe-i ulum, müderris, mekteb-nişîn, muallim-i sıbyân, hatîb, mü'ezzin, hamele-i Kur'ân, eşrâf-ı kuzât* olmak üzere dokuz farklı iş kolunda, 103 hane din ve eğitim alanında hizmet vermiş ve almıştır.

S. No	Mahalle Adı	İmâm	Talebe-i Ulûmdan	Müderris	Mekteb-Nişîn	Muallim-i Sıbyân	Hatîb	Mü' ezzin	Hamele-i Kur' ân	Eşrâf-ı Kuzât
1	Hacı Recep	-	1	1	3	1	-	-	-	-
2	Çiriş	1	-	1	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	1	-	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	1	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	1	-	-	-	-	-	-	-	-

[393] Pakalın, *a.g.e.,* C. I, s. 485.

9	Nurullah	-	1	-	-	1	-	-	-	-
10	İsa Halife	1	1	1	1	1	-	-	-	-
11	Çöplü	1	1	1	-	-	-	1	-	-
12	Gülabibey	1	-	1	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	2	-	-	-	1	-	-	-	-
14	Ümid Halife	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	1	-	-	1	-	-	-	-	-
16	Çebni	1	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	3	1	-	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	7	1	-	1	-	-	-	-	-
19	Çiftlik	1	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	-	1	4	-	-	-	-	-	-
21	Çakır	1	1	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	-	2	1	1	1	-	-	-	-
23	Uç	-	-	-	1	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	1	-	-	-	-	-	1	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
26	Tepecik	1	-	1	-	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	1	-	1	-	-	1	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	1	-	-	-	-	1	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	2	-	1	-	-	-	-	-
31	Şeyh Eyyüb	2	1	2	3	-	-	-	-	-
32	Acel-i Sânî	1	-	2	1	-	-	-	1	-
33	Karamançavuş	1	-	1	1	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	1	1	1	-	-	-	-	-	-
35	Kale	1	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	-	4	-	-	1	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	-	2	1	1	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	-	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	1	-	-	2	1	-	-	-	1
Σ		**33**	**21**	**19**	**17**	**7**	**2**	**2**	**1**	**1**

Tablo 2.26. Din ve Eğitim Alanında Hizmet Veren Görevliler

42 mahalleli Çorum şehrinde, 33 imam vardır. Köy imamı olup da Çorum merkezinde oturanlar, kayıtlara *karye-i imâm* olarak yansımıştır. *Talebe-i ulûm, medrese talebesi* demektir[394]. *Hamele-i Kur'ân* ise, *Kur'ân'ı ezberleyip hafız olanlara* denmekte olup[395], Acel-i Sânî Mahallesi'nde hane 57 numara 57'de ikamet eden *İğcioğlu Osman* âmâ olmasına rağmen bu mesleği icra etmiştir. Müderrislerin yüksek sınıfı olduğu gibi kadıların da yüksek maaşlı ve molla unvanlı sancak kadılarına *eşrâf-ı kudat/kuzat* diye adlandırılmıştır[396].

2.6.2. Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler

Çorum'da, *Asâkir-i Mansûre tımarlı süvarilerinden eşkinci, muhtar, kizir, kayyum, bağ bekçisi, ferrâş, müdür, değirmen bekçisi, mahkeme muhzırı, a'zâ, tellal* olmak üzere askerî, toplumsal ve idari alanda hizmet veren görevliler sınıfında 11 farklı iş kolu olup, 49 hane bu işi icra etmiştir.

S. No	Mahalle Adı	Tımarlı Süvari[397]	Muhtar	Kizir	Kayyum	Bağ Bekçisi	Ferrâş	Müdür	A' zâ	Tellal
1	Hacı Recep	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Çiriş	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Pazar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Yavru Turna	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Fatma Bacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Nurullah	-	-	1	-	-	-	-	-	-
10	İsa Halife	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11	Çöplü	-	1	1	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	-	1	-	-	-	-	-	-	-
13	Azâb Ahmed	1	-	-	-	-	-	-	-	-
14	Ümid Halife	1	1	-	-	-	-	-	-	-
15	Sancakdâr	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Çebni	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Hacı Gevân	-	-	-	-	-	-	-	-	-
18	Karakeçili	-	1	-	3	-	-	-	-	-

[394] Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 1201.
[395] Aynı eser, s. 369.
[396] İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA,* C. 24, TDV, Ankara 2008, s. 70.
[397] *Asâkir-i Mansûre tımarlı süvarisi"* 14 adet*,"tımarlı süvari tekaüdlerinden"* altı adet, *"tımarlı eşkinci Asâkir-i Nizamiyede zaptiye"* kayıtlı bir adet, *"Asâkir-i Mansûre Tımarlı Piyadelerinden eşkinci"* olarak bir adet kayıt vardır.

19	Çiftlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Sağrıcı	2	1	-	-	-	1	1	-	-
21	Çakır	-	1	-	-	-	-	-	-	-
22	Cami-i Kebîr	2	-	-	-	-	-	-	-	-
23	Uç	1	1	-	-	-	-	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	3	-	-	-	-	-	-	-	-
25	Şarkiyân	-	-	-	-	-	-	-	1	-
26	Tepecik	3	-	1	-	-	-	-	-	-
27	Hacı Davud	1	1	-	-	-	-	-	-	-
28	Hacı Nurullah	-	-	-	-	-	-	-	-	-
29	Narlıoğlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-
30	Emir Ahmed	-	1	-	1	-	-	-	-	--
31	Şeyh Eyyüb	1	-	-	-	-	-	-	-	1
32	Acel-i Sânî	1	1	-	-	2	-	-	-	-
33	Karamançavuş	-	1	-	-	-	-	-	-	-
34	Ağpınar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35	Kale	3	-	-	-	-	-	-	-	-
36	Hacı İshâk	-	-	-	-	-	-	-	-	-
37	Burhan Kethüdâ	1	-	1	-	-	-	-	-	-
38	Hacı Yusuf	-	-	-	-	-	-	-	-	-
39	Hacı Kemal	1	-	-	-	-	-	-	-	-
40	Kundistan	-	-	-	-	-	-	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	Sofular	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ		**22**	**11**	**4**	**4**	**2**	**1**	**1**	**1**	**1**

Tablo 2.27. Askerî, Toplumsal ve İdari Alanda Hizmet Veren Görevliler

Bu meslek grubu içerisinde yoğun olarak yapılanı askerlikle ilgili olanıdır. Toplam 22 hane askerliğin piyade, süvari gibi çeşitli branşlarını icra etmiştir. *Kizir* ise *muhtar kâhyası* anlamına gelmekte olup, Osman Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* eserinde kizirin *"küçük köylerde hükümet ile halk arasında aracı olan küçük bir memur ve muhtarın eski adı"* olduğunu yazmaktadır[398]. Temizlik işleriyle uğraşan kişilere de *ferrâş* denmektedir. Bunlar, *süpürgeci* olarak da adlandırılır[399]. Çorum temettüat defterindeki bu kişi Cami-i Kebîr'in ferrâşıdır.

[398] Pakalın, *a.g.e.,* C. II, s. 285.
[399] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s. 96.

2.7. DİĞER MESLEKLER

Katırlarını kira ile işleten veya katırlarla yük ve eşya taşıyan kişilere *katırcı* denilmektedir. Bahsi geçen defterde, Çorum'da 20 hanenin katırcı[400] taifesinden olduğu yazılıdır[401]. Hizmet sektörü diyebileceğimiz berberlik[402] ve kahveciliği[403] ise 13'er hane icra etmektedir. Nakşibendi dervişi[404] olarak dört hane, çarkçı olarak üç hane kayıtlıdır[405]. *Çarkçı;* bıçak, balta gibi kesici aletleri bileyen kimselere, bileyicilere verilen addır[406]. Sünnetçi[407] olarak bir hane, mücellid[408], güreşçi[409] ve han odabaşısı[410] olarak da birer hane kayıtlı olmak üzere toplam 57 hane muhtelif iş kollarında hizmet vermişlerdir. Ayrıca Hacı İshâk Mahallesi'nde Hane 8 Numara 8'de ikamet eden Kösemehmedoğlu Osman, "*penbeci ve cehri tüccarı"* olarak kayıtlıdır. Cami-i Kebîr Mahallesi'nde Hane 27 Numara 27'de ikamet eden Mü'ezzinoğlu Hacı Bekir, *attâr* ve *bezzâz* olarak kayıtlıdır. Bununla birlikte, Hacı Recep Mahallesi'nde Hane 4 Numara 4'de ikamet eden *Çatalbaşoğlu Molla Ali,* e*skici maiyetinde güreşir* olarak kayıtlı olsa da bu gibi çift meslekli hane sahibi sadece birkaç kişiden ibarettir.

2.8. MESLEKLERİ OLMAYANLAR, FİRARİLER VE DİĞERLERİ

Çorum temettüat defterlerinde 422 hane bilâ-san'at[411] ve 42 hane sâil olduğu için herhangi bir meslek grubuna dâhil değildir. Özellikle 28 haneli Pûşîyân Mahallesi'nin tamamı sâildir. Ayrıca bazı mahallelerde defterin en son kısmında *"Mahalle-i mezbûrun tanzimât bidayetinde vergi ve nüfus defterinde mukayyed olup muahharen fevt-i firâr iden esâmîleri mübeyyin defteridir."* ya da *"Mahalle-i mezbûrun tanzimât bidayesinde emlâk ve nüfus defterinde mukayyed olup el-haletü hazihi firâr ve ecl-i mev'uduyla vefât idenlerin miktarını mübeyyin defteridir"* gibi çeşitli başlıklar altında firar eden mefkûd (kayıp) kişiler, evlenmek için başka şehre gidenler, vefat edenler, gibi muhtelif gerekçelerle vergisi alınamayan kişiler yazılıdır. Bunlardan:

---

[400] Nurullah, İsa Halife (5 adet), Çöplü (2 adet), Azâb Ahmet, Hacı İshak, Acel-i Ûlâ (2 adet), Sofular, Hacı Recep (2 adet), Yavruturna ve Şeyhler (4 adet) mahallelerinde ikamet etmektedirler.
[401] Aynı eser, s. 107-108.
[402] İsa Halife, Gülabibey (2 adet), Karakeçili (2 adet), Cami-i Kebir (2adet), Şeyh Eyyüp, Burhankethüdâ, Hacı Kemal, Yavru Turna, Şeyhler ve Nurullah Mahallelerinde ikamet etmektedirler.
[403] İsa Halife, Sancakdâr, Sağrıcı (2 adet), Cami-i Kebir, Ağpınar, Burhankethüda (2 adet), Hacı Kemal, Sofular, Hacı Recep (2adet) ve Nurullah mahallelerinde ikamet etmektedirler.
[404] Şeyh Eyyüp, Şeyhler, Çakır ve İsa Halife mahallelerinde ikamet etmektedirler.
[405] Acel-i Sâni, Hacı İshak ve İsa Halife mahallelerinde ikamet etmektedirler.
[406] Ayverdi, *a.g.e.,* s. 214.
[407] Karamançavuş Mahallesi'nde ikamet etmektedir.
[408] Sağrıcı Mahallesi'nde ikamet etmektedir.
[409] Hacı Recep Mahallesi'nde ikamet etmekte olup "*eskici maiyetinde güreşir"* olarak kayıtlıdır.
[410] İsa Halife Mahallesi'nde ikamet etmektedir.
[411] *Bilâ- San'at", "bilâ-san'at amel-mânde", "mefkûd", "gözleri a'mâ", "çolak", "bilâ-san'at mecnûn", "bilâ-san'at müflis", "bilâ-san'at ihtiyar", "a'rec ve meflûc", "bi'l-ahnef sâil ve dervişan", "bi'l-ahnef amel mânde", "müsinn-i ihtiyar", "mefkûd"* gibi muhtelif kayıtlar vardır.

Medrese Mahallesi'nde, Hafızoğlu Mehmed hakkında: *"Merkûmun mukaddem hal temettüatına göre tanzîmât-ı bidâyesinde yüz elli guruş vergi tahassus olunmuş isede üç senedir meflûc olub emvâl ve eşyasını me'kulatını sarf etmekle el-haletü hazihi iflâs hükmünde olduğundan perişan'ü'l-hal olduğu şerh verildi."*

Çebni Mahallesi defteri kaydında, Mecitözlü Salih Usta hakkında: *"Fi'l-asl Mecidözü kazasından olub geçen sene sirkat maddesinde müttehem olduğundan ıyâl ve evlâdı ile firâr edip vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Sarı Osman hakkında: *"Üç sene mukaddem fevt olub merkûmun dahi emlâk ve arâzisi olmayıp vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

Gülabibey Mahallesi'nde, Emir Ahmedoğlu Hacı Mehmed hakkında: *" Fi'l-asl Çorumlu isede hanesiyle birlikte Osmancık kazasına getmiş olduğundan vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı.*

-Kavakcıoğlu Mehmed hakkında: *"Bila veled-i zükur fevt olup emlâk sa'iresi olmayıp vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Sandıkoğlu Süleyman hakkında: *"Fi'l-asl Harmancı Aşairinden olub iki sene mukaddem firâr iden Mecidözü kazasına nakl-i hâne etmiş olup vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

-Hatipoğlu Hasan hakkında: *"Bundan dört sene mukaddem mecidözü kazası sedirler? karyesine nakl-i hâne edip vergisi dahi Mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

Çöplü Mahallesi'nde, Hocaoğlu Hüseyin hakkında: *"Merkûm bilâ-veled-i zükur fevt olub han ve emlâkta ve eşyasını dahi düyununa verilmiş olduğundan üç senelik vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı şerh verildi".*

-Hacıbekaroğlu Hüseyin Efendi hakkında:*"Bilâ-veled-i zükur üç sene mukaddem emlâk ve eşyasını fürûht edip hâc etmeğe niyet-i halisanesiyle mahal-i mübarekede bi-emrillah fevt olub vergisi dahi mümteni'ü'l-husul kaldığı şerh verildi."*

-Hocaoğlu Hüseyin hakkında: *"Merkûm bilâ-veled-i zükur fevt olub han ve emlâkda ve eşyasını dahi düyununa verilmiş olduğundan üç senelik vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı şerh verildi."*

Karakeçili Mahallesi'nde, Züppebirunoğlu Ömer hakkında: "*Merkûm bi-emrillahi teala fevt olup emlâk ve eşyasını dâyinlerin ahz ederek üç senenin vergisi muattal kalmış olduğu".*

-Keloğlanoğlu Bektaş hakkında:*"Merkûm bi-hikmetillahi te'ala nüzûl isabetiyle meflûc emvâl ve eşyasını duyunana te'diye idip …….kalmış olduğu vergisi bî-hâsıl kalmış olduğu."*

-Özülüoğlu Mehmed hakkında: *"Merkûm yalnız hânede bir nüfus iken giden elli yedi senesi asâkir-i nizâmiye-i şâhâneneye tahrir olarak dersa'adet ordu-yı hümâyunanaf getmiş olup vergisi bî-hâsıl kalmış olduğu."*

Çakır Mahallesi'nde, Emirhaliloğlu Osman hakkında: *"Merkûm bilâ-emlâk ve'l-emvâl iflas olup sa'il hükmünde üçsenelik vergisi muattal kaldığı."* ve İçağasıoğlu İbrahim hakkında, *"Merkûmun hâne ve sa'iresi olmayıp çend senedir mefkûd hayatı ve mematı nâ- ma'lûm".*

Acel-i Ûlâ Mahallesi'nde, Çernecioğlu Ahmed hakkında: *"Merkûm fakir'ü-l hal olup iradeden âciz olmağla kısmet arzusuyla dört sene mukaddem firaren Amasya'ya nakl-i hâne etmiş olduğu şerh verildi."*

-Hatîboğlu Ali hakkında*: "Fi'l- asl Çorum ekrâdı olup emlâkı dahi mahall-i mezkûrda olduğundan iki sene mukaddem ol-canibe gitmiş olduğu."*

-Hatîboğlu Osman hakkında: *"Bu dahi fi'l-asl Çorum ekrâdı olup emlâk ve arâzisi mahall-i mezkûrda olduğundan altı sene mukaddem ol canibe gitmiş olduğu şerh verildi."*
-Sarısakaoğlu Osman hakkında: *"Merkûm iki sene mukaddem ba- emrillah-i teala fakir emlâka da'ir bir nesnesi olmadığından vergisi mümteni'ü'l-husul kalmış olduğu."*

Tepecik Mahallesi'nde, Mevlüdoğlu Çolak Ali hakkında: *"Merkûm mukaddem ticâretten olup elli yedi senesinde Dersaadete cehri getirip fürûht edemeyip ba'dehu İzmir'e götürüp fürûht ettiğinde yetmişbeşbin guruş miktarı zarar edip iflâs olduğunda mâlik olduğu hâne ve emlâk ve sâire fürûht edip ashâb-ı hukuka vermiş olduğundan el-haletü hazihi Gülhane'de tevkif etmiş olduğu şerh verildi*."

Uç Mahallesi'nde, Çömlekçioğlu Bekir ve Tataroğlu Kör Memiş hakkında: *"Merkûm bilâ-veled-i zükûr fevt olup emlâk ve arâzi ve eşyası olmadığından çend senedir vergisi nâ-tahsîl olduğu"*.

Hacı Kemal Mahallesi'nde, Çırakoğlu Ebubekir hakkında: *"Merkûm bilâ-veled fevt olup emvâl ve eşyası olmadığından üç senedir vergisi nâ-tahsîl kaldığı."*

Hacı Nasrullah Mahallesi'nde, Mü'ezzinoğlu Hacı İbrahim hakkında:*"Müteveffâ merkûmun emlâk ve arâzi sa'iresi olmayıp ancak san'atıyla hem ıyâlini idare ve hem de vergisini eda etmekte iken bi-emrillahi te'ala fevt olup vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*
-Keçeçioğlu Ali hakkında: *"Müteveffa merkûm ellidokuz senesinde fevt olup emlâka da'ir bir şey olmadığından vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*
-Evi Harapoğlu Osman hakkında: *"Merkûm ellisekiz senesinde fevt olup bilâveled-i zükûr emlâka da'ir bir akçelik şey olmayıp vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*
-Göbelosmanoğlu Mehmed hakkında: *"Müteveffâ merkûmun emlâk ve arâzi ve hayvanat sa'iresi olmayıp üç senelik vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*
-Keçeçioğlu Mustafa hakkında: *"Merkûm bir hâne bir nüfus iken elli dokuz senesinde Asâkir-i Nizâmiye-i şâhaneye kayd ile Rumeli tarafında bulunup vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*
-Köseoğlu Mustafa hakkında: *"Merkûm müsinn-i ihtiyar olduğundan emlâka da'ir şey olmayıp üç senelik vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*
-Zeytunluoğlu Ali hakkında: *"Merkûm altmış senesinde fevt olup bir nefer oğlu var ise de silk-i askeride mukayyed olarak el-haletü hazihi ...? olmadığından vergisi mümteni'ü'l-husul kaldığı."*

Kundistan Mahallesi'nde, Ovacıklıoğlu Mustafa ve İskilipli Hafız Ahmed hakkında: *"Merkûm bundan dört sene mukaddem Sivas tarafına hânesiyle firâr etmiş olduğu."*

Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde, Palalıoğlu Deli Hasan hakkında: *"Merkûm bundan üç sene mukaddem katl-i cünhası ile müttehim olup Ankara'da hidemat-i aliyyede istihdâm olup müddeti tekmilinde sebili tahliye olunmuş ise de mâlik olduğu emvâl ve eşyası bedel-i kân olarak müddeiye verilip merkûm perişanu'l-hal olduğundan iradeden aciz olmakla firâren gâip olduğundan üç senelik vergisi nâ-tahsîl kaldığı."*
- Boyacıoğlu Hafız Halil hakkında: *"Merkûm güzâr eden altmış senesinde bilâ-veled-i zükûr fevt olup ve çend sene mukaddem istiska illetine mübtelâ olarak evcer ve meflûc olduğundan mâlik olduğu emvâl ve eşyasını fürûht edip sarf etmiş olmakla ba'de'l-vefat hiçbir nesnesi kalmadığından iki senelik vergisi nâ-tahassul kaldığına şerh verildi."* gibi muhtelif sebeplerle Çorum'da bulunmayan veya ölüp vergileri tahsil edilemeyen 52 kişi bulunmaktadır.

3. BÖLÜM
19. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM MERKEZ KAZASINDA İKTİSADİ YAPI

3.1. ÇORUM MERKEZ KAZASINDA 19. YÜZYILIN ORTALARINDAN SONLARINA DOĞRU GENEL EKONOMİK YAPI

Çorum, 19. yüzyılda ekonomik açıdan orta ölçekli bir Anadolu kentidir. Anadolu şehirlerinin büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi Çorum'da da ekonomik yapı tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Çorum temettüat defterinde, ticaret yapan kişi sayısının sadece 18 olması ticari faaliyetlerin ne kadar sınırlı olduğunun bir göstergesidir. Ticaret, Osmanlı Devleti'nin büyük şehirleri olan İstanbul, liman kentleri olan İzmir, Beyrut, Selanik ve Samsun gibi yerlerde ağırlıklı olarak gerçekleşmekteydi. Bu dönemde Çorum, bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından hem kentsel hem de kırsal özellikler gösteren küçük bir Anadolu kentidir. İstanbul gibi büyük tüketici şehirler ile alt kademelerdeki kırsal yerleşmeler arasındaki ilişkiyi kuran, kırsal alanlarda üretilen ürünün toplandığı, İstanbul gibi büyük tüketici merkezlere iletildiği bir ara merkez yani bir pazar yeri durumundaydı. Tarım ve hayvancılığın yanısıra Çorum kentinde, dericilik, dokumacılık, bakırcılık ve demircilik gibi üçüncü üretim alanı ise işlenmiş mal üretimidir[412].

Çorum'da hem Osmanlı Dönemi'nde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında gözle görülebilir bir sanayileşme süreci gerçekleşmemiştir Şüphesiz bunda en önemli etken Çorum'un bir yol hinterlandı üzerinde olmayışdı. Osmanlı Dönemi'nde yol hinterlandı Çorum'un doğusundan ve batısından geçerek Çorum'a uğramıyordu. Osmanlı Dönemi'ne bakıldığında, ekonomik olarak gelişen şehirler daha çok ya yol kavşak noktalarında ya da ulaşımın merkezi konumundaki liman şehirlerinde veya o bölgeye yakın yerlerde gerçekleşiyordu[413]. Örneğin bölgedeki tarımsal ürünlerin dış pazarlara deniz yoluyla gönderilmesi nedeniyle, 19. yüzyılın sonlarına doğru Samsun limanı büyük bir önem kazanmıştır. Samsun limanından ihraç edilen malların büyük bir çoğunluğunu buğday, sebze, meyve ve mısır gibi yiyecek maddeler ile afyon, tütün, haşhaş tohumu, palamut, tiftik ve yün gibi endüstriyel ham maddeler oluşturmaktaydı. Fransa, Avusturya ve İngiltere Samsun Limanı'ndan gönderilen malların alıcıları konumundaydılar[414].

Samsun limanı ile birlikte, 19. yüzyılın sonlarına doğru Çorum kentinde ekonomik yaşam canlanmıştır. Nitekim Samsun'u, Çorum üzerinden güneyden Kayseri'ye batıda ise Ankara üzerinden Konya'ya bağlayan yol güzergâhı büyük bir önem kazanmıştır. Çorum'un Samsun yolu üzerinde bulunması, 19. yüzyılın sonlarında bölge ölçeğinde sosyo ekonomik ve mekânsal yapıyı belirleyen en temel etmen olmuştur. Ayrıca yönetimsel açıdan, 1891 yılında Çorum'un sancak merkezliğine yükseltilmesi de kenti olumlu olarak etkilemiştir.

Çorum merkez kazasının bu dönemde nüfusu, köyleriyle birlikte 30 bin kişidir. Ekonomisi ise ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Diğer yandan yukarıda bahsettiğimiz olumlu gelişmelere binaen 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında hayvan sayısında önemli bir artış olmuştur. İncelediğimiz defterde toplam koyun sayısı 1459 iken, 1895 yılında bu sayı 28 bin 186'ya, 1900'de 35 bin 604'e ve 1907 yılında 37 bin 553'e yükselmiştir. Yine incelediğimiz defterde keçi sayısı 1094 iken bu sayı 1895 yılında 39 bin 419'a, 1900 yılında 31 bin 340'a, 1907

412 Aktüre, *a.g.m.,* s.127.
413 Ömer Demirel, "Çorum Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ve Borç-Alacak İlişkileri (1850-1900)", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 105.
414 Aktüre, *a.g.m.,* s.124.

yılında 37 bin 553'e yükselmiştir. Bununla birlikte manda cinsi hayvan sayısı 299 iken bu sayı 1895'de 800'e, 1900 yılında 1699'a ve 1907 yılında 1865'e yükselmiştir. Bu gelişme 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan hızlı değişim sürecinin bir parçası ve sonucu olarak görülebilir. Ayrıca Samsun Limanı yoluyla dış pazarlara aktarılan endüstri ham maddeleri arasında bulunan yün ve tiftiğin olması küçükbaş hayvan sayısını artırmıştır. Aynı sürecin temel tarımsal üretim çeşitleri olan tahıl, sebze ve meyve için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz[415].

3.2. TARIM VE TİCARET

3.2.1.Çorum Merkez Kazasında Tarımsal Arazi Miktarı

Temettüat defterleri arazi miktarı, arazinin durumu ve kullanımı ile bu araziden elde edilen gelir hakkında ayrıntılı bilgiler içermektedir. Çorum temettüat defteri de Çorum merkez kazasında yaşayan kişilerin tarla, bağ, cehrilik, sebze ve meyve bahçeleri açısından ayrıntılı olarak bilgi verdiği için arazi miktarlarını ve kullanımı tespit edebilme imkânını bize sunmuştur.

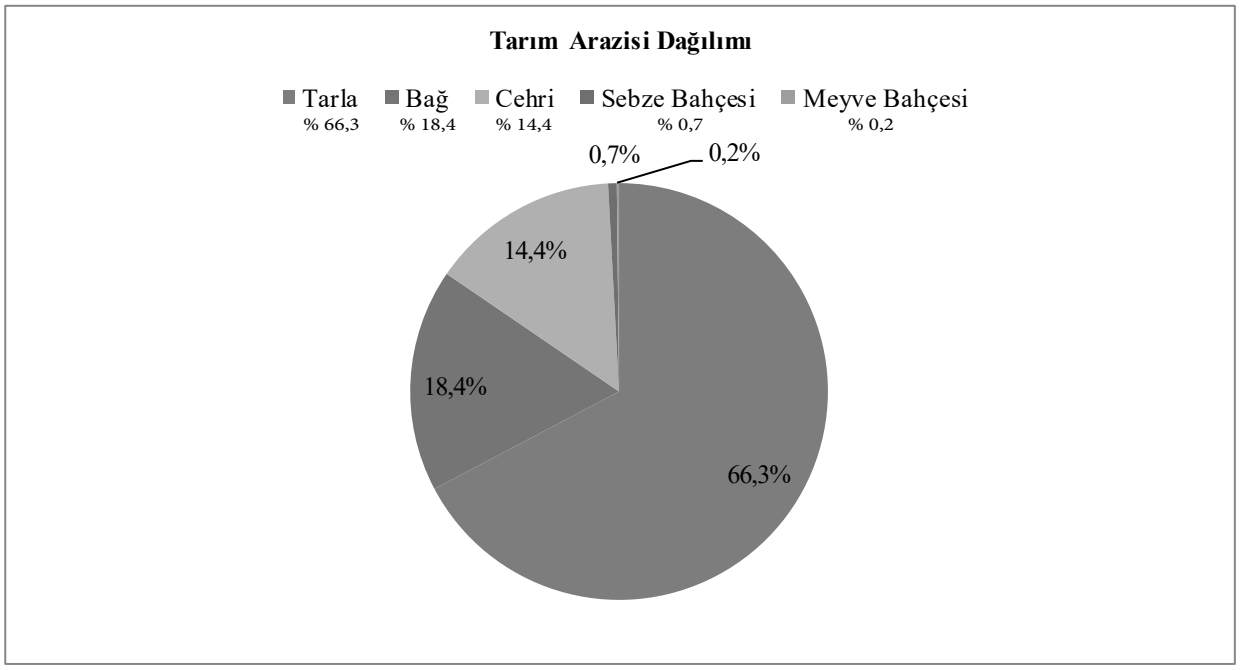
Çorum merkez kazası temettüat defterlerinde, tahrir yapılacak mahallenin *"Ankara Eyaleti mülhakâtından Çorum Kazası mahallâtından Fatmabacı Mahallesi'nde mukîm ahâli-i islâmın emlâk ve arâzi ve temettüatlarını mübeyyin defteridir"* şeklinde künyesi verildikten sonra, Hane 1 ve Numara 1'e geçerek kişiler tahrir edilmeye başlanmıştır. *Çorluoğlu Hacı Ahmed'in emlâk ve temettüâtı* gibi kişi tanıtıldıktan sonra sırasıyla yatay şekilde mesleği, vergi-yi mahsusası, varsa aşar ve rüsumat olarak verdiği bağ dönümü, adet-i ağnâm ve cehrilik öşrü tahrir edildikten sonra kişinin varsa tarla, bağ, bahçe ve cehriliği tahrir edilip hayvan ve dükkânına geçilmiştir.

Kişinin varsa tarla, bağ, bahçe ve cehriliği tahrir edilirken sadece 12 dönüm tarlası, hasılat-ı seneviyyesi 85 kuruş olarak değil; tarlanın mevkisi, nerede olduğu, mezru olup olmadığı, kiraya verilip verilmediği, tarlanın ahvali, kıraç yahut sulu olup olmadığı; tarla sahibi tarlayı ortak ekiyorsa, kendisine düşen hissenin ne kadar olduğunu içeren ayrıntılı veriler dahi kaydedilmiştir.

Araştırmamızın konusu olan deftere göre Çorum merkez kazasında toplam 13 bin 532,5 dönümlük[416] tarım arazisi olup ekilip biçilmekteydi. Bunların da 8 bin 977 lik dönümünü tarla (yüzde 66,3), 2 bin 493,5'lik bölümünü bağ (yüzde 18,4), 1950 dönümünü cehrilik (yüzde 14,4), 90 dönümünü sebze (yüzde 0,7) ve 22 dönümünü de meyve (yüzde 0,2) oluşturmaktadır.

[415] Aynı eser, 125-126.

[416] Genellikle bir dönüm, geniş adımlarla yürüyen dönümcünün adımıyla 40x40=160 adımkarelik bir yüzölçümü ifade eder ve buna *"örfî dönüm"* denilmektedir. Ancak adım aralığı kişiden kişiye değiştiği için bu *"örfî dönüm"* tam bir kesinlik sağlamıyordu. Bunun için her adım için bir mimar arşınını yaklaşık 75,78 cm esas alan bir ölçü sistemi daha ortaya çıkmıştır. Ancak bu ölçü biriminin de dönüm miktarı her yerde aynı ölçüyü tutmamıştır. Örneğin İstanbul ve yöresinde 1 dönüm 1225 mimar arşını kare 701,9 m^2 iken, Anadoluda 2025 mimar arşın kare 1160,4 m^2 dir (Feridun Emecen, "Dönüm", *DİA,* C. 9, TDV, Ankara 2008, s. 521).

Şekil 3.1. Çorum Merkez Kazasında Hane Reislerinin Sahip Oldukları Arazilerin Dağılımı

Tablodan da anlaşılacağı üzere, zirai üretimin yapıldığı tarlalar, 8 bin 977'lik dönümüyle başı çekmekedir. Sonra 2 bin 493,5 dönüm ile bağlar gelmektedir. Cehrilik ise 1950'lik dönümü ile önemli bir endüstriyel üründür. Zaten Çorum'da bir de boyahane bulunmaktadır. Sebze ve meyve bahçeleri ise çok kısıtlı olup bir ticari değer taşımamakla beraber genelde günlük ihtiyaçları karşılamak için evin veya bağının yakınlarında olduğu anlaşılmaktadır.

Şehirdeki 8 bin 977 dönümlük tarlanın 3717'lik dönümü mezrû'[417], 5260 dönümü ise gayr-i mezrû'[418] olarak tahrir edilmiştir. Toplam 2 bin 493,5 dönümü olan bağ ise 148 dönümü "*İrâdı masârifine vefâ etmediğinden harâbe olduğu, adem-i kudretinden bimârına muvaffak olamadığı, afât-i semaviyye isabetle hâsılâttan hâlî, zirâatte talibi bulunmadığından hâlî kalmış olduğu, Kuruçay nâm mahalde bî-hâsıl harâbe bağı dönüm: 1*" gibi kayıtlarla bağdan verim alınamasının sebepleri açıklanmıştır. Yine 1950 dönümlü cehriliğin 244,5 dönümü kûhi[419], 83,5 dönümü orman ve 11,5 dönümü de yabani cehrilik olarak kaydedilmiştir.

13 bin 532,5 olarak hesap ettiğimiz toplam toprak miktarını Çorum'da yaşayan 1998 hane reisine oranladığımızda hane başına ortalama 6,77 dönüm toprak düşmektedir. Tabi ki şehirde yaşayan hane reislerinin hepsinin toprağı yoktur. Özellikle belirtmek gerekir ki, 28 haneli Pûşîyân Mahallesi'nde 28 hanenin tamamı sâildir (dilenci) ve hiçbir toprağa sahip değillerdir.

[417] Mezrû': Ziraat olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 745).
[418] Nadasa bırakılmış, ekilmemiş, açılmamış toprak (Aynı eser, s. 324).
[419]Kûhi: Issız veya dağ (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 605). Dağlık yerlerde yetişen olduğunu anlamaktayız. Bazı kayıtlarda bağ derununda yetiştiği de yazılmaktadır.

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Gayr-i Mezrû Tarla	Mezrû Tarla	Bağ	Cehri	Sebze Bahçesi	Meyve Bahçesi	Toplam Dönüm	Hane Başına Düşen Dönüm
1	Hacı Recep	**114**	143	41	96	83	-	5,5	368,5	3,23
2	Çiriş	**24**	15	3	27	17,5	-	-	62,5	4,46
3	Pazar	**17**	60	4	13,5	25	-	-	102,5	6,02
4	Pûşîyân	**28**	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	**29**	-	22	41	12,5	9	2,5	87	3,00
6	Yavru Turna	**54**	103	28	53,5	37,5	2	-	224	4,14
7	Şeyhler	**46**	90	21	80,5	22	16	2	231,5	5,03
8	Fatma Bacı	**28**	-	36	36	17	4	-	93	3,32
9	Nurullah	**75**	2	165	150,5	48	-	-	365,5	4,87
10	İsa Halife	**79**	700	134	204,5	68,5	0,5	4,5	1112	14,07
11	Çöplü	**35**	-	14	34	16	8	-	72	2,05
12	Gülabibey	**32**	-	94	21	16	-	-	131	4,09
13	Azâb Ahmed	**46**	92	36	77	28	-	-	233	5,06
14	Ümid Halife	**34**	130	20	27,5	11	-	-	188,5	5,54
15	Sancakdâr	**22**	-	-	23,5	29,5	-	-	53	2,40
16	Çebni	**22**	52	151	23	6,5	-	-	232,5	10,56
17	Hacı Gevân	**42**	-	108	35,5	44,5	-	-	188	4,47
18	Karakeçili	**45**	-	346	55,5	109,5	3	2	516	11,46
19	Çiftlik	**28**	74	131	57	17	-	-	279	9,96
20	Sağrıcı	**80**	727	86	92,5	122,5	-	-	1028	12,85
21	Çakır	**47**	112	42	24	31	5	-	214	4,55
22	Cami-i Kebîr	**40**	12	16	43	35	-	-	106	2,65
23	Uç	**70**	146	26,5	92,5	98,5	2	-	365,5	5,22
24	Hacı Nasrullah	**47**	70	28	60	67,5	1	-	226,5	4,819
25	Şarkiyân	**12**	22	22	37	19	1	-	101	8,41
26	Tepecik	**52**	29	93	42,5	30	-	-	194,5	3,74
27	Hacı Davud	**43**	4	18	47	55,5	2,5	1,5	128,5	2,98
28	Hacı Nurullah	**8**	86	14	4,5	-	-	-	104,5	13,06
29	Narlıoğlu	**34**	129	13,5	31	11	-	-	184,5	5,42
30	Emir Ahmed	**74**	143	64	48,5	93	1,5	2	352	4,75
31	Şeyh Eyyüb	**68**	406	504	73,5	140,5	1,5	-	1125,5	16,55

32	Acel-i Sânî	**59**	113	33,5	53,5	57,5	-	-	257,5	4,36
33	Karamançavuş	**91**	178	86	204	73,5	-	-	541,5	5,95
34	Ağpınar	**68**	464	227,5	118,5	77,5	-	2	889,5	13,08
35	Kale	**22**	41	-	25	17,5	-	-	83,5	3,79
36	Hacı İshâk	**36**	20	112	48,5	11	-	-	191,5	5,31
37	Burhan Kethüdâ	**160**	764	24	161	219	11,5	-	1179,5	7,37
38	Hacı Yusuf	**35**	275	632	67,5	45	1	-	1020,5	29,15
39	Hacı Kemal	**55**	-	38	60	48,5	19	-	165,5	3,00
40	Kundistan	**22**	20	-	15	15	-	-	50	2,27
41	Acel-i Ûlâ	**49**	-	-	61,5	42	-	-	103,5	2,11
42	Sofular	**26**	38	283	26,5	31	1,5	-	380	14,61
Σ		**1998**	**5260**	**3717**	**2493, 5**	**1950**	**90**	**22**	**13532,5**	

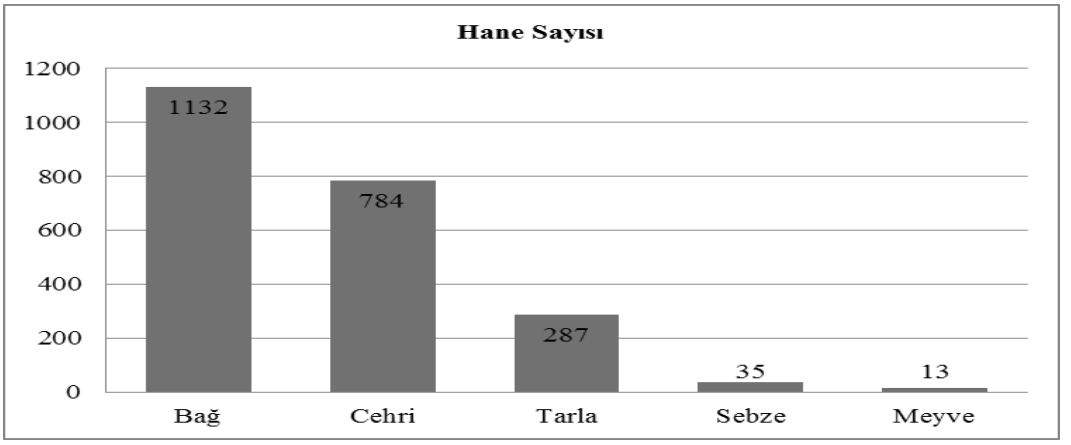
Tablo 3.1. Mahallelere Göre Toprakların Dağılımı (Dönüm)

Tabloda da görüldüğü üzere, arazilerin büyük bir yekûnunu tarlalar oluşturmaktadır. Dönüm olarak en fazla gayr-i mezrû araziler 764 dönümüyle Burhan Kethüdâ, 727 dönümüyle Sağrıcı ve 700 dönümüyle İsa Halife mahallelerinde bulunmaktadır. Ancak Burhan Kethüdâ Mahallesi'ndeki 764 dönüm gayr-i mezrû tarlanın tüm mahalle ahalisine eşit olarak dağıldığını söyleyemeyiz nitekim 160 haneli Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde 22 hanenin gayr-i mezrû araziye sahip olması sadece yüzde 13,75'e tekabül etmektedir. Bunların da Yusufoğlu Süleyman arazinin 76 dönümüne, Bozacıoğlu Süleyman 68 dönümüne, Sucuoğlu Hacı Ömer 65 dönümüne ve Hane 101 Numara 101'de ikamet eden Kösealioğlu İsmail 57 dönümüne sahip olmak suretiyle bu 4 kişinin toplam; 266 dönümlük araziyle bahsi geçen 764 dönümlük arazinin yaklaşık 1/3'ine sahiptir.

Yine 80 haneli Sağrıcı Mahallesi'nde sadece 7 hane (yüzde 8,75) gayr-i mezrû araziye sahiptir ve 700 dönüm gayr-i mezrû tarlası olan Sağrıcı Mahallesi'nde Hane 10 Numara 10'da ikamet eden Yağcıoğlu Ali Ağa arazinin 300 dönümüne, Şabanbölükbaşızâde Halil Ağa 90 dönümüne, Ölçekzâde Hasan Ağa 75 dönümüne ve Hane 80 Numara 80'de ikamet eden Hacırecepoğlu Hüseyin'in yetimi sabî Hasan 72 dönümüne sahip olmak suretiyle bu 4 kişi, toplam 537 dönümlük araziyle bahsi geçen 727 dönümlük arazinin yaklaşık 2/3'üne sahiptir. Yine 79 haneli İsa Halife Mahallesi'nde sadece 3 hane (yüzde 3,79) gayr-i mezrû araziye sahip olmakta olup Müteveffa Müftü Hilmi Efendi'nin mahdumu Ebu Bekir Said Efendi ve biraderi Münib Efendi 568 dönüm gayr-i mezrû araziye, Cücükzâde Hacı Memiş Ağa 20 dönüm ve Hane 22 Numara 22'de ikamet eden İçağasıoğlu Hüseyin 12 dönüm araziye sahip olmak üzere bu kişiler, 600 dönümlük tamamına sahiptir.

Bu durum sadece gayr-i mezrû arazide hissedilmeyip, ağırlıklı olarak tarlalar olmakla beraber, bağ, cehrilik, sebze ve meyve bahçelerinde de tesirini göstermektedir. Yani büyük toprak sahibi dediğimiz ağalar etkindir. Nitekim üstte verilen örneklerde kullanılan sıfatlar *ağa* ve *efendi* olup, kişilerin sosyal statülerini tanımlamıştır. Bu durumda herkes toprak sahibi değildir. Özellikle

toprak sahibi kişiler büyük yekünü oluşturmaktadır. 1998 haneli Çorum şehrinde 1132 hane bağ (harabe, hâlî, irâdı masrafına vefa etmediği gibi her türlü verim alamasa da kaydedilen), 286 hane tarla (180 mezrû, 106'i gayr-i mezrû ayrıca sulu, kıraç, icariye verilmiş gibi tüm tahrirli tarla kayıtlarını kapsayan), 785 hane cehri (kûhi cehri, orman cehri, yabani cehri gibi her türlü cehriyi kapsayan) 40 hane sebze bahçesi ve 13 hane meyve bahçesine sahiptir[420].

Şekil. 3.2. Tarımsal Arazisi Olan Haneler[421]

Kentte, bağ dönümü olan 1132 hane, diğerlerine göre çoğunluktadır. Bu bağların çoğunun büyüklüğü 1-3 dönüm arasında değişmektedir. Mahallelerde sâiller hariç herkesin harabe yahut küçük de olsa 1 dönüm veya yarım dönüm bağı vardır. Bağların nerede olduğu *"Eşençay nâm mahalde bağ dönümü: 4, Çorum'a bağlı Deliler karyesi nâm mahalde bir kıt'a bağı dönüm: 2, Çorum'a tâbi' Hamamlıçay karyesinde ve Kabaklı nâm mahallerde bağı dönüm: 3"* şeklinde 1844 ve 1845'teki hasılat-ı seneviyyesi ile kaydedilmiş ancak ne yetiştirildiği tahrir edilmemiştir.

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Bağ	Cehri	Mezrû Tarla	Gayr-i Mezrû Tarla	Sebze Bahçesi	Meyve Bahçesi
1	Hacı Recep	**114**	54	38	10	-	-	3
2	Çiriş	**24**	15	7	2	-	-	-
3	Pazar	**17**	5	7	1	1	-	-
4	Pûşîyân	**28**	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	**29**	23	7	2	-	4	1
6	Yavru Turna	**54**	28	19	3	1	1	-
7	Şeyhler	**46**	33	9	4	4	5	2
8	Fatma Bacı	**28**	16	12	2	-	2	-

[420] Bu haneler hesaplanırken eğer varsa bir kişinin sahip olduğu cehri, bağ, tarla ayrı ayrı kaydedilmiştir.
[421] Bu tablo oluşturulurken eğer varsa bir kişinin sahip olduğu cehri, bağ, tarla ayrı ayrı kaydedilmiştir.

9	Nurullah	**75**	52	27	7	1	-	-
10	İsa Halife	**79**	49	25	7	3	1	3
11	Çöplü	**35**	15	6	3	-	2	-
12	Gülabibey	**32**	13	6	7	-	-	-
13	Azâb Ahmed	**46**	33	11	6	2	-	-
14	Ümid Halife	**34**	20	6	2	3	-	-
15	Sancakdâr	**22**	13	10	-	-	-	-
16	Çebni	**22**	16	5	7	1	-	-
17	Hacı Gevân	**42**	19	17	7	-	-	-
18	Karakeçili	**45**	28	27	8	-	1	1
19	Çiftlik	**28**	21	7	7	4	-	-
20	Sağrıcı	**80**	51	47	7	8	-	-
21	Çakır	**47**	19	13	6	4	1	-
22	Cami-i Kebîr	**40**	21	12	1	1	-	-
23	Uç	**70**	41	40	5	4	1	-
24	Hacı Nasrullah	**47**	36	34	3	3	1	-
25	Şarkiyân	**12**	7	5	1	1	1	-
26	Tepecik	**52**	27	11	6	2	-	-
27	Hacı Davud	**43**	28	24	1	1	1	1
28	Hacı Nurullah	**8**	2	-	1	3	-	-
29	Narlıoğlu	**34**	15	5	4	4	-	-
30	Emir Ahmed	**74**	33	51	6	4	1	1
31	Şeyh Eyyüb	**68**	38	37	12	3	1	-
32	Acel-i Sânî	**59**	39	34	5	5	-	-
33	Karamançavuş	**91**	54	26	2	2	-	-
34	Ağpınar	**68**	47	28	12	12	-	1
35	Kale	**22**	13	10	-	3	-	-
36	Hacı İshâk	**36**	22	5	1	2	-	-
37	Burhan Kethüdâ	**160**	78	84	3	22	5	-
38	Hacı Yusuf	**35**	23	19	11	1	2	-
39	Hacı Kemal	**55**	35	17	3	-	9	-
40	Kundistan	**22**	8	9	-	1	-	-
41	Acel-i Ûlâ	**49**	28	19	-	-	-	-
42	Sofular	**26**	14	9	5	-	1	-
Σ		**1998**	**1132**	**785**	**180**	**106**	**40**	**13**

Tablo. 3.2. Mahallelere Göre Tarımsal Arazisi Olan Haneler[422]

Çorum'un 160 haneli Burhan Kethüda Mahallesi bağ, cehri ve gayr-i mezrû tarla arazisinin en çok olduğu mahalledir. Şeyh Eyyüb ve Ağpınar mahalleleri de hane başına 12 dönüm düşmesiyle, mezrû tarlaya sahip hanelerin en fazla olduğu mahallelerdir. Hacı Kemal

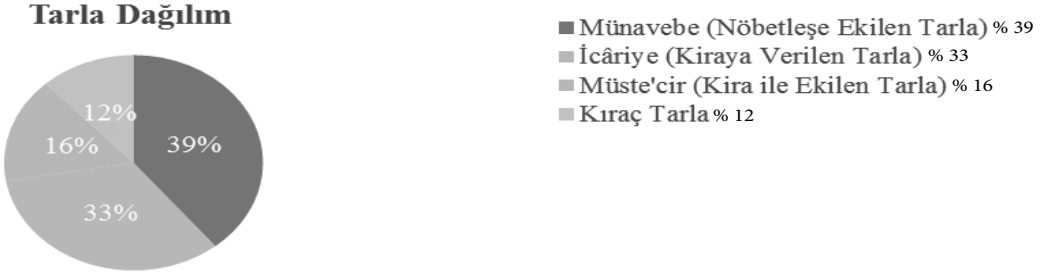
[422] Bu tablo oluşturulurken eğer varsa bir kişinin sahip olduğu cehri, bağ, tarla ayrı ayrı kaydedilmiştir.

Mahallesi'nde 9 hane sebze bahçesine sahiptir. Yine İsa Halife Mahallesi'nde üç hane reisi meyve bahçesine sahiptir.

3.2.2. Çorum Merkez Kazasında Tarla Tarımı, Zirai Gelirler ve Vergiler

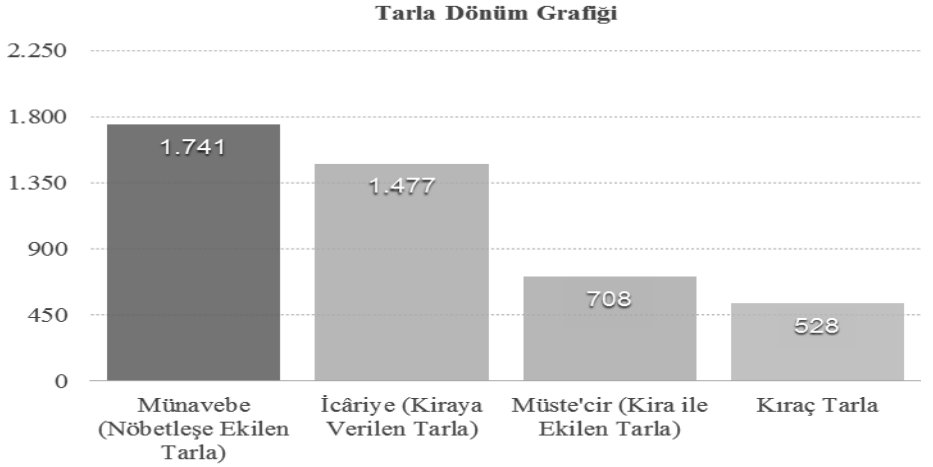
Çorum merkez kazasında hane reislerinin 3717 dönüm mezrû tarla, 5260 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 8977 dönüm tarım arazileri vardır. Bu durum, diğer tarımsal arazilerin yüzde 66,3'ünü oluşturarak büyük bir yekûnu karşılamaktadır. Bu tarımsal arazilerde sadece hınta (buğday) ve şaîr (arpa) tarımı yapıldığını tespit ettik. 1839-1847 Çorum şer'iyye sicillerinde pamuk, tütün ve kendirin az da olsa üretildiği kaydedilse de incelediğimiz defterde bu ürünlere rastlanılmamıştır[423].

Toplam 8977 dönüm olan mezrû ve gayr-i mezrû tarlaların 1476,5 dönümü, *"Çorum civarında icâriye verdiği mezrû' tarla dönüm: 8, Kuyumcu ve Ezil karyesinde icâriye vermiş olduğu mezrû' gayr-i mezrû' tarla dönüm: 20"* gibi muhtelif kayıtlarla kiraya verilmiştir. Münâvebe yani nöbetleşme[424] yoluyla ekilen tarlaların 1656 dönümünü gayr-i mezrû ve 85 dönümü de mezrû tarlalar oluşturmak üzere toplamı 1741 dönümünü oluşturmaktadır. *"Müste'cir mezrû' gayr-ı mezrû' tarla dönüm: 40, müste'cir olduğu mezrû' tarla dönüm: 12, müste'cir münâvebe tarikiyle mezrû' gayr-i mezrû' tarla dönüm: 24"* 708 dönüm müste'cir yani kiracı durumundadır. Bunların 661 dönümü gayr-i mezrû tarla olmak suretiyle, 47 dönümü de mezrû olarak kira ile tutulmuştur. 528 dönümü kıraç ve hâlî[425] araziden 314 dönümü kıraç olmasına rağmen verim alınmıştır. Diğer kısmından ise *"Beydilli karyesinde kırâç gayr-ı mezrû' tarla dönüm: 32. İşbu tarla kırâç ve kuvveti olmadığından muattal idüği, Harzeddin karyesi nâm mahalde halî tarla dönüm: 6 kırâç olduğundan ziraate talibi bulunmadığı"* gibi kayıtlarla verim alınamadığı belirtilmiştir. Bu tasnifler 4453,5 dönümü karşılamaktadır.

Şekil. 3.3. Tarla Kullanım Dağılımı

[423] Şerif Korkmaz, *"H. 1254-1264 (M.1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 12.
[424] Ayverdi, a.g.e. s. 878. Bugün Anadoluda'da ortak arazi sahibi olan aileler dönüşümlü olarak arazilerini ekip biçmektedir.
[425] Boş, tenha, sahipsiz yer (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 365).

Şekil. 3.4. Tarla Kullanımı (Dönüm)

Tarla ürünlerinden hane reislerinin kazancı, *"A'şâr ve Rüsûmât olarak vermiş olduğu"* başlığı altında olup,

Hınta kile Beher kile kıymet: 20 *Şaîr kile Beher kile kıymet: 10*
8 keyl *8 keyl*
10 kıymet *5 kıymet*

***Yekûn:** 15*

Şeklinde kaydedilmiştir. Kile veya keyl aynı şeyler olup hububat ölçeği olarak kullanılan tabirlerdir. Kilelerin muhtelif çeşitleri vardır. Kileler belli bir standartta olmayıp miktarları birbirini tutmamaktaydı. Örneğin İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kilo iken, İbrail kilesi ise 70-80 okka, ortalama 100 kilodur[426]. 1 Çorum şer'iyye sicili 299/137 numaralı belgeye göre 1840 (H.1260) yılı ortalarında Çorum'da, 1 Çorum kilesi ortalama 8 ölçek ve 200 kg'a tekabül etmektedir. Çorum temettüat defterinde buğdayın kilesi 1844-1845 yılında 20 kuruşken, arpanın kilesi 10 kuruş olarak verilmiştir. Ancak aynı dönem olmasına rağmen Çorum şer'iyye sicilinde 18 Mayıs 1844 tarihinde buğday tohumunun kilesi 33 kuruş, arpanın kilesi de 14 kuruş olarak verilmiştir. 17 Ekim 1845 tarihinde 1 kile buğday 120 kuruşa, 1845 yılında da 1 kile buğday 130 kuruşa çıkmıştır.

[426] Pakalın, *a.g.e.,* C. II, s. 281.

Yıl	Buğday (Hınta)	Yıllık Değişim Oranı	Arpa (Şâir)	Yıllık Değişim
1841	-	-	20	-
1842	36,36	-	20	0
1845	120	0,76	-	-
1849	34	-0,17	13,8	-
1852	50	0,15	26	0,29
1860	120	0,17	56	0,14
1861	70	-0,41	30	-0,46
1862	70	0	30	0
1863	125	0,78	50	0,66

Tablo. 3.3. Çorum Şehrinde Hububat Fiyatları (Yıllık Ortalama/İstanbulî Kile-Kuruş)

Fiyatların sürekli inip çıkmasında ve piyasada dalgalanma olmasında şüphesiz devletin bütçeyi dengeleme hesabı ile kuraklık, çekirge salgını, sel gibi doğal afetler etkilidir[427].

Çorum mahallelerinde ikamet eden 1998 vergi mükellefininin sahip oldukları tarla arazisi ve elde edilen hasılat ise toplam 39 bin 511,5 kuruş olup bunun mahallelere dağılımını aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz.

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Toplam Dönüm	Hâsılât-Kuruş	Hane Başına Düşen Kuruş
1	Hacı Recep	**114**	184	579	5,07
2	Çiriş	**24**	18	72,5	3,02
3	Pazar	**17**	64	305	17,94
4	Pûşîyân	**28**	-	-	-
5	Medrese	**29**	22	57,5	1,98
6	Yavru Turna	**54**	131	621,5	11,5
7	Şeyhler	**46**	111	558	12,13
8	Fatma Bacı	**28**	36	131	4,67
9	Nurullah	**75**	167	391,5	5,22
10	İsa Halife	**79**	834	2535	32,08
11	Çöplü	**35**	14	75	2,14
12	Gülabibey	**32**	94	1134,5	35,45

[427] Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum'da Fiyatlar*", Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 56-58.

13	Azâb Ahmed	**46**	128	905	19,67
14	Ümid Halife	**34**	150	627,5	18,45
15	Sancakdâr	**22**	-	-	-
16	Çebni	**22**	203	1373,5	62,43
17	Hacı Gevân	**42**	108	209,5	4,98
18	Karakeçili	**45**	346	1625	36,11
19	Çiftlik	**28**	205	945,5	33,76
20	Sağrıcı	**80**	813	2964,5	37,05
21	Çakır	**47**	154	803	17,08
22	Cami-i Kebîr	**40**	28	65,5	1,63
23	Uç	**70**	172,5	297,5	4,25
24	Hacı Nasrullah	**47**	98	1070	22,76
25	Şarkiyân	**12**	44	432,5	36,04
26	Tepecik	**52**	122	529	9,79
27	Hacı Davud	**43**	22	90	2,09
28	Hacı Nurullah	**8**	100	811	101,37
29	Narlıoğlu	**34**	142,5	1080,5	91,77
30	Emir Ahmed	**74**	207	998	13,48
31	Şeyh Eyyüb	**68**	910	1564,5	23
32	Acel-i Sânî	**59**	146,5	1188,5	20,14
33	Karamançavuş	**91**	264	1609	17,68
34	Ağpınar	**68**	691,5	2523,5	37,11
35	Kale	**22**	41	110	5
36	Hacı İshâk	**36**	132	877	24,36
37	Burhan Kethüdâ	**160**	788	5587	34,91
38	Hacı Yusuf	**35**	907	1147,5	32,78
39	Hacı Kemal	**55**	38	348	6,32
40	Kundistan	**22**	20	55	2,5
41	Acel-i Ûlâ	**49**	-	-	
42	Sofular	**26**	321	3213,5	123,59
Σ		**1998**	**8977**	**39511,5**	**Ort. 19,77**

Tablo 3.4. Mahallelerdeki Tarla Arazisi Miktarı ve Hâsılâtı

Pûşîyân, Sancakdâr, Ace-i Ulâ mahallelerinde ikamet eden hane reisleri, tarla ve tarım arazisine sahip olmadıkları için herhangi bir tarla gelirine de sahip değillerdir. Nüfus çoğunluğundan dolayı Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde ikamet edenler 5587 kuruşla tarım arazilerinden en çok geliri elde edenlerdir. Onu 3213,5 kuruşla Sofular ve 2964,5 kuruşla Sağrıcı Mahallesi takip etmektedir. Özellikle şunu belirtmek gerekir ki Sofular Mahallesi'nde Hane 1' de ikamet eden *Karskadısızâde Müteveffa Emin Ağa'nın mahdumu sabî Mehmed Ağa,* 2950 kuruşluk tarla tarımı geliriyle, tüm mahallenin sahip olduğu gelirden çok daha fazlasına sahiptir. Bu tarz

gelirler tüm mahallede eşit olarak düşünülmemelidir. Araziler, toprak ağası denilen 3-5 kişinin elinde toplanmış olup diğerlerine de pastadan çok küçük dilimler düşmüştür.

Hane reislerinin tarlalarını kullanım tasarrufu ve genellikle zirai vergiler olarak tanımlanan öşür (a'şâr)[428] vergiler ise şöyledir:

Hacı Recep Mahallesi'nde 41 dönümü mezrû tarla, 143 dönümü de gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 184 dönüm tarla arazisi vardır. 143 dönümlük gayr-i mezrû arazinin, 6 dönümlük gayr-i mezrû tarla arazisi icareye[429] verilmiştir.

Çiriş Mahallesi'nde hane reislerinin 3 dönümü mezrû tarla, 15 dönümü de gayr-i mezrû tarla, olmak üzere hane reisleri toplam 18 dönüm tarla arazisine sahiptir. Pazar Mahallesi'nde, 4 dönüm mezrû, 60 dönüm gayr-i mezrû olmak üzere toplam 64 dönüm tarla arazisi mevcuttur. Pûşîyân Mahallesi'nde 28 hane reisinden hiçbirisi herhangi bir tarlaya sahip değildir. Medrese Mahallesi'nde sadece 22 dönüm mezrû tarla arazisi bulunmakta olup, gayr-i mezrû tarla yoktur.

Yavru Turna Mahallesi'nde 28 dönüm mezrû, 109 dönümde gayr-i mezrû olmak üzere toplam 131 dönüm tarla arazisi vardır. 28 dönüm mezrû tarlanın 15 dönümü icareye verilmiştir. 103 dönümlük gayr-i mezrû tarlanın 40 dönümü ise müste'cir[430] yoluyla tutulmuştur. Toplam 19 kile buğday ve 18 kile arpa kilesinden, 25 kuruş buğdaydan ve 15 kuruş arpadan olmak üzere toplam 40 kuruşluk vergi alınmıştır.

Şeyhler Mahallesi'nde 21 dönüm mezrû, 90 dönüm gayr-i mezrû tarla arazisi olmak üzere toplam 111 dönüm tarla mevcuttur. 21 dönümlük mezrû tarlanın, 14 dönümü icareye verilmiştir. 90 dönümlük gayr-i mezrû tarlanın ise 44 dönümü müste'cir yoluyla tutulmuş olup, 18 dönümü de *"sulu ve kıraç[431] gayr-i mezru tarla",* olarak kaydedilmiştir. Toplam 12 kile buğday ve 12 kile arpa olmak üzere 24 kileden; 15 kuruş buğday, 7,5 kuruş da arpadan olmak üzere 22,5 kuruş vergi alınmıştır.

Fatmabacı Mahallesi'nde 36 dönüm mezrû tarla olmakla beraber, 4 kile buğday ve 4 kile şaîrden olmak üzere toplam 8 kileden buğday için 2,5 kuruş, arpa için de 5 kuruş olmak üzere toplam 7,5 kuruş vergi alınmıştır.

Nurullah Mahallesi'nde 165 dönümü mezrû tarla, 2 dönümüde gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 167 dönüm tarla alanı vardır. 18 kile buğday, 8 kile arpa olmak üzere toplam 26 kileden; buğdaydan 22,5 kuruş ve arpadan 5 kuruş olmak üzere toplam 27,5 kuruş vergi alınmıştır.

İsa Halife Mahallesi'nde 834 dönüm tarla arazisinin 134 dönümünü mezrû, 700 dönümünü ise gayr-i mezrû arazi oluşturmaktadır. 134 dönüm mezrû arazinin 130 dönümü icareye verilmiştir. 700 dönüm gayr-i mezrû tarlanın ise 52 dönümü icareye verilmiş, 20 dönümü hâlî olduğu için hasılat alınamamış olmakla birlikte 80 dönümü de kıraç tarladır. 7,5 kile buğday ve 8 kile arpadan; toplam 15,5 kile buğdaydan 150 kuruş ve arpadan 80 kuruş olmak üzere 230 kuruş vergi tahsil edilmiştir. Çöplü Mahallesi'nde sadece 14 dönüm mezrû tarla vardır.

Gülabibey Mahallesi'nde 94 dönüm mezrû tarla olup, buğdaydan 40 kile, arpadan 32 kile olmak üzere toplam 72 kileden; buğdaydan 50 kuruş ve arpadan 23 kuruş olarak toplam 73 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

---

[428] Tarım ürünleri için yüzde 10 oranında alınan vergi.
[429] Kira.
[430] Kiracı.
[431] Verimsiz.

Azâb Ahmed Mahallesi'nde 128 dönüm tarla arazisinin 36 dönümünü mezrû tarla, 92 dönümünü de gayr-i mezrû arazi oluşturmaktadır. 20 kile buğday, 21 kile arpadan olmak üzere toplam 41 kileden; buğdaydan 25 kuruş, arpadan da 13,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Ümid Halife Mahallesi'ndeki 150 dönüm tarla arazisinin 20 dönümü mezrû tarla, 130 dönümü de gayr-i mezrû tarladan müteşekkildir. Yine bu 130 dönüm gayr-i mezrû tarlanın 50 dönümü müste'cir yoluyla kullanılmaktadır. 16 kile buğday, 16 kile arpa olmak üzere toplam 32 kileden; buğdaydan 20 kuruş, arpadan da 10 kuruş tahsil edilerek toplam 30 kuruş vergi alınmıştır.

Çebni Mahallesi'nde 203 dönüm tarla arazisinin 151 dönümünü mezrû tarla, 52 dönümünü de gayr-i mezrû tarla oluşturmaktadır. Buğdaydan 72 kile, arpadan 64 kile olmak üzere toplam 136 kileden; buğdaydan 80 ve arpadan 50 kuruş olmak üzere toplam 130 kuruş vergi tahsil edilmiştir. Hacı Gevân Mahallesi'nde 108 dönüm mezrû tarla bulunmakta olup bunun 46 dönümü icareye verilmiştir.

Karakeçili Mahallesi'nde 346 dönüm mezrû arazi olmakla beraber, 346 dönüm içerisindeki 2 dönüm tarla icare edilerek tasarruf edilmektedir. Buğdaydan 7,5 kile, arpadan 14,5 kile olmak üzere toplam 22 kileden; buğday için 150 kuruş, arpa için 145 kuruş olmak üzere toplam 295 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Çiftlik Mahallesi'nde 131 dönüm mezrû tarla ve 74 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 205 dönüm tarla vardır. 131 dönüm mezrû tarla arazisnin 81 dönümü icareye verilmiştir. Buğdaydan 22 kile, arpadan da 25 kile olmak üzere toplam 47 kileden; buğdaydan 25 kuruş ve arpadan 18,5 kuruş olmak üzere toplam 43,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Sağrıcı Mahallesi'nde 86 dönüm mezrû tarla ve 727 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 813 dönüm tarla arazisi mevcuttur. 86 dönüm mezrû tarlanın 22 dönümü kıraç tarla, 50 dönümü de icareye verilmiş tarladan oluşmaktadır. 56 kile buğdaydan, 56 kile arpadan olmak üzere toplam 112 kileden; buğdaydan 70 kuruş, arpadan da 35 kuruş olmak üzere toplam 105 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Çakır Mahallesi'nde 42 dönüm mezrû tarla, 112 gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 154 dönüm tarla arazisi bulunmaktadır. 42 dönüm mezrû tarlanın 12 dönümü icareye verilmiştir. Buğdaydan 16 kile, arpadan 14 kile olmak üzere toplam 30 kileden; buğdaydan 20 kuruş ve arpadan 9 kuruş olmak üzere 29 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Cami-i Kebîr Mahallesi'nde 16 dönüm mezrû tarla ve 12 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 28 dönüm tarla arazisi mevcuttur. Uç Mahallesi'nde 26,5 dönüm mezrû tarla, 146 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere yekünü 172,5 dönümden mürekkeptir. 26,5 dönüm mezrû tarlanın 6 dönümü icareye verilmiştir. 146 dönümlük gayr-i mezrû tarlanın ise 10 dönümü kıraçtır.

Hacı Nasrullah Mahallesi'nde toplam 98 dönüm tarla arazisi vardır. Bunların 28 dönümünü mezrû tarla, 70 dönümünü de gayr-i mezrû tarla oluşturmaktadır. Şarkiyân Mahallesi'nde 22 dönüm mezrû tarla ve 22 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 44 dönüm tarla arazisi vardır.

Tepecik Mahallesi'nde 93 dönüm mezrû tarla, 29 dönüm de gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 122 dönüm tarla arazisi vardır. 93 dönüm mezrû tarlanın 4 dönümü icareye verilmiştir. 30 kile buğday, 35,5 kile arpa olmak üzere toplam 65,5 kileden; buğdaydan 37,5 kuruş, arpadan da 25 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Hacı Davud Mahallesi'nde 18 dönüm mezrû tarla, 4 dönüm de gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 22 dönüm tarla arazisi bulunmaktadır. 18 dönümlük mezrû arazinin tamamı ise icareye verilmiştir.

Hacı Nurullah Mahallesi'nde 14 dönüm mezrû tarla, 86 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere yekünü 100 dönüm tarla arazisine tekabül etmektedir. 14 dönüm mezrû tarlanın tamamı müste'cir yoluyla tasarruf edilmektedir. 37 kile buğdaydan, 35 kile de arpadan olmak üzere toplam 72 kileden; buğdaydan 26 kuruş arpadan da 42,75 kuruş olmak üzere toplam 68,75 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Narlıoğlu Mahallesi'nde 13,5 dönüm mezrû tarla, 129 dönüm de gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 142,5 tarla arazisi mevcuttur. 13,5 mezrû tarlanın 12 dönümü icareye verilirken, 129 dönüm gayr-i mezrû tarlanın 8 dönümü hâlîdir. Buğdaydan 52 kile, arpadan da 42 kile olmak üzere toplam 94 kileden; buğdaydan 40 kuruş, arpadan da 14,5 kuruş olmak üzere toplam 54,5 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Emir Ahmed Mahallesi'nde 64 dönüm mezrû tarla, 143 dönüm de gayr-i mezrû tarla olmak üzere hane reislerinin toplam 207 dönüm tarla arazisi vardır. 64 dönüm mezrû tarlanın 52 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir. 8 kile buğdaydan, 8 kilede arpadan olmak üzere toplam 16 kileden; buğdaydan 10 kuruş, arpadan da 5 kuruş tahsil edilmek suretiyle toplam 15 kuruş vergi alınmıştır. Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde 406 gayr-i mezrû arazi olup, bunun 106 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir.

Acel-i Sânî Mahallesi'nde toplam 33,5 dönüm mezrû tarla ve 113 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere toplam 146,5 tarla arazisi vardır. 33,5 mezrû tarlanın 4 dönümü kıraçtır. 43 kile buğdaydan, 16 kile de arpadan olmak üzere toplam 59 kileden; buğdaydan 54 kuruş, arpadan 10 kuruş olmak üzere toplam 64 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

91 Haneli Karamançavuş Mahallesi'nde 86 dönüm mezrû tarla, 178 dönümü de gayr-i mezrû tarla olmak üzere hane reisleri toplam 264 dönüm tarla arazisine sahiptir. 86 dönüm mezrû tarla arazisinin 46 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmekte olup, 27 dönümünden de müste'cir ve münâvebe ile tasarruf edilmektedir. 178 dönüm gayr-i mezrû tarlanın da 15 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir. 66 kile buğday ve 57 kile arpa olmak üzere toplam 123 kileden; buğdaydan 73,5 kuruş, arpadan da 44,5 kuruş olmak üzere toplam 118 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Ağpınar Mahallesi'nde 227,5 dönümü mezrû tarla, 464 dönümü de gayr-i mezrû tarla olmak üzere hane reisleri toplam 691,5 dönüm tarla arazisine sahiptir. 227,5 dönüm mezrû tarla arazisinin 162 dönümü icareye verilmiş, 32 dönümünden müste'cir yoluyla tasarruf edilirken 12 dönümü de hâlîdir. Yine 464 dönüm gayr-i mezrû tarla arazisinin 110 dönümü icareye verilmiştir. 72,5 kile buğday ve 57,5 kile arpadan toplam 129,5 kileden; 118 kuruş buğdaydan, 39,25 kuruş arpadan olmak üzere toplam 157,25 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Kale Mahallesi'ndeki hane reisleri 41 dönüm gayr-i mezrû tarla araziye sahiptir. Hacı İshâk Mahallesi'nde 112 dönüm mezrû ve 20 dönüm gayr-i mezrû tarla olmak üzere Hacı İshâk Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 132 dönüm tarla arazisine sahiptirler. 112 dönüm mezrû tarlanın 20 dönümünden müste'cir yoluyla tasarruf edilmektedir. 32 kile buğdaydan, 16 kile de arpadan olmak üzere toplam 48 kileden; buğdaydan 40 kuruş, arpadan da 10 kuruş alınarak toplam 50 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Burhan Kethüdâ Mahallesi'nde 24 dönümü mezrû, 764 dönümü de gayr-i mezrû tarla olmak üzere hane reislerinin toplam 788 dönüm arazisi vardır. 24 dönüm mezrû arazinin 8 dönümü icareye verilirken, 764 dönüm gayr-i mezrû arazinin 57 dönümünden müstecirlik yoluyla tasarruf edilmektedir. 167 kile buğday, 135 kile arpa olmak üzere toplam 302,5 kileden; buğdaydan 212,25 kuruş, arpadan da 88,75 kuruş alınarak toplam 301 kuruş vergi tahsil edilmiştir.

Hacı Yusuf Mahallesi'nde 632 dönüm mezrû tarla, 275 dönüm de gayr-i mezrû tarla olmak üzere hane sahipleri toplamda 907 dönüm araziye sahiptirler. 632 dönüm mezrû tarlanın 488,5 dönümü icareye verilirken, 84 dönümü de kıraçtır.

Hacı Kemal Mahallesi'ndeki hane reisleri 38 dönüm mezru araziye sahip olup, bunun 12 dönümü kıraçtır. 10 kile buğday, 16 kile de arpa olmak üzere toplam 26 kileden; 12,5 kuruş buğdaydan 10 kuruşta arpadan alınarak toplam 22,5 kuruşluk vergi tahsil edilmiştir. Kundistan Mahallesi'ndeki hane reislerinin sadece 20 dönüm gayr-i mezrû tarlaları vardır. Acel-i Ûlâ Mahallesi'ndeki 49 hane reisi herhangi bir tarla tarım arazisine sahip değildir.

Sofular Mahallesi'nde 283 dönüm mezrû tarla ve 38 gayr-i mezrû tarla olmak üzere hane reisleri toplam 321 dönüm tarla arazisine sahiptirler. 283 dönümlük gayr-i mezrû tarla arazisinin 8 dönümünden icare yoluyla tasarruf edilmektedir. 8 kile buğday, 12 kile de arpa olmak üzere toplam 20 kileden; buğdaydan 160, arpadan da 120 kuruş tahsil edilerek toplam 280 kuruşluk vergi tahsil edilmiştir.

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Buğday Kile	Arpa Kile	Toplam Kile	Buğday Öşrü (Kuruş)	Arpa Öşrü (Kuruş)	Toplam Tahsil Edilen Vergi (Kuruş)
1	Hacı Recep	**114**	-	-	**-**	-	-	-
2	Çiriş	**24**	-	-	**-**	-	-	-
3	Pazar	**17**	-	-	**-**	-	-	-
4	Pûşîyân	**28**	-	-	**-**	-	-	-
5	Medrese	**29**	-	-	**-**	-	-	-
6	Yavru Turna	**54**	19	18	**37**	25	15	40
7	Şeyhler	**46**	12	12	**24**	15	7,5	22,5
8	Fatma Bacı	**28**	4	4	**8**	2,5	5	7,5
9	Nurullah	**75**	18	8	**26**	22,5	5	27,5
10	İsa Halife	**79**	7,5	8	**15,5**	150	80	230
11	Çöplü	**35**	-	-	-	-	-	-
12	Gülabibey	**32**	40	32	**72**	50	23	73
13	Azâb Ahmed	**46**	20	21	**41**	25	13,5	38,5
14	Ümid Halife	**34**	16	16	**32**	20	10	30
15	Sancakdâr	**22**	-	-	**-**	-	-	-
16	Çebni	**22**	72	64	**136**	80	50	130
17	Hacı Gevân	**42**	-	-	**-**	-	-	-
18	Karakeçili	**45**	7,5	14,5	**22**	150	145	295

19	Çiftlik	**28**	22	25	**47**	25	18,5	43,5
20	Sağrıcı	**80**	56	56	**112**	70	35	105
21	Çakır	**47**	16	14	**30**	20	9	29
22	Cami-i Kebîr	**40**	-	-	**-**	-	-	-
23	Uç	**70**	-	-	**-**	-	-	-
24	Hacı Nasrullah	**47**	-	-	**-**	-	-	-
25	Şarkiyân	**12**	-	-	**-**	-	-	-
26	Tepecik	**52**	30	35,5	**65,5**	37,5	25	62,5
27	Hacı Davud	**43**	-	-	**-**	-	-	-
28	Hacı Nurullah	**8**	37	35	**72**	26	42,75	68,75
29	Narlıoğlu	**34**	52	42	**94**	40	14,5	54,5
30	Emir Ahmed	**74**	8	8	**16**	10	5	15
31	Şeyh Eyyüb	**68**	-	-	**-**	-	-	-
32	Acel-i Sânî	**59**	43	16	**59**	54	10	64
33	Karamançavuş	**91**	66	57	**123**	73,5	44,5	118
34	Ağpınar	**68**	72,5	57,5	**129,5**	118	39,25	157,25
35	Kale	**22**	-	-	**-**	-	-	-
36	Hacı İshâk	**36**	32	16	**48**	40	10	50
37	Burhan Kethüdâ	**160**	167	135	**302,5**	212,25	88,75	301
38	Hacı Yusuf	**35**	-	-	**-**	-	-	-
39	Hacı Kemal	**55**	10	16	**26**	12,5	10	22,5
40	Kundistan	**22**	-	-	**-**	-	-	-
41	Acel-i Ûlâ	**49**	-	-	**-**	-	-	-
42	Sofular	**26**	8	12	**20**	160	120	280
Σ		**1998**	**835,5**	**722,5**	**1558**	**1438,75**	**826,25**	**2265**

Tablo 3.5. Tarla Tarımından Elde Edilen Ürünün Miktarı ve Vergisi

3.2.3. Çorum Merkez Kazasında Bağ, Sebze ve Meyve Bahçesi Ziraatı ve Gelirleri

Çorum temettüat defterlerine göre, hane reislerinin sahip oldukları 13 bin 532,5 dönüm arazinin 2 bin 493,5 dönümünü bağ (yüzde18,4), 90 dönümü sebze (yüzde 0,7) ve 22 dönümü meyve (yüzde 0,2) arazilerinden oluşmaktadır. Sebze ve meyve bahçelerinin çok az olması, meyve ve sebze ürünlerinin ticari amaçlı değil de günlük ihtiyacı karşılamak için ev veya bağ yakınlarında yapıldığını akla getirmektedir. Bağ dönümünde ise paylaşılan 13 bin 532,5 dönüm tarım arazisi, tarladan sonra ikinci sırada gelmektedir. Bağ içerisinde hangi ürünün yetiştirildiği Çorum temettüat defterinde kaydedilmezken, bazı temettüat defterlerinde *üzüm, eşcar-ı kiraz, eşcar-ı meyve, eşcar-ı zeytin* gibi kayıtlarla belirtilmiştir[432].

Çorum merkez kazasındaki bağ, sebze ve meyve bahçesinin durumu ise şu şekildedir:

[432] Bk. Tozduman, a.g.t., s.79;

Hacı Recep Mahallesi'nde toplam 96 dönüm bağ olup, bunun üç dönümü harabe olarak tahrir edilmiştir. Yine Hacı Recep Mahallesi'nde 5,5 dönüm meyve bahçesi mevcuttur. Çiriş Mahallesi'nde 27 dönüm bağ mevcuttur. Pazar Mahallesi'nde 13,5 dönüm bağ kaydedilmiştir. Pûşîyân Mahallesi'nde 28 hane reisinden hiçbiri herhangi bir bağ, sebze ve meyve bahçesine sahip değildir.

Medrese Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 41 dönüm bağ arazisine sahip olup bunun 1,5 dönümü harabe, 1 dönümü de *"irâdı masârifine vefâ etmediği"*[433] şeklinde kaydedilmiş ve ürün alınamadığı belirtilmiştir. Bu mahalledeki hane reislerinin dokuz dönüm sebze bahçesi olup bunun 1,5 dönümü icareye verilmiştir. Ayrıca hane reislerinin 2,5 dönüm de meyve bahçesi vardır.

Yavtu Turna Mahallesi'nde 53,5 dönüm bağ arazisinin iki dönümü harabe olarak kaydedilmiştir. Aynı mahallede iki hane reisinin, iki dönüm de sebze bahçesi vardır. Şeyhler Mahallesi'nde hane reislerinin 80,5 dönüm bağ arazisi olup, bu arazinin dokuz dönümü harabedir.

Fatmabacı Mahallesi'ndeki 36 dönüm bağ arazisinin, altı dönümü harabe olup hasılatsızdır. Yine bu mahallede dört dönüm sebze arazisi vardır. Nurullah Mahallesi'nde ise 150,5 dönüm bağ arazisi olup, bu arazinin 4,5 dönümü harabe durumdadır.

İsa Halife Mahallesi'nde 204,5 dönüm bağ arazisi olup, bu arazinin 7 dönümü harabe olarak tahrir edilmiştir. 4,5 dönüm meyve arazisinin bir dönümü harabe durumdadır. Sebze bahçesi ise sadece 0,5 dönümdür. Çöplü Mahallesi'nde 34 dönüm bağ arazisi varken, sekiz dönüm de sebze bahçesi vardır. Gülabibey Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 21 dönüm bağ arazisi vardır. Azâb Ahmed Mahallesi'nde 77 dönüm bağ arazisi tahrir edilmiştir.

Ümid Halife Mahallesi'nde 27,5 dönüm bağ arazisi olup, 1,5 dönümü hasılatsızdır. Sancakdâr Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 23,5 dönüm bağ arazileri vardır. Çebni Mahallesi'nde 23 dönüm bağ arazisi olup bunun 1,5 dönümü hasılatsızdır. Hacı Gevân Mahallesi'nde 35,5 dönüm bağ arazisinin, 2,5 dönümü harabe olarak tahrir edimiştir. Karakeçili Mahallesi'nde hane reislerini sahip oldukları bağ dönüm oranı 55,5 dönüm olup, bu arazinin 13 dönümü harabe durumdadır. Üç dönüm meyve, iki dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir.

Çiftlik Mahallesi'nde hane reislerinin sahip oldukları bağ dönümü 57'dir. Sağrıcı Mahallesi'nde 92,5 dönümlük bağın bir dönümü hasılatsızdır. Çakır Mahallesi'nde 24 dönüm bağ arazisi ile 5 dönüm sebze bahçesi tahrir edilmiştir. Cami-i Kebîr Mahallesi'nde hane reisleri toplam 43 dönüm bağ arazisine sahip olup, bunun üç dönümü harabe durumdadır.

Uç Mahallesi'nde toplam 92,5 dönüm bağ arazisi olup, bu arazinin üç dönümü harabe bağ iken bir dönümü de hasılatsızdır. Ayrıca bu mahallede iki dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir. Hacı Nasrullah Mahallesi'nde 60 dönüm bağ arazisi tahrir edilirken sadece bir dönüm de sebze bahçesi vardır. Şarkiyân Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 37 dönüm bağ arazisi olup, bir dönüm de sebze bahçeleri mevcuttur. Tepecik Mahallesi'nde 42,5 dönüm bağ arazisi olup, bunun iki dönümü harabe iken 0,5 dönümü de hasılatsızdır.

Hacı Davud Mahallesi'ndeki hane reislerin sahip olduğu toplam 47 dönüm bağ arazisinin 6,5 dönümü harabe durumdadır. Ayrıca 2,5 dönüm sebze ve 1,5 dönüm de meyve bahçesi tahrir edilmiş olup, meyve bahçesinin tamamı hasılatsızdır. Hacı Nurullah Mahallesi'nde sadece 4,5

[433] Bundan sonra *"İrâdı masârifine vefâ etmediğinden hâlî bırakılmış olduğu", "İrâdı hâsılâtına vefâ etmediğinden harâbe kalmış olduğu.",* gibi farklı kayıtlarla tahrir edilmiş ve hane reisini ürün alamadığı ve kazanç elde edemediği bağlar için dipnotlarda, *hâsılâtsız* şeklinde gösterilecektir.

dönüm bağ arazisi mevcuttur. Narlıoğlu Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 31 dönüm bağ arazisi olup bunun 14,5 dönümü hasılatsızdır. Emir Ahmed Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 48,5 dönüm bağ arazisine sahip olup, bunun bir dönümü harabe ve bir dönümü de hasılatsız olarak kaydedilmiştir. İki dönüm meyve bahçesinin, iki dönümünden de hasılat elde edilememiştir. Bununla birlikte hane reisleri 1,5 dönüm de sebze bahçesine sahiptir.

Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde ise 73, 5 dönüm bağ arazisi varken 1,5 dönüm de sebze arazisi mevcuttur. Acel-i Sânî Mahallesi'nde 53,5 dönüm bağ arazisi olup bunun bir dönümü hasılatsızdır. Karamançavuş Mahallesi'nde hane reislerinin toplam 204 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Ağpınar Mahallesi'ndeki 108 dönüm bağ arazisinin 12,5 dönümü harabe, hâlî iken, 0,5 dönümü de hasılatsızdır. Ayrıca bu mahallede iki dönüm de meyve bahçesi vardır.

Kale Mahallesi'nde ise sadece 25 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Hacı İshâk Mahallesi'nde 48,5 dönüm bağ arazisi olup bunun bir dönümü hâsılâtsızdır. Burhan Kethüda Mahallesi'nde nüfusun yoğun olmasının da tesiriyle hane reislerinin toplam 161 dönüm bağ arazisi olup, bunun bir dönümü harabe hâldedir. Ayrıca bu mahallede 11,5 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir.

Hacı Yusuf Mahallesi'nde 67,5 dönüm bağ arazisi olup bunun üç dönümü harap haldedir. Ayrıca bir dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir. Hacı Kemal Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 60 dönüm bağ arazisine sahip olup bunun 2,5 dönümü harabe hâldedir. Yine aynı mahalle de 19 dönüm de sebze bahçesi tahrir edilmiştir.

Kundistan Mahallesi'nde sadece 15 dönüm bağ arazisi mevcuttur. Acel-i Ûlâ Mahallesi'nde 61,5 dönüm bağ arazisi olup, bu arazinin beş dönümü hasılatsızken bir dönümü de harabe hâldedir. Sofular Mahallesi'nde ise 26,5 dönüm bağ arazisi ve 1,5 dönüm sebze arazisi tahrir edilmiştir.

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Bağ Dönüm	Sebze Bahçesi Dönüm	Meyve Bahçesi	Hasılat-Kuruş	Hane Başına Düşen Kuruş
1	Hacı Recep	**114**	96	-	5,5	2450,5	21,49
2	Çiriş	**24**	27	-	-	699	29,12
3	Pazar	**17**	13,5	-	-	500	29,41
4	Pûşîyân	**28**	-	-	-	-	-
5	Medrese	**29**	41	9	2,5	1533	52,86
6	Yavru Turna	**54**	53,5	2	-	98	1,81
7	Şeyhler	**46**	80,5	16	2	2573	55,93
8	Fatma Bacı	**28**	36	4	-	853	30,46
9	Nurullah	**75**	150,5	-	-	4483,5	59,78
10	İsa Halife	**79**	204,5	0,5	4,5	3952	50,02
11	Çöplü	**35**	34	8	-	1220,5	34,87
12	Gülabibey	**32**	21	-	-	454,5	14,20
13	Azâb Ahmed	**46**	77	-	-	2412	52,43
14	Ümid Halife	**34**	27,5	-	-	729,5	21,45

15	Sancakdâr	**22**	23,5	-	-	464,5	21,11
16	Çebni	**22**	23	-	-	827	37,59
17	Hacı Gevân	**42**	35,5	-	-	818	19,47
18	Karakeçili	**45**	55,5	3	2	902,5	20,05
19	Çiftlik	**28**	57	-	-	2682,5	95,80
20	Sağrıcı	**80**	92,5	-	-	2753,5	34,41
21	Çakır	**47**	24	5	-	1091,5	23,22
22	Cami-i Kebîr	**40**	43	-	-	647	16,17
23	Uç	**70**	92,5	2	-	2786	39,8
24	Hacı Nasrullah	**47**	60	1	-	2099	44,65
25	Şarkiyân	**12**	37	1	-	578,5	48,20
26	Tepecik	**52**	42,5	-	-	549,5	10,56
27	Hacı Davud	**43**	47	2,5	1,5	1196,5	27,82
28	Hacı Nurullah	**8**	4,5	-	-	178,5	22,31
29	Narlıoğlu	**34**	31	-	-	214,5	6,30
30	Emir Ahmed	**74**	48,5	1,5	2	1821,5	24,61
31	Şeyh Eyyüb	**68**	73,5	1,5	-	3016	44,35
32	Acel-i Sânî	**59**	53,5	-	-	2471	41,88
33	Karamançavuş	**91**	204	-	-	5564,5	61,14
34	Ağpınar	**68**	118,5	-	2	2716,5	39,94
35	Kale	**22**	25	-	-	675	30,68
36	Hacı İshâk	**36**	48,5	-	-	2186,75	60,74
37	Burhan Kethüdâ	**160**	161	11,5	-	3954	24,71
38	Hacı Yusuf	**35**	67,5	1	-	1213,5	34,67
39	Hacı Kemal	**55**	60	19	-	3081,5	56,02
40	Kundistan	**22**	15	-	-	1036,5	47,11
41	Acel-i Ûlâ	**49**	61,5	-	-	1595	32,55
42	Sofular	**26**	26,5	1,5	-	564	21,69
Σ		**1998**	**2493,5**	**90**	**22**	**69343,5**	

Tablo 3.6. Bağcılık, Sebze ve Meyvecilikten Elde Edilen Hasılat ve Mahallelere Dağılımı

Çorum mahallelerinde yaşayan vergi mükellefi 1998 hane reisinin 1844-1845 yılında bağcılık, sebze ve meyvecilikten elde ettiği hasılat, toplam 69 bin 343,5 kuruştur. Bu yörede bağcılık ağırlıklı olup sebze ve meyve bahçesi de neredeyse yok denecek kadar azdır. Sebze ve meyvelerin ev ya da bağ yakınlarda küçük ölçekte olması kuvvetle muhtemeldir.

3.2.4. Cehri Üretimi

Cehri sözlükte, *cehrigiller familyasından olup, bazı cinslerinin kabuk ve meyvelerinden boya elde edilen küçük, yeşilimsi ve sarımsı ve beyazımsı çiçekli, dikenli veya dikensiz çalı veya*

ağaççık hâlindeki bitkilerin cins adı olarak tanımlanmıştır[434]. Çorum şehri sakinlerinin cehriliğinin olduğuna dair kayıtlar oldukça fazladır: *Kuruçay nâm mahalde cehrilik dönüm: 3* genellikle bu şekilde kayıtlarla birlikte, *Çomar nâm mahalde yabani cehrilik dönüm: 1, Saklık nâm mahalde elli sekiz senesinde mübâşeret ettiği orman cehrilik dönüm: 2, Çorum'a tâbi' Gevher Salik karyesi nâm mahalde elli sekiz senesinde mübâşeret edip altmış beş senesinde hâsılât alacağı bi't-tarîkden muhdes kûhi cehrilik dönüm: 2* gibi tahrirlerle cehrilik arazinin yabani, kûhî (dağlık), ormanlık gibi nerede yetiştiği ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Tahrir yapan kişinin, *Kuruçay nâm mahalde cehrilik dönüm: 3* şeklindeki kayıtlarının yanı sıra *yabani, kûhi* gibi farklı argümanlarda da kayıt yapıldığına bakarsak, cehrilik arazinin sadece yabani bir bitki olmayıp, endüstriyel bir bitki olduğu için bizatihi halkın kendisinin kazanç elde etmek amacıyla yetiştirdiği bir ürün olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca *a'şâr ve rüsûmât olarak vergisi* adı altında cehriden alınan verginin *Aşılı Cehri Öşrü* ve *Yabani Cehri Öşrü* adı altında alınması bizi doğrulamaktadır. Nitekim incelediğimiz defterde *boyahaneci* mesleğindeki bir kişiyi tespit etmemiz de elimizi güçlendirmektedir.

Ilıman ve sıcak bölgelerde yetişen cehri bitkisi[435], halk arasında *altın ağacı* adını alarak geniş bir tarım alanı bulup[436] 19. yüzyılda Anadolu'da yaygın olarak yetiştirilmiştir. Cehrinin 100 kadar türü olduğu hâlde, bunların içinde yabani olarak yetişenlerden çok aşılanmış olan cehri ağaçlarının meyvelerine rağbet vardı. Cehrinin meyveleri yaz sonlarında yeşilimsi sarı veya sarı renkte iken toplanmakta olup toplama süreci gecikirse meyveler esmerleşip karardığında işe yaramıyordu[437]. Cehri bitkisinin yetişmesi için doğal şartları açısından en uygun yer Kayseri olsa da Çorum, Mecitözü, İskilip, Tokat, Erbaa, Zile, Amasya, Niğde, Ereğli, Konya, Karaman, Akşehir, Karapınar, Ürgüp, Nevşehir, Gaziantep, Ladik, Köprü, Boyabat'ta da yoğun olarak yetişmektedir[438]. Yani Osmanlılar zamanında halıcılık ve kilimcilik gibi el sanatlarının yoğun olarak yapıldığı yerlerde boyacılık yapılmış, boya bitkileri yetiştirilmiştir[439].

Çeşitli bitkilerin kök, gövde, yaprak, çiçek ve meyvelerinden elde edilen ve halı, kilim ve kumaş dokumacılığında kullanılan boya, sıcak, soğuk ve rutubetten etkilenmediği gibi yıkandığında da renk vermeyen önemli bir özelliğe sahip olması bu boyaların dokumacılıkta yoğun olarak kullanılmasının temel nedenidir. Ayrıca bu gibi bitkilerden sütleğen dallarından sarı, nar kabuğu kurutulup kaynatılarak kahverengi, soğan kabuğundan koyu sarı ve boyalık otundan da kırmızı renk elde edilmiştir[440]. Kök boya boyacılık, tarihte *Türk kırmızısı, Edirne kırmızısı* ve *Alizari* adlarıyla tanımlanmakta olup, 1700'lü yıllarda dünya kök boya ihtiyacının 2/3'sini Anadolu'daki üretim karşılamıştır. İzmir Limanı'ndan 1875 yılına kadar yabancı ülkere ihraç edilen kökboyanın değeri 5 milyon altını bulmuştur. Örneğin Tokat'ta yetiştirilen safranın Hindistan'a kadar ihracatının yapıldığı söylenir[441] .

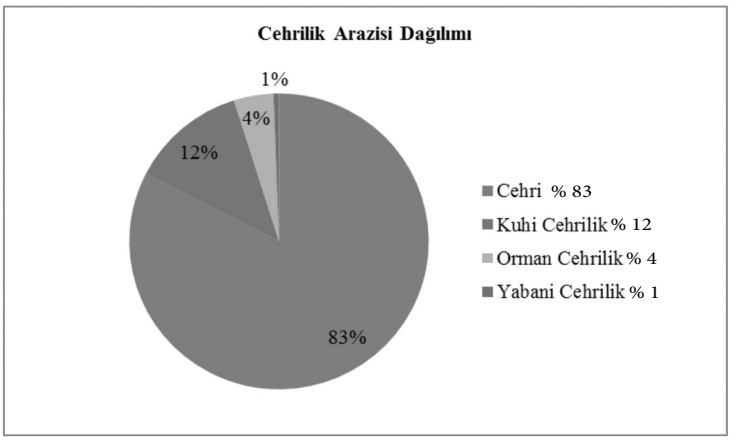
[434] Ayverdi, *a.g.e.,* s. 187.
[435] Recep Karadağ, *Doğal Boyamacılık,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 34.
[436] Mustafa Genç, "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kök Boya ve Cehri İle İlgili Bazı Kayıtlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi,* S. 13, 2014, s. 177.
[437] Aktüre, *a.g.m.,* s. 132.
[438] Mehmet Somuncu, "Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* S. 22, 2004, s. 103.
[439] Genç, *a.g.m.,* s. 177.
[440] Uca ve Ülker, *a.g.e.,* s. 77.
[441] Genç, *a.g.m.,* s. 177.

Cehri toplama işine *cehri yârenliği* denmektedir. Çorum'da ise cehri üretimini ve cehri yârenliğini Fahrettin Ünsal şöyle anlatmaktadır:

> *"...Dinlediğime göre: Çorum-Samsun şosasının (yolunun) hastane ilerisindeki boğaza, giriminden çıkışına kadar uzayıp giden dere (Sıklık Boğazı) ve bu dereyi şimal (kuzey) cihetindeki Çomar bağları ile el ele veren tepeler ve Çomar vadileri ve sırtları yaz günlerinde Çorum halkının belli başlı bir kazanç ve eğlence sahası idi. Bugün kel tepelerden, verimsiz ve sahipsiz derelerden ibaret olan ve ancak hayvan otlağı sayılan bu yerlerin bir zamanlar altun (altın) madenleri kadar kıymetli ve hülyaların bile erişemeyeceği tatlı bir âlemi vardı. Cehri denilen nebat kemale (olgunluğa) ermeye başladığı zaman mülk sahipleri, çoluğu, çocuğu ile birlikte, buradaki küçük kulübelerine taşınırlar günlerini Cehri toplamakla gecelerini kulübeleri önünde ateş yakıp kuzu kızartmakla ve delikanlıların halayları ve hora tepmeleriyle geçirirlerdi. Herhangi bir kulübenin önünden bakılsa tâ uzak sırtlardaki alev pırıltıları seyredilir ve ve gökteki yıldızlar kadar yerde ışık görünürdü. Geç vakitlere kadar silah atılır, davul zurna çalınır, gündüzden gündüzden devşirilmiş meyveler yenir ve çay sohbetleri olurdu. Tatlı ve doyurucu birkaç saatlik uykudan sonra sabahın ilk ışıkları ile gözler açılır, bal, yağ, yumurta gibi şeylerle sabah kahvaltısı yapılır ve iş başı olunurdu. Cehri toplanırken devşirmecilerin önlerine önlükler bağlanır, kevik tabir olunan ağaç kıskaçlarla birbirine tutturulur ve bir tanesinin bile ziyana uğramamasına, dalında kalmasına veya en ufak bir dalın kopmasına meydan verilmeden işe devam olunurdu… En ufak mülk sahibi otuz ile kırk madeni lira değerinde mahsul elde eder ve buna mukabil o zamanın piyasasında dört beş altınla senelik ev masrafı temin olunabilirdi…*[442]*''.*

Parçadan da anlaşılacağı üzere cehri üretiminin çok kârlı bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Zaten tespit ettiğimiz veriler de bunu doğrulamaktadır. 1950 dönüm cehri arazisi Çorum hane reislerinin kullandığı tarım arazisinin yüzde 14,4'üne tekabül etmektedir. Hane reisinin cehri arazisi yazılırken *Kabaklı ve Sıklık ve Mürsel mahallerinde üç kıt'a cehrilik dönüm: 19, Yoğunpelid karyesi nâm mahalde elli dokuz senesine mübâşeret ettiği kûhi cehrilik dönüm: 9, Kınık karyesinde orman cehrilik dönüm: 3, Seydimsultân karyesinde bi't-tarîkten muhdes yabani cehrilik dönüm: 8* gibi kayıtlarla cehriliğin arazi statüsü sınıflandırılmıştır.

[442] Metnin tamamı için müracaat ediniz. Fahrettin Ünsal, "Cehri Yârenliği", *Çorumlu Dergisi,* S. 45, 1944, s. 1344-1345.

Şekil 3.5. Cehri Arazisi Dağılımı

Cehrinin ticareti kârlı olduğu için Çorum şehrindeki cehri üretiminin büyük bir çoğunluğu aşılı yani bizatihi ekilen arazilerden oluşmaktadır. Muhassıllar, *A'şâr Olarak Verdiği* başlığı altında cehri üretiminden alınan vergiyi kaydederken *Aşılı Cehri Öşrü* ve *Yabani Cehri Öşrü* diye ayrı kalemlerde tahrir etmişlerdir. Çorum şehrinde hane reislerinin toplam 1950 dönüm cehri arazisinin, 1610,5 dönümü cehri (aşılı), 244,5 dönümü kûhi cehrilik, 83,5 dönümü ormanlık cehrilik ve 11,5 dönümü de yabani cehrilik arazisinden oluşmaktadır. Ayrıca cehri arazinin ne zaman ekildiği ve ne zaman hasılat alınacağı da *Yoğunpelid karyesi nâm mahalde elli yedi senesinden mübaşeret ettiği kûhî cehrilik dönüm: 2,5, altmış dört senesinde hâsılât alacağı, Kabaklı nâm mahalde gars ettiği cehrilik dönüm: 1,5, altmış sekiz senesinde hâsılât alınacağı* gibi kayıtlarla belirtilmiştir.

Çorum temettüat defterlerinde cehri arazi genel itibariyle dönüm esas alınarak hesaplanmış olsa da Sofular, Pazar, Narlıoğlu, Çakır, Uç, Nurullah mahallelerindeki birer hane reisinin cehri arazi miktarı *Kuyumcu karyesi nâm mahalde bir miktar cehri eşcârı* şeklinde dönüm hesabı değil de ağaç hesabı verilmiştir. Ayrıca Çakır, Hacı İshâk, Kundistan, Acel-i Sânî mahallelerinde ikişer hane reisinin cehri arazi miktarı bu şekilde verilirken, Karamançavuş ve Burhan Kehüdâ mahallelerinde dört hane reisinin sahip oldukları cehri arazisi eşcâr hesabıyla verilmiştir.

Hacı Recep Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 83 dönüm cehrilik arazilerinin 12 dönümü kûhî cehrilik, 4,5 dönümü mübâşeret[443] edilmiş olup henüz hasılat alınamamıştır. Çiriş Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 17,5 dönüm cehri arazisi olup 8,5 dönümü mübaşeret ettikleri kûhî cehrilik araziden oluşmaktadır. Pazar Mahallesi'nde 25 dönüm cehrilik arazinin yedi dönümü mübaşeret ettiği kûhî cehrilik arazisi ve altı dönümü de mübaşeret ettiği cehrilik eşcarı olarak kaydedilmiştir. Pazar Mahallesi'ndeki hane reislerinin hiçbirisinin cehrilik arazisi yoktur. Medrese Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 12,5 dönüm cehrilik arazisi olup, 5,5 dönümü mübaşeret ettiği kûhî cehrilikten oluşmaktadır. Yavru Turna Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 37,5 dönüm cehri arazinin, 1,5 dönümü kûhî cehrilik ve üç dönümü de mübaşeret ettiği kûhî

[443] Bir işe başlama girişme. Muhassıl bazen mübaşeret değil de "*gars ettiği", "gars edeceği"* gibi tabirler de kullanmıştır. Biz hepsini *"mübâşeret ettiği"* yani yeni diktiği, henüz hasılat alamadığı statüsünde değerlendireceğiz.

cehrilikten mürekkeptir. Şeyhler Mahallesi'nde toplam 22 dönüm cehrilik arazi olup bunun beş dönümü mübaşeret edilen kûhî cehrilik araziden oluşmaktadır.

Fatmabacı Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 17 dönüm cehrilik arazisinin 9,5 dönümü mübaşeret edilmiş olup, henüz hasılat alınamamıştır. Cehrilik Mahallesi'ndeki 48 dönüm cehrilik arazi olup hane reisleri bunun 39,5 mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. İsa Halife Mahallesi'nde hane reislerinn toplam 68,5 dönüm cehrilik arazisinin 27 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. Çöplü Mahallesi'nde toplam 16 dönüm cehrilik arazi olup bunun, beş dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden terekküptür. Gülabibey Mahallesi'nde hane reisleri toplam 16 dönüm cehri araziye sahip olup bunun 7 dönümü mübaşeret edilen cehri arazi miktarından oluşmaktadır. Azâb Ahmed Mahallesi'nde hane reisleri 28 dönüm cehri arazisine sahip olup bunun, yedi dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir.

Ümid Halife Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu toplam 11 dönüm cehri arazisinin yedi dönümü mübaşeret yoluyla ihdas edilmiştir. Sancakdâr Mahallesi'nde 29,5 dönüm cehri arazi miktarı olup bunun 7,5 dönümü hane reisleri tarafından mübaşeret edildiği için henüz hasılat elde edilememiştir. Çebni Mahallesi'nde toplam 6,5 dönüm cehri arazinin, beş dönümü mübaşeret edilmiştir. Hacı Gevân Mahallesi'nde hane reislerinin toplam 44,5 dönüm cehri arazisi olup bunun 23 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazisinden oluşmaktadır.

Karakeçili Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 109,5 dönüm cehri arazisi olup, bu arazinin 40 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazisinden oluşmaktadır. Çiftlik Mahallesi'nde kayıtlı toplam 17 cehrilik arazinin 7,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Sağrıcı Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 122,5 cehrilik arazinin 54 dönümünü mübaşeret edilmiş cehrilik arazi oluşturmaktır. Çakır Mahallesi'nde toplam 31 dönüm cehri arazisi kayıtlı olup bunun 12 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir.

Cami-i Kebîr Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 35 dönüm cehrilik arazinin 17,5 dönümünü mübaşeret edilmiş cehrilik arazi oluşturmaktadır. Uç Mahallesi'ndeki hane reislerinin üzerine kayıtlı 98,5 dönüm cehri arazisinin 39 dönümü mübaşeret yoluyla ihdas edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Hacı Nasrullah Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 67,5 dönüm cehrilik arazinin on dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Şarkiyân Mahallesi'ndeki hane reislerine ait 19 dönüm cehrilik arazinin dokuz dönümü mübaşeret cehrilik arazidir. Tepecik Mahallesi'ndeki hane reislerine ait 30 dönüm cehrilik arazinin 6,5 dönümü mübaşeret cehrilik arazidir. Hacı Davud Mahallesi'ndeki hane reisleri toplam 55,5 dönüm cehri arazisine sahip olup 24 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. Hacı Nurullah Mahallesi'nde hane reisleri herhangi bir cehrilik araziye sahip değildir.

Narlıoğlu Mahallesi'nde kayıtlı hane reisleri toplam 11 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 8,5 dönümü mübaşeret yolu ile ihdas edilen cehrilik araziden oluşmaktadır. Emir Ahmed Mahallesi'ndeki hane reislerine ait toplam 93 dönüm cehrilik arazinin 18 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Şeyh Eyyüb Mahallesi'ndeki hane reislerinin toplam 140,5 dönüm cehrilik arazisi olup bunun 43,5 dönümü mübaşeret yoluyla ihdas edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Acel-i Sânî Mahallesi'nde hane reislerine ait toplam 57,5 dönüm cehri arazinin 21,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik arazidir. Karamançavuş Mahallesi'nde hane reislerinin sahip olduğu 73,5 dönümlük cehrilik arazinin 13 dönümü orman cehrilik olup, 31 dönümü de mübaşeret edilmiş cehri araziden oluşmaktadır.

Ağpınar Mahallesi'ndeki hane reisleri 77,5 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 21 dönümü de mübaşeret yoluyla ihdas edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Kale Mahallesi'nde ikamet eden hane reislerinini toplam 17,5 dönüm cehrilik arazisi olup bunun 12 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden mürekkeptir. Hacı İshâk Mahallesi'nde hane reisleri toplam 11 dönüm cehri arazi miktarına sahip olup bunun 2,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır. Burhan Kethüda Mahallesi'ndeki hane reisleri 219 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 74,5 dönümü mübaşeret edilmiş cehrilik araziden oluşmaktadır.

Hacı Yusuf Mahallesi'nde ikamet eden hane reislerine ait toplam 45 dönüm cehrilik arazinin 13,5 dönümü mübaşeret edilen cehrilik arazidir. Hacı Kemal Mahallesi'nde hane reislerine ait 48,5 dönüm cehrilik arazi olup bunun 27,5 dönümü mübaşeret edilen cehrilik arazidir. Kundistan Mahallesi'ndeki hane reislerinin sahip olduğu 15 dönüm cehrilik arazinin 2 dönümü mübaşeret edilen cehrilik araziden oluşmaktadır. Acel-i Ûlâ Mahallesi'ndeki hane reislerinin 42 dönüm cehrilik arazisi olup bunun 17 dönümü mübaşeret edilen cehrilik arazidir. Sofular Mahallesi'nde ise hane reisleri 31 dönüm cehrilik araziye sahip olup bunun 1,5 dönümü mübaşeret edilen cehrilik araziden oluşmaktadır.

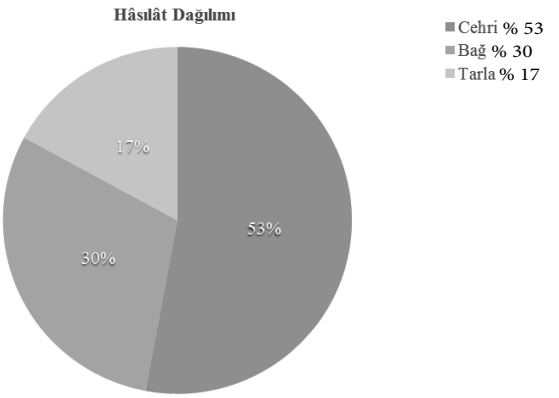
Endüstriyel bir bitki olan cehrinin üretimi, alım ve satımı oldukça kârlı olduğu için, Çorum sakinleri yoğun olarak cehri üretimiyle ilgilendiğini söyleyebiliriz. Hane reislerinin cehrilikten elde ettikleri geliri ise aşağıdaki tabloda incelenmiştir.

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Cehri Dönüm	Hasılat-Kuruş	Hane Başına Düşen Kuruş
1	Hacı Recep	**114**	83	7911	69,39
2	Çiriş	**24**	17,5	988	41,16
3	Pazar	**17**	25	1233	72,52
4	Pûşîyân	**28**	-	-	-
5	Medrese	**29**	12,5	766,5	26,43
6	Yavru Turna	**54**	37,5	6745	124,90
7	Şeyhler	**46**	22	551,5	11,98
8	Fatma Bacı	**28**	17	618	22,07
9	Nurullah	**75**	48	1053	14,04
10	İsa Halife	**79**	68,5	4489	56,82
11	Çöplü	**35**	16	833	25,22
12	Gülabibey	**32**	16	935,5	29,23
13	Azâb Ahmed	**46**	28	2274	49,43
14	Ümid Halife	**34**	11	611,5	17,98
15	Sancakdâr	**22**	29,5	1442,5	65,56
16	Çebni	**22**	6,5	149	6,77

17	Hacı Gevân	**42**	44,5	2846	67,76
18	Karakeçili	**45**	109,5	8106,5	180,14
19	Çiftlik	**28**	17	1115	39,82
20	Sağrıcı	**80**	122,5	8280	103,5
21	Çakır	**47**	31	3280	69,78
22	Cami-i Kebîr	**40**	35	1463,5	36,58
23	Uç	**70**	98,5	5264	75,2
24	Hacı Nasrullah	**47**	67,5	5081	108,10
25	Şarkiyân	**12**	19	2025	168,75
26	Tepecik	**52**	30	2174	41,80
27	Hacı Davud	**43**	55,5	3970,5	92,33
28	Hacı Nurullah	**8**	-	-	-
29	Narlıoğlu	**34**	11	367	10,79
30	Emir Ahmed	**74**	93	8411,5	113,66
31	Şeyh Eyyüb	**68**	140,5	1022	15,02
32	Acel-i Sânî	**59**	57,5	5993	101,57
33	Karamançavuş	**91**	73,5	1031,5	11,33
34	Ağpınar	**68**	77,5	3443	50,63
35	Kale	**22**	17,5	544,5	24,75
36	Hacı İshâk	**36**	11	793,5	22,04
37	Burhan Kethüdâ	**160**	219	13479,5	84,24
38	Hacı Yusuf	**35**	45	3233	92,37
39	Hacı Kemal	**55**	48,5	2786	50,65
40	Kundistan	**22**	15	803	36,5
41	Acel-i Ûlâ	**49**	42	2299,5	46,92
42	Sofular	**26**	31	4038,5	155,32
Σ		**1998**	**1950**	**122451,5**	

Tablo 3.7. Cehrilikten Elde Edilen Hasılat ve Mahallelere Dağılımı

Çorum mahallelerindeki hane reislerine ait olan 8977 dönüm tarla arazisinden 39 bin 511,5 kuruş elde edilirken, 2605,5 dönüm bağ, sebze ve meyve bahçelerinden de 69 bin 343,5 kuruş elde edilmiştir. 1950 dönüm arazi miktarıyla kapladığı alan bakımından tarla ve bağdan sonra gelen cehrilikten ise hane reisleri 1844-1845 yılında toplam 122 bin 451,5 kuruş elde etmişlerdir.

Şekil 3.6. 1844-1845 Yıllarında Tarım Arazilerinden Elde Edilen Gelir Dağılımı

Çorum mahallelerinde kayıtlı 1998 vergi mükellefi hane reisi 1844-1845 yılında cehri arazilerinden 122 bin 451,5 kuruş, başta bağ olmak üzere bağ, sebze ve meyve bahçelerinden 69 bin 343,5 kuruş ve tarla arazilerinden 39 bin 511 kuruş olmak üzere toplam 231 bin 306,5 hasılat elde etmişlerdir.

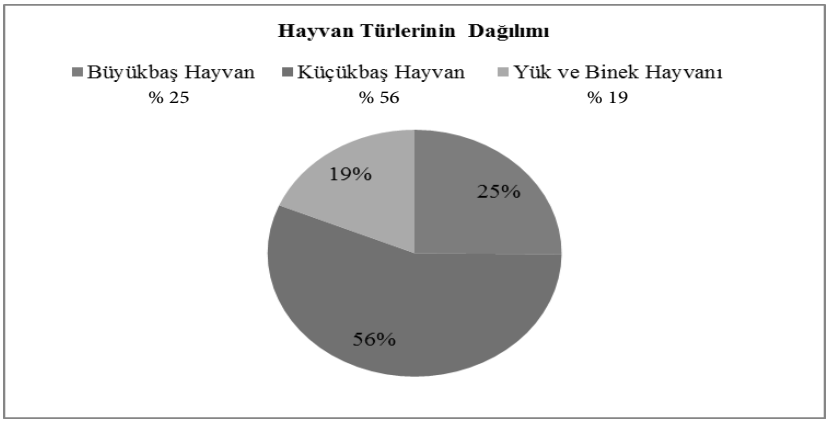
3.3. HAYVANCILIK

19. yüzyıl ortalarında Çorum'un ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayandığı için şehirdeki hayvan sayısı oldukça önemlidir. İnsanlar at, öküz ve manda gibi hayvanları koşum ve yük taşımak amacıyla kullanmak için, bununla birlikte hane reisleri kendi ailesinin peynir, yağ, süt, deri ve yapağı gibi ihtiyacını gidermek ve gübre sağlamak gibi çeşili ihtiyacını karşılamak için hayvan yetişirmektedirler[444].

Çorum'da yaşayan 1998 vergi mükellefi hane reisinden 1379 hane reisi (yüzde 69,01) en az bir hayvana sahiptir. Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle 1844-1845 yılında Çorum şehrindeki hayvanların miktarı, en çok hangi hayvanın beslenildiği, hayvandan ne kadar kazanç elde edildiği, hayvanın fiziki durumu *topal merkep, topal katır,* yaşı *bir yaşında düve*, cinsiyeti *bir yaşında erkek tây, bir yaşında dişi dana* döllü olup olmadığı *döllü mâye merkeb, dölsüz sığır inek* gibi ayrıntılı bir şekilde tahrir edilmesi, kentteki hayvanları geniş ölçüde tahlil edilmesine olanak sağlamaktadır.

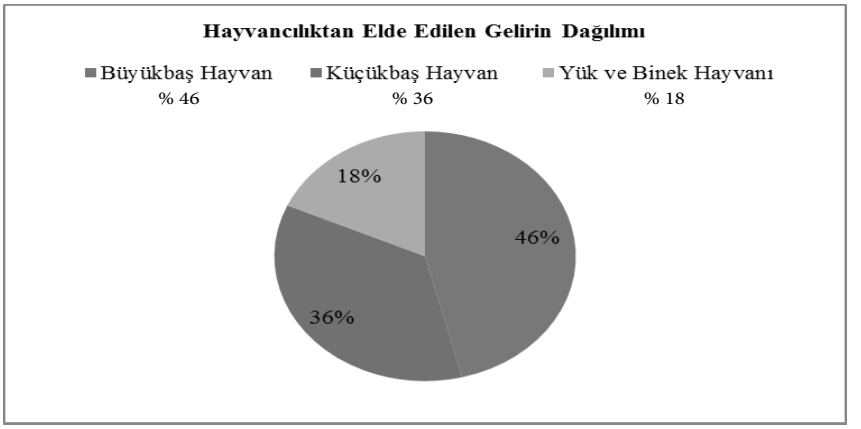
Çorum şehrinde eti, sütü ve yünü için en fazla inek, manda, koyun, keçi, oğlak gibi hayvanların beslenildiği görülmektedir. Ayrıca koşum hayvanları olarak adlandırılan ve toprağı işlemekte kullanılan karasığır öküzü, manda öküzü gibi hayvanlar da oldukça yaygındır. Yük ve binek hayvanlarından merkep ise Çorum mahallelerinde yaşayan hane reislerinin yarısından fazlasında mevcuttur. Çorum'da 2218 büyükbaş, 4956 küçükbaş ve 1645 yük ve binek hayvanı olmak üzere toplam 8819 hayvan mevcuttur. 8819 olan hayvan sayısını 1998 hane reisiyle oranladığımızda hane başına 4,41 hayvan düşmektedir.

[444] Kara, *a.g.e.,* s. 124.

Şekil 3.7. Hayvan Türlerinin Yüzdelik Oran Dağılımı

Hayvan türlerinin yüzdelik dağılımına baktığımızda yüzde 56'lık bir oranla en fazla küçükbaş hayvancılık yapıldığı en az da yük ve binek hayvanı yetiştirildiği görülmektedir.

Şekil. 3.8. Hayvancılıktan Elde Edilen Gelirin Hayvan Türlerine Göre Dağılımı

Çorum şehrindeki hane reisleri hayvancılıktan hasılat-ı seneviyeleri yani yıllık gelirleri en çok 17 bin 670 kuruşla büyükbaş hayvancılıktan kazanç elde etmişlerlerdir. Onu, 13 bin 670 yıllık gelirle küçükbaş hayvancılık takip etmektedir. 7 bin 32 kuruşla yük ve binek hayvanları en son sırada yer almaktadır. Hane reisleriniin hayvancılıktan elde ettikleri yıllık gelirin toplamı ise 38 bin 372 kuruştur. Hepsini ayrı bir başlık altında tahlil etmeye çalışacağız.

3.3.1. Büyükbaş Hayvancılık

Çorum'da 1844-1845 yılında yetiştirilen büyükbaş hayvan sayısı 918 sağman inek, 130 manda inek, 158 sığır öküz, 51 manda öküz, 116'i malak[445] (111 malak içerisinde sekizi manda düve), ve 845 buzağı (852 buzağı içerisinde, 21 dana, 24 düve ve 8'de tosun[446] cinsi bulunmaktadır) olmak üzere toplam 2218 büyükbaş hayvan cinsi vardır.

Çorum'daki 2218 büyükbaş hayvanı, sığır ve manda (camış veya camuş)[447] diye sınıflandırmak mümkündür. Çorum Muhassılı, hayvanları tahrir ederken bazen *sağman camuş inek, sağman manda inek* ya da *sağman manda* gibi farklı kayıtlarda bulunmuştur. Sağman manda inek veya sağman manda, camus, manda (camus/camış) cinsinin dişi hayvanını kastetmektedir. Yine manda cinsinden olup bu cinsin erkeği olan ve *manda öküz, erkek manda, camuş öküz* gibi farklı kayıtlar manda cinsinin erkeğini kastetmektedir. Ayrıca *sağman sığır inek* ve *karasığır inek* ile *sağman sığır öküz* ve *sığır kara öküz,* aynı hayvanları kastettiği için biz bu farklı kayıtları tek bir çatı altında sınıflandırdık.

Çorum Mahalleleri		**Sığır Cinsi**			**Manda (Camış-Camuş) Cinsi**			
S. No	**Mahalle Adı**	**Sağman Sığır İnek**	**Buzağı**	**Sığır Öküz**	**Manda İnek**	**Manda Öküz**	**Malak**	**Toplam**
1	Hacı Recep	31	34[448]	-	1	-	2[449]	68
2	Çiriş	9	10	-	1	-	1	21
3	Pazar	10	9[450]	-	3	-	5[451]	27
4	Pûşîyân	-	-	-	-	-	-	-
5	Medrese	10	8	-	2[452]	-	1	21
6	Yavru Turna	36[453]	33	6	3	-	2	80
7	Şeyhler	28	22[454]	-	2	2	2	56
8	Fatma Bacı	27	16[455]	-	1[456]	1	-	45
9	Nurullah	33	21	2	1	5	-	62

[445] Manda yavrusu.
[446] Danalıktan yeni çıkmış genç boğa. İki veya üç yaşında öküz.
[447] Câmûs veya camış: Manda, su sığırı. Geviş getirenlerden, derisinin rengi siyaha yakın uzun seyrek kıllı bir hayvan, su sığırı, camuş, (camız, camış) kömüş.
[448] İki tanesi dana olarak kayıtlıdır. Dana: İneğin, sütten kesildikten sonra bir yaşına kadar olan yavrusu.
[449] Bir tanesi manda düvesi olarak kaydedilmiştir. Düve: boğaya gelmemiş, 1-2 yaşında dişi hayvan
[450] Bir tanesi dana diye kayıtlıdır.
[451] Dört tanesi *"erkek düvesi"* diye kayıtlıdır.
[452] Bir tanesi *"dölsüz camuş inek"* diye kayıtlıdır.
[453] Üç tanesi *"dölsüz inek"* diye kayıtlıdır.
[454] Bir tanesi *"dölsüz düve sığır"* diye kayıtlıdır.
[455] Bir tanesi *"dölsüz dana"* diye kayıtlıdır.
[456] *"Dölsüz manda"* diye kayıtlıdır.

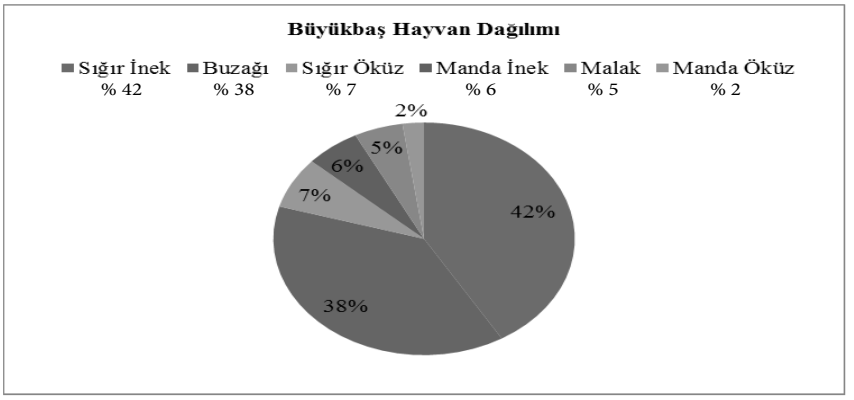
10	İsa Halife	43	40[457]	-	7[458]	-	6	96
11	Çöplü	15	15	-	1	-	1	32
12	Gülabibey	6	7	5	4	2	2	26
13	Azâb Ahmed	14	16	6	3	5	-	44
14	Ümid Halife	16	16	2	4	2	4	44
15	Sancakdâr	8	8	-	-	-	-	16
16	Çebni	18[459]	15	10	5	5	5	58
17	Hacı Gevân	20	26[460]	-	3[461]	-	1	50
18	Karakeçili	34[462]	22	-	3[463]	-	3	62
19	Çiftlik	9[464]	11[465]	8	2[466]	-	1	31
20	Sağrıcı	50[467]	43[468]	-	8	-	4[469]	105
21	Çakır	16	16	3	1	1	1	38
22	Cami-i Kebîr	39[470]	32[471]	-	1	-	1	73
23	Uç	30	28[472]	2	5	-	5	70
24	Hacı Nasrullah	28	33	-	7	-	7	75
25	Şarkiyân	11	9	-	5	-	4	29
26	Tepecik	16	16	10	2	-	1	45
27	Hacı Davud	8	9[473]	-	1	-	1	19
28	Hacı Nurullah	5	7[474]	10	1	-	1	24
29	Narlıoğlu	10	8	4	2	-	2	26
30	Emir Ahmed	30	28[475]	2	4	-	4	68
31	Şeyh Eyyüb	31	30[476]	-	7	-	7	75
32	Acel-i Sânî	12	17[477]	10	1	2	2[478]	44
33	Karamançavuş	24	18[479]	11	1	7	2	63
34	Ağpınar	57	46[480]	28	6[481]	10	8[482]	155

[457] Bir adeti *"dana"* diye kayıtlıdır.
[458] Bir adeti *"dölsüz manda inek"* diye kayıtlıdır.
[459] Bir adeti *"dölsüz inek"* diye kayıtlıdır.
[460] Üç Adet *"dişi düve",* üç adet *"erkek tosun"* ve iki adet *"erkek sığır dana"* kaydı mevcuttur.
[461] Bir adeti *"dölsüz manda inek"* diye kayıtlıdır.
[462] On adeti *"dölsüz sığır inek"* diye kayıtlıdır.
[463] Üç adeti *"dölsüz camuş inek"* diye kayıtlıdır.
[464] Bir adeti *"dölsüz inek"* diye kayıtlıdır.
[465] 11 buzağı içerisinde iki *"düve"*, bir adette *"tosun"* vardır.
[466] Bir adeti *"dölsüz manda inek"*tir.
[467] İkisi *"dölsüz sığır inek"*tir.
[468] Bir adet *"dölsüz buzağı"* olarak kayıtlıdır.
[469] Dört adedi "*dölsüz camuş inek"* diye kayıtlıdır.
[470] Üç adet "dölsüz inek" mevcuttur.
[471] Bir adet *"tosun"* kayıtlıdır.
[472] Bir adet *"sığır düve"* diye mukayyeddir.
[473] Bir adet *"erkek dana",* bir adet *"dişi dana"* kayıtlıdır.
[474] Bir adet *"düve",* iki adet de *"erkek sığır tosun"* kayıtlıdır.
[475] Bir adet *"sığır düve"* ve bir adet de *"dana"* kayıtlıdır.
[476] İki adet *"düve",* iki adet de *"dana"* kayıtlıdır.
[477] Üç adet *"sığır düve"* ve üç adet *"dana"* kayıtlıdır.
[478] Bir adet *"Camus düvesi*" kayıtlıdır.
[479] Dört adet *"düve"* kayıtlıdır.

35	Kale	6	8	-	-	-	-	14
36	Hacı İshâk	13	12[483]	-	1	-	1	27
37	Burhan Kethüdâ	59	56[484]	37	6	7	6	171
38	Hacı Yusuf	21	26[485]	-	5	-	5	57
39	Hacı Kemal	39	32[486]	2	8	2	8	91
40	Kundistan	6	6[487]	-	-	-	-	12
41	Acel-i Ûlâ	19	19[488]	-	2	-	2	42
42	Sofular	21	17	-	10	-	8	56
Σ		**918**	**845**	**158**	**130**	**51**	**116**	**2218**

Tablo 3.8. Çorum Şehrindeki Büyükbaş Hayvan Cinslerinin Mahallelere Dağılımı

Çorum mahallelerindeki hane reisleri 1921 sığır cinsi, 297 adet de manda cinsi olmak üzere toplam 2218 büyükbaş hayvana sahiptir. Hane sayısıyla oranladığımızda kişi başına yüzde 1,11 büyükbaş hayvan düşmektedir. Ayrıca 122 inek, iki buzağı, iki düve ve 15 manda inek olmak üzere toplam 141 büyükbaş hayvan, dölsüz olarak tahrir edilmiştir. Ayrıca mesleği ziraatçılık olan ve koşum hayvanı olarak da tabir edilen sığır öküz veya manda öküzü, bu işle uğraşan her hane reisinde en az bir baş olmak kaydıyla bulunmaktadır.

Şekil 3.9. Büyükbaş Hayvan Dağılımı

Büyükbaş hayvanlardan, sağman inek ve manda ineğin hane reisine yıllık gelirleri hesaplanırken; dölsüz inek, buzağı, düve, malak, sığır öküz ve manda öküzün yıllık gelirleri hesaplanmamıştır. *Dölsüz inek: 1 sene-i atiyede hâsılât alınacağı* gibi kayıtlarla ne zaman hasılat

[480] Beş adet *"erkek dana",* iki adet *"dişi dana"* ve dört adet de *"düve"* kayıtlıdır.
[481] Üç adeti *"dölsüz camış inek"* diye kayıtlıdır.
[482] İki adet *"manda düve"* diye kayıtlıdır.
[483] Bir adet *"erkek düve"* diye kayıtlıdır.
[484] İki adet *"düve"* diye kayıtlıdır.
[485] İkişer adet *"dana"* ve *"düve"* mevcuttur.
[486] Bir adet *"erkek dana"* mevcuttur.
[487] İki adeti *"erkek dana"*dır.
[488] Bir adet *"düve"* vardır.

alınacağından da bahsedilmiştir. Sağman ineğin yıllık geliri 15 kuruş, manda ineğin ise geliri 30 kuruş olarak tahrir edilmiştir. 918 sağman inekten hane reislerinin toplam yıllık kanzancı 13 bin 770 kuruşken, 130 manda inekten ise yıllık 3 bin 900 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Hane reislerinin büyükbaş hayvandan 1844-1845 yıllarında toplam kazancı 17 bin 670 kuruştur.

3.3.2. Küçükbaş Hayvancılık

Çorum kentinde yaşayan hane reisleri, 2631 koyun türü ve 2325 keçi türü olmak üzere toplam 4956 küçükbaş hayvana sahiptir. Büyükbaş ve yük ve binek cinsi hayvan açısından baktığımızda, hane reisleri en çok küçükbaş hayvan yetiştirmektedir. Kişi başına yüzde 2,48 küçükbaş hayvan düşmektedir.

Hayvan Türü	**Miktarı**	**Yüzde**
Koyun Türü		
Sağman Koyun	1279	25,8
Kuzu	1079	21,8
Erkek Koyun	190	3,8
Dölsüz Koyun	42	0,8
Dölsüz Kuzu	21	0,4
Tokluk (Toklu)[489]	20	0,4
Keçi Türü		
Sağman Keçi	1099	22,2
Oğlak	1002	20,2
Erkek Keçi	94	1,9
Erkek Kıl Keçi	84	1,7
Dölsüz Kıl Keçi	31	0,6
Dölsüz Keçi	15	0,4
Σ	**4956**	**100**

Tablo 3.9. Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Dağılımı

Hane reislerinin en çok beslediği hayvan, sağman koyundur. Muhassıl bazen *sağman koyun re's: 1* yazarken bazen de *sağman agnâm re's: 5* şeklinde tahrir etmiştir. Osmanlı Devleti'nde bir koyun yılda yaklaşık 51-77 kilogram süt verirken, Avrupa'da bir koyun yılda yaklaşık 500 litre süt verebiliyordu. Bu hayvanlar eti, kılı ve yünü için beslenmekteydi. Anadolu'da ortalama olarak bir koyundan yılda 1,4 yün, bir kıl keçisinden 450 gram kıl elde ediliyordu[490]. Hayvanların yıllık gelirleri yöreden yöreye değişmektedir. Çorum temettüat defterlerinde de dölsüz keçinin bazı hanelerde yıllık geliri 2,5 kuruş hesaplanırken bazı hanelerde 5 kuruş hesaplanmıştır. Ancak genel itibariyle hayvanların yıllık gelirlerini aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz. Sağman koyun, sağman

[489] Tokluk veya toklu, altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzuya verilen addır.
[490] Korkmaz, *Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)…,* s.273-274.

keçi ve dölsüz keçinin yıllık geliri 5 kuruş hesaplanmış olup koyunun yavrusu kuzu koyun ile, oğlak da keçi ile bir tahrir edilmiştir. Erkek tokluk, dölsüz koyun ve erkek koyunun da yıllık geliri 2,5 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Hayvan Türü	Miktarı	Hâsılât-Kuruş	Toplam Hâsılât-Kuruş
Koyun Türü			
Sağman Koyun	1279	5	6395
Erkek Koyun	190	2,5	475
Dölsüz Koyun	42	2,5	105
Tokluk (Toklu)	20	2,5	50
Keçi Türü			
Sağman Keçi (Oğlak)	1099	5	5495
Erkek Keçi	94	2,5	235
Erkek Kıl Keçi	84	2,5	210
Dölsüz Kıl Keçi	31	2,5	77,5
Dölsüz Keçi	15	2,5 (5)	37,5
Toplam	**4956**		**13080**

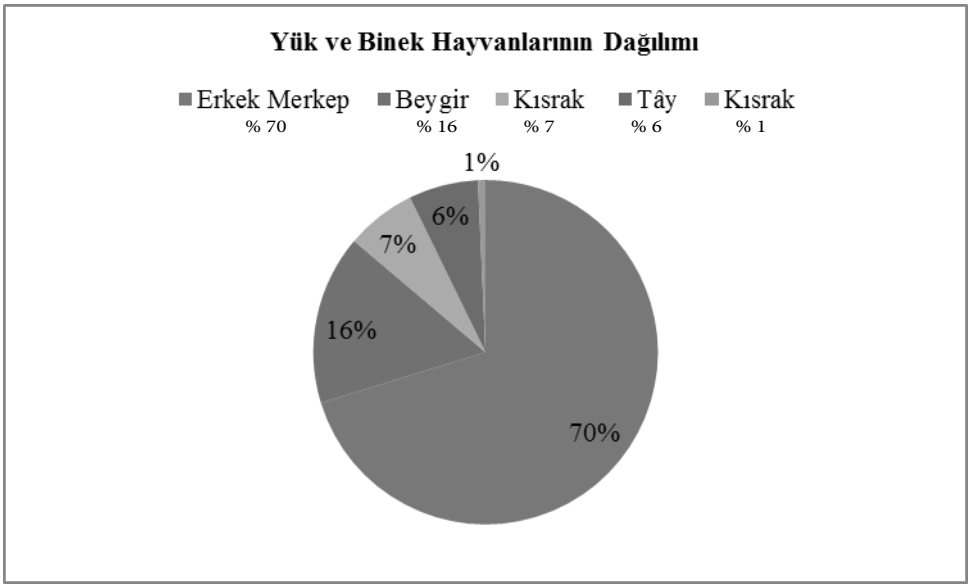
Tablo 3.10. Küçükbaş Hayvancılıktan Elde Edilen Yıllık Gelir

Koyun ve keçi türünden küçükbaş hayvanların sayısı 4956 olup, toplam yıllık gelirleri ise 13 bin 80 kuruştur.

3.3.3. Yük ve Binek Hayvanları

Yük ve binek hayvanları taşımacılık yapmak, bir yere ulaşmak için vasıta görevi görmek veya yük taşımak için beslenilen ve kullanılan hayvan türüdür. Temettüat defterinden faydalanmak suretiyle Çorum'da yük ve binek hayvanlarını tespit edebilmekteyiz. Buna göre yöredeki hayvanlar 1098 erkek merkep, 249 beygir (bâr-gîr)[491], 103 kısrak[492] 102 tay[493], 82 esb[494] ve 11 katır[495] olmak üzere toplam 1645 yük ve binek hayvanından tekerrüptür.

[491] Beygir veya bâr-gîr: yük tutan, yük kaldıran. Beygir, at.
[492] Dişi at.
[493] Üç yaşına kadar olan at yavrusu .
[494] At, beygir.
[495] Kısrak atgillerden olup kısrak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez bir hayvandır.

Şekil 3.10. Yük ve Binek Hayvanlarının Yüzdelik Dağılımı

Yük ve binek hayvanlarının büyük bir çoğunluğunu erkek merkep oluşturmaktadır. 1098 erkek merkep içerisinde 48 mâye merkep[496], 28 mâye merkepin sıpası ve 4 adet de dölsüz mâye merkep bulunmaktadır. Çorum'da hane başına %1,21 yük ve binek hayvanı düşmektedir. Merkebe neredeyse halkın 2/3'si sahiptir. İncelediğimiz defterlerde bir kişinin hiçbir şeyi olmasa bile bir merkep bulundurmaya gayret ettiğini söyleyebiliriz. Erkek merkep, beygir, ve katırın yıllık geliri hesaplanmazken kısrağın yıllık geliri 25 kuruş ile 45 kuruş arasında değişmektedir. 36 adet dölsüz kısrak olup bunların yıllık gelirleri yazılmazken çok az da olsa *kısrak: 1 ma' tây: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 37.5* şeklinde tay ile yazılmış kayıtlar mevcuttur. Mâye merkep ise sıpasıyla tahrir edilmiş olup 12,5 ila 15 kuruş arasında değişen yıllık gelirleri vardır. Dölsüz mâye merkepten ne zaman hasılat alınacağı ise kaydedilmiştir.

Hayvanların fiziki özelliklerini belirten *topal katır: 1, koca dölsüz kısrak re's: 1, görpe tây: 2, kulunlu*[497] *kısrak re's: 1, ednâ*[498] *kör bârgir re's: 1* gibi fiziksel durumlarıda teferruatlı olarak belirtilmiştir. Hane reislerinin bargir vasıtasıyla hamûle makliyesinden[499] elde ettikleri gelir 4634 kuruştur. Ayrıca yük ve binek hayvanlarından 67, kısraktan 1675 kuruş, 48 mâye merkepten 720 kuruş olmak üzere hane reisleri bu kalemden geliri toplam 7032 kuruştur.

[496] Bu kavram hâlen Anadolu taşrasının çoğu yerinde genellikle dişi hayvanları tasvir etmekte kullanılmaktadır. *"maya"* kelimesinin karşılığı sözlükte *"damızlık dişi hayvan"* ve *"dişi deve"* olarak tanımlanmıştır (Ayverdi, *a.g.e.,* s. 779). *"mâye"* kelimesini ise *"yeni doğmuş kuzu, oğlak"* olarak açıklamaktadır. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58cc3ffbc11672.96641153, Erişim tarihi: 17.03.2017.

[497] Karnında yavrusu olan at, eşek gibi hayvanlar için kullanılan bir tabirdir.

[498] Ednânın sözlük anlamı: pek aşağı, çok alçak (Devellioğlu, *a.g.e.,* s.231) olup büyük ihtimal kısa hayvanlar için kullanılan bir tabirdir.

[499] Yük taşımacılığı.

3.3.4. Arıcılık

Çorum'da arıcılık faaliyeti çok kısıtlı olup arı kovanı olan sadece 3 hanede bulunmaktadır. Şeyhler Mahallesi'nde Hane 17'de ikamet eden Kapısızoğlu Hüseyin'in 4 arı kovanı olup hasılat-ı seneviyyesi 22 kuruştur. Azâb Ahmed Mahallesi'nde Hane 1'de ikamet eden Hazinedâroğlu Hacı Ömer ve Biraderi Hacı Mustafa'nın 5 arı kovanı olup hasılat-ı seneviyesi 25 kuruştur. Hacı Nasrullah Mahallesi'nde Hane 8'de ikamet eden Çekersizoğlu Osman Usta'nın 10 arı kovanının beher kıyyesi[500] 30 kuruş olarak hesaplanmakta olup hasılat-ı asel[501] kıyyesinin ise: 6 kuruş olduğu belirtilerek toplam 36 kuruş yıllık geliri mevcuttur.

Çorum mahallelerinde sadece 3 hane reisinin 19 arı kovanından elde ettikleri kazanç 83 kuruştur. Temettüat defterlerinden yararlanmak suretiyle şu sonuca varabiliriz: Çorum'da arıcılık faaliyetleri çok kısıtlı olup arı kovanı olan haneler de muhtemelen günlük ihtiyaçlarını karşılamak için arıcılıkla uğraşmışlardır.

3.4. DİĞER GELİR KAYNAKLARI

3.4.1. Mesleki Gelirler

Çorum temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle Çorum merkez kazasında 93 farklı iş kolunun yürütülmekte olduğunu tespit edebilmekteyiz. Yoğun olarak yapılan meslekler arasında ırgatlık, terzilik, debbağlık, dikicilik ve ziraatçılık gelmektedir. Mahallelerde yapılan mesleklerden elde edilen gelire bakacak olursak; tüm mesleklerin geliri belirtilmemiş olup, sadece bazı mesleklerde gelir kayıtlıdır. Ziraatle meşgul olanlar, meslekten elde edilen kaleme sadece zuhurat (planlanmadan kazanılan gelir) yazılmıştır. Biz bu zuhurat vergisini kişi hangi meslekle meşgulse o başlık altında yazmayı uygun bulduk. Ayrıca bazı yerlerde *san'attan ve ticâretten temettüâtı* gibi iki meslek birlikte yazılıp, ortak hasılat verilmiştir. Aşağıdaki tabloda mahallelerde ismi geçen meslekler ve gelirleri gösterilmiştir.

S. NO.	Mahalle Adı	Hacı Recep	Çiriş	Pazar	Pûşîyân	Medrese	Yavru Turna	Şeyhler
1	Irgatlık	2189	470	100	-	135	2985	1320
2	Terzilik	610	230	250	-	607,5	-	272,5
3	Dikicilik	1785,5	-	400	-	-	275	245
4	Debbağlık	350	6010,5	-	-	2940	-	405
5	Ticaretten	1715	-	830	-	937,5	1067,5	562,5
6	Mûy-Tablık	770	-	-	-	117,5	-	-

[500] Kıyye, Osmanlı ağırlık ölçüsü olup kelimenin *"on iki"* sayısından geldiği düşünülmektedir. Okka, okıyye, vukıyye veya kısaca hokka isimleriyle de anılmaktadır. Kimyager Derviş Mehmed Emin Paşa 1864 yılında kıyyenin 1,3016 kilova denk geldiğini kaydetmektedir. (Cengiz Kallek, "Okka", *DİA*, C. 33, TDV, Ankara 2008, s. 338).

7	Saraçlık	200	-	-	-	-	-	-
8	Bakkal	350	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	195	-	550	-	-	-	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden[502]	669	50	305	-	808	328,5	221
12	Kasaplık	365	-	-	-	-	362,5	-
13	Bağvancılık	699	-	-	-	-	113	-
14	Eskicilik	50	-	-	-	-	-	-
15	Katırcılık	770	-	-	-	-	300	-
16	Semercilik	352,5	-	-	-	-	-	295
17	Dülgercilik	815	150	-	-	180	-	-
18	Demircilik	840	-	-	-	175	-	-
19	Boyacılık	455,5	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	550	151	-	-	-	185	228,5
21	Attarlık	500	-	-	-	-	-	-
22	Kahvecilik	185	-	-	-	-	-	-
23	Çulhacılık	325	-	-	-	-	285	-
24	Değirmencilik	175	-	-	-	-	150	-
25	Haffâflık	205	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık[503]	125	-	-	-	-	-	-
27	Sâillik[504]	192,5	-	-	2099,5	-	-	-
28	Bilâ San'at[505]	800	345	75	-	827	1231	1693,5
29	Hizmetkârlık	150	-	250	-	-	-	-
30	Manavcılık	-	-	190	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	120	-	-	-	275
32	Börekçilik	-	-	250	-	-	-	-
33	Tebealıktan	-	-	175	-	-	-	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	180	-
35	Berberlik	-	-	-	-	-	285	112,5
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	180	-
37	Duhancılık	-	-	-	-	-	572,5	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	-	-	-	-	592,5	-

[502] Buna *"cerre çıkma"* denmekte olup eskiden medrese talebesinin, üç aylarda köylere dağılıp halka, dini tavsiyelerde bulunmak, namaz kıldırmak veya mü'ezzinlik yapmak suretiyle para ve erzak toplamasına verilen addır. Çorum temettüat defterlerinde bu kalemden *"imâm, talebe-i ulûm'dan olanlar, mekteb-nişîn'ler, müderris, talebeler ve bir de seyyâhîn fukarasından"* olanlar gelir elde ettiği için hepsini bu başlık altında toplayacağız.

[503] Muallim-i sıbyân, hocalık temettüatından gelir elde etmektedir.

[504] Dilencilik geliri.

[505] *"bilâ- san'at, bilâ-san'at amel-mânde, mefkûd, gözleri a'mâ, çolak, bilâ-san'at mecnûn, bilâ-san'at müflis, bilâ-san'at ihtiyar, a'rec ve meflûc, bi'l-ahnef sâil ve dervişan, bi'l-ahnef amel mânde, müsinn-i ihtiyar"* gibi farklı kayıtta olup zuhurat temettüatı verenler bu başlık altında toplanmıştır.

39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	640
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	355

Tablo 3.11. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-I

S. NO.	Mahalle Adı	Fatma Bacı	Nurullah	İsa Halife	Çöplü	Gülabibey	Azâb Ahmed	Ümid Halife
1	Irgatlık	135	1712,5	616	-	530	475	382,5
2	Terzilik	472,5	156	1646	125	412,5	480	-
3	Dikicilik	255	575	142,5	96	330	155	557,5
4	Debbağlık	965		847,5	1061	-	755	2742,5
5	Ticaretten	-	3946	982,5	2135	750	1720	2950
6	Mûy-Tablık	-	835	1027,5	253,5	-	997,5	252
7	Saraçlık	-	191,5	155	-	640	-	-
8	Bakkâl	-		-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	195		-	-	-	-
10	Hocalık	-		-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	320	327,5	262,5	1337	372,5	125	75
12	Kasaplık	-		-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-		330	-	-	-	-
14	Eskicilik	-		-	-	-	-	-
15	Katırcılık	32		135	126,5	-	-	-
16	Semercilik	165,5	275	155	-	-	-	-
17	Dülgercilik	255		437,5	-	-	-	-
18	Demircilik	-	-	205	-	955	-	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-		329,5	383	-	125	140
21	Attarlık	-	-	225	250	-	-	-
22	Kahvecilik	-	125,5	95	-	-	-	-
23	Çulhacılık	-	2291	-	-	-	400	-
24	Değirmencilik	-	-	-	-	-	225	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	225	125	-	-	-	-

27	Sâillik	100	-	-	-	-	-	-
28	Bilâ San'at	3216	552,5	698,5	650,5	112,5	1667,5	297,5
29	Hizmetkârlık	-	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	725	-	-	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	265
32	Börekçilik	-	-	-	-	-	-	-
33	Tebealıktan	-	270	306	-	-	-	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	-	-
35	Berberlik	-	235	155	-	400	-	
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	498	350	100	175	175	575,5	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	92,5	-	-	500,5	493,5	175
39	Hamule Nakliyesinden	-	205	805	295	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Kalaycılık	-	191	-	-	25	-	-
42	Helvacılık	-	575	-	-	-	-	-
43	Han Odabaşılıktan	-	-	31	-	-	-	-
44	Bağdan	-	-	25	-	-	-	-
45	Amelelik	-	-	135	152	-	150	-
46	Keçeçilik	-	-	-	150	-	-	-
47	Mü'ezzinlik	-	-	-	225	-	-	-
48	Kilimcilik	-	-	-	-	325	-	-
49	Tüfenkçilik	-	-	-	-	547,5	-	-
50	Tımarından	-	-	-	-	-	1800	1800
51	Sıvacılık	-	-	-	-	-	85	-

Tablo 3.12. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-II

S. NO.	**Mahalle Adı**	**Sancakdâr**	**Çebni**	**Hacı Gevân**	**Karakeçili**	**Çiftlik**	**Sağrıcı**	**Çakır**
1	Irgatlık	665	125	595	142,5	1376	504	560
2	Terzilik	90	-		1061	445	2212,5	1843,5
3	Dikicilik	410	-	283	635	96,5	435	1220

4	Debbağlık	225	2144	150	-	-	575	140
5	Ticaretten	840,5	413	3943	2813,5	-	2648,5	1830
6	Mûy-Tablık	-	-	292,5	118	-	566	125
7	Saraçlık	-	-	-	80	-	135	-
8	Bakkal	150	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	-	196,5	-	-	-	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	-	-	150	443	115	2701	-
12	Kasaplık	-	-	-	-	-	-	-
13	Bağvancılık	-	-	-	-	201,5	467,5	187,5
14	Eskicilik	-	-	-	-	-	-	-
15	Katırcılık	-	-	-	-	-		-
16	Semercilik	-	-	127,5	-	-	-	-
17	Dülgercilik	-	-	-	-	-	-	-
18	Demircilik	-	-	-	125	-	25	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-	175	215	-	-	-	-
21	Attarlık	170	-	-	-	-	-	-
22	Kahvecilik	125	-	-	-	-	295,5	-
23	Çulhacılık	-	-	-	-	-	-	-
24	Değirmencilik	-	-	50	-	516	-	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
27	Sâillik	-	-	-	-	165	-	250
28	Bilâ San’at	395	175	625	4175	574,5	3725	835
29	Hizmetkârlık		-		-	-	-	-
30	Manavcılık	-	90		-	-	380	-
31	Tuzculuk	-	-		-	-	-	--
32	Börekçilik	-	-		-	-	-	-
33	Tebealıktan	-	-	232,5	247,5	-	207,5	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	-	-
35	Berberlik	-	-	-	409,5	-	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	-	-	-	-	255	-	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	1235	-	-	697,5	-	400
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Helvacılık	102,5	-		-	1055	285	-
42	Leblebicilik	-	180		-	-	-	-

43	Tamircilik	-	-	50	-	140	-	-
44	Kilimcilik	-	-	130	-	-	-	-
45	Tekaüdlük Maaşı	-	-	-	206	-	-	-
46	Tımarından	-	-	-	1800	-	1800	-
47	Tüfenkçilik	-	-	-	265	-	-	185
48	Hallaç	-	-	-	-	-	72,5	-
49	Bezzâzlık	-	-	-	-	-	555	-
50	Mücellidlik	-	-	-	-	-	150	-
51	Ferrâşlık	-	-	-	-	-	77,5	-
52	Ahz ü i'tâ[506]	-	-	-	-	-	-	155
53	Kalaycılık	-	-	-	-	-	-	175
54	Sıvacılık	-	-	-	-	-	-	155
55	Barutçuluk	-	-	-	-	-	-	100
56	Çiftçilik	-	-	-	-	-	-	155
57	Nalbantlık	-	-	-	-	-	-	475

Tablo 3.13. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-III

S. NO.	**Mahalle Adı**	**Cami-i Kebîr**	**Uç**	**Hacı Nasrullah**	**Şarkiyân**	**Tepecik**	**Hacı Davud**	**Hacı Nurullah**
1	Irgatlık	195	1224	4400	125	1245	975	247,5
2	Terzilik	400	1890	395	530	190	-	-
3	Dikicilik	90	75	172,5	-	783	557,5	-
4	Debbağlık	175	270	165	-	125	150	-
5	Ticaretten	4775	3327,5	670	1437,5	550	2127,5	-
6	Mûy-Tablık	105	650	390	455	275	112,5	-
7	Saraçlık	595	175	-	-	-	-	-
8	Bakkal	-	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	-	80	-	-	350	-
10	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	190	287,5	95	-	120	150	-
12	Kasaplık	-	-	-	-	-	-	-

[506] Alışveriş.

13	Bağvancılık	-	290	-	-	-	327,5	-
14	Eskicilik	-	-	-	-	140	-	-
15	Katırcılık	-	-	-	-	-	-	-
16	Semercilik	-	-	-	-	-	-	-
17	Dülgercilik	-	225	109	-	175	-	-
18	Demircilik	-	185	93,5	-	-	120	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-	-	-	-	240	-	-
21	Attarlık	200	-	-	-	-	-	-
22	Kahvecilik	125	-	-	-	-	-	-
23	Çulhacılık	-	250	-	-	-	-	-
24	Değirmencilik	-	-	-	-	75	-	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	90	-	-	-	-	-	-
27	Sâillik	-	-	-	-	-	-	-
28	Bilâ San'at	75	1187,5	28	207,5	549,5	217,5	-
29	Hizmetkârlık	-	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	150,5	145	-	-	-	322,5	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	
32	Börekçilik	-	-	-	-	-	-	-
33	Tebealıktan	-	96		-	110	357,5	-
34	Çobanlık	-	-	-	-	-	-	-
35	Berberlik	565	-	-	-	-	-	-
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-	-	-
37	Duhancılık	-	122,5	-	325	-	445	-
38	Erbâb-ı Ziraat	-	-	-	-	500	-	198

39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Keçeçilik	120	90	240	-		-	-
42	Bezzâzlık	250	-	-	250	2700	-	-
43	Tımardan	3600	1800	5400	-	-	-	-
44	Kılınççı	135	-	-	-	-	-	-
45	Nalbantlık	-	523	-	-	250	-	-
46	Penbecilik	-	150	-	-	-	-	-
47	Boyacılık	-	95	-	-	237,5	-	-
48	Hızarcılık	-	130	-	-	-	-	-
49	Bostancılık	-	-	125	-	-	-	-
50	Çerçilik	-	-	60	-	-	-	-
51	Mü'ezzinlik	-	-	50	-	-	-	-

52	Boyahaneci	-	-	155	-	-	-	-
53	Leblebicilik	-	-	230	-	-	-	-
54	Neccarlık	-	-	50	-	-	-	-
55	Hizmetkârlık	-	-	-	105	-	-	-
56	Tekaüdlük Maaşı	-	-	-	17	-	54	-
57	Ahz ü i'tâ	-	-	-	2285	-	-	-
58	Çobanlık	-	-	-	-	100	-	-
59	Helvacılık	-	-	-	-	150	-	-
60	Amelelik	-	-	-	-	455	-	-
61	Aşçılık	-	-	-	-	-	125	-
62	Tüfenkçilik	-	-	-	-	-	160	-
63	Köşkercilik	-	-	-	-	-	125	-

Tablo 3.14. Mesleklerin Toplam Hasılatı ve Mahallelere Dağılımı-IV

S. NO.	**Mahalle Adı**	**Narlıoğlu**	**Emir Ahmed**	**Şeyh Eyyüb**	**Acel-i Sânî**	**Karamançavuş**	**Ağpınar**	**Kale**
1	Irgatlık	1818	115	585	1431,5	2049,5	683,5	145
2	Terzilik	397,5	252,5	1002,5	605,5		135	-
3	Dikicilik	-	96,5	1270	460	-	996,5	-
4	Debbağlık	-	300	725	97,5	250	200	-
5	Ticaretten	-	650	5220	195	687,5	3735	1217
6	Mûy-Tablık	307,5	333,5	500	195	1015	-	-
7	Saraçlık	-	165	-	167,5	-	-	-
8	Bakkal	-	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	52		-	193	120	-
10	Hocalık	-		-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	91,5	315,5	377	784,5	155	-	1378
12	Kasaplık	-	-	-	-	-		-
13	Bağvancılık	-	470	550	712	457	61,5	-
14	Eskicilik	-	-	-	375	-	-	-
15	Katırcılık	-	-	-	-	1450	-	-
16	Semercilik	-	90	-	-	370	605	
17	Dülgercilik	-	372,5	-	-	-	200	-
18	Demircilik	-	-	-	178,5		-	-

19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	232,5	-	-	425	140	322,5	-
21	Attarlık	-	-	-	-	193,5	-	-
22	Kahvecilik	-	-	-	-	-	142,5	-
23	Çulhacılık	-	-	175	-	1709	667,5	-
24	Değirmencilik	272,5	-	-	139	340	-	-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	-	-	-	-	-	-
27	Saillik	-	-	-		-	-	-
28	Bilâ San'at	195	3344	800,5	145	3507,5	641	295
29	Hizmetkârlık	-	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	-	135	-	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	
32	Börekçilik	-	-	-	-	-	-	-
33	Tebealıktan	345	90	-	315	-	-	-
34	Çobanlık	-	-	-	120	-	95	-
35	Berberlik	-	-	150	-	-	-	
36	Kaltakçılık	-	-	125	-	275	-	-
37	Duhancılık	-	-	370	-	-	-	-
38	Erbâb-ı Ziraat	510	305	-	662	1137	1149,5	-
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	-
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	-
41	Değirmen Bekçiliği	272,5	-	-	-	-	-	-
42	Hatiplik	135	-	-	-	-	-	-
43	Amelelik	195	618	245	-	-	75	-
44	Urgancılık	330	-	-	-	170	-	-
45	Unculuk	-	121,5	-	-	-	-	-
46	Keçeçilik	-	112,5	150	-	-	-	-
47	Cüzhânlık[507]	-	75	-	-	-	-	-
48	Kayyûmluk	-	112,5	-	-	-	-	-
49	Helvacılık	-	90	280	-	-	-	-
50	Kuyumculuk	-	575	-	-	-	-	-
51	Ahz u i'tâ	-	950	395	-	-	-	-
52	Boyacılık	-	225	-	-	-	222,5	1684,5

[507] Cüz-hân: Kur'an'ı okumayı öğrenen talebe.

53	Tellallık	-	-	190	-	-	-	
54	Tımarından	-	-	1800	-	-	-	6300
55	Hamûle Nakliyesinden	-	-	-	539	-	-	-
56	Bekçilik	-	-	-	245	-	-	-
57	Kazzâzlık	-	-	-	250	-	-	-
58	Taşçılık	-	-	-	290	-	-	-
59	Kalaycılık	-	-	-	227	-		-
60	Çarkçılık	-	-	-	267,5	-	-	-
61	Abacılık	-	-	-	-	475	-	-
62	Sünnetçilik	-	-	-	-	135	-	-
63	Tarakçılık	-	-	-	-	135	-	-
64	Tekaüdlük Maaşı	-	-	-	-	-	-	605

Tablo 3.15. Mesleklerin Toplam Hâsılâtı ve Mahallelere Dağılımı-V

S. NO.	**Mahalle Adı**	**Hacı İshâk**	**Burhan Kethüdâ**	**Hacı Yusuf**	**Hacı Kemal**	**Kundistan**	**Acel-i Ûlâ**	**Sofular**
1	Irgatlık	1831	5000	218	307,5	157	768,5	125
2	Terzilik	-	660	340	1221	-	125	270
3	Dikicilik	-	1341,5	315	415	-	850	215
4	Debbağlık	262,5	235	270	1961,5	1605,5	1100	
5	Ticaretten	2752,5	6715,5	3504	-	-	275	2490
6	Mûy-Tablık	-	220	-	-	390	285	90
7	Saraçlık	-	-	90	193	-	190	75
8	Bakkal	-	-	-	-	-	-	-
9	Ekmekçilik	-	325	-	96	-	-	-
10	Hocalık	-	112,5	-	-	-	-	-
11	Cerr-i Şevvalden	-	181	167	-	-		
12	Kasaplık	-	-	-	-	-		-
13	Bağvancılık	-	1277	-	-	310		-
14	Eskicilik	-	165	-	-	-	-	-
15	Katırcılık	104,5	-	-	-	-	152,5	392,5
16	Semercilik	-	-	-	582,5	-	-	
17	Dülgercilik	-	-	-	835	-	-	-

18	Demircilik	-	377,5	380	-	-	82,5	-
19	Boyacılık	-	-	-	-	-	-	-
20	Odunculuk	-	373,5	-	150	-	95	
21	Attarlık	-	-	125	-	-	-	767,5
22	Kahvecilik	-	-	-	145	-	-	95
23	Çulhacılık	-	465	-	125	-		-
24	Değirmencilik	-	-	-	-	-		-
25	Haffâflık	-	-	-	-	-	-	-
26	Hocalık	-	-	-	-	-	-	165
27	Sâillik	-	150	-		-	-	-
28	Bilâ San'at	290	-	1041	667,5	-	645	255
29	Hizmetkârlık	112,5	-	-	-	-	-	-
30	Manavcılık	-	-	175	-	-	-	-
31	Tuzculuk	-	-	-	-	-	-	
32	Börekçilik	-	100	-	-	-	645	195
33	Tebealıktan	-	668,5	-	355	-	-	-
34	Çobanlık	-	150	-	-	-	105	-
35	Berberlik	-	145	-	195,5	-		
36	Kaltakçılık	-	-	-	-	-		-
37	Duhancılık	-	-	-	-	-	125	-
38	Erbâb-ı Ziraat	117,5	4527	-	150	-	-	-
39	Hamule Nakliyesinden	-	-	-	-	-	-	
40	Kuyumculuk	-	-	-	-	-	-	
41	Kendircilik	353,5	-	-	-	-		
42	Urgancılık	565	-	-	-	-		
43	Kizirlik	-	90	-	-	-		
44	Köşker	-	150	-	-	-		
45	Basmacılık	-	127,5	-	-	-		
46	Boyacılık	-	132,5	112,5	-	-		
47	Nalbantlık	-	155	-	162	-		
48	Lülecilik	-	125	-		-		
49	Muhzırlık	-	145	-		-		
50	Tımarından	-	1800	-	2700	-		
51	Çiftçilik	-	150	-	-	-		
52	Unculuk	-	-	120	-	-		
53	Çerçilik	-	-	75	-	-		

54	Bezzâzlık	-	-	425	9987	-	650	
55	Helvacılık	-	-	100	-	-	120	
56	Amelelik	-	-	-	440	-		
57	Tarakçılık	-	-	-	175	-		
58	Sıvacılık	-	-	-	275	-		
59	Tuzculuk	-	-	-	-	150		
60	Keçeçilik	-	-	-	-	-	90	
61	Bakırcılık	-	-	-	-	-	560	
62	Tellaklık	-	-	-	-	-	95	
63	Kalaycılık	-	-	-	-	-	155	
64	Ahz-u i'tâ	-	-	-	-	-	-	5287,5

Tablo 3.16. Mesleklerin Toplam Hâsılâtı ve Mahallelere Dağılımı-VI.

Tablodan da anlaşılacağı üzere mesleki gelirlerden en çok kazanç elde edilen 70 bin 413,5 kuruşla ticaret kalemidir. Başta bezzâzlık, pehbecilik, cehricilik, haffâflık gibi ürün ticaretiyle uğraşan meslekler gelmektedir. 38 bin 663,5 kuruşla onu ırgatlık izlemektedir. Tımarlı askere "*Altmış bir senesine mahsuben verilecek bedelât"* başlığında bulunan temettü ise 30 bin 600 kuruştur. Debbağlık, 27 bin 202,5 kuruşla gelir elde edilen bir başka meslektir. Terzi mesleğinde olanların toplam geliri 19 bin 328 kuruştur. Dikicilik mesleğinde olanların 15 bin 553,5 kuruş mesleki gelirleri vardır. Erbâb-ı ziraat olanlar ise 13 bin 442,5 kuruş kazanç elde etmişlerdir. Yine mûy-tâplıktan 10 bin 678 kuruş, cerr-i şevvalden ise 7 bin 701 kuruş mesleki kazanç elde edilmiştir. Hane reislerinin mesleki gelirleri ise toplam 391 bin 427 kuruştur.

3.4.2. Dükkânlar

Çorum kenti 19. yüzyılın ortalarına kadar 8000 ile 1000 nüfuslu, bölge ölçeğinden bakıldığında yakın çevresi için bir pazar yeri işlevi gören bir yerleşim merkezidir. Çorum'un nüfüsu az olmasına rağmen, hem kentsel nüfusa hem de etki alanı içindeki kırsal nüfusa hizmet sunması nedeniyle esnaf çarşıları zengin görünüşlüdür. Çorum, üretim faaliyetleri için ham madde darlığı çekmemiş ve pazarında bol miktarda tahıl satılmıştır. Bu dönemde kent, bütünüyle bir *"Türkmen kenti"* görünümündedir[508].

Çorum'da 16. yüzyılda kazzaz ve takkeci dükkânlarının sayısı 33, 21 haffâf (ayakkabıcı), 13 haddad (demirci), 10 bakkal, 6'ın üzerinde bezzâz, 4 sebbagin (boyacı), 2'şer adet nalbant, saraç ve kuyumcu dükkânları 1'er adet de ekmekçi ve börekçi gibi dükkânlar olmak üzere çarşılarda toplanmış toplam 98'in üstünde vakıf dükkânı bulunmaktadır[509]. Çorum temettüat defterinde ise dükkân sayıları ve hane reislerine getirdikleri kazanç şöyledir:

[508] Aktüre, *a.g.m.,* s. 133.
[509] Faraqhı, *a.g.m.,* s. 118.

Mahalle Adı **Dükkân Adı**	**Adet**	**Bedel-i İcâriye**	**Hasılat-ı Seneviyesi**	**Nısfi Hissesi**	**Kendi Mülkim**
Fatma Bacı					
Sûk-ı sultaniyede Dükkân Bâb	9	32	196	17,5	
Manav	1			0,5	1
Dülger	1	30			1
Debbağ	1			0,5	1
Duhancı	1			0,5	1
Hacı Recep					
Terzi	5	50			3
Dülger					
Semerci	1	30			
Debbağ	2	40		0,5	1
Dükkân	7	82,5		1	2
Saraç	2	10		1	1
Dikici	2	25			1
Boyahane	1				1
Bakkal	1				1
Medrese					
Bezzâz	1				1
Dükkân	2	158			
Terzi	2				2
Semerci	1	15			
Debbağ	7	37,5		1	6
Manav	1	25			
Yavru Turna					
Dikici	1				1
Berber	1				1
Dükkân	4	112			1
Çebni					
Terzi	2	55			
Debbağ	4	50			3
Leblebici	1				1
Çiftlik					
Dükkân	2	12			1
Kale					
Boyahane	3	25		1	2

Dükkân	1	15			
Gülalibey					
Dükkân	3			2	2
Ümid Halife					
Bezzâz	1				1
Debbağ	6	25		1,5	5
Dükkân	1	30			
Şeyhler					
Tuzcu	1				1
Semerci	1				1
Terzi	1	20			
Sofular					
Attar	1				1
Börekçi	1				1
Saraç	1				1
Dükkân	2	15			1
Kahvehane	1				
Dükkân (Hâlî muattal)					
Hacı Davud					
Dükkân	2	47			
Demirci	1				1
Dikici	1				1
Haffâf	1				1
Hacı Gevân					
Dikici	1	55			
Attar	1				1
Haffâf	1				1
Vakıf Dükkânı	4	100			
Debbağ	1	30			
Dükkân	1	15			
Çöplü					
Terzi	1	12,5			
Vakıf Dükkânı	3	18,5			
Debbağ	2			0,5	2
Tuzcu	1	26			
Hali Terzi	2				
Mûy-tâb	2	16		0,5	1
Saraç	2			1	2
Azâb Ahmed					
Mûy-tâb	2	45			
Terzi	5	50			2

Helvacı	1	15,5		0,5	
Helvacı	1	17,5		1	
Dükkân	2	40	155		
Duhancı	2	15		0,5	1
Debbağ	1	60			
Uncu	1	35			
Kahvehane	1	25		0,5	
Bezzâz	1				1
İsa Halife					
Dükkân	11	420		0,5	1
Boyahane	1	40		0,5	
Helvacı	1		40		
Manav	1	12,5		0,5	
Kahvehane	1	40			
Boyahane	2	65			
Attar	2	30			
Mûy-tâb	1	16			
Debbağ	2	25		0,5	1
Duhancı	1	30			
Çarkçı	1				
Saraçhane	1	16			
Karakeçili					
Kahvehane	1	37,5			
Terzi	6	12			4
Dikici	1				1
Berber	1				1
Dükkân	2	34		0,5	
Çiriş					
Debbağ	6	50		2	5
Dikici	10	22,5			
Dülger	1				1
Hali Terzi	1				
Bakırcı	1	32,5			
Demirci	1	12,5		0,5	
Pazar					
Bezzâz	1	50			
Terzi	1	30			
Manav	1				1
Tuzcu	1				1
Terzi ve Manav	5	200			
Sancakdâr					

Vakıf Dükkânı	1	16			
Dikici	1				1
Berber	1	35			
Bezzâz	1				1
Şarkiyân					
Demirci	1	45			
Kahvehane	1	175			
Boyahane	1	35			
Dükkân	1	36			
Bezzâz	1				1
Mûy-tâb	1				1
Penbeci	1				1
Duhancı	1				1
Narlıoğlu					
Attar	1	12,5			
Terzi	1	25			
Çakır					
Nalband	3	20			1
Kalaycı	1				1
Çömlekçi	1	75			
Dikici	1				1
Terzi	5	59			2
Mûy-tâb	1	12,5			
Bezzâz	1				1
Acel-i Ûlâ					
Vakıf Dükkânı	1	12,5			
Bezzâz	1			0,5	1
Haffâf	1				1
Debbağ	2				1
Helvacı	2	25		0,5	1
Mûy-tâb	1				1
Helvacı	1	45			
Bakırcı	1				1
Mûy-tâb	1	35			
Hacı İshâk					
Dükkân	2	15			1
Köşker Yani Çarkçı	1				1
Bezzâz	1				1
Debbağ	1				1
Haffâf	1				1
Debbağ	1			0,5	1

Cami-i Kebîr					
Kılınççı	1				1
Terzi	1	12,5			
Bezzâz	1				1
Penbeci	1				1
Dükkân	2	42,5			
Berber	1				
Mûy-tâb	1				1
Saraç	1				1
Attar ve bezzâz	1				1
Tepecik					
Nalband	1				1
Dikici	1	12,5			
Hacı Kemal					
Debbağ	2				2
Semerci	2			0,5	2
Bezzâz	3				3
Terzi	3	30			2
Asiyab	3	523		0,5	
Saraç	1				
Kahvehane	3	150		1	
Dülger	2				
Dükkân	1	25			
Dikici	2	15			
Mûy-tâb	1				
Dükkân	2	37		0,5	
Berber	1				1
Nân-ı azîz	1	70			
Hacı Yusuf					
Dükkân	1	25			
Boyahane	1				1
Helvacı	1				1
Terzi	2				2
Berber	3	47,5		1	
Demirci	2	45			1
Saraç	1	20			
Kahvehane	1	80			
Dükkân	1	20			
Dikici	1			0,5	1
Acel-i Sânî					

Terzi	1				1
Hacı Nasrullah					
Kahvehane	1	152			
Dikici	1				1
Keçeçi	2				2
Demirci	2				2
Berber	2	50			
Dükkân	1	40			
Manav	1	40			
Nurullah					
Semerci	1				1
Mûy-tâb	2	30			1
Terzi	1				1
Haffâfhanede Dükkân	1				1
Demirci	1	35			
Terzi (Hâlî)	3				
Uç					
Terzi	1				1
Bezzâz	2				2
Nalband	1				1
Mûy-tâb	1				1
Debbağ	2	55		0,5	
Kundistan					
Mûy-tâb	2				2
Haffâf ve debbağ	2				2
Debbağ	2				2
Terzi	1	12,5			
Dülger	1	20,5			
Burhan Kethüdâ					
Dükkân	12	132,5	45		2
Terzi Hali	1				
Vakıf Dükkân	3	55			
Eskici	6	44		0,5	4
Penbeci	1				1
Dükkân (Hâlî)	1				
Boyahane	1	60		0,5	
Ekmekci	1				1
Kahvehane	1	75			
Attar	1				1
Terzi	1				1
Sağrıcı					

Dükkân	6	131		0,5	
Terzi	7		20		7
Hallaç	1				1
Debbağhane	1	25		0,5	
Manav	2	42,5			
Mûy-tâb	1	30			
Vakıf Dükkânı	4	460			
Vakıf Boyahane	1	17,5			
Attar	1				1
Helvacı	2	30			1
Boyahane	1	20			
Haffâf	1	12,5			
Bezzâz	1				1
Debbağ	2	20			1
Kahvehane	1	75			
Karamançavuş					
Vakıf Dükkânı	1	660			
Vakıf Boyahane	1	17,5			
Debbağ	2	25			1
Mûy-tâb	1	30			
Tuzcu	1	12			
Oduncu	1				1
Ağpınar					
Haffâf	2	15			1
Boyahane	1				1
Debbağ	2				2
Mûy-tâb	2	20			1
Semerci	2			0,5	2
Manav	1	25			
Bezzâz	1				1
Emir Ahmed					
Dükkân	2	90			
Penbeci	1	25			
Berber	1	27,5			
Terzi	3	65			
Mûy-tâb	1	25			
Ekmekçi	2	66,5			
Saraç	1				1
Şeyh Eyyüb					
Haffâf	2	30			1
Vakıf Dükkânı	4	60			

Bezzâz	2				2
Dükkân	3	48			
Boyahane	2	60			1
Dikici	2	25			1
Terzi	2				2
Attar	1				1
Debbağ	1				1
Σ	**438**	**7517,5**	**456**	**45**	**187**

Tablo 3.17. Mahallelerdeki Dükkân Adedi ve Gelirleri

Çorum'da toplam 438 dükkân vardır. 5 terzi ve 1 dülger dükkânı olmak üzere toplam 6 dükkân *talibi olmadığından hâlî şeklinde* kaydedilmiştir. Genellikle 2 dükkânı olan hane reisi diğer dükkânını kiraya vermiştir veya Hacı Kemal Mahallesi'nde Hane 27'de ikamet eden *Semercioğlu Osman ve dâmâdı Hacı Ahmed'in* bir terzi dükkânı olup *"Dâmâdı mukim (oturuyor, işletiyor)"* şeklinde kayıt düşülmüştür. Hane reisleri sahip oldukları 187 dükkânı kendileri işletmekte olup yıllık gelirleri 465 kuruştur. 245 dükkân da kiraya verilmiş olup kiradan elde edilen kazanç 7517,5 kuruştur.

3.4.3. Âsiyab Gelirleri

Değirmenlerde başta buğday olmak üzere çeşitli tahıllar, su, yel ve kol kuvvetiyle öğütülmekteydi. Çorum'daki değirmenler ise su ile çalışmaktaydı[510]. Çorum temettüat defterinden faydalanmak suretiyle 69 adet âsiyab tespit edebilmekteyiz. Bunlardan bazıları defterde şöyle kayıtlıdır:

"Bâ-berât-ı şerif Akpınar Mahallesi'nin câmi'nin hitabetine meşrûta Çorum civarında bir göz âsiyâbdan senede bir buçuk mâh hissesi olduğu, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 52, 5. Çorum civarında bir göz âsiyâbdan senede üç buçuk mâh hissesi hâsılât-ı seneviyyesi: 70. Diğer mezkûre bir göz âsiyâbdan senede üç buçuk mâh hissesi. Mahalle-i mezkûr de âsiyâbdan nısf hissesi, bir seneden mütecâviz suyu kesilmiş olmağla mufassal kalemde olduğu. Acıpınar karyede bir göz âsiyâbdan rub' hissesi: 1, bedel-i icâriyye: 90. Hamdi karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi hâsılât-ı seneviyyesi: 97,5. Hamamlıçay karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi hâsılât-ı seneviyyesi: 97,5. Abdalbodu karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 65. Hamamlıçay karyesinde bir göç âsiyâbdan nısf-ı hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 97,5. Seyfe karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1 bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 150".

"Eskici karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 137,5. Paşa karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1 bedel-i icâriyye: 150. Gürcü karyesi nâm mahalde bir bâb âsiyâb: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 175. Gelhayr nâm karyede vaki' bir

[510] Korkmaz, *a.g.t.,* s. 308.

göz âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 155. Gürcü nâm karyede bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 112,5 sene 61: 125: 237,5. Gürcü nâm karyede bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 112,5, sene 61: 125: 237,5. Gürcü nâm karyede bir göz âsiyâb bâb: 1 hâsılât-ı seneviyyesi: 155. Deliler nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb:1 hâsılât-ı seneviyyesi: 155. Paşa nâm karyede bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneviyyesi: 55. Hamamlıçay karyesinde âsiyâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 290 bâ-berât-ı şerîf câmi'-i kebîrin şerbetliğine meşrût Rum karyesinde ve Yavi karyesinde âsiyâb bâb: 2, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 600".

"Muallim-i Sıbyana meşrût Saray karyesi civarında âsiyâb bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 280. Türkler karyesi nâm mahalde bir günâ âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 hâsılât-ı seneyiyyesi: 115. Ilıca nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi. ..... karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 75 sene 61: 90: 165. Çorum civarından bir göz âsiyâbdan senede bir mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 25. Sivas Eyaleti mülhakâtından Gelingiras kazasına tâbi' Eskiekin nâm karyede iki dönüm bağı ve bir dönüm cehrilik ve bir göz âsiyâb olduğuna şerh verildi. Eskici karyesi nâm mahalde âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 260. Babaoğlu karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 135 bir senede dört mâh düşer. Hamdi karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbtan rub' hissesi, hâsılâtı: 105. Üyük karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâb bâb: 1, min tarafillahi teala iki senedir suyu kat' olduğundan hâlî kaldığı. Abdâlbodu karyesinde bir göz âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 195, sene 61: 212: 407. Abdâlbodu karyesinde bir göz âsiyâbtan nısf-ı hissesi: 0,5 icâriye-i seneviyyesi: sene 60: 123 sene 61: 115: 238".

"Ferzend nâm mahalde âsiyâb bâb: 1, icâriye-i seneviyyesi: 240. Bozboğa karyesinde bir göz âsiyâbdan rub' hissesi, icâriye-i seneviyyesi: 45. Bir göz âsiyâbdan sekiz hisseden bir hissesi olduğu bedel-i icâriye: 20. Tarhan karyesinde âsiyâb bâb: 1, bedel-i câriye-i seneviyyesi: 80. Eşençay karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hissesi bâb: 0,5 icâriye-i seneviyyesi: 65. Ahi İlyas karyesinde âsiyâb bâb: 1, icâriye-i seneviyyesi: 235. İnalözü'nde bir göz âsiyâbdan nısf-ı hisesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 125. Çorum civarında bir göz âsiyâbdan bir senede üç mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 90. Yavi karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nıfs-ı hissesi: 0,5. Eşençay katyesinde bir göz âsiyâbdan on iki sehminde dört sehm nısf hissesi: 95 bedel-i icâriyye. Pembecik nâm mahalde bir göz nısf âsiyâb: 1, bedel-i icâriyye: 175. Mahall-i mezkûrda bir göz âsiyâb bâb: 1, Hikmetullah-ı teala üç senedir suyu kat olarak muattıl ve hâlî."

"Çorum civârında iki göz âsiyâbdab bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 590. Diğer bir göz âsiyâbdan bir senede üç buçuk mâh hissesi bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 150. Sivas Eyaleti mülhakâtından Gelingiras kasabasına tâbi' Yenice nâm bir bâb âsiyâbdan nısf hissesi olduğu. Eşençay karyesinde bir bab âsiyâbdan rub' hissesi: bedel-i icâriyye: 95. Tarhan karyesi nâm mahalde iki göz âsiyâb bâb: 1, bedel-i icâriyye: 250. Tarhan karyesi'nde bir göz âsiyâb'dan nısf hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 180. Çorum civârında bir göz âsiyâbdan bir senede üç mâh hâsılatı hâsılât-ı seneviyyesi: Sene 60: 105, sene 61: 75: 180. Çorum civarında bir göz âsiyâbdan senede bir buçuk mâh hâsılâtı, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 45 sene 61:35: 80. Çanacık nâm mahalde bir göz âsiyâbdan dört mâh hâsılatı bâb: 1 bedel-i icâriyye: 67.5. Çorum civârında bir göz âsiyâbdan sülüs hissede mahsusası olduğu bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 75. Ağcakaya nâm mahalde bir göz âsiyâbdan sülüsân hissesi bâb: 1, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 80".

Çorum civârında karyesinde bir göz âsiyâbdan nısf hissesi bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: Sene 60: 60 sene 61: 00: 60. Vakf-ı mezbûrun bir göz âsiyâbdan mütevellisinin hissesi, bedel-i icâriyye: 18. Çorum civârında iki göz âsiyâbdan rub' hissesi bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 175 sene 61: 115: 290. Çorum civârında iki göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 175, sene 61: 215: 390. Çorum civârında iki göz âsiyâbdan bir senede dört mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 575 sene 61: 655: 1230. İki göz âsiyâbdan bir senede dört mâh hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: sene 60: 575 sene 61: 655: 1230. Mahall-i mezkûrda bir göz âsiyâbdan dört mâh hissesi vârında bir göz âsiyâbdan bir senede dört buçuk mâh hissesi, bedel-i icâriyye: 235. Mahall-i mezkûrda bir göz âsiyâbdan dört mâh hissesi. Sivas eyaleti mülhakâtından Mecidözü kazasına tâbi' İbik nâm karyede vaki' bir göz âsiyâb ve bir kıt'a bağı ve yiğirmi re's koyunu olduğu".

"Yavi karyesi nâm mahalde bir göz âsiyâbdan nısf hissesi, bedel-i icâriye-i seneviyyesi: 155. Bozboğa karyesinde bir göz âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 90. Tercan nâm mahalde âsiyâb bâb: 1, hâsılât-ı seneviyyesi: 250. Yaydiğin nâm mahalde iki göz âsiyâbdan rub' hissesi, hâsılât-ı seneviyyesi: 350".

69 değirmenin kaç göz olduğunu, hasılat-ı seneviyesini ve bedel-i icariyesini de tespit edebilmekteyiz. Ayrıca kimin ne kadar hissesi olduğunu ve kaç ay işlettiğini de ortaya koyabilmekteyiz. Çorum şehrinde 59 adet bir göz ve 6 adet iki göz değirmen vardır. Kiraya verilen değirmenlerden elde edilen kazanç 3191,5 kuruşken, kendileri işletenler ise 7242,5 kuruş yıllık gelir elde etmişlerdir. Değirmencilikten en çok yıllık gelir eden ise 1230 kuruş gelirle Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde Hane 8'de ikamet eden Hayrihaliloğlu Hacı Osman'dır.

3.4.4. Senelik Temettüat (Yıllık Gelir)

Temettüat defterlerinde, son hane tahrir edildikten sonra mahallenin yıllık kazancı ve ödeyeceği vergi miktarı, Sancakdâr Mahallesi örneğinde olduğu gibi *"İcmâl temettüat: 4703 kuruş, icmâl vergisi: 1725 kuruş"* şeklinde yıllık gelirin ve verginin yekûnu tespit edilir.

Kişinin yıllık gelirini varsa sahip olduğu emlak, arazi, hayvan ve mesleğinden elde ettiği kazanç oluşturmaktadır. Kişinin malları yazıldıktan sonra *"Muma-ileyhin Tahminen Bir Senede Temettüâtı Kuruş"* ya da *"Merkûmun Mecmû'undan Bir Senede Tahminen Temettüâtı Kuruş"* başlığı altında kişinin toplam kazancı yazılmaktadır.

İsa Halife Mahallesi'nde Hane 1'de ikamet eden Müteveffa Müftü Hilmi Efendi'nin mahdumu Ebu Bekir Said Efendi'nin ve Biraderi Münib Efendi'nin toplam kazancı 15 bin olup, bu dönemde Çorum'un en zengini diyebiliriz. Yine Sofular Mahallesi'nde Hane 1'de yaşayan, Karskadısızâde Müteveffa Emin Ağa'nın mahdumu Sabî Mehmed Ağa'nın 9000 kuruş geliri vardır. Karakeçili Mahallesi'nde Müdür-i Sâbık Kadifezâde Hacı Mehmed Ağa'nın yıllık geliri toplam 7918,5 kuruştur. Şarkiyân Mahallesi'nde Hane 1'de olan, Ziraat Müdürü Hacı Abdurrahmanzâde Hacı Osman Ağa'nın ise yıllık 3380 kuruş geliri mevcuttur. Görüldüğü üzere genelde yüksek gelir elde edenler Hane 1'de kayıtlıdır.

Hacı Nasrullah Mahallesi'nde Hane 33 Numara 33'te yaşayan Alâybeyoğlu Mehmet Ağa'nın 2610 kuruştur. Uç Mahallesi'nde Hane 53'te ikamet eden Bezginoğlu Hacı Ahmed ve

Karındaşı Hacı Mustafa'nın yıllık geliri 1470 kuruştur. Azâb Ahmed Mahallesi'nde Hane 43'te yaşayan, Kürtoğlu Ali Ağa'nın geliri 1200 kuruştur. Hacı Nasrullah Mahallesi'nde Hane 34'te ikamet Ömerbeyoğlu Osman Bey'in kazancı 1072 kuruştur. Bunun gibi örnekleri çoğaltabiliriz. Mahallelerin toplam gelirini ise aşağıdaki tabloda inceleyeceğiz.

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Senelik Temettüatı	Hane Başına Düşen Temettüat
1	Hacı Recep	**114**	26247	230,23
2	Çiriş	**24**	9922,5	413,43
3	Pazar	**17**	5210,5	306,5
4	Pûşîyân	**28**	3390,5	121,08
5	Medrese	**29**	8262,5	284,91
6	Yavru Turna	**54**	14877,5	275,50
7	Şeyhler	**46**	9969,5	216,72
8	Fatma Bacı	**28**	6930	247,5
9	Nurullah	**75**	18262,5	243,5
10	İsa Halife	**79**	29307	370,97
11	Çöplü	**35**	9005,5	257,3
12	Gülabibey	**32**	7526,5	235,20
13	Azâb Ahmed	**46**	15901,5	345,68
14	Ümid Halife	**34**	11337	333,44
15	Sancakdâr	**22**	4703	213,77
16	Çebni	**22**	6694	304,27
17	Hacı Gevân	**42**	10490	249,76
18	Karakeçili	**45**	22811,5	506,92
19	Çiftlik	**28**	9772,5	349,01
20	Sağrıcı	**80**	30695	383,68
21	Çakır	**47**	13290,5	282,77
22	Cami-i Kebîr	**40**	11877	296,92
23	Uç	**70**	18707,5	267,25
24	Hacı Nasrullah	**47**	14614,5	310,94
25	Şarkiyân	**12**	8908	742,33

26	Tepecik	**52**	12050,5	231,74
27	Hacı Davud	**43**	11369,5	264,40
28	Hacı Nurullah	**8**	2162	270,25
29	Narlıoğlu	**34**	6124	180,11
30	Emir Ahmed	**74**	17026	230,08
31	Şeyh Eyyüb	**68**	29488,5	433,65
32	Acel-i Sânî	**59**	13758,5	233,19
33	Karamançavuş	**91**	21919	240,86
34	Ağpınar	**68**	15553,5	228,72
35	Kale	**22**	12532	569,63
36	Hacı İshâk	**36**	9463	262,86
37	Burhan Kethüdâ	**160**	46947	293,41
38	Hacı Yusuf	**35**	13125,5	375,01
39	Hacı Kemal	**55**	27163	493,87
40	Kundistan	**22**	6315,5	287,06
41	Acel-i Ûlâ	**49**	10666	217,67
42	Sofular	**26**	22673	872,03
Σ		**1998**	**607050**	**303,82**

Tablo 3.18. Mahallelerin Senelik Temettüatı

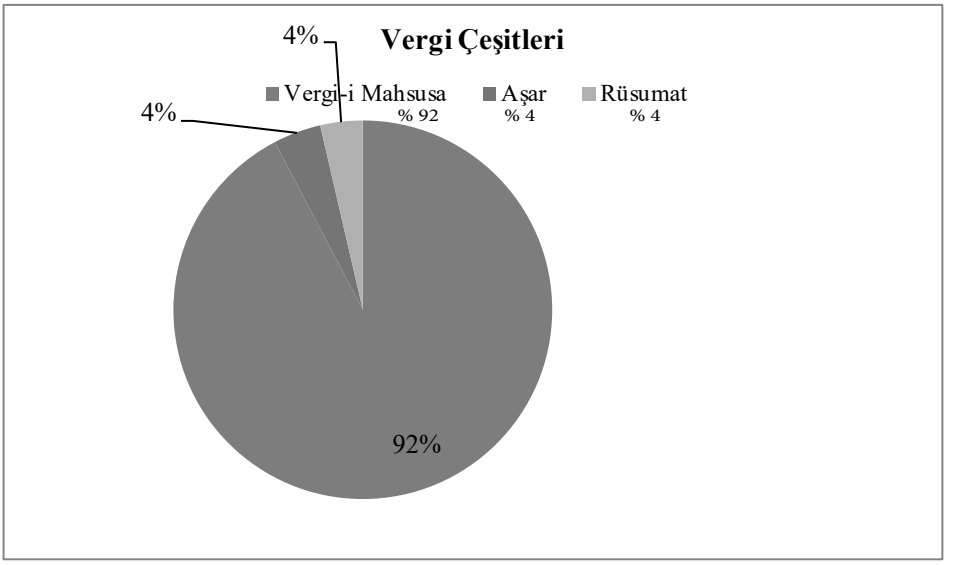
Çorum şehrinde, 1844-1845 yılında 1998 haneli 42 mahalledeki hane reislerinin toplam geliri 607 bin 50 kuruştur. En fazla gelire sahip mahalle 46 bin 947 kuruşla Burhan Kethüda Mahallesi'dir. Burada Burhan Kethüda Mahallesi'nin 160 haneli olması ve Çorum'un en kalabalık mahallesi olması da unutulmamalıdır. Hane reislerinin en az gelir elde ettiği mahalle ise Hacı Nasrullah Mahallesi'dir. Yine bura da nüfus yoğunluğu en az olan mahalledir. Hane başına en fazla gelir ise ortalama 872,03 kuruş ile Sofular Mahallesi'ne aittir. Hane başına düşen gelirin en az olduğu yer ise, ortalama 114 kuruş ile Pûşîyân Mahallesi'dir. Pûşîyân Mahallesi'ndeki 28 hanenin tamamının dilenci olduğu ve yük ve binek hayvanlarından gayrı herhangi bir hayvan, ev ve arazisi olmayan kişilerden müteşekkildir. Sadece merkep, katır, bargir gibi yük ve binek hayvanlarına sahip olması hasebiyle mahallenin büyük ihtimalle kıpti olabileceğini söylemek mümkündür.

3.5. ÇORUM MERKEZ KAZASINA AİT VERGİ MİKTARI VE VERGİ TÜRLERİ

Vergileme, sanayi öncesi ekonomilerde gelir dağılımının temel mekanizmalarından birisidir. Bu sebeple, gelirlerin vergiden sonra kişiler ve gruplar arasında dağılımı, bu kişi ve grupların vergi yüküne bağlı olarak değişmesi, kaçınılmazdır[511].

Tanzimat döneminde ise Osmanlı idarecileri devletin gerek idaresinin gerek toprak bütünlüğünün sağlanmasının merkezi devletin güçlenmesine bağlı olduğunu, bunun için ise yeterli ve sağlam bir mali tabanın oluşturulmasının zorunlu olduğunu düşünüyorlardı. Bu sebeple mali sorunların çözümlenmesini, idari reformların başarıya ulaşmasının temel şartı olarak görüyorlardı. Bunun için Tanzimat döneminin ilk yılları mali yönetimin yeniden teşekkül edilmesi gayretiyle geçmiştir. Tanzimat döneminde mali yönetimin yeniden şekillenmesi yönünde atılan en önemli adım şüphesiz Maliye Nezareti'nin bütün mali işleri düzenleyen ve denetleyen bir nezaret olarak kurulmasıdır.

Tanzimat döneminin en önemli gelir kalemleri; vergi, cizye, aşar, gümrük gelirleri ve ağnam resmidir. Tanzimat'ın vergi açısından getirdiği önemli yenilik birçok kalem altında alınan ve oldukça karmaşık olan vergi sistemini oldukça basit ve sade bir şekil kazandırmasıdır. Tüm vergiler ilga edilerek tek bir vergi, *"virgü"* adı altında alınması kararlaştırılmıştır. Bu yeni verginin miktarı, Maliye Nezareti tarafından sadece liva düzeyinde belirlenmekteydi. Her livada bu miktar evvelde kazalar, akabinde de mahalle ve köyler arasında paylaştırılmaktaydı. Böylece mahalle ve köy düzeyinde belirlenen vergi miktarı, daha sonra haneler arasında *kudret servetine göre ve temettüne göre komşuca* paylaşılmaktaydı[512]. Çorum temettüat *defterlerinden a'şâr, vergi-i mahsûsa* ve *rüsûmât* olarak vergi başlığı altında alınan (adet-i ağnam, bağ dönümü, resm-i kovan ve rüsum-ı keçi) toplam 3 kalem vergi türü bulunmakta olup dağılımı şöyledir.

Şekil 3.11. 1844-1845 Temettüatlarına Göre Çorum Merkez Kazasında Vergi Çeşitlerinin Dağılımı

[511] Tevfik Güran, "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Ömer Lütfi Barkan'a Armağna Özel Sayısı,* C. 41, S. 1-4, 1985, s. 316-317.
[512] Tevfik Güran, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 60. Yıl Özel Sayısı,* C. 49, 1998, s. 79-81.

Çorum temettüat defterlerine göre; vergi-i mahsusadan 208 bin 84,5 kuruş, aşar vergisinden 9 bin 187 kuruş ve rüsumat vergisinden ise 8 bin 156 kuruş olmak üzere, vergilerin toplamı 225 bin 481,75 kuruşa tekabül etmektedir.

3.5.1. Vergi-i Mahsusa

1845 (H.1261) yılında yapılan tahrirler halkın senelik kazancını ve devlete, köy ve mahallece, yani ancemaatin verdiği verginin tespiti amacına yöneliktir. Zaten ancematin adı altında alınan verginin halk arasında adaletsiz bir şekilde dağıtıldığı ve toplandığı şeklinde kayda değer şikâyetler de vardı. Bunları tespit etmek arzusuyla yapılan tahrir çalışmaları sırasında tutulan temettüat defterlerinin, her bir hane için ayrı ayrı şekilde ayrılan kısımlarda, hane reislerinin senelik gelirleri belirtmekle birlikte, sağ üst köşesinde hane reisinin vergi-i mahsusası yazılmıştır.

Çorum temettüat defterlerinde de hane reislerinin ödemekle mükellef olduğu vergiler her hane kaydının üst kısmında dikine yazılmıştır. Fatma Bacı Mahallesi'nde Hane 1 Numara 1'de ikamet eden Zilekadısızâde İbrahim Efendi'nin vergi-i mahsusası *"Altmış senesine mahsûben bir senede verdiği: 40 kuruş",* aynı mahallede Hane 2 Numara 2'de ikamet eden Aliçelebioğlu Sungurlulu Bekir'in vergi-i mahsusası *"Beher sene vergisi: 70 kuruş"* şeklinde kaydedilmiştir. Bazı hanelerde sadece *"vergisi"* gibi vergi-i mahsusa vergisi farklı şekillerde kaydedilmiştir. Bu usulle halkın geliriyle, verdiği vergi arasındaki oranda adaletsizlik olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yapılan tahrir çalışmaları neticesinde gerçekten de hane başından alınan vergi-i mahsusanın toplanmasında adaletsizliklerin olduğu söyleyebiliriz. Yıllık gelirlerinin %1,5'tan %55'e kadar değişen oranlarda vergi veren hane reislerinin olduğu tespit edilmiştir[513]. Araştırmamızın konusu olan Çorum temettüat defterlerinde de yer yer vergi dağılımındaki adaletsizliği görebilmekteyiz. Aynı senelik gelire sahip 2 kişiden birbirinden farklı vergi-i mahsusa alınmıştır. Ayrıca bazen yüksek geliri olan bir kişiden az bir miktar vergi alınırken, daha az gelirli bir haneden hemen hemen kazancın yarısı kadar vergi talep edilmiştir.

İsa Halife Mahallesi'nde Hane 21'de ikamet edip odunculuk mesleğiyle uğraşan Bıyıkoğlu Ali'nin yıllık geliri 135 kuruş olup sadece bir adet erkek merkebi bulunmaktadır. Bıyıkoğlu Ali'den talep edilen vergi-i mahsusa miktarı 30 kuruştur. Bıyıkoğlu Ali'nin kazancının yüzde 22, 22'si vergi-i mahsusa olarak talep edilmiştir. Narlıoğlu Mahallesi'nde Hane 10 Numara 10'da ikamet eden ve Bıyıkoğlu Ali'nin yaptığı odunculuk mesleğini icra edip, 115 kuruşluk senelik geliri haricinde herhangi bir ev, arazi ve temettüatı olmayan Hacıalioğlu Satılmış'tan da talep edilen vergi-i mahsusa miktarı 40 kuruş olup, kazancının yüzde 34,78 talep edilmiştir. Bu gibi örneklerin sayısı oldukça fazladır.

İkinci bölümde "Çorum Merkez Kazasının Genel Nüfus Yapısı" başlığı altında, Çorum temettüat defteri ile nüfus defteri arasındaki, nüfus farkını incelerken değindiğimiz gibi bu gibi farkların oluşmasında, vergi vermemek ve deftere kaydolmamak için muhassıl gelmeden önce hane reislerinin firar etmesi, eksik mal bildiriminde bulunulması gibi halktan kaynaklanan sorunlar

[513] Tozduman, a.g.t., s.97.

olabileceği gibi tahrir eden devlet görevlisinin de rüşvet alıp yolsuzluk yapması da kuvvetli ihtimaller arasındadır[514].

Tespitlerimize göre, vergi-i mahsusa ile Çorum mahallelerinde ikamet eden hane reislerinin büyük bir çoğunluğundan, senelik kazancının yaklaşık 1/3'i talep edilmiştir.

Hane halkının mesleğinden kazancının ise yaklaşık yüzde 40'ı vergi-i mahsusa marifetiyle istenilmektedir. Çorum mahallelerindeki hane reislerinden talep edilen vergi-i mahsusa oranı toplam 208 bin 84,5 kuruş olup mahallelere dağılımı şöyledir:

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Verg-i Mahsûsa (Kuruş)	Tahsil Edilemeyen (Kuruş)	Hane Başına Düşen (Kuruş)
1	Hacı Recep	**114**	9787,5	922,5	77,76
2	Çiriş	**24**	2770	65	112,70
3	Pazar	**17**	2005	500	88,52
4	Pûşîyân	**28**	733,5	-	26,19
5	Medrese	**29**	2663	327,5	80,53
6	Yavru Turna	**54**	5500	170	98,70
7	Şeyhler	**46**	3538	535	65,28
8	Fatma Bacı	**28**	2667,5	152,5	89,82
9	Nurullah	**75**	7735	1477,5	83,43
10	İsa Halife	**79**	4674,5	195	56,70
11	Çöplü	**35**	3370	155	91,85
12	Gülabibey	**32**	3030	905	66,40
13	Azâb Ahmed	**46**	5642	160	119,17
14	Ümid Halife	**34**	2605	475	62,64
15	Sancakdâr	**22**	1730	55	76,13
16	Çebni	**22**	1850	30	82,72
17	Hacı Gevân	**42**	3631	435	76,09
18	Karakeçili	**45**	4025	375	81,11
19	Çiftlik	**28**	3642	264,5	120,62
20	Sağrıcı	**80**	8660	572,5	101,09

[514] Geniş bilgi için bk. 2. Bölümde yer alan "Çorum Merkez Kazasının Genel Nüfus Yapısı".

21	Çakır	**47**	5145	865	91,25
22	Cami-i Kebîr	**40**	4043	175	96,7
23	Uç	**70**	6810	775	86,21
24	Hacı Nasrullah	**47**	3057	255	59,61
25	Şarkiyân	**12**	2970	235	227,91
26	Tepecik	**52**	3233,5	518	52,22
27	Hacı Davud	**43**	3842,5	385	80,40
28	Hacı Nurullah	**8**	635	62,5	71,56
29	Narlıoğlu	**34**	2110	360	5147
30	Emir Ahmed	**74**	5011,5	545	60,35
31	Şeyh Eyyüb	**68**	9940	375	140,66
32	Acel-i Sânî	**59**	5079,5	245	81,94
33	Karamançavuş	**91**	8273	655	83,71
34	Ağpınar	**68**	6465	692,5	84,88
35	Kale	**22**	1760	10	79,54
36	Hacı İshâk	**36**	3772	430	92,83
37	Burhan Kethüdâ	**160**	16170,5	1790	89,87
38	Hacı Yusuf	**35**	4175	197,5	113,64
39	Hacı Kemal	**55**	27163	494	484,89
40	Kundistan	**22**	1275	190	49,31
41	Acel-i Ûlâ	**49**	3745	200	72,34
42	Sofular	**26**	3150	910	86,15
Σ		**1998**	**208084,5**	**18136,5**	**Ort. 95,06**

Tablo 3.19. Mahallelerin Vergi-i Mahsusa Dağılımı

Tablodan da anlaşılacağı üzere 18 bin 136,5 (yüzde 8,71) kuruş vergi tahsil edilememiştir. Hacı Yusuf Mahallesi'nde hane 9'da ikamet eden *Kelhimmetoğlu Osman'*ın "*Beher sene vergisi: 95 guruş, çend senedir nısf-ı nâ-tahsîl"* veya aynı mahallede hane 35'te ikamet eden *Müteveffâ Hacıabbasoğlu Mustafa'nın yetimi Mehmed'in "Beher sene vergisi: 60 guruş çend senedir nâ-tahsîl, sabî merkûmun emlâk vesa'ir temettüâtı olmadığından başka kendisi dahi mekteb-nişîn olmağla ahali-, mahallenin sadakasıyla geçinmekte olduğu"* şeklinde olduğu gibi vergisini veremeyen kişilerin yanına not düşülmüş olup ,vergisinin ne kadarının alınamadığı belirtilmiştir.

Ayrıca, *"Merkûmun sahip olduğu hanesinden ma-ada hiçbir nesnesi olmayıp alil-i vücud olduğundan ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden*

ma-ada hiçbir nesnesi olmayıp gözleri dahi a'mâ olduğundan ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûm müsinn-i ihtiyar ve gözleri a'mâ olduğundan kesb-i kardan hali olmadığından ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûm çend senedir meflûc olub ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden gayrı emlâk ve arâzi olmayıp merkûm müsinn-i ihtiyar olduğundan şunun bunun sadakasıyla geçinmekte olduğuna şerh verildi. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden gayrı bir günâ emlâk ve sâire olmayıp bilâ-ücret mahelle-i mezbûrun kiziri olmağla ashâb-ı hayrâtın sadakasıyla geçinmekte olduğu şerh verildi. Merkûmlar efkâr-ı fukaradan olup irâddan âciz olduklarından sâil misillü şunun bunun sadakasıyla geçinmekte olduğu. Merkûmun sâkin olduğu hânesinden mâ-ada bir nesnesi olmayıp i'âne ile geçinmekte olduğu. Merkûmun gözleri alil olup başka emlâka da'ir bir şey olmayıp ashâb-ı hayrâtın i'ânesiyle geçinmekte olduğu. Merkûmun emlâka dâ'ir hiçbir nesnesi olmayıp şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte olduğu" şeklinde olduğu gibi hane reisinden neden vergi alınmadığı ve hâli hakkında da ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmiştir.

Vergiden muaf olan ise sadece 3 hane reisi olup bunlar; Çiftlik Mahallesi'nde ikamet eden Mahalle-i Mezbûrun İmâmı Kılyusufoğlu Emrullah Efendi, Karakeçili Mahallesi'nde yaşayan Yunusefendioğlu Kereb (mesleği: dikici çırağı ve mahalle-i mezbûrun kiziri) ve İsa Halife Mahallesi'nde olan Sagîr Hacıoğlu Sabî Mustafa'dır (mesleği: talebe-i ulûmdan bâ-berât-ı şerîf mahalle-i mezbûrun imâmı'dır.). Bu kişilerin vergi-i mahsusa kalemine *mu'af idüğü* veya *vergisi mu'af* şeklinde kayıtları düşülmüştür. Bu üç kişi kamu hizmetlerinden dolayı vergiden muaf tutulmuştur.

3.5.2. Aşar Vergisi

Osmanlı toprak sisteminde tahıl üretimi yapılan yerler genellikle mirî arazi statüsünde olup, tımarlara bölünmüş durumdadır. Genellikle öşür adı altında toplanan vergiler zirai vergiler olup, 1/5'den (humus) 1/10'e (öşür)[515] kadar değişen çeşitli oranlarda ortaya çıkmaktadır[516]. Ancak Tanzimat'ın ilanından sonra 18 Nisan 1840 (H. 15 Safer 1256) tarihli bir ilmühaberle genel olarak bütün mahsullerden 1/10 oranında vergi alınması kararlaştırılmıştır[517].

Çorum temettüat defterinde, aşar vergisi; arpa, buğday, aşılı cehri öşrü ve yabani cehri öşrüden alınmaktadır.

[515] Öşür kelimesinin çoğulu a'şâr olup mahsullerden alınan onda birler anlamına gelmektedir (Devellioğlu, *a.g.e.,* s. 51).
[516] Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", *DİA,* C. 34, TDV, Ankara 2008, s.100-101.
[517] Tozduman, *a.g.t.,* s. 102.

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Aşlı Cehri Öşrü (Kuruş)	Yabani Cehri Öşrü (Kuruş)	Buğday Öşrü	Arpa Öşrü (Kuruş)	Toplam Tahsil Edilen Vergi
1	Hacı Recep	**114**	432	-	-	-	432
2	Çiriş	**24**	41,5	7,5	-	-	49
3	Pazar	**17**	67	-	-	-	67
4	Pûşîyân	**28**	-	-	-	-	-
5	Medrese	**29**	36,5	-	-	-	36,5
6	Yavru Turna	**54**	368,5	-	25	15	408,5
7	Şeyhler	**46**	30,5	10,5	15	7,5	63,5
8	Fatma Bacı	**28**	32,5	-	2,5	5	40
9	Nurullah	**75**	42,5	3	22,5	5	73
10	İsa Halife	**79**	202,5	19	150	80	451,5
11	Çöplü	**35**	24,5	-	-	-	24,5
12	Gülabibey	**32**	44,5	-	50	23	117,5
13	Azâb Ahmed	**46**	84,5	-	25	13,5	123
14	Ümid Halife	**34**	29,5	-	20	10	59,5
15	Sancakdâr	**22**	47,5	16	-	-	63,5
16	Çebni	**22**	7,5	9,5	80	50	147
17	Hacı Gevân	**42**	126	24	-	-	150
18	Karakeçili	**45**	408,5	10	150	145	713,5
19	Çiftlik	**28**	30	30	25	18,5	103,5
20	Sağrıcı	**80**	345	20	70	35	470
21	Çakır	**47**	158	-	20	9	187
22	Cami-i Kebîr	**40**	66,5	-	-	-	66,5
23	Uç	**70**	254	28	-	-	282
24	Hacı Nasrullah	**47**	272,5	-	-	-	272,5
25	Şarkıyân	**12**	102	-	-	-	102
26	Tepecik	**52**	187,5	-	37,5	25	250
27	Hacı Davud	**43**	202,5	131	-	-	333,5
28	Hacı Nurullah	**8**	-	-	26	42,75	68,75
29	Narlıoğlu	**34**	23	-	40	14,5	77,5
30	Emir Ahmed	**74**	520	27,5	10	5	562,5
31	Şeyh Eyyüb	**68**	443,5	8	-	-	451,5
32	Acel-i Sânî	**59**	333,5	-	54	10	397,5
33	Karamançavuş	**91**	55,5	-	73,5	44,5	173,5
34	Ağpınar	**68**	174	23,5	118	39,25	354,75
35	Kale	**22**	44	-	-	-	44
36	Hacı İshâk	**36**	26,5	-	40	10	76,5
37	Burhan Kethüdâ	**160**	632	10,5	212,2	88,75	943,5
38	Hacı Yusuf	**35**	149,5	-	-	-	149,5

39	Hacı Kemal	**55**	145,5	-	12,5	10	168
40	Kundistan	**22**	45,5	3	-	-	48,5
41	Acel-i Ûlâ	**49**	103,5	4,5	-	-	108
42	Sofular	**26**	196,5	-	160	120	476,5
Σ		**1998**	**6536,5**	**385,5**	**1438,**	**826,25**	**9187**

Tablo 3.20. Aşar Vergisi Dağılımı

Çorum şehrinde toplam 9 bin 187 kuruş aşar vergisi tahsis edilmektedir. En çok vergi alınan ürün ise 6536,5 kuruşla aşılı cehri öşrüdür. En az ise 385,5 kuruşla yabani cehri öşrüdür. Hane başı ortalama 4,5 kuruş aşar vergisi düşmektedir.

3.5.3. Rüsumat Olarak Alınan

3.5.3.1. Adet-i Ağnam, Rüsum-ı Keçi, Resm-i Kovan ve Bağ Dönümü

Bu eserin konusu olan temettüat defterinde koyun, keçi, arı kovanı ve bağ dönüm vergileri *"Rüsumat Olarak Alınan"* vergiler başlığı altında alındığı için hepsini bir arada incelemeyi uygun bulduk.

Ağnam, koyunlar demek olup *ganemin* çoğuludur[518]. Ağnam vergisi, 1630 yılında IV. Murat Devri'nde konulmuştur[519]. Bazı kanunnamelerde bu vergi türü için *resm-i ganem* ve *koyun resmi* denmektedir. Adet-i ağnam sadece koyunlardan alınan bir vergi türü olmayıp birçok kanunnamede koyun ile beraber, keçiden de bu kalemde vergi alınmıştır. Ağnam vergisi hesaplanırken, kuzulu koyun kuzusuyla beraber, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılırdı. Yani yavrularından ayrıca vergi alınmazdı. Ağnam vergisi yerliden alınan, yörükten alınan, eşkincilerden alınan ve yüzdeciden alınan olmak üzere birkaç çeşit olup her birinden farklı miktarda ağnam resmi alınırdı[520]. Çorum temettüat defterlerinde *"Rüsûmât Olarak Verdiği"* başlığı altında alınan vergi türleri ve miktarı şöyledir:

S. No	**Mahalle Adı**	**Bağ**	**Ağnâm**	**Keçi**	**Kovan**
1	Hacı Recep	201	83		
2	Çiriş	48,5	25,5		
3	Pazar	18	19		
4	Pûşîyân	-	-		
5	Medrese	87,5	14,5		
6	Yavru Turna	196,5	27,5	3	

[518] Ayverdi, *a.g.e.,* s. 20.
[519] Korkmaz, *a.g.t.,* s. 322.
[520] Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 5, S. 5, 1947, s. 485-486.

7	Şeyhler	236,5	5,5		
8	Fatma Bacı	101,5	22		
9	Nurullah	535,5	10,5		
10	İsa Halife	435,5	64,5		
11	Çöplü	94	14,5		
12	Gülabibey	35,5	19,5		
13	Azâb Ahmed	186	32,5		2,5
14	Ümid Halife	66,5	8,5		
15	Sancakdâr	73	20,5		
16	Çebni	61	-		
17	Hacı Gevân	61	8		
18	Karakeçili	121	56,5		
19	Çiftlik	241	21,5		
20	Sağrıcı	239,5	86		
21	Çakır	83	16		
22	Cami-i Kebîr	72,5	12,5		
23	Uç	192,5	59		
24	Hacı Nasrullah	163,5	34,5		5
25	Şarkiyân	37	18		
26	Tepecik	89	17,5		
27	Hacı Davud	112	14,5		
28	Hacı Nurullah	14	-		
29	Narlıoğlu	50	15,5		
30	Emir Ahmed	164	6		
31	Şeyh Eyyüb	203	126		
32	Acel-i Sânî	118	54,5		
33	Karamançavuş	805	25,5		
34	Ağpınar	368,5	51,5		
35	Kale	55	7	1,5	
36	Hacı İshâk	177	10,5		
37	Burhan Kethüdâ	386,5	111		
38	Hacı Yusuf	190	64		
39	Hacı Kemal	157,5	101		
40	Kundistan	36,5	1		
41	Acel-i Ûlâ	189	13,5		
42	Sofular	68,5	74,5		
Σ		**6771**	**1373**	**4,5**	**7,5**

Tablo 3.21. Rüsumat Olarak Alınan Vergi Türleri

"*Rüsûmât Olarak Verdiği"* başlığı altında toplam 8156 kuruş vergi tahsis edilmiştir. Kovan resmi, kanunnamelerde *"Resmi kivare, zenbur resmi, öşr-i asel*, *öşr-i petek"* diye de geçmektedir. Halkın elinde bulunan arı kovanlarının mahsulünden alınmaktadır. Bu mahsulün tahsili, bazı yerlerde bal bazı yerlerde de para olarak değişmektedir. Eğer halk, kovanlarını arılarını otlatmak amacıyla başka tımar arazisine götürürse, bu takdirde defterde kayıtlı verginin yarısını kovan sahibinin kayıtlı olduğu tımar sahibine verirdi. Anadolu'da bağ vergisi, esas mahsulün öşrü olup daha sonraları bazı yerlerde haraç bağlanmıştır. Bağ vergisinin alınma zamanı ise hemen hemen tüm Osmanlı topraklarında bağ bozumundadır (eylül sonlarında, üzüm yaşına girdiğinde)[521].

3.5.4.Çorum Şehrinin Toplam Vergi Miktarı

Çorum temettüat defterlerinde, bir mahalledeki tüm hane reisleri tahrir edildikten sonra, icmâl vergisi (yekûnu) hesaplanırdı. Buna göre 42 mahallenin toplam vergisi 200 bin 602 kuruş olup hane başına 100,40 kuruş düşmektedir. Toplam verginin mahallelere dağılımı ise şöyledir:

S. No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Vergi (Kuruş)	Hane Başına Düşen (Kuruş)
1	Hacı Recep	**114**	10106	88,64
2	Çiriş	**24**	3475	144,79
3	Pazar	**17**	2080	122,35
4	Pûşîyân	**28**	808,5	28,87
5	Medrese	**29**	3115	107,41
6	Yavru Turna	**54**	4695	86,94
7	Şeyhler	**46**	3524	76,60
8	Fatma Bacı	**28**	2762,5	98,66
9	Nurullah	**75**	7880	105,06
10	İsa Halife	**79**	4720	59,74
11	Çöplü	**35**	3290	94
12	Gülabibey	**32**	3130	97,81
13	Azâb Ahmed	**46**	5822	126,56
14	Ümid Halife	**34**	2930	86,17
15	Sancakdâr	**22**	1725	78,40
16	Çebni	**22**	2240	101,81
17	Hacı Gevân	**42**	3916	93,23
18	Karakeçili	**45**	4330	96,22
19	Çiftlik	**28**	3669	131,03
20	Sağrıcı	**80**	9270	115,87

[521] Çağatay, *a.g.m.,* 488-509.

21	Çakır	**47**	5300	112,76
22	Cami-i Kebîr	**40**	5078	126,95
23	Uç	**70**	6910	98,71
24	Hacı Nasrullah	**47**	3475	73,93
25	Şarkiyân	**12**	3090	257,5
26	Tepecik	**52**	3405	65,48
27	Hacı Davud	**43**	3820	88,83
28	Hacı Nurullah	**8**	815	101,87
29	Narlıoğlu	**34**	2325	68,38
30	Emir Ahmed	**74**	5135	69,39
31	Şeyh Eyyüb	**68**	10240	150,588
32	Acel-i Sânî	**59**	5675	96,18
33	Karamançavuş	**91**	8917	97,98
34	Ağpınar	**68**	6700	98,52
35	Kale	**22**	1825	82,95
36	Hacı İshâk	**36**	3885	107,91
37	Burhan Kethüdâ	**160**	17589	109,93
38	Hacı Yusuf	**35**	4135	118,14
39	Hacı Kemal	**55**	8455	153,72
40	Kundistan	**22**	2120	96,36
41	Acel-i Ûlâ	**49**	3790	77,34
42	Sofular	**26**	4430	170,38
Σ		**1998**	**200602**	**Ort.100,40**

Tablo 3.22. Çorum Şehrinin Toplam Vergi Yükü

Çorum şehrinde hane başına düşen vergi yükü miktarı en fazla, 170,38 kuruşla Sofular Mahallesi'nde ikamet edenlere yüklenmiştir. Elbette nüfus faktörü de bunda oldukça önemlidir. Hane başına düşen vergi miktarı en az ise 28,87 kuruşla Pûşîyân Mahallesi'nde ikamet edenlerdir. Zira bunlar herhangi bir mesleğe dâhil olmayıp 28 hanenin tamamı dilencilikle hayatlarını idame ettiren kişilerdi.

SONUÇ

Bu eser, 19. yüzyıl ortalarında Çorum kazasının sosyal ve iktisadi yapısını incelemek için 1844-1845 (H. 1260-1261) tarihli temettüat defterlerlerini esas alarak hazırlanmıştır. Temettüat defterlerini ana kaynağımız edinerek yaptığımız bu çalışmada, Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra Anadolu'nun bir kazasının sosyal ve iktisadi olarak hangi şartlarda olduğunu belirlemeye çalıştık. Çalışmamız neticesinde ulaştığımız bulguları şöyle sıralayabiliriz.

Çorum şehri, 19. yüzyıl ortalarında 1998 haneli, yaklaşık 10 bin nüfustan oluşan tipik bir Anadolu kenti olup ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Kent, bölge ölçeğinde gördüğü işlevler açısından hem kentsel hem de kırsal özellikler gösteren küçük bir Anadolu kentidir. İstanbul gibi büyük tüketici şehirler ile alt kademelerdeki kırsal yerleşmeler arasında ilişkiyi kuran, kırsal alanlarda üretilen ürünün toplandığı ve bu ürünlerin İstanbul gibi büyük tüketici merkezlere iletildiği bir ara merkez yani bir pazar yeri durumundadır. Tarım ve hayvancılığın yanısıra Çorum'daki üçüncü ekonomi alanı ise dericilik, dokumacılık, bakırcılık ve demircilik gibi işlenmiş mal üretim sektörüdür. Bu dönemde kent bütünüyle bir "Türkmen kenti" görünümündedir.

Tanzimat'ın getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de herkesin kudret servetine göre vergi alınması ve vergi adeletidir. Ancak Çorum şehrini incelediğimizde bu adaletin tam anlamıyla tesis edildiğini söyleyemek zordur. Zira *"Vergiler"* başlığı altında incelediğimiz bölümde aynı senelik gelire sahip iki kişiden birbirinden farklı vergi-i mahsusa alındığını tespit etmiştik. Ayrıca bazen yüksek geliri olan bir kişiden az miktarda vergi alınırken, daha az gelirli bir haneden hemen hemen kazancının yarısı kadar vergi talep edilmiştir.

Tepecik Mahallesi'nde Hane 20 Numara 20'de ikamet eden Delibaltaoğlu Süleyman, bilâ-san'at (meslek erbabı olmayan) olup yıllık geliri olmadığı gibi *"Merkûm üç sene mukaddem dört çift hasbî erbâb-ı zirâat ise de mal ve hayvanat telef olup kendi dahi düyuna müstagrak olduğundan el-haletü hazihi şunun bunun i'ânesiyle geçinmekte* Sonuç itibariyle Çorum'da vergi-i mahsusa tahsilatında Tanzimat Fermanı'nda idealize edilmiş olan "gelire göre vergi ödeneceği" ilkesine tam olarak uyulduğunu söylemek zordur. Ancak Devletin, askerî görevlilere vergi konusunda herhangi bir indirim yapıp yapmadığını bilmemekteyiz. Bu sebeple, durum hakkında daha sağlıklı yorum yapabilmek için aynı meslekle uğraşan iki hane reisinin mali durumu ile vergi yükünü karşılaştırarak fikir yürütmeye çalışacağız.

Şeyh Eyyüb Mahallesi'nde Hane 57 Numara 57'de ikamet eden ve duhancılıkla uğraşan Haşim Kavacık'ın mesleğinden elde ettiği senelik geliri, 140 kuruş olup herhangi bir ev, arazi ve hayvanatı bulunmamaktadır. Buna karşılık, vereceği vergi miktarı ise 30 kuruştur. Acel-i Ûlâ Mahallesi'nde Hane 20 Numara 20'de ikamet eden ve yine duhancılık mesleğiyle uğraşan Bâdreftâroğlu Mustafa'ya baktığımızda ise, senelik gelirinin 125 kuruş olup vereceği vergi miktarının 40 kuruş olduğunu tespit ettik. Bu iki kişinin aynı meslekleri icra etmelerine ve hatta Haşim Kavacık'ın gelirinin daha fazla olmasına rağmen ondan daha az vergi talep edilirken, yıllık kazancı daha az olan Bâdreftâroğlu Mustafa'dan 10 kuruş daha fazla vergi talep edildiği görülmektedir. İşte bu durum da yukarıda ileri sürdüğümüz iddiayı destekler mahiyettedir.

Ayrıca devlet her mesleğin yıllık gelirini hesapladığı gibi, dilencilerin de yıllık gelirini hesaplamış olup 10 kuruş ile 80 kuruş arasında değişen oralanlarda sâil hükmünde olanlara

(dilenci) vergi yükü yüklemiştir. Askerlikle uğraşanların (tımarlı süvariler/eşkinciler/piyadeler) yıllık kazancı ise 900-2000 kuruş arasında değişmekte olup, onlardan da genellikle 20 veya 30 kuruş arasında vergi-i mahsusa alınmaktadır. Gelir ve alınan vergi arasında orantısızlık olup herkesin kudret servetine göre vergi toplanması vaadi Çorum kentinde tam anlamıyla gerçekleşmediğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Ayrıca imamlar, kizirler, devletten maaş almamasına rağmen vergiye tabii tutulduğu gibi ,ahalinin yardımınına mukabil de bu görevleri ifa etmişlerdir.

19. yüzyıl ortalarında Çorum'da 93 farklı iş kolu yürütülmektedir. En çok yapılan meslekler sırasıyla ırgatlık, terzilik, debbağlık, dikicilik ve ziraatçılıktır. İşsizlik oranı ise yüzde 27.58'dir. Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle, Çorum kentinde 1844-1845 yıllarında 77 farklı isim tespit ettik. En çok kullanılan isimler sırasıyla Mehmed, Mustafa, Ali, Osman ve Hasan'dır.

Bu dönemde toplam 2218 büyükbaş, 4669 küçükbaş ve 1645 yük ve binek hayvanı olmak üzere toplam 8532 hayvan olup hane başına yaklaşık 4 adet hayvan düştüğü görülmüştür. Ayrıca 8 bin 977'dönümlük tarla, 2 bin 493,5 dönümlük bağ, 1950 dönümlük cehrilik, 90 dönümlük sebze ve 22 dönümlük de meyve arazisi olmak üzere toplam 13 bin 532,5 dönümlük alan tarım arazisi olarak ekilip biçilmektedir. Buna göre hane başına ortalama 7 dönümlük arazi düşmektedir. Cehri, bu dönemde kazanç getiren önemli bir zirai üründür.

Çorum'un 42 mahallesinde ikamet eden 1998 hane reisinin toplam senelik kazançları 607 bin 50 kuruştur. Aynı şekilde 1998 vergi mükellefi hane reisinin vereceği senelik vergi miktarı ise 200 bin 602 kuruştur. Bu durumda Osmanlı Devleti, halkın gelirinin yüzde 33,04'ünü vergi olarak tahsis etmektedir.

Kadim tarihimiz kendine has sosyal, iktisadi ve kültürel değerlerle donanmış olup bizim yapacağımız mukayeseli yerel tarih çalışmaları mikro ve makro düzeyde geçmişimizle ilgili daha gerçekçi bilgileri gün yüzüne çıkarmamızı sağlayacaktır. Bu çalışma ile 19. yüzyıl ortalarında bir Anadou kentinin toplumsal ve iktisadi yapısına dair ayrıntıları ortaya koymaya çalışmakla birlikte, Osmanlı döneminde Çorum konusunda yapılacak olan akademik çalışmalara önemli bir katkı sağladığımız kanaatindeyiz

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

I. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Maliye Varidât Muhasebesi Temettüat Defterleri (MLD. VRD. TMT. d.) genel koduyla kayıtlı, Çorum Kazasına ait 00395- 00396- 00402- 00403- 00408- 00409- 00410- 00412- 00414- 00418- 00420- 00426- 00428- 00431- 00432- 00433- 00436- 00440- 00443- 00444- 00469- 00470- 00473- 00476- 00479- 00482- 00484- 00486- 00488- 00489- 00503- 00508- 00509- 00512- 00517- 00522- 00532- 00538- 00562- 00570- 00573- 00576 defterler.

II. Tetkik Eserler ve Makaleler

AÇIKEL, Ali: "Çorum Kazasında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1839-1874)", *UluslararasıOsmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum BelediyesiYayınları, Çorum 2008 s.1429-1450.

ADIYEKE, Nuri: "Temettüat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM,* S. 11, Ankara 2000, s. 769-823.

AKDAĞ, Mustafa: "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", Ankara: *Belleten,* C. XIII, S. 51, Ankara 1949, s. 497-568.

_____: "Timar Rejiminin Bozuluşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi-DTCF Dergisi,* C. III, S. 4, Ankara 1945, s. 419-431.

AKŞİN, Sina: "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Durumu", Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 135-143.

AKTAN, Can ve DİLEYİCİ Dilek: "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* C. 7, S. 2, 2002, s. 1-20.

_____: "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* C. 8, S. 1, 2003, s. 1-25.

AKTÜRE, Sevgi: "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s.121-165.

AKYEL, Salih ve ÖZDEMİR, Kamil: "1844 (1260H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı", *History Studies International Journal of History Academıc Journal,* Vol. 7, No. 1, 2015, p. 153-174.

AKYILDIZ, Ali: "Tanzimat", *DİA,* C. 40, TDV, Ankara 2008, s. 1-10.

APAK, Adem: "Alman Seyyah Hans Dernschwam'ın Gözüyle XVI. Asırda Çorum", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 133-143.

ATA, Ramazan: "Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,* Y. 1, S. 1, 2014, s.159-173.

Ayverdi, İLHAN: *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* Kubbealtı Lugatı, İstanbul 2010.

BOSCH, E: "Bitinya Tetkikleri (1.Kısım)", Çev: Atlan, Sabahat, *Belleten,* C. X, S. 38, 1946, ss. 29-53.

BAKIER, Ömür: "Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 53-78.

BARKAN, Ömer Lütfi: *Tanzimat 1,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.

_____: "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi,* C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 133-153.

_____: "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten,* C. XXXIV, S. 136, 1970, s. 557-607.

BEŞİRLİ, Mehmet: "XIX. Yüzyılın Ortalarında Çorum'da Fiyatlar", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 51-81.

BEYDİLLİ, Kemal: "Mustafa Reşid Paşa", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 348-350.

BOZKURT, Nebi: "Lakap", *DİA,* C. 27, TDV, Ankara 2008, s. 65-67.

BULDUK, Üçler: "Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatında Yeri-I", *OTAM,* S.3, 1992, s. 129-167.

_____: *16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler), OTAM,* S. 6, 1995, s. 39-50.

ÇAÇAN, Berna: "Osmanlı Devlet'nde Vergi Sistemi ve Bir Çeşit Vergi Toplama Usulü Sistemi: Temettüat Defterleri", *Electronic Journal of Vocational Colleges*- 2015, s. 9-18.

ÇADIRCI, Musa: "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)". Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 199-207.

_____: *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

ÇAĞATAY, Neşet: "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C. 5, S. 5, 1947, s. 483-511.

ÇAKIR, Çoşkun: *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi,* Küre Yayınları, İstanbul 2001.

ÇAVDAR, Necati: "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat'ta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi", *Ermeni Meselesi Özel Sayısı,* C.I, S. 60, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 1-21.

ÇAVDAR, Tevfik: "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", *Osmanlı,* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 551-557.

ÇORUH, Haydar: "Temettü Vergisinin Yapısı ve 1844 Yılı Sayım Sonuçları", *Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III,* S. 45, 2002, s. 650-670.89

Çorum Şer'iyye Sicilleri Kataloğları C. 1, Çorum Belediyesi Kent Arşivi (hz.) Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2009.

DEMİREL, Ömer: "Çorum Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları ve Borç-Alacak İlişkileri (1850-1900)", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 92-106.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara 2010.

DÜNDAR, Abdülkadir, "Çorum Şehri ve Mimarî Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir Haritaya Göre", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 227-248.

EFE, Ayla: 1845 Temettüat Sayım Sonuçları Ne oldu?, *History Studies International Journal of History Academıc Journal,* Vol. 8, No. 1, 2016, p. 19-35

_____:*"Muhassıllık Teşkilatı",* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

ELİAÇIK, Muhittin, "Ebussuûd Efendi ve Şemsi Paşa'nın Manzum Yazışmaları", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s.947-991.

EMECEN, Feridun, "Dönüm", *DİA,* C. 9, TDV, Ankara 2008, s. 521.

ERDEM, Ufuk, *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)",* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

ERKOÇ, Ethem: "Yedisekiz Hasan Paşa ve Çorum'a Hizmetleri", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 538-547.

_____: *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum ili ve İlçeleri,* Kardeş Matbaacılık, Çorum 2001.

EROĞLU, Haldun: "Şehzade Sancağı Çorum", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu,* C. II, Çorum 2016, s.491-496.

ERPOLAT. Mehmet Salih: "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Çorumlu (Çorum) Sancağı Yer Adları Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. II, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 719-739.

FAROQHI, Suraiya: "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, ss. 79-120.

FIRATLI, Nezih: "Bitinya Araştırmalarına Birkaç İlave (27 Resim ve 5 Levha ile Birlikte), *Belleten,* C. XVII, S. 65, 1953, s.15-25.

GENÇ, Mehmet: "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı,* C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 66-73.

_____: *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi,* Ötüken Neşriyat, Ankara 2007.

_____: "İltizam", *DİA,* C. 22, TDV, Ankara 2008, s. 154-158.

_____:"Mukâtaa", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 129-132.

GENÇ, Mustafa: "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kök Boya ve Cehri İle İlgili Bazı Kayıtlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi,* S. 13, 2014, s. 174-212.

GEYİKOĞLU, Hasan: "Çorum ve Çevresinde Osmanlı-Beylikler Hâkimiyet Mücadeleleri", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 391-399.

GÜNDOĞDU, Abdullah: *"Çorum'un 2. Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280 M. 1852-1863)",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.

GÜRAN, Tevfik: "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ömer Lütfi Barkan'a Armağan Özel Sayısı,* 1985, s. 301-319.

_____: "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası", Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 775-784.

_____: "Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 60. Yıl Özel Sayısı,* C. 49, 1998, s.79-95.

_____: *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1989.

İNALCIK, Halil: "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 169-197.

_____: "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten,* C. XV, S. 60, 1951, s. 429-684.

_____: "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu", Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 91-110.

_____: "Tanzimat Nedir", Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s.31-56.

_____:"Timar", *DİA,* C. 41, TDV, Ankara 2008, s. 168-173.

İPEK, Nedim: "Kafkaslar'dan Anaolu'ya Göçler (1877-1900)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* S. 6, s. 102-134.

İPŞİRLİ, Mehmet: "Lakap", *DİA,* C. 27, TDV, Ankara 2003 s. 65-67.

İSKENDER, Pelin: "Kafkasya Göçmenlerinin Çorum'a İskânı (1865-1895)", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 1561-1571.

İŞBİLİR, Ömer: "Yük", *DİA,* C. 44, TDV, Ankara 2013, s. 46-48.

KALLEK, Cengiz: "Mezrû'", *DİA,* C. 29, TDV, Ankara 2004, s. 52-58.

KARA, Adem: *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı,* IQ Yayıncılık, İstanbul 2008.

KARADAĞ, Recep: *Doğal Boyamacılık,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.

KARAL, Enver Ziya: *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831,* T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1997.

KARPAT, Kemal Haşim: *Osmanlı Nüfusu 1830-1914,* Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KARTAL, Kazım ve UYSAL, Mustafa Ali: *Tefenni Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1845 Yılı Temettuât Defterine Göre),* Sonçağ Yayıncılık, Ankara 2021.

KAYNAR, Reşat: *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat,* Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2010.

KENANOĞLU, M. Macit: "Vergi", *DİA,* C. 43, TDV, Ankara 2013, s. 548-549.

KIZILKAN, Ayşe Özdemir: "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettüat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 20, 2008, s. 57-66.

KOÇ, Yunus: "Osmanlı İmparatorluğunun Nüfus Yapısı", *Osmanlı,* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535-550.

KOLBAŞI, Ahmet: "XIX. Yüzyılın Sonlarında Güvenlik Maksatlı Olarak Çorum'un Sancak Yapılması İçin Osmanlı Hükümetinin Yaptığı Çalışma (Özet), *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 435-442.

KORKMAZ, Şerif: "Çorum'da Nüfus ve Göç Hareketleri", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 407-427.

_____: *Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

_____: *H.1254-1264 (M.1839-1847) Tarihli Çorum Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

_____: "Tarihsel Süreçte Çorum, Osmanlı Devleti Dönemi", *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum,* T.C. Çorum Valiliği İl ve Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Çorum 2008, s. 132-184.

KÖSEOĞLU, Neşet: "Çorumun 350 Yıl Evvelki İle Bugünki Mahalle Adları Hakkında Bir Araştırma", *Çorumlu Dergisi,* Sayı 9-10, 1939, s. 296-304.

_____: "Çorumda Soy Adları", *Çorumlu Dergisi,* S. 52, 1945, s. 1533-1538.

KURT, Yılmaz: "Çorum Kazası Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)", *Belleten,* C, LIX, S. 224, 1995, s. 211-247.

_____: *"Osmanlı Toprak Yönetimi", Osmanlı,* C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1997, s. 59-62.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat: "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Kaynaklarından Temettü Defterleri, *Belleten,* C, LIX, S. 225, 1995, s. 395-418.

_____: "İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa", *Belleten,* C. LXXVI, S. 275, 2012, s. 755-781.

MUSALI, Namiq: "XVI. Yüzyılda Çorum", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. I, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 93-101.

OKTAR, Tiğinçe Özkiper: "Tütün Reji Şirketi Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler", *Osmanlı,* C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 459-464.

ORTAYLI, İlber: *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

_____: "Kadı", *DİA,* C. 24, TDV, Ankara 2008, s. 66-73.

ÖRENÇ, Ali Fuat: "Mutasarrıf", *DİA,* C. 31, TDV, Ankara 2008, s. 377-379.

ÖZKAYA, Ali ve AKYILDIZ, Yücel: "Muhassıl", *DİA,* C. 31, TDV,Ankara 2008, s. 18-20.

ÖZTUNÇ, Hüseyin Baha: "1897 Tokat Ermeni Olayının Dış Basına Yansımaları ve Olayın Gerçek Yüzü", *History Studies International Journal of History Academıc Journal,* Vol. 2, No. 1, 2010, p.189-207.

ÖZTÜRK, Said: *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik,* Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

_____: "Türkiye'de Temettüat Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C. 1, S. 1, 2003, s. 287-304.

PAKALIN, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. I- II-III, MEB. Yayınları, İstanbul1993.

QUATAERT, DONALD: "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 731-740.

SAYIN, Abdurrahman Vefik: *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi),* Maliye Bakanlığı Yayınları A.P.K. Kurulu Yayını, Ankara 1999.

SERİN, Mustafa: "Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettüat Defterleri", *Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar 20-21 Nisan,* Ankara 1998. s. 717-728.

SOMUNCU, Mehmet: "Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* S. 22, 2004, s. 99-125.

SÖYLEMEZ, Mahfuz: "Ankara Vilayet Salnâmelerine Göre Osmanlı'nın Son Döneminde Çorum", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. 6, S. 12, 2007, s. 7-40.

SUNGUR, Mutullah: "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", *Osmanlı,* C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 558-566.

ŞAHİN, Hacı Haldun: *Çorum Nüfus Defterleri (1837)-(1844),* Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum2012.

ŞAHİN, İlhan: "Çorum", *DİA,* C. 8, TDV, Ankara 2008, s. 373-376.

ŞAHİN, Kamil: "Çorum Adının Menşei", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum, 2006 s. 27-33.

ŞENER, Abdüllatif: *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi,* İşaret Yayınları, İstanbul 1990.

TABAKOĞLU, Ahmet: "Öşür", *DİA,* C. 34, TDV, Ankara 2008, s. 100-103.

_____: "Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı,* C. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 13-31.

TANZİMAT I-II, MEB. Yayınları, İstanbul 1999.

TAŞBAŞ, Erdal: "Nogaylar'ın Çorum'da İskân Edilmesi", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu* C. III, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008, s. 1411-1427.

TEKELİ, İlhan: "1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerinde Gelişmeler", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 197-231.

TOK, Özen: "XVIII. Yüzyılda Çorum ve Çevresinde Eşkıyâlığı Önlemeye Yönelik Nezre Bağlama", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. I, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum 2008 s. 203-214.

TOMBUŞ, Nazmi: "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa", *Çorumlu Dergisi,* S. 52, 1945, s. 1539-1546.

_____: "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa", *Çorumlu Dergisi,* S. 53, 1945, s. 1558-1565.

_____*:* "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa", *Çorumlu Dergisi,* S. 54, 1945, s. 1584-1589.

TOZDUMAN, Arzu: *"Aydın Güzelhisarı'nın Sosyal ve İktisâdî Durumu (1844)",* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

TURAN, Ömer: "Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri", *Ermeni Meselesi Özel Sayısı,* C.4, S. 60, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 2933-2948.

TÜRKLÜ, Mehmet Emin: "Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler", *Current Research in Social Sciences,* Vol. 2, No. 3, p. 130-142.

UCA, Alaattin ve ÜLKER, Aytunç: *Karamanda Meslekler,* Plet Yayınları, Konya 2016.

UÇAKCI, İsmail, *"Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi" Oğuz Boyları. Aşiret, Oymak, Cemaatler I, Bozoklar,* Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015.

_____: *Sivas, Kayseri, Niğde, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir, Yozgat, Çorum, Kırıkkale, Çankırı Yöresi Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler II, Üçoklar,* Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015

ULUÇ, Sevim: "Çorum ve Çevresi", *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi,* Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2015, s. 19-50.

ÜNSAL, Fahrettin: "Cehri Yârenliği", *Çorumlu Dergisi,* S. 45, 1944, s. 1344-1345.

YARAMIŞ, Ahmet, "Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının Çorum ve Çevresindeki Yansımaları", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 400-406.

YILDIZ, Hakkı Dursun (hz.): *150. Yılında Tanzimat,* Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara 1992.

YILMAZ, Cevdet: "Çorum İl Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılış Özellikleri", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum 2008, s. 1365-1386.

YİNANÇ, Refet: "Tahrir kayıtlarına Göre Çorum", *Osmanlı Döneminde Çorum,* Çorum 2006, s. 21-26.

YURT ANSİKLOPEDİSİ, "Çorum", C. III, Anadolu Yayınları, İstanbul 1982, s. 2009-2114.

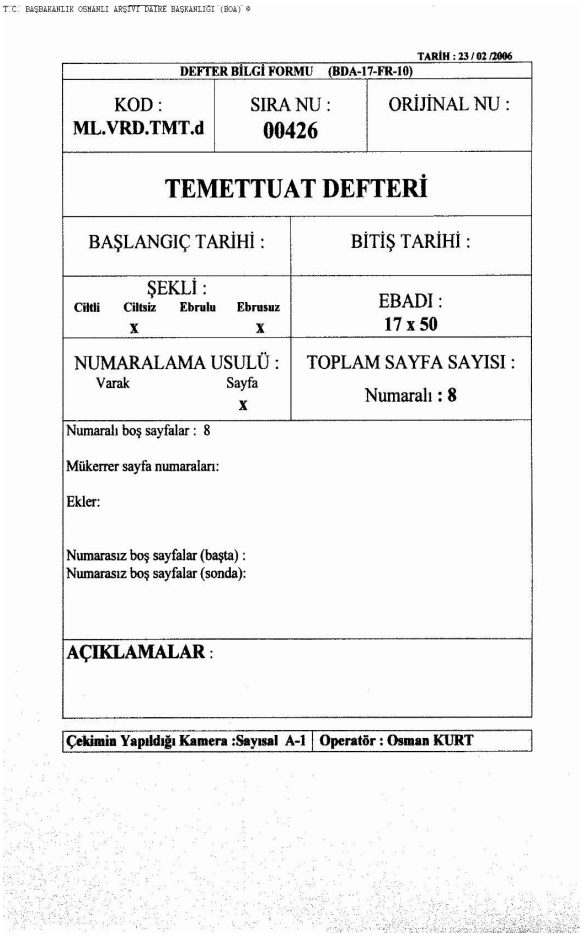
ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr

Çorum Belediyesi, www.corum.bel.tr/Nufus.html.

EKLER

Ek-1

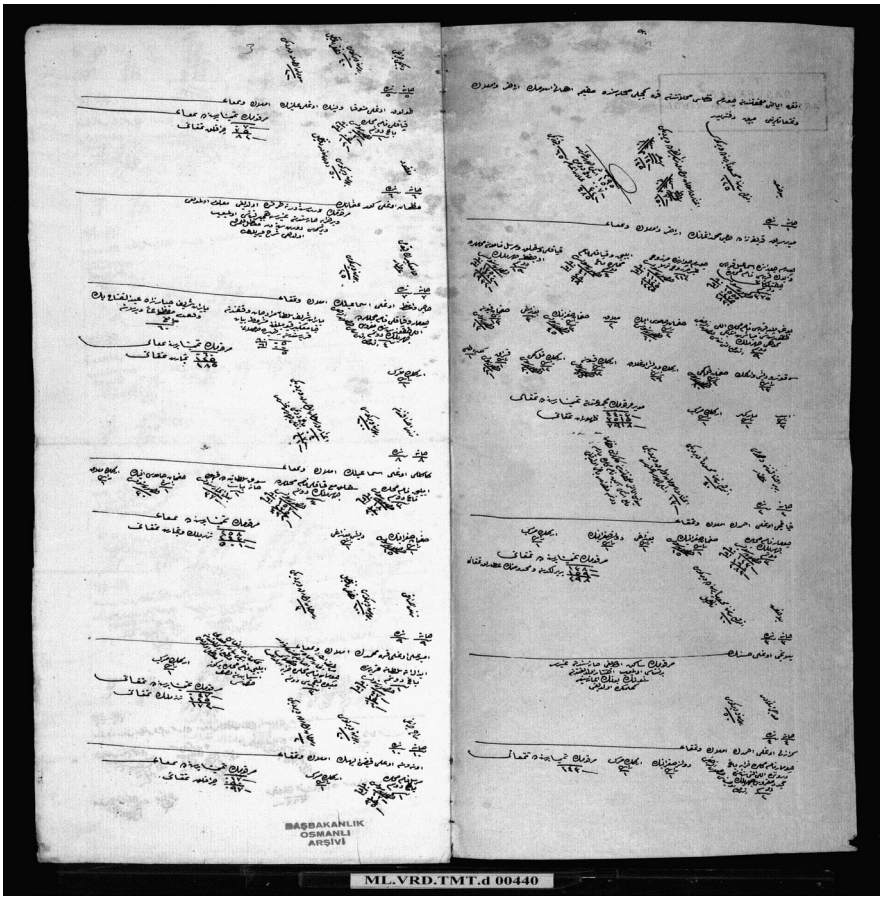
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

TARİH : 23 / 02 /2006

DEFTER BİLGİ FORMU (BDA-17-FR-10)		
KOD : **ML.VRD.TMT.d**	SIRA NU : **00426**	ORİJİNAL NU :
TEMETTUAT DEFTERİ		
BAŞLANGIÇ TARİHİ :		BİTİŞ TARİHİ :
ŞEKLİ : Ciltli **x** Ciltsiz Ebrulu Ebrusuz **x**		EBADI : **17 x 50**
NUMARALAMA USULÜ : Varak Sayfa **x**		TOPLAM SAYFA SAYISI : Numaralı **: 8**
Numaralı boş sayfalar : 8 Mükerrer sayfa numaraları: Ekler: Numarasız boş sayfalar (başta) : Numarasız boş sayfalar (sonda):		
AÇIKLAMALAR :		
Çekimin Yapıldığı Kamera :Sayısal A-1	**Operatör : Osman KURT**	

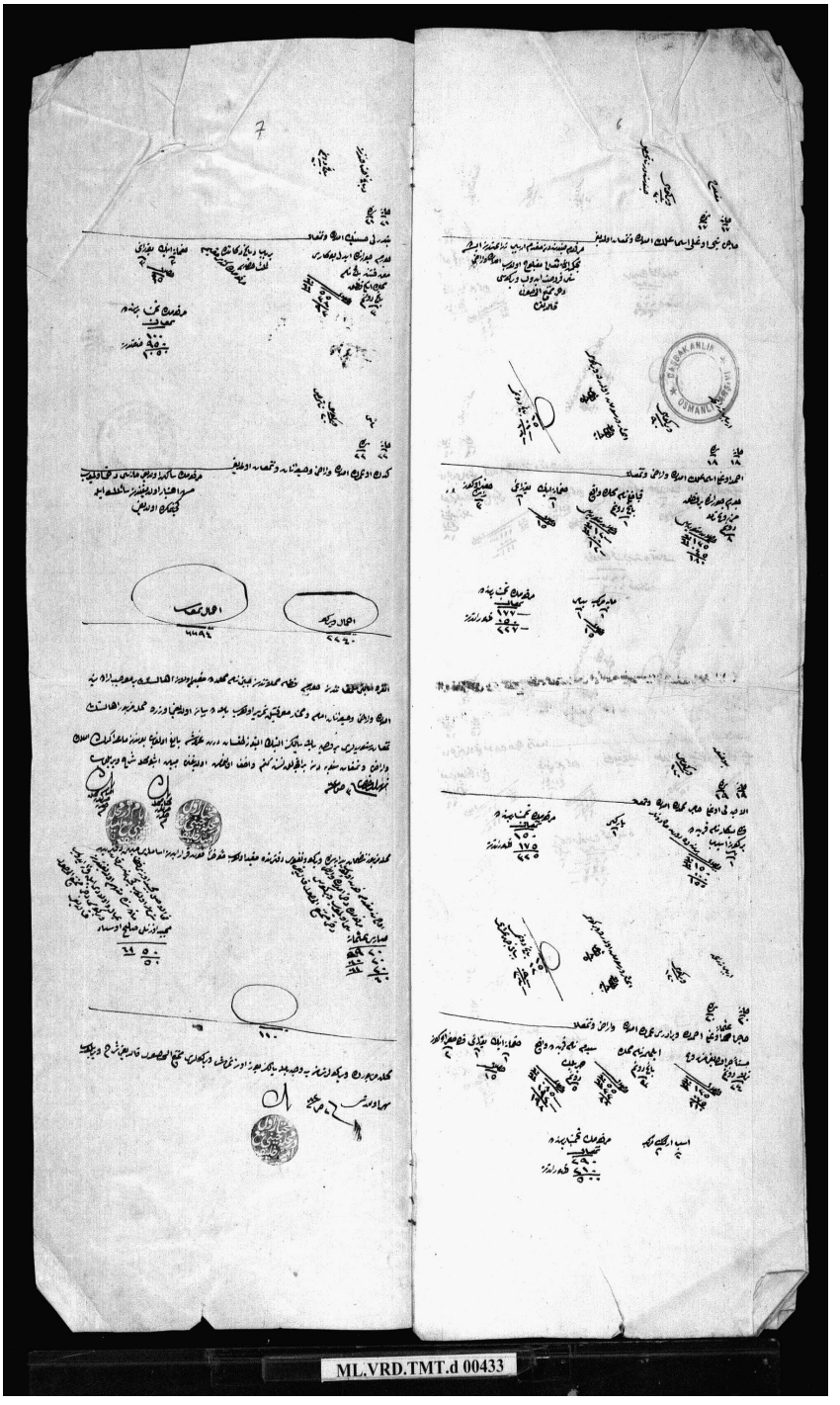
Gülabibey Mahallesi Temettüat Defteri Bilgi Formu (ML.VRD.TMT.d. 00426)

Ek-2

Karakeçili Mahallesi Temettüat Defteri Giriş Sayfası (ML.VRD.TMT.d. 00440- 00002)

Ek-3

Çebni Mahallesi Temettüat Deftersi Son Sayfası (ML.VRD.TMT.d. 00433-00004)